

2007 JÚN 13.

58983
93199 FI H79
2007/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXV. évfolyam • 3. szám
2007. június

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik

az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető

valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

•

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
EIO-Print Nyomdaipari Kft.
(Felelős vezető: Balogh Mihály)
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bándi László tanár, Veszprém

Dukrét Géza tanár, Nagyvárad

Gáncs Lajos dr. agrármérnök, Balatonalmádi

H. Szabó Lajos ny. tanár, Pápa

Halminé Barthó Anna muzeológus, Budapest

Horváth György sajtóreferens, Veszprém

Horváth József dr. tanár, Csurgó

Hudi József dr. levéltárigazgató, Pápa

Huszár János tanár, Pápa

Illés Ferenc múzeumigazgató, Zirc

Joós Eszter sajtóreferens, Veszprém

Kaudersné Madarász Zsuzsanna igazgató, Fót

Kovács Gábor Zoltán tanár, Veszprém

Kovács József László dr. ny. egyetemi docens,
Budaörs

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Márkusné Vörös Hajnalka levéltáros, Veszprém

Martinák János tanár, Veszprém

Máté György etnográfus, Fót

Mezey Zsolt könyvtáros, Pápa

Molnár Imre művelődéstörténész, Budapest

Molnár Jánosné tanár, Veszprém

Móser Zoltán tanár, Bicske

Papp Péter geológus, Budapest

Rásky Mihályné tanár, Veszprém

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest

Simor Ferenc dr. ny. főállatorvos, Siklós

Szöts Zoltán múzeumigazgató, Bonyhád

Tamás Edit dr. történész főmuzeológus, Sárospatak

Tóth Dezső dr. ny. könyvtáros, Veszprém

Tóth-Bencze Tamás könyvtáros-helytörténész,
Veszprém

Tölgyesi József dr. egyetemi tanár, Veszprém

Vas Ágnes könyvtáros, Balassagyarmat

Zika Klára szerkesztő, Budapest

Zsámboki Árpád köztisztviselő, Szombathely

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón István király és Gizella királyné
szobrának képe látható
(Veszprém, Bándi László felvétele)

TARTALOM

Köszöntjük a XXXV. Honismereti Akadémiát!

Veszprém 2007. július 3–7.

Honismeret és kulturális turizmus – <i>Lasztovcza Jenő</i> vel, a Veszprém Megyei Közgyűlés elnökével beszélget <i>Joós Eszter</i>	3
Kultúra, turizmus, honismeret – <i>Debreczenyi Jánossal</i> , Veszprém Megyei Jogú Város polgármesterével beszélget <i>Horváth György</i>	4

ÉVFORDULÓK

Szent Imre herceg ezer éve (<i>Martinák János</i>)	5
Szent Imre emlékezete a lengyelországi Szentkereszthegyen (<i>Molnár Imre</i>)	14
A pápai kollégium két oszlopa: <i>Bocsor István</i> és <i>Tarczy Lajos</i> (<i>H. Szabó Lajos – Mezey Zsolt</i>)	16
Kilencven éve halt meg Gyóni Géza (<i>Dr. Horváth József</i>)	20

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Cholnoky Jenő</i> : Balaton.....	22
Beszélő kövek közt... Veszprém megyei modulfüzet a hon- és népismeret tanításához 10–11 évesek számára (<i>Rásky Mihályné</i>)	32
A fóti Népművészeti Szakközép-, Szakiskola és Gimnázium (<i>Kaudersné Madarász Zsuzsanna – Máté György</i>)	35

HAGYOMÁNY

Veszprém virágai (<i>Molnár Jánosné</i>).....	36
A Pápai Református Kollégium évszázadai (<i>Hudí József</i>)	40
Mesterek emlékezete. Neves tanáraink emlékének ápolása a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban (<i>Kovács Gábor Zoltán</i>)	47
A Somlói Borrend Somlóhegyen (<i>Dr. Gáncs Lajos</i>)	50

TERMÉS

<i>Zákonyi Ferenc</i> , a Balaton művelődéstörténésze (<i>Tóth-Bencze Tamás</i>)	52
Két Veszprém megyei helytörténészeről (<i>Dr. Tölgyesi József</i>)	55
A bihari turizmus története (<i>Dukrét Géza</i>)	57
Egy igaz nevelőre emlékezve (<i>Huszár János</i>).....	62
Zirc múltja és újjászületése (<i>Illés Ferenc</i>)	66

KRÓNKA

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesületről (Dr. Tóth Dezső – Bándi László).....	69
<i>Határon átvívelő honismereti kapcsolatok</i>	
Nyugati régió, Szombathely (Zsámboki Árpád).....	75
Északi Régió, Aszód (Halminé Barthó Anna).....	77
Épül a Magyar Nyelv Múzeuma (Kováts Dániel).....	79
Árpádházi Szent Erzsébet és kora – középiskolás vetélkedő Sárospatakon (Dr. Tamás Edit).....	81
A Honismeret Napja Szegeden (K. D.).....	82
<i>In memoriam</i>	
Tímár Irma (Dr. Simor Ferenc).....	83
Kovalcsik András (Vas Ágnes).....	84
Pacsu Gergelyné Fodor Sára (Dr. Tölgyesi József).....	88
Beczásy István (Zika Klára).....	89

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok Veszprém megyében (1990–2006) (Márkusné Vörös Hajnalka).....	90
Czuczka Emma: Pápa. 1956. (Sebestyén Kálmán).....	97
Folklór–hagyomány–szimbólum (Móser Zoltán).....	98
Ki kicsoda a Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában? (Dr. Kovács József László) ...	101
Tolna Megyei Levéltári Füzetek II. (Szöts Zoltán).....	102
Hála József: Ásványok, közetek, emberek (Papp Péter).....	103
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	105

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, ezért a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Köszöntjük a XXXV. Honismereti Akadémiát!

Veszprém 2007. július 3–7.

Honismeret és a kulturális turizmus

Lasztovcza Jenővel, a Veszprém Megyei Közgyűlés elnökével
beszélget Joós Eszter

Ha a honismeret és kulturális turizmus összefüggéseiről gondolkodik milyen következtetésekre jut, mi jellemzi megyénket?

Amikor a megye, vagy a régió művészeti, kulturális életét vesszük górcső alá, igen alaposnak, és ébernek kell lenni, hogy legalább valamelyest átfogó képet festhessünk az érdeklődő közönség elé. Az az érzésem, hogy még a legkiterjedtebb vizsgálódás eredménye sem lehet teljes, hiszen ebben az esetben is csak egy mozaikot, a teljes kép egy kis darabját tárjuk fel. Örvedetesnek tartom azonban, hogy egyre többen vállalkoznak már hazánkban is arra, hogy „kulturális turistaként” felkerekedjenek, és nekivágjanak akár egy hosszabb utazásnak is egy kiemelkedőbb rendezvény kedvéért, amiben szerencsére megyénk sem szűkölködik.

Hogyan áll össze a megye szellemi élete, milyen forrásokból táplálkozik?

A város, és a megye szellemi, kulturális életének részét képezi az a képzőművészeti kultúra, amely évszázadokon keresztül felhalmozódott, ez a mai napig meghatározója kulturális törekvéseinknek. Ezen kívül része az az eleven művészeti tevékenység, amelynek gyökerei a múltba nyúlnak vissza. Kijelenthető tehát, hogy a kultúra hagyományainkon alapul. A tradíció olyan biztos alap, amiért igen sokat tettek eleink, és nekünk, az utódoknak is az a feladatunk, hogy minél tudatosabban ápoljuk azt. Egyes korokban a megyének igen nagy szerepe volt a kulturális élet, a művészet alakításában, hiszen intézményei, mecénási, megrendelői szerepet játszottak a térségben. sőt művészeti hagyományok életre hívását is kezdeményezték. Más korokban ezt a szerepet inkább a katolikus egyház vette át.

Utazzunk egy kicsit vissza az időben! Kulturális, művészettörténeti szempontból milyen korszakokban születtek meghatározó, a későbbi korokat is befolyásoló kulturális értékek megyénkben?

Az egyik legjelentősebb korszak művészettörténeti, kulturális szempontból a barokk. Ezért talán ezt érdemes kiemelni. Ebben a korszakban, kezdetben az építészet volt a főszerep, a festészet és szobrászat inkább, mint díszítőművészet létezett. Az építetők közül a legjelentősebb a püspök volt, és azok a főúri családok, akiknek birtokai voltak a vidéken. A kor legkiemelkedőbb, már helyinek számító festője, Buchner Xavér volt, aki a XVIII. században tevékenykedett. Az ő nevéhez fűződik egyebek mellett a vöröserényi jezsuita, illetve a veszprémi ferences templom freskóinak elkészítése.

A XXXV. Honismereti Akadémia mottójául, a kulturális turizmust választotta. Hogyan értelmezi megyei vonatkozásban ezt az összefüggést?

Véleményem szerint a kultúra és a turizmus gyümölcsöző együttműködése igen pozitív hatással lehet a megye életére, az itt lakók mindennapjaira. Ha olyan kulturális programokat, rendezvényeket tudunk megszervezni közvetlen környezetünkben, amely serkenti a turizmust, az nemcsak azért lehet eredményes, mert új színfolttal gazdagítja a megyét, hanem azért is mert oda-vissza hatva a kultúrát, és a turizmust is felpozsztí. Ezáltal a Veszprém megyében élők nemcsak mentálisan, hanem a szó szoros értelmében is gazdagabb mindennapokat élhetnek.

Milyen prioritások léteznek a megyében kulturális szempontból, milyen célokat fogalmazott meg ez idáig?

A legfontosabb cél, hogy az intézményeinket, köztük a kulturális tevékenységgel foglalkozókat továbbra is működtetni tudjuk az egyre szűkösebbé váló anyagi keretek ellenére. Ezért minden lehetőséget meg fogok ragadni, hiszen a kultúra stabil alapja kell, hogy legyen a megye mindennapjainak. Ezen kívül a rendszeresen visszatérő megyei rendezvényeket is igyekszünk támogatni crönkhöz mérten, elősegítve ezzel azt, hogy ne csak épített örökségünk miatt legyen érdemes ellátogatni ide, hanem vonzó legyen egy-egy kulturális rendezvény is olyannyira, hogy akár hosszabb útra is vállalkozzanak a látogatók, hogy részt vegyenek a nivós programon.

Kultúra, turizmus, honismeret

Debrecenyi Jánossal, Veszprém Megyei Jogú Város polgármesterével beszélget Horváth György

Fontosnak tartja-e, és ha igen, miért, a honismereti mozgalmat?

Az a tapasztalom és a véleményem is egyben, hogy sokszor jobban ismerjük a külföldet, a másik ország üdülőhelyeit, mint saját környezetünket. Minden településen az értéket a történelmi városrész épületei, épületmaradványai, építészeti és téri hangulata jelentik, kerti bútorzatukkal, térvilágításukkal, növényvilágukkal, a kulturális rendezvények zsongásával. Nagyon fontos, hogy legyenek pihenősarkok, pihenőhelyek és természetesen megfelelő információs táblák. Ezen a téren még van mit javítanunk, s ebben sokat segíthetnek a helytörténeti kutatások. Veszprém tipikusan az a hely, amely mindig tud újat mutatni, amelyben még egy őslakos is felfedezhet eddig nem ismert helyeket, hangulatokat. Az élet minőségéhez hozzátartoznak ezek a hangulatok is.

Ehhez természetesen nagymértékben hozzájárul a városban működő honismereti szervezetek munkája. Nem véletlen, hogy az önkormányzat támogatja a nyári Honismereti Akadémia megrendezését.

Milyen módon segítheti még a várost a honismereti mozgalom?

Nagyon fontos, hogy a hozzánk látogató turisták pontos és széleskörű tájékoztatást kapjanak, de legáltalában ennyire fontosnak tartom, hogy az itt élők is ismerjék lakóhelyük történetét, mert ez elengedhetetlen a városi, lokálpatrióta tudat kialakulásához. Gyakorta emlegetjük a „veszprémiség” fogalmát, de mit takar ez? Pusztán csak városlakók vagyunk, vagy veszprémi polgárok? Mi kell ahhoz, hogy ne csak lakók, vagy csúnyább szóval élve lakosság legyünk, hanem magasabb minőséget képviselve, tudatos veszprémiekké váljunk? Helyismeret kell ehhez, s nem arra gondolok, hogy ismerjük az utcák elhelyezkedését, hanem, hogy ismerjük azok történetét is. Veszprémben nagyon sok – a város történetét bemutató – könyv, kiadvány forog közkézen, tehát aki akar, az megszerezheti azt a tudást a saját városáról, ami által kialakítható az identitástudat. Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet ezen könyvek alkotóinak.

Hogyan készül Veszprém az idegenforgalomra, a vendégek fogadására?

Az új önkormányzati vezetés több turizmust érintő programot is megfogalmazott. Ilyen például a belvárosi rehabilitációs program, amelynek során szeretnénk – a városközpont különböző tereinek funkcióját újragondolva – olyan jól kialakított pihenő, szórakoztató helyszíneket létesíteni, ahol az ide látogatók és a veszprémiek is jól érzik magukat. Szeretnénk a Séd-völgyét igazi túraútvonalá alakítani. Erről a helyről látszik a legjobban a régi Veszprém, arról nem is beszélve, hogy egy kiadós séta még csak nem is pénzkérdés. Szintén a turizmusfejlesztés része a „királyi városok” – Veszprém, Székesfehérvár, Tata, és Esztergom – összefogása. Említettem már a pontos tájékoztatást, a kialakított túraútvonalak mentén csakúgy, mint a városközpontban. A helytörténetészeink ebben nagyon sokat segíthetnek és segítenek is nekünk.

Bándi László felvétele

Szent Imre herceg ezer éve

Vannak olyan történelmi alakok, akik nem valamilyen tettükkel vagy alkotásukkal válnak nagyvá, hanem éppen létezésükkel vagy halálukkal vannak befolyással egy nemzet sorsára. Ez utóbbiakhoz tartozik első keresztény királyunk fia, Imre herceg, akinek születése ezredik évfordulóját éppen most, 2007-ben ünnepeljük. A magyar történelemben vitatott egyéniség ő. Azt tudjuk, hogy 1031-ben bekövetkezett halála veszélybe sodorta István művét, a megszületett feudális államot, hiszen a királynak több fiúgyermekke nem lévén, trónutódlási kérdéseket vetett fel. S tudjuk, hogy ez trónviszályhoz, ideiglenesen idegen utód (Orseolo Péter), pogánylázadások (Vata) megjelenéséhez vezetett. A felbolydult ország élete csak lassan, Endre és Béla uralkodása idején jutott nyugvópontra.

Imre herceg alakja az utókor számára sem egyértelmű. A katolikus egyház hagyományában a szelíd, szüziességét a házasságban is megtartó, vallásos, csak Istennek élő szentként él. Ez a megformálás azonban az élettől távolinak, kicsit leegyszerűsítettnek tűnik, és óhatatlanul felmerül az a kérdés, hogy I. István fia milyen is volt valójában a mindennapokban, és milyen volt történelmi szereplőként.

Ez utóbbi kérdés megválaszolása sok nehézségbe ütközik. A legnagyobbat az jelenti, hogy a Hildesheimi Évkönyvön kívül – amely 1031-ben egy mondatban közli Imre halálának híret – korabeli forrás nem áll rendelkezésünkre róla. Ha mégis megpróbáljuk felidézni alakját, akkor az Istvánról, Imréről, Gellérről szóló később született legendákhoz és krónikákhoz kell fordulnunk. Ilyen forrás Kézai Simon krónikája, a XIII. századi krónika, a későbbi Képes Krónika. Meg kell jegyeznünk, hogy ezeknek a műveknek történelmi forrásként való használata csak összevetésekkel és kritikával kezelhető. Különösen igaz ez a legendák esetében, amelyek meghatározott vallási céllal íródtak, bár a krónikákban is kitapintható a politikai célzatosság. Ezek a legendák alapozták meg Imre hercegnek mint szentnek az utókorra hagyományozott alakját. A krónikák azonban közelebb visznek a valós történelmi személyiséghez, életének mozzanataihoz, jellemzéséhez; ezek az írások mint uralkodásra alkalmas felnőtt férfit, katonát, leendő uralkodót igyekeznek Imrét megrajzolni. Érdekes, hogy e művekben kevés hangsúly esik a herceg szüzi mivoltára, azaz nem mint szüzi eszmény jelenik meg bennük. A magyar krónikákban felsorolt, Imre tulajdonságait tartalmazó erénykatalógus említést sem tesz erről.¹

Mindezen nehézségek ellenére azért megkísérelhető a fiatalon elhunyt herceg történelmi alakjának megidézése. Születésének pontos évszáma ma is nehezen meghatározható. Az Érdy-kódexben lévő, a Karthausi Névtelen által lejegyzett Imre-legendában utalás történik a „nagy Cronica”-ra, amely szerint 1000-ban született. Pray György és Katona István közelebről meg nem nevezett, régebbi breviáriummokra hivatkozva 1007-re teszik a születést. A XV. századi források úgy tudják, hogy halálakor 20 éves

Szt. Imre herceg. Csiksomlyó, XVI. szd. eleje

¹ Török József: Szent Imre a történelmi kutatások világánál, Doctor et apostol, Bp. 1994. 204. old.

volt. Hóman Bálint a Karthausi Névtelen álláspontját fogadja el, és erre másodszülettségéből és Gellért püspök életének kronológiájából következett.² A későbbi történetírás és Győrffy György az 1007-es évet valószínűsítik, a történelmi köztudat is ezt a dátumot fogadja el. Születési helye is vitatott. A Korai magyar történelmi lexikon Székesfehérvárt jelöli meg, de Magyar Zoltán az akkori királyi székhelyet, Esztergomot sem tartja kizártnak.³

István és Gizella fia a keresztségben anyai nagybátyja után a Henrik nevet kapta. E néven (Henricus) említi a Hildesheimi Évkönyv 1031-i bejegyzése és a Szent Imre-legenda is, tehát a legrégebbi források. Az Imre név a német Heimrich – Heinrich (otthon uralkodó) alakból alakult, formálódott immár a magyar hangtan törvényei szerint (lásd később Emrik – Emrih, Imrech – Imre, illetve a latin Emerichny szóalakot, valamint hogy még az Érdy-kódexben is Emre formában szerepel.) Ettől eltérő véleményt fogalmazott meg Melich János, aki István király fiainak nevét inkább szláv jövevényszónak tekintette. Középkori szövegelemleink viszont értelemszerűen jelzik, ami a történeti adatok alapján még logikusabb, hogy a névadás Gizella révén a bajor udvarból származik.⁴

Ezzel el is érkezünk ahhoz a történelmi dilemmához, miszerint Imre trónörökösként látta-e meg a napvilágot, voltak-e testvérei, név szerint kiket ismer ezek közül az utókor? Az ún. Szent Imre verses graduále azt sugalmazza, mintha egyedüli gyermek lett volna, de a Veszprém-völgyi görög apácakolostor (1009?) alapítólevelében István már többes számban emlegeti gyermekeit: „létesíttem... *nőm és gyermekeimmel egyetemben, s az egész Pannoniáért.*”⁵ A később keletkezett nagyobbik legenda, a Hartvik-legenda is István fiairól beszél, s a Képes Krónika ugyancsak fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Istvánnak több fia volt. A fenti források tehát egyértelműen arról vallanak, hogy a királyi párnak több gyermeke, több fia is született, de egyik adat sem közli a gyermekek számát és nemét, akik a korabeli európai viszonyokból következően talán csak a 15-16. évüket érték meg. Azonban több egymástól független adatból arra következtethetünk, hogy Imre testvérei közül az egyik fiúgyerek elérte a felnőttkort is, s akinek a nevét (Ottó) a nagyhatású XV. századi hittudósnak, Laskai Osvátnak egy Szent Istvánról szóló beszéde tartotta fenn: „*Szent István fiai ti. Ottó és mások, akiknek nevéől nincs említés, jóval a király halála előtt meghaltak, egyedül Boldog Imre herceg maradt életben.*” A névadás egyben itt útmutató is lehet: valószínűsíthetően a királyi pár elsőszülött gyermekéről van szó, aki III. Ottó császár után kapta e nevet, és ennek még a császár 1002-ben bekövetkezett halála előtt meg kellett történnie. Nem logikátlan ugyanis az, hogy István első gyermekei sorában, akiket Gizella családja, a szász dinasztia rangosabb tagjairól neveztek el, az elsőszülött az Ottó nevet kapta, és csak a másod- vagy harmadszülött fiút keresztelték a fejedelmi nagybácsi – illetve az ugyancsak Henrik nevet viselő nagypapa – nevére. Minderre Hóman Bálint a korabeli lengyel királyi családból hoz beszédes példát: ott Boleszlav első fia Ottó nevet kapta, a második pedig az apját. Istvánnak voltak lánygyermekei is, akik közül kettőt emlegetnek név szerint: Ágotát, akit az angolszász hagyomány szerint Edward angol herceg vett feleségül, valamint Hedviget, akit Szent Eberhard édesanyjának tartanak. Magyar Zoltán azonban az erre vonatkozó forrásokat nem tartja hitelesnek.⁶

Mivel Imre nem trónörökösként született, ezért gyermekkorában élhette a királyi hercegek szokásos életét. Erről az időszakról nincsenek megbízható forrásaink, de Gizella családi körét és hagyományait ismerve elmondhatjuk: a fiatal herceg viszonylagos kényelemben és vallásos légkörben élhetett. (Névadóját is szentté avatták később.) Tudni kell, hogy a magyar történelemben ez a kor átmeneti korszakot jelent; még éltek a pogány hagyományok, amelyekkel Imre is találkozhatott. De ugyanakkor itt, az ezredfordulón egy erőteljesebb keresztény vallásos áramlat indult útjára, egyféle spirituális vallásosság, mely erőteljesen hatott az ifjú lelkére, és indíttatást adott a későbbi vallásosságához. Bár erről írott forrás nem áll rendelkezésünkre, felmerülhetett az a lehetőség, hogy Imre egyházi pályára menjen. István gondoskodott arról, hogy ehhez alapos neveltetésben részesüljön, és ebben segítségére volt Gellért püspök.

Hogy Gellért hogyan került Magyarországra, erre vonatkozóan a források ellentmondanak egymásnak. Az egyháztörténet Gellért püspök nagy legendáriumára és Karácsony Jánosnak az erre alapozott, 1887-ben megjelent életrajzi művére támaszkodik. Eszerint Gellért Velencében született, Bolognában

² Török i. m. 200. old.

³ Magyar Zoltán: A liliomos herceg, Európa Kiadó. Bp. 2000. 9. old.

⁴ Uo. 9–10. old.

⁵ Uo. 11. old.

⁶ Magyar Zoltán i. m. 13–14. old.

tanult, 1020 körül zárai kereskedők hajójával Betlehembe indult zarándokútra. Útközben viharba kerültek, s egy kolostorban vetődtek partra, ahol éppen ott tartózkodott a Szent Márton kolostor (Pannonhalma) apátura, Rasina. Ő hívta el Magyarországra, s Pécsét Mór püspökkel, Pécsváradon Anasztáz apáttal találkozott. E két pap kísérte el Fehérvárra, a Nagyboldogasszony-napi gyűlésre (augusztus 15), ahol István király útjáról eltérítette azzal, hogy választott püspöki címet adott neki a még fel nem állított csanádi püspökségre. Gellért engedett, István egy ideig magánál tartotta, majd Imre herceg nevelőjévé tette. Gellért később a mai Bakonybélre vonult vissza. Ebben az időben a nyugati egyházban belül ismeretes volt egy mozgalom, amelynek tagjai remeteskébe vonultak vissza, elmélkedést folytattak. Gellért is vállalta ezt az életmódot hat éven keresztül, ennek eredménye a *Deliberatio...* című töredékes munkája, mely értékes forrásként szolgál a korabeli kereszténység nézeteiről.

Győrffy György elveti ezt a változatot Rodolfus Glaber dijoni szerzetes 1044-ben megjelent Frank történetére támaszkodva. Ebből úgy tudja, hogy István a 638 óta veszélyessé vált tengeri és szárazföldi zarándoklat megkönnyítésére zarándokutakat épített ki, s alapított egy kolostort Jeruzsálemben, ahol a zarándokok megszálltak. Ezt az utat szívesen vették igénybe a nyugatról csoportosan érkezők, visszafelé is erre mentek haza. A korabeli hírközlési viszonyok miatt István, aki jól tudott latinul, kikérdezte ezeket a zarándokokat: ez hírforrást jelentett számára, másrészt kapcsolatokat. Győrffy György feltételezi, hogy Gellért is így érkezett Magyarországra, amikor a Szent Sirt akarta meglátogatni. Az 1100-ból származó kisebb Gellért-legenda is ezt erősíti meg.⁷

A források abban nem egységesek, hogy Gellért mennyiben járult hozzá Imre neveléséhez. Az utókor úgy tudja, hogy széles körű ismeretekkel látta el. Több forrás is említi, hogy Imre jól tudott latinul, de lehet, hogy ez annak tudható be, hogy a Szent Márton kolostorban is tanult. Nagy Zoltán szerint inkább a herceg lelki életének kiművelésében játszhatott döntő szerepet Gellért, és elmélyítette vallásosságát. Imre életében változás következett be testvére, Ottó 1020 körüli halála miatt. Ettől kezdve ő lett a trónörökös, és István törekedett is arra, hogy fiából méltó utódot neveljen. Egyházlátogatási útjaira magával vitte, ezzel bekapcsolta az országos ügyek intézésébe, s az egyházzal való kapcsolatát is erősítette. A legendák tanúsága szerint Imre itt mint leendő király viselkedett, egyes templomokban drága palástját az oltárra helyezte terítőnek. Amikor a Szent Márton kolostort látogatták meg, akkor három papot megcsókolt, de nem egyformán. S mikor apja tudakolta ennek okát, azt mondta: a harmadiknak azért adott hét csókot, mert az tartja be legjobban az egyházi előírásokat. Ő volt a későbbi Szent Mór.

Imre a húszas évek végén elkerült a családi háztól, a bihari dukátust adományozta neki István, ami a trónörökös uralkodásra való felkészítését szolgálta. Kinevezte az orosz-varég katonákból toborzott királyi sereg parancsnokává; a Hildesheimi Évkönyv is „Dux Ruisorumnak” nevezi. Élükön maga is részt vett 1030-van a Fische és a Lajta közt lezajlott csatában, ahol a Magyarországra támadó II. Konrád seeregét István tönkrevette. Magát Konrádot is üldözőbe vették, s Bécsben elfogták.⁸

István nemcsak gyakorlatban, hanem elméletben is igyekezett felkészíteni fiát a nagy feladatra. Ezt a célt szolgálta az 1020 körüli „Intelmek”, mely műfajként nem egyedülálló; a nyugati királyok is igyekeztek tapasztalataikat átadni utódaiknak. De az istváni Intelmeknek több szempontból is jelentőségük van; kapcsolódik Szent Ágostonnak a boldog királyokról vallott nézeteihez, amelyeket Sevillei Izidor közvetített a IX. századi királytűkrök számára.

A királytűkröknek nincs túl gazdag irodalmuk, csak a keresztény király erényeit próbálják benne megfogalmazni. Ugyanis ebben az időben a királyságok történetében fordulat állt be. Míg kezdetben a szellemi-teszt adottságok központba állítása volt a fontos, ettől az időtől kezdve a királyságra való alkalmasság fő feltétele a szent mivolt, az egyházi tanításnak való megfelelés lett. Ez nem zárta ki azt, hogy a király életében esetleg nem tett bűnös dolgokat, de az egyház és a köztudat szentté fogadta. Nem véletlen, hogy ebben az időben szaporodtak meg nyugaton is a szent királyok. Ez a szemlélet az Intelmekben is tetten érhető, mert István erőteljesen hangsúlyozza a leendő királynak az egyház és a vallás iránti elkötelezettségét. Érdekes, hogy István nem adott ebben részletes kormányzási útmutatást, általános elveket fogalmazott meg, melyek középpontjában a király és alattvalóinak viszonya áll. Nem a parancsoló, hanem a jóindulattal, a meggyőzéssel kormányzó király képe fogalmazódik meg, aki az alattvalóinak megelégedésére, az ország gazdagítására törekszik.

Van még egy, az adott időhöz való kötöttség által magyarózott sajátosság is, amit az Intelmek hangevétele hordoz. Egyrészt érezhető, hogy a felnőtt kor küszöbéhez éppen elért emberről van szó, másrészt

⁷ Győrffy György i. m. 296–297. old.

⁸ Uo.

az is nyilvánvaló, hogy írója olyan személyhez intézi szavait, akit meg kell győznie arról, hogy király legyen. Arról lehet itt szó, hogy Imrének korábban eltökélt szándéka volt a szüzi életmód, s az új helyzet emiatt nehezen volt számára elfogadható. Engedelmeskedett apjának, de belülről bizonyos ellenállással fogadhatta. Ezzel magyarázható a házassága is. Ha a forrásokat nézzük, sajnos itt is nélkülöznünk kell az egyértelműséget. A feudális államrend és az új államvallás szempontjából központi politikai kérdésként merült fel a házasság, s Imre politikai-diplomáciai megfontolásból vállalta is, de hogy végül is ki volt a felesége, az nem egyértelmű. Egyes hagyományok szerint III. Kresmir horvát, mások szerint II. Mieszko lengyel király lányát vette el. Utóbbi mellett leginkább Karácsony János érvel, ugyanis a Lengyelországban levő Szent Kereszt Kolostor évkönyve szerint Imre herceg feleségével meglátogatta apósát, s a kolostornak egy keresztet adományozott. Győrffy György azonban úgy véli, hogy Imre felesége bizánci hercegisasszony lehetett. A történelmi feljegyzések szerint 1018-ban István szövetségként részt vett II. Basileiosz bizánci császár bolgár-ellenes hadjáratában. A felkérés követő szövetséget a kor szokása szerint házassággal pecsételték meg. Imre herceget a császár egyik rokonával házastították össze. Ezt a házasságot valószínűsíti a veszprém-völgyi görögkeleti apácakolostor alapítása is.⁹ Az is, hogy a Szent Margit-legenda 1510 táján született magyar nyelvű másolatában – amit Ráskay Lea készített – utalás történik erre a kapcsolatra.¹⁰

Az egyháztörténetek közül egyesek a legújabb kutatások fényében úgy látják, hogy bár Imre engedelmeskedett István akaratainak, házasságát mégis a maga választotta ideálnak rendelte alá, amikor a szüzesség evangéliumi tanácsát a házasságban parancsként fogta fel. A legenda szerint Imre a veszprémi Szent György templomban tett szüzességi fogadalmat még fiatal korában, s ez Török József szerint azt bizonyítja, hogy Imre készült a lelki pályára, s ennek hatása is benne van e döntésében. Csak megerősítette Imre elhatározását, hogy II. Basileiosz sem nősült meg, valamint hogy saját rokonságában is találunk hasonló példákat: eredetileg édesanyja is apáca akart lenni, s Henrik nagybátyja házassága is gyermektelen volt. Mindezekhez az is hozzájárulhatott, hogy VII. Gergely pápa alatt az egyházfegyelem terén diadalt arató cölibátus már a XI. század első negyedében is egyfajta korszellem kifejezője volt. Amint látjuk: fogadalma, családi hagyományai, a korszellem egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy élete végéig szüzies életmódot folytasson. A legenda szerint feleségével közösen döntöttek így, de ezt mindvégig igyekeztek titokban tartani, csak a szentté avatáskor, felesége vallomása alapján derült ki. Imre nevelése sikeres volt, alkalmas lett volna arra, hogy a betegeskedő és megfáradt István helyébe lépjen, akinek meg is fordult a fejében az a gondolat, hogy még életében megkoronáztassa a fiát. Mind ezt egy tragikus esemény, Imre herceg halála akadályozta meg.

A haláleset egyetlen biztos forrása a Hildesheimi Évkönyvnek egykorú, ám szűkszavú feljegyzése: „Imre, István király fia, a ruizok hercege vadászaton, vadkantól széthasítva siralmas halállal halt meg.”¹¹ A vadászbaleset helyszínét illetően a dukátusi területnek számító Bihar jöhet szóba, ennek is a középkorban Igfon-erdő néven ismert délkeleti részén lévő Hegyközszentimre nevű falu melletti terület lehetett, mely királyi vadászhely volt. Az Igfon-erdő (vagy Iggyfon-erdő) – mely Győrffy György szerint *szent erdőt* jelent – a mai Réz-hegységgel azonos, mely alatt a Berettyó és a Körös közötti kistáját kell érteni, amely a Báródság folytatásaként Erdély nyugati határvidékét is jelentette. Ezen a helyen később monostort hoztak létre, melynek romjai ma is láthatók.

Imre halálának módjáról is eltérő vélemények ismertek. Érdekes, hogy az egyházi írások és legendák nem említik ezt a vadászbalesetet. Ez azzal függhet össze, hogy egyes nézetek szerint egy szent élete nem egyeztethető össze a vadászszenvedéllyel. Természetes, hogy a népi – és tudományos – köztudatban azért a vadászbaleset változat él tovább, hiszen a középkorban a hercegek, királyok kedvelt időtöltése volt a vadászat. A lengyel krónikák szerint Imre szenvedélyes vadász volt. A vad üldözése közben történtek balesetek, elég volt egy eltévesztett mozdulat, a ló váratlan viselkedése, és máris megtörtént a baj. De hogy ez a kérdés nem jutott nyugvópontra, ezt bizonyítja az 1970–1980-as évek Magyar Zoltán által felemlített, nagy visszhangot kiváltó tudományos vitája. A vitát elindító Szekfű László Janus Pannonius *De corona regni ad Fridericum Caesarem* című epigrammája két sorát elemezve azt a hipotézist fogalmazta meg, hogy a trónörökös Vazul királysága érdekében szervezett összeesküvés áldozata lett,¹² de az állítást később megcáfolta Bollók János.¹³ Számunkra a vadászbaleset tűnik a legva-

⁹ Török József i. m. 205. old.

¹⁰ Magyar Zoltán i. m. 23. old.

¹¹ Idézi Magyar Zoltán i. m. 27. old.

¹² Szekfű László: A Thonuzoba-monda. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged 1974.

¹³ Bollók János: Még egyszer Thonuzobáról. Századok, 1982. 1078-90. old.

lószerűbbnek, s a Pray-kódexben szereplő Annales Posenienses a pontos idejét, szeptember 2-át is tudja. Az elhunyt herceget tudomásunk szerint Fehérváron, a bazilika kriptájában temették el, bár Györffy György felveti, hogy az építkezés miatt erre csak a templom felszentelése után, 1038-ban kerülhetett sor. Sírja egyszerű volt, a krónikákban ábrázolt szarkofág is puritán.

A szerencsétlen sorsú királyfi története halálával sem ért véget. Mint már említettük, halála után, de még inkább I. István távoztával megrendülni látszott az alig létrehozott, fiatal magyar keresztény állam. Trónviszályok, pogánylázadások szaggatták, míg végül I. Lászlónak sikerült megszilárdítania a feudális rendet. Ő volt az, aki elérte, hogy 1083-ban szentté avassák I. Istvánt s fiát, Imrét, s a királyi trónt és az állami, egyházi rendet rajtuk kívül még három szenttel támogatta meg. Ezeknek a szentté avatásoknak funkciójuk volt: Gellért szentté avatásának éle elsősorban a pogánylázadások és a pogány vallás ellen irányult, s a királyi szentek az ország politikai szervezetét erősítették.¹⁴ De nem árt hangsúlyozni azt sem, hogy az Árpád-dinasztia száműzetéséből hazatérő Vazul-ági leszármazott és a törvényesen felkent Salamon uralmát megdőntő, azt börtönbe vető László többszörösen illegitim pozíciójának ellensúlyaként létesít kultuszt a dinasztia keresztény alapítója, István személye körül. A közelmúltban Bollók János hívta fel a figyelmet arra, hogy Imre szentté avatását ugyancsak a motívumok magyarázzák: az Ösgesztában Imrének tulajdonították azt az erény-katalógust, amely a krónikás szerint az Istvánt követő uralkodókból teljesen vagy jelentős részben hiányzott, Lászlóban viszont újra testet öltött. Csak ő lehet tehát Szent István király igazi örököse, sugallja a krónika: az erénykatalógus alapjául szolgáló, Imréhez szóló Intelmek cím szerinti szerzője (István) ha még élne, maga is Lászlót választaná utódjául.¹⁵

A szentté avatás procedurájának sajátos története van a katolikus egyházon belül. Az első évezred végéig a püspök jogai közé tartozott az egyházi tiszteletben részesítendő szentek közé való besorolása, bár ez többnyire csak az egyházmegye területére volt érvényes. A szentté avatás teljes értékűnek számított, ha a hagyományos formában, az elhunyt sírjánál kialakuló kultusz és az ott történt csodák nyomán az egyházi hatóságok önálló akciójaként ment végbe. A X. század végétől szokás lett ugyan, hogy a jelentősebb szentek felemeléséhez („elevatio”) a pápa és a pápai zsinat beleegyezését kérték. Később a zsinaton a szentté avatandó személy életét, csodáinak felsorolását tartalmazó ún. legendát kellett bemutatni és megvitatni.

Az első pápai szentté avatás 993-ban történt, amikor XV. János pápa a magyarok által 955-ben megtámadott Udalrich augsburgi püspököt szentté avatta. Ekkortól gyakoribbá vált a pápai legátusok jelenléte, határozottabb formát öltött a szent életével és csodás cselekedeteivel kapcsolatos egyházi vizsgálódás. Mindebből azonban csak később terebélyesedett ki az az álláspon, mely a kanonizációt pápai beleegyezéshez és jogszerűen lefolytatott szentté avatási perhez kötötte. Ebben a kezdeti lépéseket VII. Gergely tette meg. Vanchey legújabb szintézise bemutatja, hogy a szentté avatás jogának pápai centralizációja nem a XII. század második felében, III. Sándor pápasága idején következett be, mint ahogyan azt korábban a szakirodalom gondolta („Audivimus...” kezdetű bulla már ilyesféle igényekkel lépett fel), hanem csak III. Ince pápa idején, a XIII. század elején.¹⁶

A magyarországi szentté avatáshoz bizonyos diplomáciai lépéseket kellett tenni. Ennek előzményeit nem ismerjük, mert VII. Gergely registrum-könyve ebből a korból nagyon hiányos. Az bizonyos, hogy 1081-től, amikor IV. Henrik Észak-Itáliába vonult, és négyévi ottléte alatt több ízben Rómáig hatolt, az érintkezés Magyarország és Róma közt megnehezedett. László azonban nemcsak Lombardián keresztül közlekedett Rómába, hanem mint azt 1090-i Monte Casinóban írt leveléből megtudjuk, Dalmácián és a tengeren keresztül is. A pápa akkoriban arról panaszkodott, hogy nagybőjti zsinatát IV. Henrik megakadályozta. Ez azonban nem jelentett olyan akadályt, hogy VII. Gergely 1083 első felében ne fogadhatta volna László követeit, de a szentté avatások előfeltétele, az életrajzok felolvasása a zsinaton emiatt nem történhetett meg.¹⁷ A szorongatott helyzetben levő pápa hajlott az együttműködésre, már 1081-ben arra kérte levelében Adelhaid királynét, hogy királyurát buzdítsa az egyház támogatására, s most méltán remélhette, hogy László segítséget is nyújt neki IV. Henrikkel szemben, cserében támogatata kérését. De a Szent István-életrajz szűkössége és a zsinat elmaradása csak félmegoldást tett lehetővé. A pápa levelet adott ki, melyben nem személyre szólóan, hanem általánosságban engedélyezte, hogy

¹⁴ *Klanczay Gábor*: Az 1083. évi magyarországi szentté avatások = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorból (szerk.: Fügedi Erik), Bp. 1986. 19–20. old.

¹⁵ Vö.: *Klanczay i. m.* 19. old.

¹⁶ *Klanczay i. m.* 16–17. old.

¹⁷ *Györffy György i. m.* 388–389. old.

„emeljék fel azok testét, akik Pannóniában a hit magvát elvetették, és az országot prédikálással vagy inlézkedéssel Istenhez térítették.”¹⁸ Ha hihetünk a közel egykorú Gellért-passiónak, egy legátust is küldött Magyarországra, akit felhatalmazott Gellért testének felemelésére. Valószínű, hogy a pápától érkező követség hozta a hírt, hogy István testének felemelése előtt még nyilvánvaló csodáknak kell történnie, mert Gergely az István legendát szegényesnek ítélte.¹⁹ Az állítólagos csoda egyike az volt, hogy amikor 1030-ban István szembekerült Konráddal, a csata előtt ellenfelénél megjelent egy ismeretlen követ, s távozásra szólította fel, aminek Konrád engedelmeskedett. Feltételezhető, hogy ez a követ Gizellák embere lehetett, s ez nem volt elég meggyőző a szentté avatáshoz. Minden esetre 1083-ban a szentté avatás megtörtént, erről a pozsonyi évkönyvek tudósítanak bennünket: Salamont előbb börtönbe zárták, majd elmenekült az országból, István királyt, a fiát és Gellért püspököt szentté avatták.²⁰

Ha elfogadjuk, hogy valamennyi szentté avatás ebben az esztendőben történt, akkor a szentek ünneppnapjai alapján a következő „menetrend” bontakozik ki: július 16–17-én felemelik és a nyitrai Szent Emmerán templomban új sírba helyezik az István-korabeli két szentéletű remete, Zoerard-András és Benedek földi maradványait, akiknek a pécsi Mór püspök másfél évtizede elkészítette a szentélet-írását. Július 25-én László király és Lőrinc csanádi püspök jelenlétében sor került az egyház első vértanúja, Gellért szentté avatására. A legnagyobb eseményt természetesen István király 45 éve elföldelt testének felemelése jelentette, mely alkalomból augusztus 15-én, halálának napján országgyűlést hívtak össze sírjához Székesfehérvárra. Itt három napi böjt, ima s a 19-én történt csodás gyógyulások után augusztus 20-án felbontják a kősírt, kiemelik onnan a király „*balzsamillatú rózsaszín vízben úszó*” maradványait, és ünnepélyesen ezüst ládába helyezik. István szent jobbja, amit egy Merkur nevű klerikus már korábban eltulajdonított, csak a következő évben, 1084. május 3-án került elő Biharban, ahol külön templom épült a becses ereklye őrzésére. Végül november 4-én ismét Fehérvárott egy újabb zsinat szentté avatta I. István fiát, Imrét.²¹ Imre alakja ugyan nem felelt meg teljes joggal a pápai engedélyben leírtaknak, de kultusza, mely eddig a székesfehérvári bazilikára korlátozódott, egybevágott VII. Gergely törekvésével: példaképpül volt állítható a cölibátusért, a papi nőtlenségért vívott harcában. Testének felemeléséről bizonyára sok szó esett már Rómában, de számottevő csodajelek hiányában először nem lehetett vele komolyan foglalkozni.²² Az, ami az őregek emlékeiből rendelkezésre állt – csupán néhány szerzetes tett tanúbizonyságot életszentségéről – nem volt elegendő. Végre másfél hónappal augusztus 20-a után megtörtént a várva várt csoda.

A kortárs legendáiról szerint egy Konrád nevű német nemes VII. Gergelyhez járult halálos bűne bocsánataért. A pápa olyan vezeklést írt elő neki, hogy addig látogassa a szent helyeket, amíg a páncélját körülvevő őt vaslánc meg nem pattan, és a velük adott lepecsételt pápai levél betűi el nem homályosodnak. Konrád sokfelé járt, utoljára Jeruzsálemben. Minthogy ott sem szabadult meg láncától és bűneitől, végül Szent István fehérvári sírjához jött, hogy addig nem mozdul, míg Isten meg nem segíti. A templomban elaludván, álmában megjelent neki István király, s intette, hogy a fia sírjához járuljon, az ő közvetítését kérje. S amint Konrád leborult Imre sírjánál, a láncok letörttek, és páncélja szétesett. Az esetre elősiető Fábián kancellár, a prépost megvizsgálta a pápai levelet, s azt konstataálta, hogy az írás elhalványodott. Bár a legenda tájékozott a korabeli személyeket illetően (VII. Gergely otthonosan Hildebrand néven szerepel benne), Konrád történetében kétséget ébresztő motívumok vannak. Jeruzsálem 1071-ben a szeldzsukok kezére került, s a zarándoklás ettől kezdve nagyon megnehezült. Az olvashatatlaná váló írás pedig sokkal gyanúsabb, mintha olvasható pápai bulláról lenne szó. Győrffy Györgyben felmerül a gyanú, hogy néhány ügybuzgó klerikus mozdította el holtpontjáról Imre kultuszának ügyét.²³

VII. Gergelyt 1084-ben IV. Henrik hadai beszorították az Angyalvárba, majd Guiscard Robert felmentő akciója után a normann fosztogatás miatt a pápa Salernóba kényszerült távozni, és ott rövidesen meghalt. A hazai szentté avatásokat pápai zsinaton nem erősítették meg. II. Orbán még 1096-ban sem ismerte el István király szentté avatását, pedig 1092-ben a szabolcsi zsinaton a kötelező 32 ünnep közé már István, Imre, Gellért ünnepét is besorolták. Az István kultuszában buzgólkodó

¹⁸ Győrffy i. m. 389. old.

¹⁹ Uo.

²⁰ Klaniczay i. m. 15. old.

²¹ Uo. 16. old.

²² Győrffy i. m. 392. old.

²³ Uo. 393. old.

Könyves Kálmánnak a guastallai zsinaton 1106-ban sikerült elérnie István kanonizálását. Ugyanis engedményt tett a pápának, lemondott az investitúra jogáról, aminek ellenében óhaját Róma messze-menően teljesítette.²⁴

A következőkben szót kell ejtenünk Szent Imre legendájáról, mert a következő évszázadokban ez az írás döntően meghatározta a szent hercegről formálódó képet. Ez a középkori Imre-kultusz egyik fundamentumának számító életrajz nyilvánvalóan a szentté avatással kapcsolatban, annak hatására és megerősítésére kellett, hogy megszülessen. Legkorábbi kézírata a XIII. századi Reinzi-kódexben maradt ránk, ami a XVI. században kerülhetett a stájerországi Reinzi cisztercita apátságának könyvtárába. Egy évszázaddal korábban ugyanis – mint a magyar nyelvű bejegyzésekből is kitetszik – még a soproni Szent Lélek templomban egy bizonyos Márton nevű pap tulajdonában volt.²⁵ Tartalmazza még a legendát az Érdy-kódex a Karthausi Névtelen fordításában,²⁶ a *Legenda Auera* és Temesvári Pelbárt *Pomerium* című műve. A legendát az utolsó két fejezet kivételével valószínűleg a matutinum, a hajnali zsolozsma olvasmányaként is használhatták. Szent Gellért kisebb legendája is liturgikus célra készült. A Szent Imre-legendát nem tartalmaz sok adatot, eseményt. A középkori zsolozsmában, a szentek ünnepeken olvasott életrajzon („vitán”) nem szabad olyan művet érteni, amely a szent életét több-kevesebb teljességgel meg akarja ismertetni. Ennek ismeretében érthető, hogy a szerző miért hagy olyan kevés eseményt az utókorra. Hiba lenne azonban, ha a legenda történeti magját nem értékelnénk.²⁷

Az ilyen szellemű Szent Imre-legendát igényelt a XI. és XII. század fordulójának egyházi változásai hívták életre. A legendában a kor egyik fő vallási kérdése, a cölibátus fogalmazódott meg, annak összeállítását a papi nőtlenységnek akart hazai eszményképet állítani. Már László 1092-es törvénykönyve is a „csak ideiglenes megtűrt” kategóriába sorolta az egyházi emberek házasságát, annak teljes tiltását pedig az 1112 táján tartott esztergomi zsinat iktatta törvénybe. Az egyház erőteljes térhódítását jelzi a már előbb is említett esemény, hogy Könyves Kálmán lemondott az investitúra jogáról. Nem meglepő ez a századfordulón végbement szellemi átrendeződés, ha figyelembe vesszük, hogy Kálmán trónra kerülése előtt főpapi rangú személy volt, kimagasló műveltséggel bírt, és még királysága éveiben is elvégezte a papi zsolozsmákat.²⁸

A legenda – miként Bollók fogalmaz – az önmegtartóztató szüzi életben, a *continentiában* jelölte meg azt az érdemért, melynek hősi fokon történt gyakorlása a fiatalon elhunyt herceget szentként való tiszteletre érdemessé teszi. Ez az erény a szent életrajz szövegében minden mást háttérbe szorít, ami pedig a hagiográfiai irodalomban is ritka. Imre esetében pedig azért meglepő, mert mint történelmi alakjának vizsgálatakor láttuk, annak valóság tartalmát legfeljebb „litterátus” műveltsége és egyházlátogatási buzgalma igazolta. A már említett krónika éreynkatalógusa felsorolásában a szüzesség még mint díszítő jelző sem fordul elő. Varga Damján teológusi elemzésében a szerzetesi eszményeknek való megfelelés legendabeli jegyeit sorolja fel. Ennek túlsúlyát a legenda szövegének liturgikus használata magyarázza.²⁹

A ma ismert szent életrajz keletkezési idejét illetően a szakirodalomban megoszlanak a vélemények. A legenda megírását Csonka J. Lajos az 1450-es évekre, Erdélyi László 1130 körülre tette. Elméleteik azonban jórészt elutasításra találtak. A kutatók többsége Kálmán uralkodásának idejére, zömmel annak is második felére helyezte a legenda keletkezését. Ennek gondolatát először Madzsar Imre vetette fel, elméletét utóbb Horváth János, Györfly György, majd Bollók János is valószínűnek fogadta el. S valóban, ha pusztán a legenda szövegéből indulunk ki, több nyomos érv is amellet szól, hogy az életrajz összeállítása az 1106–1116 közötti évekre tehető. A legenda központjába állított szüzesség eszméje a magyarországi egyházon belül 1110 táján tetőzött.³⁰ Ezt támasztja alá az is, hogy a legendát az 1116-ban meghalt Hartvik püspök már felhasználta.³¹ Ha a legenda szerzőjét kutatjuk, Török József szerint bizonyosra vehetjük, hogy szerzetes az írója. Így magyarázható az is, hogy miért építette be a legendába az ismeretlen szerzőtől származó *Exhortatio ad sponsam Christi* egy részletét. Ezt a művet a

²⁴ Uo.

²⁵ *Magyar Zoltán* i. m. 136. old.

²⁶ *Nyelvemléktár* IV. kötet, 1876. 439–440. old.

²⁷ *Török József* i. m. 203. old.

²⁸ *Magyar Zoltán* i. m. 38–39. old.

²⁹ *Magyar Zoltán* i. m. 135–136. old.

³⁰ *Magyar Zoltán* i. m. 134. old.

³¹ *Török* i. m. 202. old.

középkorban a bencés aniane-i Szent Benedeknek tulajdonították, az Imre legenda első szerzője tehát bencés szerzetes lehetett. Pannonhalmi volta azonban nem teljesen egyértelmű.³²

A megírás helyéül Veszprém vagy a veszprémi püspök szentendrei udvarháza jöhet szóba. Korábban már szó volt róla, hogy a legenda egyes részei olyan helyi hagyományokon alapulnak, melyek már 1083 előtt is ismertek lehettek. Az életrajz utolsó narratívája pedig – mint magából a szövegből is kiderül – a szentté avatás évében keletkezett.³³ A legenda írója – Horváth János szavaival – „alapos retorikai képzettséggel és ennek megfelelő stílussal rendelkezett”. Művészi törekvése még a helyenként megromlott szöveg ellenére is fölfedezhető.³⁴

Az Imre-életrajz öt egymással összefüggő epizódból, egy függelékből és két exkurzusból áll.³⁵ A bevezetés az egyetemes üdvtörténet keretébe állítja be a magyar nép megtérését. Az első fejezet a gyermekről szól, aki éjszaka, alvás helyett zsoltárokat énekel, aminek Szent István tanúja volt. A második és harmadik fejezet István és Imre Boldog Márton egyházában tett látogatását mondja el. Imre az egyik szerzetest hét csókkal illette, hogy jelezze annak életszentségét. A király titokban visszatért, mert meg akarta tudni, mi állt a különös köszöntés hátterében. Ezt aztán nem felejtette el később sem, hiszen Mór-ból, az egyszerű szerzetesből 1036-ban Pécs püspöke lett. Imre szüzességi fogadalmáról szól a következő két fejezet, amit Veszprém, a Szent György egyházban tett. A hatodik fejezet a cesarei érsek, Eusebius látomását ismerteti, ami szentünk halála pillanatában történt. A legendairó itt egyes szám első személyben szól, s jelzi, erről Konstantinápolyban szerzett tudomást, amikor Álmos herceg kíséretében ott tartózkodott. Az utolsó fejezet egy, a fehérvári bazilikában, a szentté avatáskor már említett, Imre sírjánál történt csodát ír le, amikor is a vezeklő Konrád megszabadult bilincseitől.

Ez az új szellemű legendaváltozat a kezdetben életszerű Szent Imre-képet és a herceg országossá váló kultuszát alapvetően befolyásolta. Természetesen az egyházon belül fejtette ki hatását, és komoly szerepet kapott a teológiai képzésben is. A fiatal herceg kultusza hamar kibontakozott, ünnepről az 1092-es szabolcsi zsinat rendelkezett, s felemelésének napját, november 5-t Szent László I. törvénykönyvének 38. cikkelye a kötelezően megtartandó ünnepek közé sorolta. Az 1192–1195 között másolt Pray-kódex naptárában jelent meg először Imre másik ünnepe, szeptember 2-á, mely halálának, esetleg eltemetésének napját rögzítette. A XIII. századtól ránk maradt liturgikus iratok szerint immáron mindkét ünnepről megemlékeztek. Már a XII. század végétől a szentté avatott királyfi emléket liturgikus alkotások (szolozsmák, szekvenciák, officiumok) örökítették meg. Imre szüzességét a liturgikus szövegekben először a Pray-kódex szakramentáriuma említi, s a továbbiakban e jelző a liturgiában használt verses és prózai alkotások legfőbb motívuma lett. Az Imrével kapcsolatos liturgikus könyörgések a fiatal herceg halálát és a földi élet örömeinek megvetését hangsúlyozzák.³⁶

Magyarország területén Szent Imrének mintegy száz templomot szenteltek. A felsorolt helynevek többsége középkori *patrocinium*ot takar, vagyis a templom védőszentje után nevezték el a települést is (pl. Szentimre, Szentimrefalva). E nagy múltú egyházak egyben a középkori magyarság legfontosabb Szent Imre búcsújáró helyei voltak (pl. a székesfehérvári kápolna, a váradi Imre-oltár stb.) Közöttük legnagyobb presztízzsel a bihari Hegyközszentimre, mint az Igfon-erdő kapujában létesült emlékhely rendelkezett, Szent Imre ereklyét is őrző klostromával, de a következő században vesztett jelentőségéből. Hangsúlyos szerepet kapott ereklyéinek tisztelete. Valószínűnek tűnik, hogy szentté avatását követően a koponyaereklyét – miként később László esetében is – különválasztották, és díszes ereklyetartóba foglalták, ami a Szent Imre-kápolnába került Székesfehérváron.

A Szent Imre-kultusz az ország határain is túljutott. Az aacheni dómban még Nagy Lajos és édesanyja, Erzsébet helyezett el három, drága mivű zománcdíszes, aranyozott ezüst ereklyetartót a magyar szent királyok ottani kultuszának fellendítésére, és az Aachenbe zarándokló magyarok lelki igényeinek kielégítésére. A reformáció előretörése az ország több részén Imre kultuszát is meggyengítette, hogy aztán a katolikus restauráció alakját, életszentségének példáját a nemzeti szentek tiszteletének jegyében újfent népszerűsítse. Igaz, ez a barokk Szent Imre-kép már kevésbé sokszínű, mint a régebbi koroké, egyedül a kegyes jelleg, a szüzi ideál testesül meg benne. Madzsar Imre szerint történelmünk újkori századaiban vált hercegünk a magyar ifjúság védőszentjévé. Ez irányú kultuszának kiépítésén főleg a

³² *Török i. m.* 202–203. old.

³³ *Magyar i. m.* 133. old.

³⁴ *Török i. m.* 203. old.

³⁵ *Magyar i. m.* 136. old.

³⁶ *Magyar Zoltán i. m.* 40. old.

Jézus Társaság buzgólkodott, az a szerzetesrend, mely a XVI. század közepe óta a magyar nevelés- és oktatásügy fellendítését vállalta egyik fő feladatának.³⁷

A jezsuita Tarnóczy István 1680-ban megjelent szentek életéről szóló könyve „az anyagi herceg” szentséges életét állította a középpontba. Imre alakját a jezsuita iskoladramák egész sora megőrkítette, hogy példaképpül szolgáljon az ifjúság számára. A *Lelki Paradicsom* című reprezentatív énekgyűjteménynek szép Imre éneke és antifonája 1700-ban született. Valószínűleg Zircen íródott az a két barokk Szent Imre emlék, melyek az 1760-as keletkezésű kéziratos dalgyűjtemény különlegesen szép darabjai, *Szent Imre herceg éneke* és *Szent Imre herceg mint égő szövétnyeg* címmel.

Imre kultuszában minden korábnál nagyobb szerep jutott e tisztelet képzőművészeti kifejezésének. Az Árpád-házi királyfi templomi szobrai, oltárképei a XIX. századra az ország szinte minden rangosabb egyházában megjelentek. Érdekes megfigyelni, hogy a barokk templomi képeken Imrét főúri magyar viseletben, csizmában ábrázolják. A legújabb kori Szent Imre-tisztelet a XX. század első felében, az 1930-as Szent Imre év alkalmával frissült fel ismét, s vett új lendületet. Ebben a kultuszban egy új Szent Imre-kép fogalmazódott meg: Szent István fia testben és lélekben tiszta, cselekvésre kész, egészséges ifjúként jelent meg. A szentévből ünnepi megemlékezések sora emelte a megemlékezések fényét és rangját nemzetközi szimpozionok, cserkész- és katolikus ifjúsági találkozók, a Mária-kongregáció kongresszusának Budapestre történő időzítésével. Szent Imre-harangot szenteltek fel a Szent István Bazilikában, Budán új Szent Imre-szobrot avattak. A Nemzeti Színház Kállay Miklós *A lilimos királyfi* című művének bemutatásával, a Tudományos Akadémia és a Képzőművészeti Társulat pedig ünnepi üléssel kapcsolódott be. Az augusztus 20-i Szentjobb körmenet is részben Szent István fiára való emlékezés jegyében zajlott. E napon az országgyűlés tisztelegésképpen ünnepi megemlékezést tartott, több intézményt neveztek el róla, s halála 900. évfordulójára reprezentatív albumot jelentettek meg a tiszteletére.

A fiatalon elhunyt herceget képzőművészeti alkotások sora örökítette meg, minden kor a maga művészi és emberi ideáljának megfelelően ábrázolta. Az ezekben megjelenő Imre-kép más, mint a vallási kultuszban bemutatott, itt valóságához közelebb, lélektelenebb. Megjelenik bennük a lilium, mint a szüzséget jelző attribútum, de ugyanakkor az ábrázoláson feltűnik a kard, a lándzsa, a jogar, mint a hatalom és a vitézség jelképe. A középkori alkotások a harcos, a keresztény erényekben megedzett ifjút láttatják, a barokkban azonban ez a kép megváltozik. A kor emberei az udvar levegőjében felnőtt, szelíd, kifinomult testű és lelkű embertípust szerették látni szentjükben. Mivel e korban István és László alakja került előtérbe, Imre kicsit háttérbe szorult. Az alkotások szentimentálissá váltak, az ábrázolásmódot a keresettség, a színpadiasság jellemezte.³⁸ A modern korban az ábrázolásokban a szentéletű herceg és az uralkodásra felkészített trónörökös alakja egyesül, főleg Lotz Károly és Zichy Mihály képein. Szent Imre irodalmi ábrázolása szegényesebb, mivel élete nem nyújtott lehetőséget drámák vagy nagyobb ívű prózai munkák megalkotására. Említésre méltó Pohárnok Jenő *Glóriás herceg* című műve, Ruzsinszky Irén *Szent Imre* című zenés darabja. Jelentőségben Sik Sándor és Babits Mihály Szent Imréről írt költeménye emelkedik ki.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Szent Imre herceg, aki királyi családba született, s bár nem trónörökösként látta meg a világot, serdülő éveibe már mint az ország leendő első embere lépett. Széleskörű műveltség jellemezte, sikeres hadvezér is volt. Életvitelével és példájával a körülötte kialakult kultusz következtében minden korban a magyar nép egyik erőt adó példaképévé emelkedett.

Martinák János

³⁷ Idézi *Magyar Z.* i. m. 52. old.

³⁸ *Magyar i. m.* alapján

Szent Imre emlékezete a lengyelországi Szentkereszthegyen

*Az ezeréves lengyel–magyar történelem
egy elfeledett közös kegyhelye*

Szentkereszthegy (Święty Krzyż) Lengyelország legősibb zarándokhelye Lengyelország délkeleti részén, Kielce városa mellett, a Szentkereszthegyi Nemzeti Parkban (Świętokrzyski Park Narodowy). E szent helyen (régí nevén: Lysa Góra, azaz Kopasz hegy) ezer év óta Jézus szent keresztjének egy darabját őrzik a lengyel szerzetes atyák.

A mellékelt ábrán látható kettős kereszt ereklyetartóban őrzött ereklye, a helyiek és a középkori lengyel krónikák által megőrzött legendák szerint Szent István fia, Imre herceg (vagy ahogy erre felé emlegetik őt lengyelül: Emeryk) ajándéka. 1006 óta, XIX. századi feloszlatásukig bencés szerzetesek éltek és szolgálták e helyen. A templom mellett ma is megtalálható kerengővel ellátott ősi rendházuk. Ma a kegyhelyet Oblátus Missziós atyák (Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej) őrzik.

De lássuk részletesebben is a hely, s annak újralfedezése történetét!

Szent Hedvig királynő krakkói sírja, Szent Kinga ószandeci (Stary Sącz) zárdája vagy a Jasna Góra-i (Czestochowa) pálos kolostor mellett újabb emlékhellyel bővült a két nemzet múltjának közös örökségében oly gazdag Dél-Lengyelország. Az első szent királyunk, István és fia, Szent Imre nevéhez fűződő lengyelországi hagyomány a Szent Kereszt apátság ezeréves fennállásához kapcsolódik, gazdagítva ezzel a magyar és a lengyel nemzet közötti sok évszázados kapcsolatokat, s az ebből fakadó példátlan barátságot. A Dél-Lengyelországban utazó magyar turistáknak, és zarándokoknak nem mindennapi élményben lehet részük, ha felkeresik a Szentkereszt-hegyi kolostort, melynek kerengőjében, címeres fehér márványtábla állít emléket az ezeréves magyar–lengyel barátságának, aminek egyik bölcsője itt, az egykori Kopasz hegy tetején található..

A Szent Kereszt apátság kezdetei a múlt homályába vesznek. Jan *Długosz* (1415–1480), a híres középkori lengyel krónikás beszéli el a monostor alapítási legendáját, mely szerint Szent Imre herceg Szent Adalbert ünnepélyes gnieźnói temetése után *Vitéz Boleszláv* (Boleslaw Chrobry) lengyel király-nál vendégszándékosan, egy vadászatban szarvast üldözve jutott fel a Lysa Góra renetegébe. A fiatal herceg a gyönyörű vadat a sűrű erdőben érte utol. Már épp le akarta teríteni felajzott íjával, amikor meglátta, hogy egy a naphoz hasonló fényességgel ragyogó kettős kereszt fénylik a „csodaszarvas” homlokán. Éppen olyan kereszt, mint amelyet édesapjától kapott oltalmazó ereklyeként ajándékba, s melyet azóta is a nyakában visel. Nem ölte meg hát, hanem továbbengedte a királyi vadat, s a látottakat isteni jelnek véelve megesküdött, hogy azon a helyen templomot építtet, odaajándékozva az apjától ajándékba kapott, ezüstbe foglalt, mellén viselt Szent Kereszt ereklyét. Jan *Długosz* krónikája szerint Imre kérésére alapította Boleszláv 1006-ban a Szent Keresztről elnevezett bencés monostort, s az egyik változat szerint ugyancsak Imre segítségével magyar földről hívott bencés szerzeteseket annak gondozására. E szerzetesek hozták volna magukkal Szent Imre ajándékaként az ereklyét. Egy további változat szerint a vadászatban eltévedt Imrét egy angyal vezette a sűrű renetegből el a már fennálló Lysa Góra-i kolostorba,

*A kettőskereszt ereklyetartóba foglalt
Szentkereszt ereklye*

ahol Imre a nyakában függő kettős keresztet hálából a királynak, s az itt lévő bencés barátoknak ajándékozta. Akár így, akár úgy történt is, a kettős kereszt azóta a hegy jelképe, s a „szent helyet” magába foglaló vajdaság címere is.

Bizonyára nem véletlen, hogy a Szent Imre-legenda olyan élénken él mindmáig ezen a vidéken. Erről nemcsak a kolostortemplom egyik hatalmas méretű oltárképe, s az ereklyét őrző kápolna freskói tanúskodnak – amelyek Szent Imre herceg életéből vett jeleneteket, köztük az ereklye átadását ábrázolják –, hanem a környékbeli helynevek, s a vajdaság címere is, a magyar szíveknek oly kedves Szent István-i kettős kereszttel. A kolostor temploma, legfőbb kincséül a Szent Kereszt ereklyét ugyancsak egy „kettőskereszt” alakú ereklyetartóban őrzik. A kolostor a magyar vonatkozású emlékek mellett természetesen számos lengyel történelmi emléket őriz, hiszen az ugyancsak magyar földről érkező pálos szerzetesek által alapított Fekete Madonna Czestochowa-i kolostora létrejöttéig ez a hely volt a régi Lengyelország, a lengyel nép ősi nemzeti zarándokhelye. Szent Imre nyomában királyok, uralkodók, s egyéb jeles történelmi személyiségek zarándokoltak ide hogy, nemzeti sorsfordító vagy épp egyéni, személyes gondjaik megoldásához az égiek oltalmát és segítségét kérjék, hisz ez a hely tanúja volt a lengyel nemzet örömeinek és fájdalmas tragédiáinak végig a lengyel történelem ugyancsak vérzivataros évszázadai során. A hegyre felvivő sziklás kaptatót máig a „királyok útjának” nevezik, s az út elején pedig ott van Imre herceg térdeplő kőszobra (a csodaszarvas megpillantását ábrázolva), melyet a helyiek régi szóhasználat szerint máig csak Emerykként emlegettek, és simogattak mára szinte tükörsima felületűvé.

A Szent Kereszt apátság sokat szenvedett a történelem viharaiban. Sülyös helyzetet élt át a XIV. században, amikor a pusztulás sorsra jutottak a helyén később épült kolostorrészek is. A jelenlegi barokk stílusú, de román és gótikus elemeket is őrző templom és kolostorépületet a XVIII. század végén leégett. Lengyelország felosztása után Swiety Krzyz cári uralom alá jutott, az apátságot 1819-ben felszámolták, ahogyan az orosz fennhatóság alatt álló Lengyel Királyságban politikai érdekből sok más kolostort is. A szerzeteseket szétkergették, javaikat elkobozták. A Szent Kereszt ereklyét a hívek a Slupia Nowa-i templomba mentették át. A kolostor börtönné lett, s a függetlenség visszaszerzése után is, egészen 1945-ig e minőségében működött.

Ma egész Lengyelország területéről tömegével zarándokolnak a hívek az itt őrzött Szent Kereszt ereklyéhez és „Emeryk” herceg emlékhelyéhez. A kolostor kerengőjét 2002 óta díszíti egy magyar–lengyel kétnyelvű márvány emléktábla, a következő szöveggel: „*A Lengyelország és Magyarország közötti ezeréves barátság, a közös királyok, lengyel és magyar katolikus egyház, kivált a bencés apátságok kapcsolatainak emlékére, Szent Imre és a két nép barátságát megeremlítő ősök tiszteletére.*”

A márványtábla másolata Budapesten, a Villány úti Szent Imre templomban található. Mindkét emléktábla állításának költségeit a Lengyelek Nemzeti Harcát és Mártírságát Őrző Intézet vezetője, Andrzej Przewoznik fedezte, aki régóta különös odaadással kötelezte el magát a magyar–lengyel barátság emlékeinek megőrzése mellett. (Többek között neki köszönhető az Új Köztemető 301-es parcellájában, a lengyel–magyar 56-os mártírok emlékéztető emlékkereszt felállítását is.) A Katona István egrai és Waclaw Swierzawski sandomierzi püspök által felszentelt kerengőbéli emléktábla 2002-es avatását egy olyan tudományos konferencia előzte meg, melyet a varsói magyar nagykövetség és a kulturális intézet a sandomierzi Teológiai Intézettel, annak az ügy iránt ugyancsak rendkívül elkötelezett igazgatójával, Jan Zimny atyával közösen szervezett meg. A konferencián előadások hangzottak el a kora középkori közép-európai kereszténységről, valamint a magyar–lengyel barátság egyházi hagyományban feltehető nyomairól is. A konferencia anyagát, (amelyben szerepelt pl. *Várszegi Asztrik* pannonthalmi főapát előadása is) Jan Zimny atya később – „A lengyel–magyar kereszténység ezer éve” címmel – külön kötetben is megjelentette. A konferenciát követően a páratlanul szép sandomierzi székesegyházban bemutatott magyar–lengyel közös Istentiszteleten a pannonthalmi bencés apátság Szent Márton kórusa és Ferencz Éva énekművész is fellépett.

A Lysa Góra-i monostorban ünnepi vesperást rendeztek, amely után Waclaw Swierzawski püspök egyebek között arról szólt, hogy az ezeréves lengyel–magyar egyházi kapcsolatok, a közös szentek hagyománya máig élő valóság, s ennek jele a Szent Kereszt ereklye is. Mert a két népet összekötő a kereszt titka, amit a jövőben az ide zarándoklók még inkább tudatosíthatnak. Együttal a magyar hívőket meghívta: fedezzék fel újra, s zarándokoljanak el minél többen e szent helyre, mely a magyar és a lengyel nép közötti barátság valódi tartalmáról, a keresztény hithez való hűségéről tanúskodik immár ezer év óta.

Az ezer évet komolyan véve, a Szentkereszt hegyen 2006. június 10–11-én került sor a kolostor alapítása millenniumának megünneplésére. Ez alkalmából a Dél-Lengyelország szerte óriásplakátokon

hirdetett „Millennium-ünnepség” fő jelképe továbbra is a Szent Imre által adományozott Szent István-i kettős kereszt volt.

A helyet tisztelő és szerető magyarok és lengyelek nagy öröme Szent Imrének a jeles évforduló ünnepése óta immár külön oltára is van a kolostor templomában, melyet Andrzej Dziega sandomierzi megyés püspök alapító okirata alapján, az ünnepi szertartásokra a Szentkereszt hegyre érkező Erdő Péter bíboros szentelt fel. Az újonnan felszentelt Szent Imre oltárt Sandomierz püspöke Andrzej Dziega, örökre „magyar oltárrá” nyilvánította, alapító okiratában kihangsúlyozva, hogy „a hely minden korban legyen a magyar zarándokok és búcsújárók kegyhelye” is.

Az ünnepségen a budapesti Szent Imre plébánia szervezésében magyar zarándokok többszáz fős csoportja is jelen volt. Egy autóbusszal felvidéki magyarok is érkeztek, a Magyarok Világszövetsége által delegált zarándokcsoportot pedig Patrubány Miklós, az MVSZ elnöke vezette.

A szent hegy alatt található „katyni” hármas keresztől indulva a magyar csoport a „királyok útján” keresztutat járva, gyalog zarándokolt fel a hegyre. A magyar zarándokok nagyszámú lengyel hívővel együtt imádkoztak Magyarország és Közép-Európa lelki megújulásáért. Az ünnepi istentiszteletre, Brückner Ákos ciszter atya, a Szent Imre templom plébánosa elhozta temploma féltve őrzött Szent Imre ereklyéjét is. Imre herceg, így ezer év után, magyar kíséretével együtt, újra „felment” a hegyre. A főünnepség így a díszoltáron elhelyezett Szent Kereszt ereklye és a Szent Imre ereklye misztikus jelenlétében zajlott. Az ünnepi szentmise főcelebránsa Erdő Péter bíboros volt, aki homíliájában többek között elmondta: „a kolostor történelmi öröksége, valamint Szent Imre életműve a magyar és lengyel nemzetet a hitben is erős közösséggé kovácsolta össze. Ez a hit tartott meg minket testvérként ezer éven keresztül”. Végül a lengyel és a magyar nemzetet is Isten és Szent Imre oltalmába ajánlotta. Az eseményt a Pannonia Sacra Altalános Iskola kórusa és a Monterverdi kórus emlékezetes szereplései tették még fennköltebbé. Az eseményre lengyel zeneszerzők és művészek külön misét, „Missa Sandomierienzis” komponáltak, amit a helyszínen ünnepélyesen be is mutattak. Az istentisztelet befejeztével felolvasták József Glemp bíboros-érsek, Lech Kaczyński köztársasági elnök, Kazimierz Marcinkiewicz miniszterelnök és Marek Jurek Szejm-elnöknek ez alkalomból íródott köszöntő levelét. A lengyel nemzet vezetői a Szentkereszt hegyi kolostor 1000 éves fennállásának jelentősége mellett meleg szavakkal méltatták a lengyeleket és magyarokat összekötő ezeréves barátságot, valamint a magyar és lengyel katolikus egyház több évszázados kapcsolatát is.

A rendezvény szinte minden mozzanata, éppúgy, mint e csodálatos helyszín bensőséges légköre a kegyhely történelmi jelentőségéről, s ezzel együtt a magyar-lengyel kapcsolatok ezer éves történetéről szól. A kolostort a történelem során tartárok, svédek, oroszok, németek, nácik és bolsevikok egyaránt feldúlták, s el akarták pusztítani, mégis túlélte mindent. Ez a tény már önmagában is csoda. A kolostorban ezer éven keresztül őrzött Szent Kereszt ereklye viszont őrizte az itt lakók máig kitaró hitét és megmaradását.

A jelenleg az oblatús misszós atyák által gondozott szent hely várja az egyéni és csoportos magyar zarándokokat. Érdemes felkeresni, sőt most, a Szent Imre emlékében fel kell kerekedni mindenkinek, mert a csodálatosan szép természeti környezetben, a Szentkereszt hegység szívébe ágyazottan találkozhatunk dicső múltunk és a lengyel–magyar barátság hosszú évszázados történelme egyik legősibb fejezetével.

Molnár Imre

A pápai kollégium két oszlopa: Bocsor István és Tarczy Lajos

Pápa évszázadok óta jelentős szerepet játszik Észak-Dunántúl kulturális életében. A város szellemiségének alakulásában meghatározó volt, és ma is az a Református Kollégium, mely főként tanári gardáján és annak intellektuális befolyásán keresztül gyakorolt nagy hatást. A számos kiváló pedagógus közül 2007-ben Bocsor Istvánra és Tarczy Lajosra emlékezünk, hiszen mindketten 200 évvel ezelőtt, 1807-ben születtek.

A reformkor idején a két jeles tanár híre eljutott egy Petrovics Sándor nevű diákhöz is, aki naplójába a következő bejegyzést tette: „*Van egy város a Bakony aljában s abban egy collegium, ahol fiatal, világi tanárok lobogtatják a felvilágosodás szövetnekét. Az egyik tanár azt tanítja, hogy a kor filozófiája szerint az abszolútumnál egyéb való nincsen. A másik a történelemben a világszellem megvalósulását keresi, s a francia forradalom dicsőségéről, jogosultságáról beszél. Szóval ott hirdetik, mégpedig magyarul, a haladás és az aranyzsabadság ígét.*” Így került Pápara Petrovics Sándor, aki a pápai kollégiumban írta le először a „Petőfi” nevet. (Bocsor őt nem tanította, de az egy évfolyammal feljebb járó Jókait igen.) Tarczy Lajosról elragadtatással nyilatkozott, hiszen Pápara kerülvén Tarczy állt a fiatal Petőfi mellé, akinek „mindent köszönhetett”. Pártfogásával állást, azaz pénzügyi támogatást, valamint étkezést és ruhát szerzett neki. Mindig hálával emlékezett rá.

Bocsor István

Bocsor István 1807. október 18-án született Enyingen, Veszprém megyében, jómódú református jobbágycsaládban. Gimnáziumi és főiskolai tanulmányait 1819–1832 között végezte a pápai kollégiumban. Mindvégig kitűnő tanuló volt és az iskolai tanulmányok mellett zenével és a nyugati nyelvek elsajátításával is foglalkozott. A latinon kívül megtanult németül, franciául és később angolul is. 24 éves korától segédtanárként működött iskolájában (számant, földrajzot, görög nyelvet és zenét tanított), ugyanekkor a könyvtárosi és az ifjúsági szeniori tisztséggel is megbízták. 1835-ben az esztétika, a francia nyelv és a neveléstan rendes tanárává választották, ám tanszékének elfoglalása előtt – régi református hagyományt követve – külföldi tanulmányútra indult. Először a bécsi, majd a berlini egyetemre ment. Mivel Franciaországnak és a francia nyelvnek nagy szerelmese volt, szeretett volna oda is eljutni, ez azonban nem sikerült neki. Kétévi külföldi tartózkodás után 1837-ben tért vissza Pápara: itt azonban a korábban felajánlott tanszék helyett a történelem tanárává választották meg, mivel Edelényi Sándor, aki addig a tárgyat oktatta, eltávozott. Az ifjú tanár már tanszékének átvételekor nagy feltűnést keltett, mivel székfoglaló beszédét latin helyett magyarul tartotta meg, és nem egy elméleti kérdésről, hanem a nép neveléséről értekezett. A nép szeretete és felemelésének vágya minden bizonnyal összefügg jobbágy származásával is. Történelemtanári hivatásáról egy másik megnyilatkozásában így beszél: „*En a múltnak tanára vagyok, de nem a múltnak akarom önöket nevelni, hanem a jövőnek. Ha kezem alul kilépnek, férjfiak és ennek a hazának polgárai lesznek. Ez a haza az, aminek én önöket ernityedten támaszául akarom nevelni.*” Nagyszerű tanári karban foglalhatott helyet: az akadémiai oktatásban kollégája és társa volt Tarczy Lajos, a neves természettudós és Stettner Zádor György, a kor egyik nagy jogászko-ponyája. 1845-ben Bocsor maga is letette az ügyvédi vizsgát, és a pápai jogakadémián tanított. 1882-ben, 50 éves tanári jubileumán nemcsak a kollégium diákjai és tanárai, hanem az egész város köszöntötte a köztiszteletben álló pedagógust. 1885. június 3-án halt meg, sírja, melyet a kollégium mai diákjai minden március 15-én megkoszorúznak, a pápai Alsóvárosi temetőben található.

Bocsor a reformkor egyik legutódatosabb, legképzettebb és valószínűleg a legmélyebb nevelői hatásal tanító történelemtanára volt. Arra törekedett, hogy a fentebbi idézetnek megfelelően a rábizott fiata-
ltságot Magyarország „ernityedten támaszaivá” nevelje. Valamennyi általa előadott tantárgy anyagával – az egyetemes és magyar történelemmel, a Európa és Magyarország korabeli rajzával, a jog- és neveléstudománnyal és a francia nyelvvel – ezt a nevelési eszményt követte.

Bocsor és a hegeli történetfilozófia

Bocsor abban a vonatkozásban is üttörőnek számított, hogy történelemtanításában fokozatosan bevezette a hegeli történetfilozófia elemeit. Ennek lényege, hogy Hegel a francia forradalmat a modernkori fejlődés csúcspontjának tekintette, a forradalomban az emberi ész megdicsőülését vélte felismerni. A történelemben az emberi haladás történetét látta, amelyben egyre egyértelműbben bontakozik ki az ésszerűség, a józan ész, amely kormányozza a világot. Szerinte a történelem nem más, mint az emberi ész haladása. Magyarországon Bocsor volt az első, aki 1841-től a történetfilozófia elemeit a maga tanári gyakorlatában alkalmazta. Annak ellenére megtette ezt, hogy tanársága kezdetén már folyt a vita arról, hogy Hegel filozófiája voltaképpen ateista-e vagy sem. Sőt annak ellenére tanította ezt a pápai főiskolán, hogy néhány évvel korábban tanártársát, Tarczy Lajost az egyházkerület eltiltotta a filozófia oktatásától, mivel Tarczy nyíltan a német hegelianusok baloldali, azaz ateista szárnya mellett foglalt állást. (Egyáltalán nem lehet kizárni, hogy Bocsort maga Tarczy ismertette meg a hegeli történetfilozófia mélységeivel...) Mindenesetre Bocsor előadásában – melyek általa vagy diákjai által készült kéziratos másolatokban fennmaradtak – világosan körvonalazódnak azok az eszmék, amelyek a hegeli gondola-

Tarczy Lajos

tot jellemzik: racionalizmus, antiklerikalizmus, zsarnokgyűlölet, felvilágosult szabadságészme, a francia forradalom szükségszerűsége.

Az első népképviselési országgyűlés tagjaként

Bocsor nevelésének, haladó szellemű előadásainak fontos szerepük volt abban, hogy 1848-ban a kollégium diáksága oly nagy lelkesedéssel csatlakozott a forradalomhoz. Amikor a hadba induló diákokat búcsúztatta, így buzdította őket: „*Őnök a hazáért harcolni indulnak, s ha Őnök nem azt tennék, amit tesznek, mint kárbavesztett munkát, szétépném irataimat, s darabokra törve katedrám, mint tanár működésem hitvány emlékét, irataimmal együtt elhamvasztanám.*” Rövid ideig maga is politikai tisztséget vállalt mint az enyingi választókerület országgyűlési képviselője: 1848. június 21-én szülőfaluja, Enying és a Mezőföld egyhangúlag választotta meg. A július 12-én megnyitott országgyűlésen a 415 képviselő között tehát ő is helyet foglalt. Felszólalt a népiskolai törvény vitájában (augusztus 3-án), szavazott az újoncozás és az úrbéri kárpótlás kapcsán. 1849. januárjában, amikor az országgyűlés Debrecenbe tette át székhelyét, Bocsor meghűlésben szenvedett, ezért nem tudta követni a törvényhozást az alföldi városba. A nagy hideg és a közlekedési nehézségek dacára Kecskemétre költözött, de továbbutazni már nem tudott. Az országgyűlésben 1849. január 26-án ismertették levelét, amelyben betegsége hivatkozva lemondott mandátumáról és hazatért. A szabadságharc leverése után azért nem vált a megtorlások áldozatává, mert sikerült igazolnia, hogy a forradalmi megmozdulásokban nem vett részt, képviselői napidiját csak 1848. december 31-éig vette fel. 48-as szerepét, elkötelezettségét, a szabadságészményekhez való rendíthetetlen tanári ragaszkodását *Kozma Andor* egy századdal később énekelte meg a sokat idézett „*A carthagói harangok*” című költeményében.

Tarczy Lajos

A pápai kollégium másik kiemelkedő tanáregyénisége, Tarczy Lajos 1807. december 6-án született a felvidéki Hetényben (Komárom vármegye). Nevelését szülei a helybeli református lelkészre bízták, majd a révkomáromi gimnázium diákja lett. A gimnázium elvégzése után a pápai kollégiumba került, ahol bölcsészeti és teológiai tanulmányokat folytatott. Tanárai korán felismerték kiemelkedő szellemi képességeit, így 1829–1830-ban már segédtanárként működött, a következő évben pedig főiskolai sze-

niorrá választották. 1831-ben beiratkozott a bécsi egyetemre, ahol behatóan tanulmányozta a fizikát és a matematikát. Mándi Márton István halála (1831) után megválasztották a pápai főiskola „physica és bölcselettan” tanárává. Katedráját azonban még nem foglalta el: németországi körútra indult, ahol meglátogatta a berlini, göttingeni, marburgi és würzburgi egyetemeket. 1833-ban iktatták be hivatalába. Az új, hegelianus filozófia hirdetőjeként szembekerült az egyházkerület vezetőivel és a tanári kar nagy részével. Megrovásként 1839-től kezdve nem taníthatta a filozófiát, így a matematika, fizika, természetrajz, vegytan (kémia), geológia és gazdaságtan tanára lett. 1838-ban a Magyar Tudós Társaság levelező, 1840-ben rendes tagjává választották. (Toldy Ferenc, az Akadémia titkára ajánlotta a Természettudományi Osztályba Tarczyt: „Egyetlen physica tanítója a hazában, ki tudományát magyarul dolgozta ki” – érvelt Toldy.) Jelentős szerepet játszott a Főiskolai Nyomda megalapításában (1838), amely aztán sorra adta ki munkáit (Népszerű égrajz, 1838; Természettan, 1838; A német nyelvtan paradigmái, 1838; Elemi ősmerek a természettudományból, 1839; Természettan elemei, 1839; Tiszta mértan elemei, 1841; Népszerű természettan, 1843; Természettan elemei, 1844; Kis természettan, 1844; Földtan, 1844; Gazdasági géptan, 1864.) Legjelentősebb műve az Akadémia által 200 arannyal jutalmazott „Természettan”, mely több kiadást is megért. Tarczy Lajos alapította meg -ben a Képzőtársaságot, a város egyik legjelentősebb szellemi központját, amelynek első elnöke is lett, és ami 110 évig, a kollégium állt fenn. Megalakulásakor tagja lett . és . 1848/49-ben nem vállalt olyan közéleti szerepet, mint Bocsor, de a pápai nemzetőrök lajstromában az ő neve is megtalálható. 1880-ban, félszázados tanári jubileuma alkalmából Ferenc József a „királyi tanácsos” címmel tüntette ki. A bécsi kórházban halt meg 1881. március 20-án. Sírja a pápai Alsóvárosi temetőben található.

Tarczy pedagógiája

Tarczy pedagógia felfogását jól tükrözi élete vége felé írt „Középtanodáink” című értekezése. Ebből megismerhetjük az 1850. év előtti állapotokat. A középiskola feladata – írja Tarczy –, *1. mint öncélú intézmény a növendékek általános képzettséget adjon a tudomány világából, 2. ...hogy az egyetemre lépő ifjú ez ismeretek alapján a szaktudományok akármelyikét sikerrel tanulhassa, sőt azokat egész mélységükben sajátjává tenni bírja.* ” Kell, hogy a diák ismereteit nyelvtanilag helyesen, továbbá „emelkedetten, ékesen és szabatosan” is ki tudja fejezni. Ehhez pedig gyakorlat, sok gyakorlat kell. De „hiszen azért hívják a középtanodát görögös névvel gimnáziumnak.” A gimnáziumban nem előadás, hanem beszélgetés – rávezetés és kitaláltatás – kell, hogy folyjék; az értelmes tanítás-tanulásnak ebből a módjából következik, hogy „a tanuló semmit be ne magoljon, hanem a megérteteket mondja el saját szavaival.” „Végre, hogy a gimnázium növendéke ne pórázon vezetessék mindig, hanem merjen lépni a saját erejéből is, szükséges, hogy a növendékek (a felső gimnáziumban) privát olvasmánya is legyen... E tekintetben a megbecsülhetetlen önképzőkörnek egy középtanodában sem szabad hiányozni. A mondottakból világos, hogy a gimnáziumi tanulmányok kellő eredménnyel végzéséhez a tanuló részéről tehetség, szorgalom és figyelem, kellő idő az elsajátításra, – végre ügyes tanár kívántatik.” „Megvanak-e e kellékek gimnáziumainkban? ... Nem szabad eltitkolnunk, hogy e tekintetben 1850 óta hátra mentünk. És annyira nagy a különbség a két epocha ifjai között, hogy kétségbe kellene esnünk fajunk és a nemzet életképessége fölött, ... ha nem tudnók valódi okát e harminc éve tartó, s éppen ezért nagyon fájdalmas hanyatlásnak. Sokan e baj okának azt tartják, hogy a mostani tanítványok szorgalmatlanok, erélytelenek, kelleltenek és ezért mennek oly kevésre közöttük még a talentumosok is... tanítványaink között most nagyobb percent szorgalmas, mint 1859 előtt... 1850 előtt érezte a szorgalmas tanuló, mennyire erősödik ismeretben, ítéletben évről-évre, a siker sarkantyúzza... 1850 óta nem érez ilyen erősödést a tanuló.” Nem is a tanároknak van a hiba – mondja Tarczy –, hanem a ránk erőszakolt német tanrendszerben, amely a sok tantárgy közt szétforgácsolja a tanuló erejét.

Tarczy „Természettan”-a

1838-ban jelent meg a kor tudományos színvonalán álló tankönyv. Jókai, aki Tarczy tanítványa volt, a következőket írja: „Tarczy Lajos volt a legkitűnőbb tanár a főiskolában. Ő magyarázta a természetant és a felsőbb mathesist... Tankönyve ma is használható... Hát még az előadása! Azt élvezet volt hallgatni. ő maga megteremtette a főiskola phisicum–museumát, s experimentációi bűvészestélyek számba mentek.” Tarczy könyvéről a Figyelmezőben jelent meg ismertetés. A recenzens a tankönyv legnagyobb érdemének azt tartja, hogy a fizikai jelenségeket „a mathesis vállaira támaszkodva” tárgyalja. Kiemeli, hogy a szerző törekedett arra, hogy e „tudománynak a haladás jelen lépcsője szerint” írja meg tankönyvét, vagyis hogy a legújabb tudományos eredmények is megjelenjenek a munkában. A hőtani, fénytani és elektromosságtani fejezetekben érvényesül a jó tankönyvek legfontosabb kritériuma, a „he-

lyes rend és a világos magyarázat.” A tankönyv szép és érthető magyar nyelvét is dicséri a bíráló. A második kötet megjelenése, mely vegytani és mechanikai részeket tartalmaz, 1840-ben komoly sajtóvítát eredményezett a *Figyelmező* hasábjain. Az igen alapos, tartalmi és stilisztikai kérdésekre is kitérő bírálat célja csakis a javítás szándéka – írja Warga János nagykovácsi református kollégiumi tanár. Elismeri, hogy nagy szükség van új és jó természettudományi, köztük fizikai, kémiai, csillagászati tankönyvekre. Természetes, hogy a hazai szerzők külföldi minták nyomán állítják össze tankönyveiket. Azonban nagyon fontos, hogy ne csak átvesszék, hanem át is dolgozzák ezeket a munkákat, saját tanítványaik szükségletei szerint. Elismeri, hogy Tarczy „e tárgyhoz kitűnő tárgyismerettel nyúlt”, hogy munkájában „helyes rendszert” követett, a tankönyv olyan ismereteket tartalmaz, melyek a tudomány akkori állása szerint teljességgel elfogadhatóak. Vannak benne ugyan kisebb tartalmi hibák, de ezek könnyen kijavíthatók, ugyanúgy, mint a stílus terén tapasztalható esetenkénti „homály és nehézkes előadás.”

Összegzőként

A „kollégium két oszlopa”: Bocsor István és Tarczy Lajos, hosszú pályafutások alatt meghatározó és alapvető módon befolyásolták a pápai református kollégium szellemiségét. Oktatótörténeti és tudománytörténeti szempontból egyaránt jelentős életművet hagytak ránk, amely életművek még szorgalmas kutatókra várnak, hogy részletesen feldolgozzák azokat. Ötven-ötven esztendő tanári pályájuk, szinte párhuzamosan futó életük sok lehetőséget kínál, hogy a szerencsére nagy számban fennmaradt kéziratos forrásmunka feldolgozásával és értékelésével még jobban megismerhessük e két kiváló pedagógus ma is érdeklődésre számot tartó életművét.

H. Szabó Lajos – Mezei Zsolt

Felhasznált irodalom: „*A kényes úrfi s a rongyos baka*”: Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001.; *Bocsor István*: Megnyitó beszéd. Tartotta a casino 50 éves jubileumán, 1884. decz. 31-én Bocsor István. A pápai casino évkönyve 1885-re. Pápan 1885.; *Kis Ernő*: Bocsor István emlékezete. A Dunántúli Református Egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1907/08. iskolai évről. Pápa 1908. 14–21. old.; *Sebestyén Dávid*: Tarczy Lajos életrajza. A Dunántúli Református Egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1907/08. iskolai évről. Pápa, 1908. 26–68. old.; *Trócsányi Dezső*: A pápai református kollégium 1848/49-ben. Embernevelés, 1948. 203–211. Jegyzetekkel újraközölve: Acta Papensia V (2005) 3–4. 327–339. old.

Kilencven éve halt meg Gyóni Géza

Ma többnyire háborúellenes költészete, a Csak egy éjszakára című verse alapján tudunk valamit Gyóni Gézáról. Az olvasottabbak Ady kortársában (1884–1917) a konzervatív tábor képviselőjét látták, és az ő nevében indítottak támadást Ady ellen, holott az irodalomtörténet szerint Gyóni „Ady mágneszekeréhez tapadt, a még kissé szecsessziós, korai Adyhoz.” Hadifogoly éveiről, haláláról keveset lehet olvasni, többnyire annyit, hogy elborult elmével 33. születésnapján halt meg 1917. június 25-én. Juhász Gyula nekrológiájában lelki társa elvesztését siratta el benne: „A költő, aki 1914 nyarán a háború költőjének indult a lengyel mezőkre, 1917 nyarán mint a nemzeti demokrácia és az emberi szolidaritás vértanúja esett el.”

A csurgói református gimnázium húszkötetes Csurgói Könyvtár című sorozatában 1943-ban napvilágot látott Bodó Jenő tanár: Három fogolytábor című könyve. Az iskola egykori diákja, később tanára, majd igazgatója részletesen felidézte első világháborús és hadifogoly-élményeit. Magyar- latin szakos egyetemi hallgató lévén különösen fogékony volt az irodalmi értékek iránt. A tábori élet hétköznapjain többször felvillan Gyóni Géza alakja. Nagyra értékelte emberi, művészi tartását.

„Bizony, itt az ősz, mely Szibériában rövid életű, s nemsokára ránk tör a dermesztő tél. Nekem a második, soknak már a harmadik. Vilmos császár jóslata tehát megint nem erre a levélhullásra vonatkozott. De melyikre hát! A harcterek egyre szaporodtak, az olasz front után itt van már a román is. Az erdélyi származású román tisztekre gyanúsán nézegetünk s fogcsikorgatva valljuk, hogy a dögmadarak vijjogása korai, még nagyon korai Erdélyi koncnak vélt testén. (Gyóni: *Dögmadarak! hova szálltok?* című alkalmi verse).”

A költő már a háború első évében bevonult katonának. Ekkor írta legszebb verseit. Harcolt Przemysl védelméért. Itt jelent meg 1914-ben Lengyel mezőkön, táborniz mellett című kötete. A 21 költemény

tartalmazó kis füzet egy példányát repülőgépen eljuttatta Budapestre, ahol a Hadsegélyező Bizottság a következő év tavaszán még kihozott verseivel együtt újból kiadta. Így, mint az otthon maradtak, a katonák és a hadifoglyok is ismerték, legalábbis hallottak róla.

A krasznójarszki táborlakók sorstársként felnéztek rá: „Közben zajlott az élet, múltak a napok. Egyik este az ötös barakk emeletén, éppen mi felettünk kabarét rendezett Simonyi és dr. Krausz, tábori becenevén Kruci. A folyosó középső mélyedésében színpadot hevenyésztek, mi meg a pricseken állva néztük végig az előadást. Vagy az oroszok pénzelsikkasztásait, meg korlátozottságát csúfoló dalokat énekeltek, vagy sikamlós kuplékat adtak elő kincstári kabátba bújtatott, köztünk bujkáló lányokról. Komoly számok is voltak. Magda főhadnagy előadta Gyóni Géza »Rab magyar imája« című versét, mit ő zenésített meg. A meghatóan szép költeményt őszinte tapssal hálálta meg a hallgatóság, mit Gyóni azal köszönt meg, hogy két versét felolvasta. Többen nem igen tudták még, hogy ki az a Gyóni Géza, s félrehúzott szájjal vették tudomásul, hogy egy „költőt” kell végig hallgatniok most, amikor nevetni akarnak. De a föllyeneskedés döbbentté változott át bennük: mindenki megérezte, hogy nagy költővel van dolga, s az a néhány perc, míg Gyóni olvasott, életének ünnepi percei voltak.

Gyóni Gézának Przemyslben kinyomatott „Lengyel mezőkön, tábortűz mellett” című kis kötetét sokan ismerték s egymásnak szavalgattuk a „Csak egy éjszakára” című versét. Itt a fogságban írt verseivel ritkán állott elő, s akkor úgy láttuk, hogy ennek a mi fogoly életünknek a szenvedései nem igen ihlették még lantját... legalább is így sejtettük a dolgot, mert nemcsak verseivel nem dicsekedett, hanem mint ember is igen zárkózottan élt. Mindíg öccsével: Áchim Mihály főhadnaggyal mutatkozott egy és ugyanazon emberek társaságában. Ha úgy elnéztem goromba halinacsizmáját, vékonyan bélelt katonaköpenyét, kissé hajlott hátát, behózt nyakát, nem is hittem volna, hogy egy immár „beérkezett” s ott hon is nagynevű költő él itt közöttünk.”

1917 júniusában beteljesült a végzet: „Míg arról folyt a vita, hogy ki a legszebb színész, melyik a jobb futbalcsapat, ki tudja messzebb hajítani a diszkosz vagy a gerelyt, s míg az ablakok alatt égtek a poloskás ágyak, a napfürdőben zuhogott a meztelen testekre a hideg víz, azalatt tragédia történt a táborban: gyászkocsi állott meg június 8-án a víztorony közelében lévő szabad téren, hogy utolsó útjára vigye Gyóni Géza testvéröccsét, Áchim Mihály főhadnaggyot.

Egy éve láttunk utoljára halottas kocsi a tisztí táborban. A fekete halálnak fekete lepellel leborított lovai ott álltak előttünk komoran, méltóságosan. Az ordító tábor zsvivájára ránehezedett a halál dermesztő csendje. Azután megindult a menet a kapu felé, s a kocsi mögött görnyedten a porig alázott költő... Ekkor láttam utoljára.

Másnap már éppen úgy huppant a labda a tábor keményre taposott földjén, mintha senki sem távozott el innen örökre, s mintha nem maradt volna itt a lesújtott testvér. Pedig ennek a bánata nőttön- nőtt, rágta és emésztette idegzetét. Egyszer csak hallottuk, hogy kórházba került, sőt azt is rebesgették, hogy idegrendszerre összeroppant, hogy már nem akar táplálkozni sem. Bóna ezredorvos, a kórház parancsnoka, a táborban titokzatos arccal járt- kelt, nem akart nyilatkozni. De a hallgatásból is szányra kelt a hír, hogy Gyóni testvérehez vágyakozik, a fogolytemetőbe, melynek földje magyar testek porából lett magyarrá.

És június közepén beteljesedett az idősebb testvér végzete is. Elment közülünk a széljárta fennsíkon fekvő temetőbe a „Lengyel mezőkön, tábortűz mellett” című kötet legendás hírű költője.

Meghalt egy költő, de hozzátartozói nem a poétát siratták benne, hanem a fiat, testvért, rokont... Meghalt egy költő, de a hadsereg elsősorban nem a műszak kegyeltjét gyászolta benne, hanem a vitéz katonát... Meghalt egy költő, de az árván maradt baráti kör csak a jó barátoknak pótolhatatlan hiányát érezte... Igen, »Hegyeken át a hír szaladt«, s mire hazaért, a zajgó, ordító tábor már el is felejtette a gyászesetet, csak azoknak a lelkeben maradt vissza valami megnevezhetetlen szorongás, akik valamilyen sejtették, hogy az ő számukra is befogják egyszer itt a táborban a Szent Mihály lovait...”

Dr. Horváth József

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Cholnoky Jenő:

Balaton¹

(Bevezetés)

Ennek a könyvnek az a célja, hogy elmondjon a Balatonról olyan dolgokat, amiket jó tudni, főképpen két okból. Először is mert az ember ezeknek a tudnivalóknak hasznát veszi, ha a Balaton mellett tartózkodik, másodsor pedig azért, mert aki az itt elmondottakat tudja, az sokkal jobban tudja élvezni a Balaton gyönyörűségeit.

Nem mondom azt, hogy amit itt leírtam, azt „illik tudni” hazánk legnagyobb tavaról. Mit tesz az, hogy „illik tudni”? Illik tudni olyant, hogy az igazi úri ember nyilvános helyen nem veti le a kabátját, ha még olyan melege is van. Illik tudni, hogy a hölgyek nem szépek, ha „short”-ban, vagy fürdőruhában mászkálnak a rendes utcai forgalomban, mert ez olyan, mintha kivágott báli ruhában mennének a vásárcsarnokba. Én azt hiszem, hogy a nők a legjobban kivágott ruhában is megjelenhetnek igazán úri társaságban, ott, ahol az urak egyetlen förtelmes mellékgondolattal sem szentségtelenítik meg a Föld legnagyobb szépségének, a teremtés leggyönyörűbb alkotásának, a szép női testnek izléses látványát. De az utcára vinni! Minden jampecben és csirkefogóban a legaljasabb gondolatokat és érzéseket támasztani: ez nem úri nőhöz illő. A fővenyfürdőben akkor van helyén az ilyen ruha, ha ott is diszkrét, úri társaság van együtt. „Magunk között” szabad pongyolának is lenni, de „odi profanum vulgus!”

Ezt „illik tudni”! Illik tudni, hogy úri ember nem eszik az utcán, még fagyalaltot sem nyal. „Illik tudni” nekünk férfiaknak, hogy a villamoson a nőknek helyet kell adnunk, mert mi férfiak testalkatunknál fogva is sokkal szilárdabban állunk a lábunkon, mint a nők (honny soit qui mal y pense!²).

Tudományos dolgok tudása nem az illik és nem illik kérdése. Rendkívül kedves, előkelő úri nőket ismerek, akiknek fogalmuk sincs arról, hogy ki volt Horatius. Ezt a tudatlanságot nevetséges volna illetlenségnek tartani. Ha érettségizett, diplomás férfi nem tudja, az sem „illetlenség”, hanem vagy feledékenység, vagy szellemi szegénység. Ez nagyobb baj, mint az illetlenség, mert az illetőről igen csúnya szegénységi bizonyítványt állít ki, de elvégre az illető lehet emellett igen művelt, kedves, úri ember.

Amit ebben a könyvben elmondunk a Balatonról, az minden művelt ember szemében *érdekes* lehet. Ez annyit jelent, hogy a művelt embert érdekli. Érdekli, mert maga is szokott gondolkozni a dolog felől. Miért kék, miért zöld egyszer a tó, miért van a déli parton kitűnő homokfürdő, az északon meg nincs, hanem van helyette rengeteg nádas. Igaz-e, hogy a tó szél nélkül is háborog? Igaz-e, hogy a fenekén források vannak? Igaz-e a rianás úgy, ahogy Jókai leírja? Miért jobb a Balaton mellett, mint a Genfi-tó partján stb. stb.

Mindezek olyan kérdések, amiket a Balaton mellett pihenő úri emberek százsor is fölvetnek egymás közt, és mindig akad olyan, magát nagy tudósnak mutatni szerető magyarázó, aki fölényesen mondja el a legnagyobb számításokat, s mindig vannak, akik el is hiszik.

Nem akar ez a könyv turistavezető lenni. Ilyen könyvünk van már a Balatonról, még pedig kitűnő.³ Itt csak az általános tudnivalókat, érdekességeket olvashatjuk s az olvasottak arra is való, hogy az igazi

¹ Veszprémben született 1870. július 23-án Cholnoky Jenő földrajztudós, akadémikus, s 1950. július 5-én halt meg Budapesten. A veszprémi honismereti akadémián tisztelettel adózunk emlékének. *Balaton* című műve 1936-ban jelent meg, ebből idézünk most. (*A Szerk.*)

² Francia mondás: Huncut, aki rosszra gondol. (*A Szerk.*)

³ *Dr. Dornay Béla és dr. Vigyázó János: Balaton és környéke. Részletes magyar útikalauzok. 7. sz. Bp. 1934.*

tartalmas lelkű Balaton-kedvelők tovább is gondolkozzanak és igazi gyönyörűségük legyen benne, amikor ráismernek a könyvben elmondottakra.

Az érdeklődés ébrentartására és az olvasás megkönnyítésére, mintegy pihentetőül kis eseményeket, kalandokat is beleszőttem. Persze a nagyképűek, látva a könyvet, azt fogják mondani, hogy „lám, a professzor úr megint *regényt* írt”. Ezeknek azt mondanám, hogy próbálja meg, írjon ő egy regényt, meglásuk ki olvassa el? Mert képtelenek a nagyképűséget feladni. Csak olyant írnak, amiből az tűnik ki, hogy „bámuljatok, ilyen nagy tudós vagyok én!” Mindenki elnyom egy titkos ásitást, aztán egymás közt mindenesetre azt fogják mondani, hogy „igazán nagy tudós ez a Nagyképű úr”, mert ha nem ezt mondanák, akkor azt hihetnék a mások, hogy nem értette meg, amit a Nagyképű úr mondott. Pedig igazán nem értett belőle egy kukkot sem. Csak néhány egyenes jellemű, és őszinte beszédű – rendszeren hölgy – szokta nyíltan megmondani, hogy Nagyképű úr nagy tudós lehet, de ne nekünk beszéljen, hanem a többi tudósnak, mert mi elalszunk rajta!

Véleményem szerint igen nagy szükség van igazán olvasható és megérthető népszerű munkákra, mert ezek adnak a művelt ember lelkének igazi tartalmat. És csak a tartalmas lelkű ember lehet igazán hasznos tagja a társadalomnak és derék, hasznos fia nemzetének. Ez a lelki tartalmasság nem az adatok nagy halmazának tudásából áll. Ha valaki kívülről tudná, hogy a Balaton mellett fekvő községeknek mennyi lakosa van, ez esetleg, kivételes esetben, hasznos tudás lehet, de ha komoly intézkedést kell tennünk ezeknek az adatoknak megfelelően, úgysem bízunk az emlékezetben, hanem megnézzük a statisztikai adatokat. Aztán meg hiábavaló tudás volna, mert egy év, tíz év múlva egészen mások lesznek a számadatok.

Az adatok összefüggés nélkül semmit sem érnek. Értékesek csak azok, amelyek általános értékű következtetésekre alkalmasak. A történelmi adatok is csak ilyenek. Az évszámok, nevek, családi leszármazások tudása csak akkor értékes, ha azok közt valami olyan, érdekes okozati összefüggés van, amit jó tudni. Ezért ebben a könyvben csak olyan adatokat találunk, amelyek értékesek abból a szempontból, hogy összehasonlításokra és így gondolkozásra serkentenek.

De mindenesetre célja ennek a könyvnek az is, hogy a Balatont megszeressük. Egész Európának legkedvesebb, legalkalmasabb pihenőhelye a Balaton s hogy valóban az is legyen s itt mindenki jól érezze magát, abban mindnyájunknak közre is kell működnünk, mert óriási nemzetgazdasági jelentősége van annak, hogy a magyar ember itthon nyaraljon, a külföldiek pedig minél nagyobb számban, minél hosszabb időre keressék fel a Balatont.

(Tizenegyedik fejezet. A Balaton-vidék múltjából)

Amint itt a Balaton-vidék falvait, hegyeit, völgyeit járom, majd öröm és büszkeség, majd szomorúság és elkeseredés vesz erőt lelkemen. Mennyi fény és mennyi árny! Mennyi szép vonás a múltban, mintha csillagok ragyognának a sötét égboltozaton! És utána milyen sötétség! Mintha sötét, haragos felhők rohannának az égen. De még az is szép! Hanem aztán visszasír a múltból sok bűn és aljasság s még ma is látunk elszomorító jelenségeket. Úgy ránehezednek a lelkünkre!

Nem törődünk a jégkorszakbeli ősemberrel, ezzel a szörnyeteggel aki halálra rémitene ma mindenkét, ha megjelenne hirtelen. Pedig bizonyosan irtalmasabb és nemesebb lelkű, emberebb ember volt, mint a kommunisták. Nézzétek meg, mit csináltak Spanyolországban s mit csinálnak maguk közt is Oroszországban!

Nem törődünk a neolitikus kőkorszak emberével sem, hisz annak is csak gyér nyomai maradtak a Balaton mellett s mindenesetre éppen úgy élt, mint mindenfelé Európában. A bronz-korszak nagyon rövid ideig tartott, de azzal már érdemesebb volna behatóan foglalkozni, ámde a Balaton vidéke nem sokat mond a bronzkorszak emberének szorgalmas munkálkodásáról.

Annál érdekesebb a rómaiak uralmának korszaka. A római időkből sok emlék maradt a Balaton vidékén, mindenesetre annyi maradt, hogy általános képet tudunk képzeletünk elé varázsolni abból az időből.

Akkor is nagyon hasonlíthatott a kép a maihoz. Falvak, elszórt tanyák mindenfelé s köztük egy-egy úri lak. Pompásan kiépített utakon bizonyosan énekelve vonultak el a vitéz római légiók, hogy felváltásuk a Duna mentén sorakozó őrhelyek védő seregeit. Nagy, nehéz kétkerekű kordék tértek le előlük a kövezett útról a virágos út szélére. Akkor is csak a vadmurok (*Daucus*) fehér, ernyős virága, a zsálya (*Salvia*) ibolyaszínű virágfüzére, a vasvirág (*Xeranthemum*) halvány rózsaszínű csillagocskái, a cikória kobaltkék virágai díszlettek az út mellett, mint ma. Akkor is felmentek a művelt földek egész a lejtő fordulóvonaláig s a hegytetőket, a domború lejtőket akkor is erdők fedték, még pedig ugyanilyen, megle-

hetösen rossz cserfaerdők, mint ma. Fenyőerdők sohasem voltak a Balaton mellett s ez az oka, hogy bár a Balaton erre nagyon alkalmas volna, mégsem találunk benne semmiféle cölöpépítmény-maradványt.

A falvak közelében, egy-egy nagy birtok közepén állt a római földbirtokos háza. De micsoda házak lehettek azok! A művészetnek micsoda magas fokát hozták magukkal Itáliából! Római villák nyomait több helyen találták meg a Balaton mellett, de legszebbek a Balácapusztá mellett feltárt maradványok. Nagyszerű mozaikpadlók, falfestmények, apró bronztárgyak kerültek elő ezekből. A legszebb mozaik Budapesten, a Nemzeti Múzeumban van, de szép darabok vannak a Veszprémi Múzeumban is. A balácai, római villák fölfedezésének történetét Laczkó Dezső így mondta el nekünk:

Valami vámosi kiszagda üres szekérral baktatott Veszprém felé. Az országotat éppen makadámozgatók, a nyitra hagyott fél úttesten éppen egy 20-25 szekérből álló kocsikaraván döcögött, ölfával megrakodottan. Ezeknek átvonulását meg kellett volna várni, azért kicsapott a tarlókra, hisz jól ismerte a járást s úgy akarta elkerülni a kellemetlen útrészletet. Egyszer csak zsupsz! Beszakadt alatta a föld és ő valami pincseszerű mélyedésben volt kocsistól, lovastól. A lovak nem sérültek meg, a kocsi nem törött össze; az ijedségen kívül nem volt semmi bajuk.

Nagy kinnal kifogta a lovakat, kiugratta a gödörből, aztán szétszedte a szekeret, azt is kiemelte. Mielőtt az újra összerakott szekérral útra kelt volna, leszállt a gödörbe, hogy megnézzé, mibe esett bele? Furcsa, nagy, pincseszerű helyiség volt s a földön hevert egy jókora nagy darab abból a vastag, gyönyörű színekkel festett vakolatból, ami a falakat még hézagosan borította. Fölvette a félméter széles és hosszú, töredezett darabot, föltekerte a szekérré, hogy bevigye Veszprémbe és megmutassa a közismert és szeretett Laczkó Dezső tanár úrnak. Föl is ment a Várba, a piaristák rendháza elé s átadta a darabot Laczkónak. A lelkes férfiú pihenést, ebédet, mindent otthagyt s a gazdával kiment arra a helyre, ahol a szekér elsüllyedt, mert a behozott darabon azonnal fölismerte a római freskót. A bálumattól és lelkese-déstől szinte ittasan turkált az omladékban s fölismerte a római úri lak maradványait. Hornig Károly báró, veszprémi püspök, a nagyműveltségű és bőkezű főúr azonnal segítségére jött a régészeknek s nemsokára behozták az egyik legszebb és legnagyobb mozaik-padló darabot a múzeumba.

A római leletek ásatásában és fölfedezésében halhatatlan érdemeket szerzett a Veszprémvármegyei Múzeum boldogult igazgatója, Rhé Gyula. Mint régész, különösen a római dolgokkal foglalkozott s nagyszerűen egészítette ki a geológus, Laczkó Dezső munkálkodását.

A Balaton mellett igen erős gyökeret verhetett a római műveltség. Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója kis nyaralót építtetett Tihany északnyugati partján, az Apáti-hegy alatt. Amikor a villa alapjait kiásták, római villa alapfalaira bukkantak s ezeknek megőrzésével, változtattak az épület tervén. Csopak, illetőleg Köves falu alatt a tompa félsziget gyanánt előrenyúló, Kökoporsó nevű háton római szarkofágusokat találtak. A Siófokról Kaposvárra vezető vasút építéskor római hidpillér maradványai kerültek elő. Ez összefüggésben lehet azzal a római, klasszikus feljegyzéssel, hogy Galerius császár lecsapolhatta a Balatont, t. i. megnyitotta a Sió-csatorna útját, mert ott azelőtt aligha volt lefolyása a tónak, hanem csak éppen olyan „berek” volt, mint a többiek. A lecsapolás egész természetesen nem sikerült, a Sió nyílását a tó mindjárt elhomokolta, turzással elzárta. A kísérletet Mária Terézia korában is megismételték, sikertelenül.

A magas római műveltség szépségéről és fejlettségéről Pannóniában számtalan rom beszél, csak az aquincumi romokhoz kell kimenni. Hisz a romok közt több fürdőszoba van, melegvízzel, mint amennyit ma egész Óbudán találni lehet. Az utcai csatornázás, a vásárcsarnok stb. mind olyan rendről, civilizációról és magas művészi ízlésről tanuskodik, amilyenről még ma sem igen beszélhetünk vidéki városainkban! A mai technikai eszközök sokkal fejlettebbek, mint a rómaiak idejében voltak, de a lelkek műveltsége sokkal magasabb volt mint ma. Körülbelül a kínaiak nagy, magas lelki műveltségével hasonlíthatnám össze, de a rómaiak birodalmában a civilizáció volt magasabb, mint Kínában, legalább, mint ma Kínában. Mert hajdan, a nagy császárok idejében Kína civilizációja is felülmúlta a középkori Európáét, elég fényes bizonyosságot tesz erről Marco Polo, a XIII. század végén Kínában járt, nagyműveltségű olasz férfiú.

A Római Birodalom bukása után a népvándorlások korában mélyen lehanyaglott Pannónia civilizációja és kultúrája. A római hatás nem múlt el teljesen. A nép, az istenadta nép a római időkben sem volt itáliai, hanem a keltákkal keveredett, mindenféle népség lehetett, s valószínűleg nem beszélt latinul. Ez az őseredeti nép a rómaiak kivonulása után is megmaradt, csak gazdát cserélt. Mindenféle nép megfordult a Dunántúlon, sok szláv is beszivárgott, de a terület nem szlávosodott el, sőt valószínűleg csak mint hódítók tünnek föl rövid időre. A húnok és avarok hullámai elsimultak. Hún emlék alig maradt, hisz rö-

vid ideig voltak csak itt urak. De az avarok 200 esztendeig uralkodtak a Dunántúlon s azért emlékeik maradtak.

Nagyon züllött, összevissza állapotot találtak itt a magyarok, de mindjárt rendet csináltak. A vezérek koráról keveset tudunk, csak Szent István idejéből ismeretesek olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy már a vezérek korában is szépen konszolidálódott a terület s a szent király csak törvényesítette az állapotokat. A vármegyék már be voltak rendezve, a törzsfők birtokai kijelölve, az ország védelmére a gyepek védelemmel ellátva. Az Ormánságban, aztán Dél-Somogyban, majd a Göcsejben lakó, különös etnográfiai népek bizonyára behódolt, a magyarokkal rokon bolgár, vagy avar népek lehettek s a határok védelmére rendelték őket. A göcsejiek bizonyosan rokonai a székelyeknek s ugyanaz volt a hivatásuk is. Privina szláv fejedelem leverése után szlávok is maradhattak itt, de elvesztek a magyarok és a szlávoknál is sokkal régebb bizonyosan keltarokonságú őslakók között. Általános lett a magyar nyelv, mert szláv helyneveket találunk ugyan, de túlnyomó a magyar helynév, már az Árpád-házi királyok idejében.

Magyarország legfényesebb korszaka az Árpád-házi királyok, majd az Anjouk és Mátyás király ideje. Az Árpád-házi III. Béla király idejében hazánk valóban legalább is egyenrangú volt műveltség és civilizáció szempontjából a nyugati országokkal, ha csak felül nem múlta őket. Csak a féltékeny osztrák politika igyekezett mindig elhomályosítani a magyar középkor dicső történetét.

A Balaton-vidék az Árpád-házi királyok idejében sűrűn lakott, jómódú vidék volt, de kívül feküdt a nagy, messzejáró kereskedelmi forgalom útjaitól, mert hisz mindene megvolt, amire szüksége lehetett s nem igen szorult idegen területek terméskészletére, ezért nem is igen vett részt a világkereskedelemben. A somogyi oldal igen gyéren lakott mocsár és futóhomok területektől volt meg-megszakítva, s a nagy terjedelmű pásztorokadás miatt sokkal később konszolidálódott, mint a szántóvető és kertészkedő zalai és veszprémi oldal. A Fonyódi-hegy például még a 90-es években is egészen üres volt. Néhány kis pince volt rajta s a keleti lábánál a halászház. Valóságos vadon volt a környéke. A déli vasút vonala mentén Fonyód és Keresztúr közt igazán elmaradt, vad állapotokat lehetett látni. Az a nagyszerű, széles homokturzás, amelyik elrekeszti a Nagyberék mocsárvilágát a Balatontól, teljesen műveletlen parlag és legelő terület volt. Bivalyok legelésztek a homokon s életveszélyes volt idegennek a csorda közelébe kerülni.

De a rettenetes utakon csak a bivalyokat lehetett nagyobb teher vontatására használni, mert szörnyű creje van a bivalynak.

1895-ben nagy tutajt építettem Boglárán, hogy a tutajt kihorgonyozzuk a tó közepén s a tutajra állított, félig vízbe süllyesztett hordó vizén tanulmányozzuk az elpárolgást és a porlerakódást. Később ezen a tutajon állt a szántódi szorulat áramlásait jegyző gép. A tutajt a szárazföldön, hatalmas nagy fenyőszálakból állítottuk össze, közvetlenül a homokos partszegélyen s mindjárt gerendasínre fektetett görgőfákon építettük. Amikor készen volt, be akartuk gördíteni a tóba a roppant súlyos alkotmányt. Az ácsok nekifeszültek, de meg sem mozdult. Embereket fogadtam föl, voltunk összesen húszan s teljes erővel nekifeszültünk, de a tutaj meg sem mozdult. A boglári földbirtokos Körmeny Lajos, látva küzdelmet, felajánlotta, hogy ő két bivallyal behúztatja a tutajt. Kissé mosolyogtam magamban, hogy amit 20 erős ember nem bírt megmozdítani, hogy tudná azt elvontatni két bivaly?

De megjötték a bivalyok. Erős láncokkal megkötve a tutajt, elé fogtuk a nyugodtan kérődző, ősvilági emlékeket földlédző két állatot. Körmeny úr elküldte a tutaj mellől az embereket, mert baj történhet velük. A bivalyok aztán megkondította a karikás ostorát, a bivalyok nekifeszültek. Kidagadt a szemük, utoljára letérdeltek, de nem engedtek! A tutaj recsegett, ropogott, letörték alatta a sínek, csak úgy a homokon csúszott, de megindult s meg nem álltak vele addig, amíg a tutaj nem lebegett a víz színén. Akkor aztán, mintha mi sem történt volna, kényelmesen belefeküdtek a vízbe s tovább kérődztek, bámulva a bolond emberen, hogy ilyen ostobaságokkal vesződik, ahelyett, hogy legelne.

Ekkor csodáltam meg valóban ősvilági erejüket! Ezek voltak az urak azon a homokturzáson, amelyiken ma Balatonmária és Balatonfenyves fürdőhelyek díszlenek, s a pompás homoki szőlők embermagas tőkék közül alig látszanak ki a kis, barátságos nyaralók mosolygó, piros tetői.

Benn a berekben ott élt az ősi növény és állatvilág, képződött a tőzeg. A boglári berekben ma már tőzgefajta emelik ki az ősvilági növényzet összetörmött maradványait.

Csak ahol egy-egy nagy homokjardang ér ki a tóra, ott volt élet. Boglárnak különös jelentőséget adott a két vulkáni tufa-hegy. A Várhegyen bizonyosan mentsvár volt. A Fonyódi-hegyen is szépen látni a mentsvár maradványait. Veszedelem idején a szomszéd falvak népe menekülhetett ide a mocsarak és a tó közt fekvő szigetre. Csak két, keskeny turzás kötötte össze a szigetet, de ezeket is megszakították

a mocsarak lefolyásai. Ha ezeken nem voltak hidak, bizony bajos volt rajtuk átkelni, ha a Balatonnak magas vízállása van. Most rendes csatornákká alakították őket, egyes helyeken még látni a régi-régi hidakat, olyan festőiesek voltak ezek a pusztaságon!

Boglár akkor virult föl, amikor a déli vasút vonalát megépítették, mert akkor ide hordták Somogy keleti részének gabonáját, mert ezt az állomást érték legközelebb – Bécshez! Innen volt a legkisebb a vasúti szállítás díja Ausztria felé. Innen nyugat felé már a boglári és fonyódi óriási Berek következett, azon át nem lehetett a gabonát tengelyen szállítani.

A déli parton a községek mindig a partig kinyúló jardangok alámosott vége mellé épültek: Szemes, Szárszó, Szántód, Zamárdi. Nyugaton pedig Keresztúr és Berény. A szélbarázdákban nagy somogyi falvak kaptak szép helyet, mint Kőrös-hegy, Karád, Somogyvár stb., stb. Igazi város ezen az oldalon egyáltalában nem fejlődött ki. Még Siófok is csak rongyos falu volt a Balaton Bizottság munkálkodásának megindulása előtt. Csúnya berek volt Siófok mögött is, az úgynevezett Sióbozót s különösen mocsaras volt a vidék amiatt, hogy a Sión malmok kotyogtak s ezek felduzzasztották a Sió vizét. Mária Terézia mérnöke, Krieger Sámuel le akarta csapolni az egész Balont, de ez természetesen utópia, a Sió-csatornával még csak a nagy árvizek keletkezését is nehéz megakadályozni. A csatorna lehet elég bő, nagy keresztmetszetű, de olyan kicsiny az esése, hogy nem folyik benne elég sebesen a víz. Hisz a Balaton felszíne a Sió-Kapos dunai torkolata fölött csak 8 méter magasan van, ez a magasságkülönbség olyan hosszú útra elosztva, bizony nagyon kicsiny esést jelent. Hisz a Duna magas árvize Tolnánál eléri a 8 métert!

A somogyi községek tehát nem igen kapcsolódtak a Balatonhoz, Siófok kivételével. Csak a tó partján fekvő, igazán kicsiny falvak, minden más területtől messze elzárva, azok halászgattak és használták a berkek nádasait. Mert a nádnak mindig nagy értéke volt. Tudjuk, hogy télen aratják a nádvágó szánokkal.

A Balatonban a déli oldalon nincsenek nádasok az erős hullámmorajlás miatt, de van a berkekben. A Balaton alacsony vízállása idején a berkek meglehetősen kiszáradtak, ilyenkor elszáradt a nádas is és gyakran lehetett látni, hogy a nádas kigyulladt s napokon át égett, sűrű, nehéz füsttel töltve meg a levegőt. Egyszer én is feleségemmel a Fonyód-kaposvári vasút töltésén jártunk, jó fényképfelvételt keresve a rengeteg nádasról s a mellettünk „elrobogó” vicinális vasút kéményéből kipattant szikrától meggyulladt a nádas. Gyors futással birtunk csak menekülni s nagyon jól el tudtuk képzelni, hogy milyen lehet az a préri-tűz.

Az [18]90-es évek elején sötét, esős őszi napon késő este értem el szekeremmel a Földvári-csárdát, a mai fürdőhely helyén akkor volt egyetlen épületet. Magas kőfal kerítette s amikor megérkeztem, a kocsmáros hatalmasan eltorlaszolta a kaput éjjelre, mert azt mondta, ha meglátták, hogy kaputos ember szállt meg a csárdában, akkor az éjjel bizonyosan fölverik a szegénylegények, vagy a cigányok. Este, szurok sötétben, dohos szobámat szellőztetve, vonyítást hallottam a Balaton felől. Mondom a kocsmárosnak, hogy hiszen valamiféle tanyának kell itt a közelben lennie, mert a kutyák vonyítanak!

- Nem kutyák azok kérem, hanem farkasok! Ideleln üvöltene a nádasban!

Balatonföldvár gyönyörű villái két turzásra épültek. Az egyik, az újabb és alacsonyabb a tó partján húzódik, ezen vezet a Kvassay-sétány s mögötte a csodálatosan üde növényzet közé rejtőző, igazán úri villasor. Ezen a villasoron belül következik a hosszú, keskeny lagúna, beépítetlenül, majd a régiebb turzás.

Ezen a régiebb turzáson vezet a balatoni nagy körút és mindkét oldalán a villák. Sajnos, ma már semmit sem lehet látni ebből a kavicsturzásból, pedig akkor, amikor ott jártam a 90-es években, még bronzkori cserepet, hálósúlyokat találtam rajta. A kőkorszakbeli ember eszközeit is lehetett volna ott keresni, de persze ma már minden be van építve s tropikus pompájú kertekkel beültetve. A turzás mögött van az igazi „Berek”, ma halastóvá duzzasztva. Csúnya, mocsaras látvány, jó volna a szélét fákkal sűrűn körülültetni.

Abban a kis berekben, a két turzás közt, ott volt az a nádas, amelyben 1894-ben, november havában még a farkasok üvöltöttek!

Gondolhatjuk, hogy milyen állapotok lehettek itt a középkorban, az Árpád-házi királyok idejében. Menedékvárak lehettek itt a mocsarak közt. Mentsvár lehetett a földvári vár, a boglári Várhegy vára, a fonyódi hegy tetején levő vár, de már igazi, állandóan lakott vár lehetett Somogyvár vára. A tótól távolabb már szép községek voltak s román ízlésű templomok tanúskodnak arról, hogy az Árpád-házi kirá-

lyok idejében is sűrűn lakott volt a terület. Somogyvár, Kőrös-hegy templomai vagy templomromjai kétségtelenül tanúskodnak erről. Nagyon szép Somogyváros rom-temploma

Ezeknek a községeknek gazdasági kapcsolata nem a Balaton felé, hanem Kaposvár felé irányult, illetőleg afelé a nagy kereskedelmi út felé, amelyik Dombóvár felől Kaposváron át Nagykanizsa felé vezetett. Ez igen nevezetes, nagy kereskedelmi út volt s a tengerrel és Horvátországgal, meg Itáliával hozta kapcsolatba a Duna vidékét. Ez az út valószínűleg már a rómaiak idejében megvolt, de mindenesetre igen erősen járták a középkorban.

A Balaton-vidék legelhagyatottabb, legnehezebben hozzáférhető része volt a Kis-Balaton környéke. A feliszaposodó tómedencét majdnem teljesen ellepte a nádas, azokon át kellett a tisztavíz-foltokat megkeresni. Legalkalmasabb volt a Zalán, vagy a délről bejövő Cölömpös-árkon végig csónakázni. A tó mocsár és nádas rengetegében elrejtve volt néhány sziget. Ezek pannóniai homokból és agyagból álló kis kiemelkedések, valószínűleg nem pusztultak le annyira, mint egyebűtt. Ilyen a Diás-sziget.

Valóságos rejtekhely! Ezekon a szigeteken egész nyáron át kinn szokott legelni a szilajmarha. De-reglyéken szállították őket ide-oda. Megtörtént, hogy az egyik szigeten a nagy szárazság miatt kezdett a szarvasmarha éhezni. Keservesen bögtek és nyugtalankodtak. A pásztor nem tudott velük mit csinálni. Egyszer aztán a bika elkezdett hatalmas, hívó hangon búgni s rohanva indult meg a nádas felé. A pásztor hiába próbálta őket visszatartani, nem fogadtak szót, a bika után áttörtetek a nádason, átúsztak a nyílt vizen és Vörs táján jutottak partra. Nem történt semmi bajuk. Azt mondják, akik látták, hogy valóságos ősvilági látvány volt, mert hisz az állatokban föléledt az ősi őstőn.

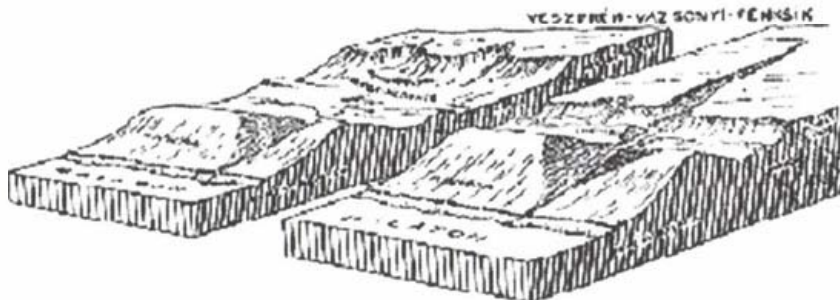
A Kis-Balaton körül levő falvak, Vörs, Fönnyed, Hollád, Hidvég stb. a legelmaradottabb falvak voltak a Balaton vidékén.

A Balaton északi partvidéke egészen más földrajzi helyzetű. Ez már erősen a Balatonra utalt terület. Három részből tehetjük össze. Almáditól Badacsonytomajig nyúlik el a Riviéra, azután következik Edericsig a Tapolcai-medence és végül Edericstől a Keszthelyi-hegység déli és keleti lába előtt elhúzó-dó Riviéra. A Tapolcai-medence kivételével, véges-végig a fennsík pereme lejt le a tóra. Almáditól Tomajig a szép parti, pannóniai abráziós lejtőt sűrűn hintik be a falvak, kevés kivétellel. A Riviéra lejtőjén fölkapaszkodva, Almáditól Füredig a Veszprémi-fennsíkra jutunk közvetlenül. A fennsík peremén, tudjuk, hogy kemény kőzetrétegek okozzák a „hegyek” illetőleg fennsíkperem kis felmagasodását (Tamas-hegy, Péter-hegy stb.). Füreden túl nyugatra megváltozik ez az egyszerű forma.

A dolomittakaró hátrább vonul s a márgarétegek nagy szélességben terülnek el a Riviéra mögött. A márgarétegek puhák, könnyen lepusztulnak, ezért a szél nagy medencéket takarított ki a márgaterületeken. A márgavidékeket északról aztán megint a töréssel kiemelt középtriász-rétegek, vagy más keményebb kőzetek, például bazalt, vagy édesvízi mészkő határolják. A márgaterület szép, egyes medencék-re bomlik. Az első a Kéki-völgy, Füred fölött, még kicsiny.

A második a Pécsöli-medence, beszéltünk már róla. A harmadik a Dörgicsei-medence, a negyedik a Csicsói-medence, az ötödik a Monoszloi-medence. Azután már megváltozik a felépítés és hiányzik mindez, következik a már leírt Kállai-medence és a túlnyomóan bazalttal fődött hegyek vidéke.

No mármint az ábra mutatja a két Riviéra-típus különbségét. Rajzunkon az első, közelebb fekvő szelvény a Füred, Arács, Csopak típusát mutatja. A Riviéra fölött emelkedő hegyek teteje kissé maga-

A balatoni Riviera két típusának különbsége. Az innenső tömbszelvény a Füred-Almádi típus, a túlsó a Füredtől nyugatra fekvő rész jellemző metszete.

sabb, mögötte kis völgyek vannak a keskeny márga-övezetben, aztán mindjárt fölérünk a Veszprémi fennsíkra. A második típus Füredtől Zánkáig olyan, hogy a Riviérából kiemelkedő hegyek mögött széles márga-medence van s csak ezentúl emelkedik ki a Veszprémi-fennsík, egészen Nagyvázsony vidékéig.

Az első típusban a Riviérán sűrűn sorakoznak a falvak: Vörösberény, Alsóörs, Lovas, Paloznak, Csopak-Kövesd, Arács és Balatonfüred. A márgaövezet mögötte keskeny, ebben nincsenek falvak. Csak fenn, a Veszprémi fennsík szélén látjuk Szentkirályszabadja és Felsőörs községeket, aztán nincs a fennsík szélén egyetlen egy sem, egészen Hidegkútig, de ez már inkább a második típushoz tartozik.

A második típusban a Riviéra községei: Aszófő, Örvényes, Balatonudvari, Akali, Tagyon, Zánka, Szepezd, Révfülöp és Rendes, a mögötte levő márgamedencékben pedig: 1. a Pécselyi-medencében Kisszölös és a két Pécsely. 2. A dörgicsei medencében Alsó-, Felső- és Kisdörgicse meg Vászoly. Ezt a medencét elválasztja a Csicsói-medencétől a Halomhegy bazalt takarója. 3. Csicsói-medencében Óbudavár, Szentjakabfa, Balatoncsicsó, és Szentantalfa. 4. A Monoszlói-medencében Monoszló és Balatonyhénye.

Szerkezetileg ezektől elkülönül a Kállai-medence, ebben van Kővágóörs, Köveskál, Szentbékálla, Mindszentkál (és a vele összeépült Kisfalud), Kékkút, Salföld és Kisörs.

A medencék fölött, egészen a Csicsói-medencéig, a Veszprémi-fennsík pereme igen határozott és éles. Meglepő a látvány, amikor Nagyvázsony, vagy Tótvázsony felől, a Balaton felé haladunk. Típusos, egyenetlen fennsíkban fehérlenek az országotak. Szántóföldek, kukoricaföldek egyhangúsága körröskörül. Egyszerre elérjük a fennsík peremét, s nagyszerű kilátás nyílik a Balatonra! Előttünk a márgamedencék bájos tájképei, szőlők, gyümölcsösök fődik a homorú lejtőket, s mint egy-egy fészekben, úgy ülnek a falvak a márgamedence deflációs részletmedencéiben. Megszámlálhatatlan sok kis pince fehérlik a hegyek oldalán. Kinek volna türelme ezt megszámlálni? A medencéket erdős háta választják el az innen láthatatlan Riviérától.

A veszprémi fennsík peremén ilyen típusos helyzetben van a márgamedencék fölött Hidegkút, meg Mentshely. Beljebb a fennsíkon Tótvázsony, Barnag, Vöröstó, Nemesleányfalu és Nagyvázsony.

Egészen más a települések eloszlása a Tapolcai-medence vulkáni eredetű bazalt-mezái körül. A főhely, Tapolca helyzetét már megismertük. A többi helység – mind patinás, régi helyek – a hegyek lábánál van. A nyugati szélén Balatonederics, Nemesvita, Lesencenémefalu, és Lesencetomaj, az északi szélén Zalahaláp és Sáska, a keleti szélén Hegyesd, Diszel, Nemeskáptalantóti.

A szigetserű vulkáni mezák lábánál: Gulács a Gulács lábánál, Badacsonytomaj és Tördemic a Badacsonyi lábánál, Kisapáti, Hegymagas és Raposka a Szent-György körül, Gyulakeszi a Csobánc lábánál és végül Szigliget a tufahalmok lábánál.

Nagyvázsony felől a Veszprémi-fennsíkról jön le az Eger-patak. Már Nagyvázsosynál mély völgye van a falu két része között, de aztán igen festőies völgyben tör át Pula falunál a fennsík nyugati, szabályos peremén. Először kis, pannoniái rétegekből és bazalttakarókból álló egy, hegyek közt fekvő medencébe, a szép Kapolcsi-medencébe jut. Ez a Balatonvidék egyik legszebb részlete! Vigánt, Petend, Kapolcs, Taliándörögd és Őcs falvak vannak a medencében, északról már a Veszprémi-fennsíktól északnyugatra fekvő Déli-Bakony nyugati folytatásában levő dolomit-hátság határolja s ezen át kijutunk a Kis-Alföldre Devecser környékére.

A keszthelyi hegység egészen izolált fennsíkszarab. Déli lábánál sajátos, szétszórt telepek vannak: Cserszegtomaj, Gyenes, Diás, Vanyarc és Vashegy. Csak Balatonyörök, azelőtt Meszesgyörök összeépült falu. A fennsík túlnyomóan dolomitból van, tehát falu nincs rajta, csak északnyugati részében van a fennsíkban egy, néhány négyszögkilométer terjedelmű lész-takaró, ezen mindjárt van falu; Rezi. Váromja már a Keszthelyi-hegységtől északra fekvő bazaltmezák közé rejtett, szélkaparta kis medencékre tekint le. Típusos szélmarta, deflációs medence a Vindornya-medence, szélén Vindornyaszölös és Vindornyalak. Mellette van a Zalasántói-medence, ebben Zalasántó meg Felső- és Alsó-Zsid.

Mind régi helyek, az Árpád-házi királyok idejében már mind megvoltak!

Keszthely szintén nagyon régi hely. A római Mogentianae helység valószínűleg a mai Fenékpusztá helyén volt, ott meg is találták a Castrum (tábor) helyet, de lehet, hogy ott, az átkelőhely védelmére csak a tábor helyezkedett el, úgymint az aquincumi romok is a tábor körül keletkezett új telep volt; az igazi város a mai Óbuda helyén volt. Így lehetett a tábor (Castrum) Fenékpusztá helyén, de maga

Mogentianae a mai Keszthely helyén volt, mert ennek a helynek nagy földrajzi energiája van: a zalai szőlőhegyes meg a somogyi dímbes-dombos típus érintkeznek egymással és a Balatonnal.

A nagy római út talán Kanizsa felől a fenéki szorulaton kelt át Mogentianaeba s onnan Győrökön, Tapolcán, Nagyvázsonyon, Veszprémen, Várpalotán és Székesfehérváron át húzódott Floriana felé (Tétény) s onnan Acuinumhoz.

Ez az út a középkorban is igen nevezetes lehetett s mivel középkori várak építésére igen alkalmas hegyek vannak itt, tehát volt is sok szép vár és várkastély; csak Szigliget, Csobánc, Tátika, Rezi nevét kell említenem. A márgamedencék népét a fennsík felől szintén várak védelmezték. Ilyen Óbudavára, a pécselyi Pustavár stb., de lehet, hogy Meneshely is innen vette nevét, hogy menedéke volt a közeli falvak népének. Nagyvázsonyban állt a Kinizsi-vár, kétségtelenül Vigánt és Pula felől a völgy ölen fölfelé jövő út védelmére, mert a mai országút modern kigyózási a fennsík peremén egészen új tervezésre valának.

A Balaton-vidék zalai oldalának egyik legérdekesebb és eddig nagyon kevésbé méltatott jelensége a temérdek templomrom. Csak néhánynak képét mellékelem ide, de szinte megszámlálhatatlan, mert sok felismerhetetlen, vagy átépítették.

És ezek a templomromok túlnyomó nagy többségükben román ízlésűek, tehát az Árpádházi-királyok idejéből valók. Milyen gyönyörű kis, román ízlésű bazilika volt az Ecséri-templom, Révfülöp közelében, milyen gyönyörűek lehetek az alsó- és felsődörgicsei templomok. Egészen különös volt az aszófői kis templom. Ennek homlokfalán, meg az Ecséri-templom homlokfalán nem régen még freskók nyomai voltak láthatók. Emlékszem, hogy az Ecséri-templom nyugati falán a gyermekét tartó Szűz Mária óriási alakja volt látható, piros és sárga csíkos ruhában. Ma már lepusztult.

Egészen eredeti, magyar dolgok ezek. Egyszerűek, szerények, de ízlésesek és meghatóan szépen elhelyezettek. Buzgó, művelt, de szerény anyagi viszonyok közt élő nép lehetett az, amely ennyi szép kis templomot épített. Hisz mind parányi kis falu, néhány száz lakosa van és volt s ha az a 200-300 lakosú Ecsér építhetett egy olyan szép kis román bazilikát, miért ne építhetett volna a 20-30.000 lakosú Speier olyan remek dómot ugyanebben az időben. A veszprémi katedrális a város lakos-számához viszonyítva bizonyosan nagyszerűbb volt, mint a speieri dóm.

Éppen a Balaton-vidéki magyarság múltjának jellemzésére a legnagyobb gonddal kellene fenntartanunk ezeket a romokat. Nekünk ezek éppen olyan értékesek, mint a franciáknak Paris, Reims, Rouen vagy Amiens nagyszerű gótikus katedrálisai. Minden kövüket izzó hazaszeretettel kellene megvédeni, mindegyiket szent helyé kellene tenni, körülkeríteni, a további omlástól megvédeni, virágokkal feldíszíteni és magyarázó táblával ellátni. Hisz csodájára járna a külföld! Mert nemcsak az csodálatos, hogy ennyi templomunk maradt meg, legalább romjaiban, az Árpádok korából, hanem az is megdöbbentő, hogy ennyi templom rommá lett. Nincs Európában még egy vidék, ahol ennyi templomromot láthatni! Mert sehol olyan irgalmatlan pusztítást nem végzett a mohamedánus fanatizmus, mint éppen hazánkban, mert hisz mindez a török időkben pusztult el.

Az Anjouk alatt csak keveset fejlődhetett már a vidék, mert gót emlékünk kevés van. A török idők után pedig mind barokk ízlésben építették újra a templomokat, de máshová, mert a falu is rendszeren másfelé fejlődött újra.

A Műemlékek Országos Bizottságának egyik oszlopos tagjától hallottam azt a kijelentést, hogy ezek nem műemlékek, mert nem művészi értékűek. Ugyanőtöle hallottam, hogy a díszmagyar ruha a Grünbaum és Weiner találmánya. Ilyen felfogás mellett természetesen a romok omladoznak, a magyar nemzet történetének ezek az ékesen szóló emlékei pusztulnak s nemsokára nem marad belőlük semmi. Így becsüljük meg mi történelmi emlékeinket? Ha nem is nagy művészi értékűek, de nekünk drága kincsek.

Milyen gyönyörűen védik az angolok, svédek, németek stb. az ő történelmi emlékeiket! A norvégek a még megmaradt 12 fatemplomot úgy óvják, úgy védik, mintha a legdrágább műemlékek volnának, pedig egyik sem az, mindegyik meglehetősen kezdetleges fatákolmány. De szentségek, mert a nemzet nagy múltjának drága emlékei!

Milyen elhanyagolt állapotban vannak a tihanyi Barátlakások. Külföldi kollégáim gyakran hozzák hozzám tanítványaikat, hogy mutassam meg nekik az országot. Természetesen elővök velük a Balaton vidékére is és megmutatom Tihanyt, a Barátlakásokat stb. Mindig hallom, amikor a hátam mögött sutogják, hogy ez barbarizmus, így bánni a 700-800 éves emlékekkel!

Mennyi silány emlékre költöttük a nemzet pénzét, hogy megőrökítsük olyan „nagyságok” emlékét, akikről néhány évtized múlva senki sem fogja tudni, hogy ki volt, mik voltak ama monstruózus érdemei, hogy szobrot állítottunk neki. Az igazi történelmi emlékeket pedig barbáruk hagyjuk elpusztulni! A balatoni népek sokkal több érzeke van az ilyen emlékek iránt. Senki hozzájuk nem nyúl, mindenki tiszteletben tartja őket, ösztönösen. Ez már a vérben van. De úgy látszik, azoknak nincs érzeke az ilyesmire, akiknek hivatásuk volna a nemzetnek ezeket a drága történelmi emlékeit megővni, még ha nem is nagy művészeti értékűek.

A templomokat a törökök, a várkastélyokat az osztrákok pusztították el. Nekünk csak romok maradtak! De ezeknek szent falai alatt kell felnőnie annak a lángoló hazaszeretetnek, annak a letterőnek, amely a török dúlás és az osztrák elnyomatás után ismét fölemeli nemzetünket az európai nagyhatalmak közé, mint amilyen volt az Árpádok és Mátyás király idejében.

A középkort jellemző, erős vallásosság nemcsak falusi templomok építésében nyilatkozott meg, hanem kolostorok fenntartásában is. Veszprémben volt a dominikánusoknak, rövid ideig a jezsuitáknak is kolostora, ma is megvannak a piaristák és a ferencesek, az Angolkiasszonyok és az irgalmas nővérek zárdái. Keszthelyen premontrei és karmelita kolostor (újabbak) van, Tihanyban meg az ősi bencés kolostor. Kolostorom és emlék van több is a Balaton vidékéről. Nagyvázszyban szép gótizálású templom festői romjai mellett a kolostor romjai is ott omladoznak. Legfestőisebb volna a salgföldi kolostor és templom romja az Őrsi-hegy nyugati oldalán, ideális szép kis völgytechnőben az erdő szélén. Csakhogy fölverte az akácfa bozótja, rossz szagú akol épült melléje, ott, a közelben legelnek a tehének s a piszok és hulladék mindenfelé. Külföldön ezt a romot a legszebb kirándulóhelyé tennék s ha az épületmaradványoknak nincs is művészi értéke, megvan a történelmi értékük s meg kellene becsülnünk és fel is kellene használnunk az idegenforgalom, és a hazafias érzés gerjesztésének érdekében.

Ugyanígyen siralmas állapotban vannak a tihanyi Barátlakások. Tudjuk, hogy a Szent Miklósról elnevezett görögkeleti perjelség barátainak cellái voltak ezek, sőt az egyik üreg valószínűleg templom volt. Krim-félszigeten, Szepasztopol mögött lehet ilyen barlangkolostorokat látni, ma is laknak bennük görögkeleti barátok. Az Óvár bazalttufa szikláinak függőleges falába vésték ezeket a cellákat mintegy 800 évvel ezelőtt a rétegezett, de könnyen fejthető sziklába, a törmelék-lejtő felső szélén. A törmelék azóta megszaporodott, az egyik üreg majdnem egészen föld alá került, de bizonyosan vannak üregek még mélyebb szinten is, sőt az úgynevezett Leánylakás ürege felé még soknak kell etemetve lennie. Azokat bizony ki kellene ásni, az egészet általában behatóan tanulmányozni, mert még biztosan vannak ott eltemetett cellák s azokban esetleg nagyértékű régészeti leletek kerülhetnek a régész kezébe.

Dehát ki törődik az ilyesmivel nálunk? Néha akad egy-egy lelkes férfiú, aki ezt, amaz megmenti, de ritkaság. A tudós és költő Sebestyén Gyula, szepezdi szőlőbirtokos saját költségén igyekszik megvédeni a révfülöpi, szép, román ízlésű templomot. A tihanyi Barátlakásokhoz gyalogutat készítettek, mindenki sétálva megtekintheti őket, de az üregeket senki sem védelmezi. Idevaló magyar nem is rongálja őket, csak a pesti vikendezők közt vannak, akik szinte szenvedéllyel pusztítják a múlt emlékeit.

Arács fölött, a Koloska-völgy neve kétségtelenül a Kolostor szóból származik. Nagyon kicsiny kis bencés „Kolostorka” állhatott ott azon a mészkőpaddal megóvott márgagerincecskén a delelő fölött, amelyet a nép ma is Barátlakásnak nevez. Elhagyott kőfejtő van a kolostor helyén, kétségtelenül építőköveknek hordták el a romokat. Ez tehát már eltűnt. Ez lesz a sorsa a többinek is, ha nem sietünk biztosítani a romok változatlan fennmaradását. Csakúgy a térképről s csak a zalai oldalon 26 templomromot számláltam össze egész Nagyvázszy-Veszprém vonaláig. Hol van még a Földön ilyen csodálatos romsokaság! Hozzávehetjük a várromokat (Tátika, Rezi, Szigliget, Csobánc, Hegyesd, Pusztavér, Tihany) s akkor igazán nagyszerűnek kell mondanunk a romok ilyen sűrűségét. Van néhány műemlékünk is (Veszprém, Felsőörs, Nagyvázszy, Zalaszántó, Egregy stb., stb.) s bizony büszkén tekinthetünk arra a múltra, amely ennyi idealizmust árul el emlékeivel.

A török időkben a Balaton környékének népe hősi ellenállást fejtett ki, de mégis tönkrement és nagyon megfogyatkozott. A falvak nagyon elpusztultak s igen sok népet telepítettek be Mária Terézia korában. Németek is kerültek a környékre, különösen a Veszprémi-fennsíkra, mert onnan majdnem kikapusztult a lakosság a falvak védtetlensége miatt. Veszprémben a Temetőhegyre telepítettek svábokat, sváb falvak Fajsz, Barnag, Vöröstő. Sok sváb lakik Nagyvázszyban stb. Lenn a Rivierán csak Örvényes német telep. A somogyi partokra nem kerültek idegenek, de már délebbre sok derék, jómódú sváb lakik.

A zalai kis falvak kőből tudták házaikat fölépíteni s a kerítéseken, vakolatlan falakon mindig meglátani az illető vidék közetét. Vörösberény, Alsóörs, Szepezd, Révfülöp és Rendes a vörös homokkő vidékén igen szép, mély vörösszínű kővekből építi házeit. A többi faluban leginkább a füredi mész és a már-

ga keményebb mészkőpadjainak anyaga a kitűnő építőkő. Tihanyban a tarka, de sötétszínű bazalt-tufa, a Tapolcai-medencében a fekete bazalt, északon meg a szármáciai mészkő a legfontosabb építőanyag.

A zalai falvak rendszeresen nem épültek sík térszínre, hanem vagy a patak völgy nyílásában, a völgy minkét oldalára, mint Vörösberény, Lovas, Csopak, Arács, Balatonfüred és Aszód, vagy pedig a Riviéra homorú lejtőjéből kiemelkedő, földművelésre alkalmatlan, keménykövű magaslatra, mint Paloznak, Kövesd, Alsóörs, Zánka, Szepezd stb.

Ezekben rendszeresen igen festőiesen emelkednek a házak egymás fölé s a templom mindig jól kiemelkedő helyen van, mintha uralkodnék a falu fölött (Rendes, Alsóörs, Paloznak stb.). Kevés falu fekszik egészen közel a Balatonhoz. Ez csak ott lehetséges, ahol a Balaton partján források fakadnak föl, mert különben nem települt volna oda az ember. Ennek köszönhető, hogy Akali és Szepezd, meg Balatongyőrök egészen a tó partján vannak.

A völgynyílásokban fekvő falvak a patak vizét malmok hajtására használják föl. Egyik másik ilyen malom rendkívül festőies.

A falvak legfontosabb tartozéka mindig a szőlőhegy. Száz és száz kis pince és présház fehérik a hegyoldalokon. Ide mellékelem néhány kis pince képét, hogy fogalmat szerezhessünk a kedves változatosságról és a legfeltűnőbb típusokról. Szegény embernek kis szőlője, kis pincéje van, a présház is csak éppen hogy elég. Minél nagyobb a birtok, annál nagyobb a pince és présház is. Néha a pincéből állandó lakóház lesz, persze akkor bővül és kényelmesedik. Vannak egész kis uradalmak, azokhoz már erős kőház, gazdasági épületek tartoznak. Nem „fejlődés” fokozatok ezek, hanem a birtoknak megfelelő méretek. Érdekesek a szélfogók, a pinceajtót beárnyékoló nádkévék, a tűzhelyek stb. Egész szép tanulmányt igényelnek ezek a pincék Kenesétől Keszthelyig!

A somogyi falvak házai vályogból épültek, szalma a tetejük, de tele van a falu akácfavirággal, akácfavirágnak édes illatával.

A falu igazán lombok alatt rejtőzködik. A nép jómódú, mert jó földjeik vannak s nem termelnek annyi bort, mint a zalaiak, azért nem olyan iszákosak.

A löszlakások, földbevált oduk sem hiányoznak. Kenese körül, meg a somogyi és zalai löszvidékeken. A síkságokra épült falvak rettenetesen sárosak, a zalaiak építésmódja egészen különös.

Mielőtt a Balaton Bizottság megkezdte korszakalkotó működését s a Balaton vidékét valósággal fölfedezte a magyar nemzet számára, azelőtt nagyon szomorú állapotok voltak a Balaton mellett. A zalai nép nem csinált mást, csak a szőlőjét művelte és halászott. A hegyoldalokon temérdek pince és présház, ezekben tanyázott a gazda munkaidőben, egészen kezdetleges viszonyok közt. Mindenkinek joga volt halászni, tehát lementek a tóra, szígonnyal kiböktek néhány halat, az asszony a patak mentén, meg a tóparton, a balatoni abráziós szint külső szélén, konyhakertekben dolgozott s néhány zsák zöldséget, miegyebet megtudott termesztetni. Voltak tyúkjai, libái, de a legfőbb természetmennyiség volt a bor s ebből adott el annyit, amennyinek árából be tudta szerezni az egyévi szükséglet gabonát, zsírt stb. A többiit elitta.

Amikor Tihanyt mértem föl részletesen, hogy térképezem a geozirkópokat, akkor figuránsom volt a 60 éves öreg Kántás Vendel tihanyi paraszt. Esküdött, hogy 60 éves koráig nem ivott egy csöpp vizet sem. A 80-as években a filoxéra kipusztította a szőlőket s a gazdák tönkrementek. Azért volt kénytelen Kántás Vendel barátunk is napszámban mérőléceket tartani. Sokat mesélt nekem az elmúlt aranyidőkről. Különösen a tihanyiak nem tettek mást, csak halásztak meg bort ittak. Minden zalai parasztnak akkora vörös orra volt, mint a jólérett paprika, de még többnek egészen lilaszínre edződött az orra. Rezes képéből két zavaros, véraláfutásos szem révedezett az emberre, keze reszketett, öltözete szennyes, illata kibírhatatlan volt. A tihanyi bírónak három esztendeig nem jött le a csizma a lábáról. Pocakos, rezes arcú, rekedt hangú, goromba ember volt, a kalapja olyan zsiros, hogy nem ázott át esőben. A lába aztán megüszkösödött, a fatális csizmákat a veszprémi kórházban vágta le a lábáról, de már nem lehetett segíteni rajta, mindkét lábát amputálni kellett s mivel a szíve is teljesen tönkrement, az operációba behalt.

A falusi nép hányaveti módon viselkedett a villatulajdonosokkal, a fűredi üdülőkkel. Nem adtak el sem baromfit, sem tojást, sem tejet. A fürdőbódékat minden szüretkor felgyújtották, az utak mellé ültetett facsemetéket kivágták. Gyerekeknek és nőknek nem volt tanácsos egyedül sétálni a szőlők között, mert mindig ki voltak téve részeg, duhaj legények otrombaságainak.

Almádi még csak szőlőhegy volt, fürdeni ott alig lehetett. A veszprémi jobb módú iparosoknak volt szőlője és kis pincéje Almádiában, s minden szombat oda kimentek s holtrészegre itták magukat s úgy jöttek be, persze szekéren, vasárnap késő este. Alig lehetett őket a szekérről leemelni. Mindegyiknek nagy vörös, uborkaorra volt. Az egyik, egy nagy brontes bognármester volt mindig a kormánypárti főkortes, mert olyan hangja volt, mint a bikának s annyi bort tudott vedelni, hogy senki sem bírta vele. De

amikor a hordóról ordított a veszprémi „tisztelt választóknak”, akkor az orra úgy világított, mint a tilosra állított szemafor vörös lámpása.

Mindez elmúlt. A filoxéra kiirtotta a szőlőket, a halászati jogot elvették s nagy vállalatnak adták át s a falvak csak a jövedelemből kapnak részesedést. A nép kénytelen volt munkához fogni. A túlterjeszkedett szőlők nagy része végleg elpusztult. A gazdák ugyanis felhatoltak a szőlőkkel a fordulónonalak fölé is, a domború lejtőkre. Ott kiirtották az erdőt s gyümölcsfákat, szőlőt telepítettek a helyébe. A szőlők kipusztulása után nem védelmezte többé növényzet a talajt, tehát úrrá lett a szél s minden termőföldet elhordott. Ma már ezekre a domború lejtőkre föltolakodott szőlőterületekre többé szőlőt ültetni nem lehet. Ezek a pusztakertek különösen a Tamás-hegy tetején nagyon különösek. Gyönyörű, az erdők tisztárait jellemző növényzet lepi el őket. A pinceromok festőiesen húzódnak meg a felburjánzott bozót lombjai közt. Némelyiket az iszalag futotta be s fehér virágával pompásan feldíszíti. A másíknak a tetején a zsálya meg a vasvirág virulnak, az elvadult szőlő hosszú indái néha lefüggnek a boltozatról. Vannak ilyen pusztakertek mindenfelé a hegyek domború részén, ott, ahol természetesen erdőknek kellene lenni. Az erdők szélét feldíszíti a bangita világosbarna, bolyhos virágzata, szeptemberben meg gyönyörű, vérpiros levélzete. A legpusztább helyeken az árvalányhaj egy neme lengedezik a szélben, a hajdani kerítésfalakra meg az efeu terjeszti ki örökzöld, szomorú színű leveleit. Ősszel az „üszibogár” hallatja zengetes, ciripelő hangját s akkor a lombok ábrándos szép színekkel öntik el a mosolygóan nyugalmas tájat.

A temérdek pincerom valami idegen utazót arra a feltevésre csábítana, hogy itt valami veszedelmesen pusztító ellenség dúlt. Igen, a filoxéra volt ez az alattomos ellenség. Ma már legyőzték. Amerikai vesszőkkel pótolták a szőlők legnagyobb részét, de ma a megmunkálás sokkal nehezebb, mint régen volt, mert folyton kapálni, permetezni, kötözni, gyomlálni kell, mert ma sokkal jobb borokat és különösen kitűnő csemegeszőlőket termesztnek. A gyümölcsstermesztés is fejlődik. Azelőtt egyedül talán a szilvafa volt nagy mennyiségű. Néhány hitvány gyümölcsöt termő almafa és körtefa dulakodott a széllel. A koránérő „szentiványi óma” volt a gyerekek kedvence. Meggyfa is volt, meg kevés cseresznyefa, de legjobban bírja a diófa, meg a mandulafa. Minden szőlőben volt néhány „üsziboroc”-fa, mert ez kevés árnyékot vet, alacsony termetű, tehát a szélnek jobban ellenáll. Mindezt azonban messze felülmúlta a szilvafa. Egész erdők voltak belőle. A fügebokrot inkább az úri házak körül szerették, de nagyon sok egyszerű pince déli oldalán is ott nyújtogatja idegenszerű, ujjas leveleit.

Ma már kezdenek áttérni nemesebb gyümölcsök termesztésére is, de a viharos északi szél miatt meglehetősen nehéz feladat. Csodálatos, hogy a diófa mennyire állja a szelet. Ritkán látni egyoldalra fejlődött, hanem rendszeren gyönyörű, teljes félgömbalakú, sűrű lombja alatt nagyszerű árnyék van s mivel a légy nem szereti a diófának talán a szagát, azért a diófa alatt a legkevesebb légy szokta bosszantani az embert.

Most már megbecsülik az idegeneket! A faluban a házakban is rendeznek be nyaralók számára szobákat. Sőt a pincék présházait is átalakítják „nyaralóvá!”

Természetesen nem nagyon értenek hozzá, hogy mi a művelt ember igénye, azért nagyon kezdetlegesek ezek a dolgok. Nagyon kezdetlegesek még a vendéglők is, de mindegy, most már a fejlődés gyors, néhány évtized múlva valóban üdülőhellyé alakulhat át a Balaton környéke. Lóczy Lajos nyugodtan pihenhet az arácsi temetőben, az ő munkájával megindított fejlődést most már nem lehet megakasztani!

Beszélő kövek közt...

*Veszprém megyei modulfüzet a hon- és népismeret tanításához
10–11 évesek számára*

A Közoktatási Modernizációs Alap támogatásával készültek e füzetek, és a pécsi Comenius Kiadó gondozásában jelentek meg 1997 és 2002 között. A cél a hon- és népismeret és a magyar irodalom tantárgy tanításához szükséges megyei anyagok összegyűjtése, hogy a helyi tantervhez kapcsolódva évfolyamonként segítséget nyújtson annak tanításához.

A „Balaton mellyéke”, ahogy valaha, a XIX. században Kiss János költő nevezte ezt a vidéket, emberi táj; a múlt élő része itt is a jelennek, ember és természet szövetségre léptek benne. Erről szeretne hírt adni a könyv.

Bevezetésében történeti áttekintéssel bemutatja a tájat és népeit. A 3500 évvel ezelőtti őskori lovasi festékbányát, a bronzkori mészbetűtes edénykultúrát, a római-kori Balácapuszta (feltehetően Caesariána) villagazdaságát. Pannónia térképmellékletén a tanulóknak jelölni kell a legfontosabb I. századi római településeket, a balácai római villa alaprajzán pedig az egyes helyiségeket és a Borostyánkő út nyomvonalát.

Két nagy tájegységünket tanulmányozhatják a tanulók ezután.

A Balaton vizét és környékét különböző nézőpontokból mutatják be a füzetben idézett szövegek. Baróti Szabó Dávid szavai emlékeztetnek a régmúltra: „Még nem volt magyar, s a víz már itt vala.” A népi képzelet tükrözői a helyi mondák a tőről, annak keletkezéséről (Sebestyén Gyula gyűjtése Badacsonytomajról, a balatoni kecskekőrömről Lengyel Dénes nyomán, Pintér Pálné tihanyi regéje: A csodakút tündére), ezeket ajánljuk olvasásra, rajzolásra. Megjelenítjük a Balaton-felvidék építészetét (a két és három osztatú faragatlan lávaköböl épült parasztházak, a pitvar, a füstös konyha és berendezési tárgyai), a balatoni ember életmódját (kikből áll egy halászbokor kompánia, a bödönhajó, halászszerzők és halfajták; mi volt a „látóember” feladata; az alsóörsi halászköz tragédiája); a szőlőművelés eszközeit, épületeit (pincék és présházak). Kisfaludy Sándor nyomán elevenedik meg a badacsonyi szüret. látogatást tehetünk Szegedi Róza házába. Népi gyermekjátékokat ismertetek édesapám, az egykori dörgiesei kántortanító gyűjtéséből (bilickézés és metázás), szemelvényeket adunk a helyi népdalokból, írunk költőink e tájról mondott szép vallomásaiból.

A Bakony a másik meghatározó vidék. Ányos Pál szavait idézzük róla: „Bakony erdejének szállottam keblébe, hol kedvemet érzem teljes mértékében”. Megjelennek a bakonyi regék és mondák, a betyár történetek (Boronya halála, szentgáli népmonda). Az építészeti jellegzetességeket a bakonyi ház makettje képviseli a protestáns és katolikus „szentsarok”-kal, belső berendezéssel (pl. téka, búsuló szék stb.). Az életmód kapcsán kitérünk az öltözködésre (a szentgáli menyecskét megtestesítő öltöztető baba is segít ebben), a táplálkozásra, a jellemző foglalkozásokra és eszközeikre (fafaragás, a spanyolozás technikája, mángorlók). Látogatásra ösztönzünk a bakonyi ház csutoroás műhelyébe. Fogalmat alkothatnak a tanulók a mészégetésről (az ősküli meszesek, a mészpest, a kemence építése), a szénégetésről (hogyan készült a boksa, makettezés technika órán). A toplász mesterség művelői taplóból készítették sapkát, dobozt, eszközöket. A mesterségeket el lehet lenni a zirci népi kismesterségek alkotóházában. Szóba kerülnek a bakonyi kanászok, van egy bakonyi kanász öltöztetőbaba is a munkafüzetben. Gyermekélet hajdani világát a kiskanász és a libapásztorlány szemlélteti. Itt is utalunk a népdalkincsre, a tájról elhangzott vallomásokra. A környezetvédelmi nevelés ezen a ponton jut lehetőséghez. A jeles napok, ünnepkörök közül foglalkozunk a húsvéti népszokásokkal (írókázás, főstölé, balatonmelléki és dunántúli tojás minták; játszóházban sor kerülhet tojásfestésre), természetesen szó esik a gurigázás szokásáról, a húsvéthétfői locsolkodásról, az ünnepi étkekről is. Kedves szokás a zöldág-járás is a Balaton-felvidéken („Új hold, fényes nap, bocsáss kapun átul”: a kékkütiak szokása; „Haj liliomozás” Vigántpetenden és Monostorapátiban). A karácsonyi ünnepkör keretében a bándi Krist-Kindl német nemzetiségi népszokást, az öltöztetés több órás ceremóniáját idézzük fel (szereplői a Vaapot, ő kér be-bocsátást a házba, a két kross Engl viszi a gyertyákat és a csengőket, Mária a kis Jézus jászolával, Stall Engl a betlehemmel, a Krist-Kindl, kezében a korbáccsal, a Klar Engl, kezében alma egy szál rozmaringgal, ő mond áldást a kis Jézusra, majd a végén a két Potz tarisznával az adományok gyűjtésére, fokossal, virgáccsal kísérik a hét lányt). Német nemzetiségi iskola lévén a gyerekek szépen megtanulták a szövegeket, elő is adták.

Az irodalmi nevelés részeként indulunk el *Petőfi nyomában*: látjuk őt mint a pápai kollégium diákját, a tudós Tarczy Lajos professzor segítő szerepét, az első vers, a Borozó megjelenését, sőt olvasunk Petőfi osztályának érdekes kalandjáról Czibor Ferenc filozófia professzorral és a számmal. (A diákcsinnyen keresztül a költő személyiségét próbáljuk a gyermekekhez közel hozni.) Elénk kerül a három igazi művészlélek: Petőfi, Jókai és Orlay Petrich Soma, akik ekkor még mind a hárman téves irányban keresték tehetségük érvényesítését. (Orlay, a jeles festő költői ábrándokba merült, Jókai szenvedélye az ecset, Petőfié a szinpad volt.) Petőfi Veszprémben tartózkodott 1848 márciusának első napjaiban; barátja, Hatvany Lajos színlelőadását tekintették meg a színházban, s ide hozta a hírt Farkasházy Fischer Mór, a herendi manufaktúra tulajdonosa a francia forradalomról. Petőfi erről naplójában is megemlékezik. Kitérünk arra is, hogyan él ma a költő emléke meggyénkben. (Szobrok, emléktáblák, intézmények.)

A munkafüzet alkalmazásának *tapasztalatairól* elmondhatjuk, hogy a gyerekek – életkorukból követezően – nagyon fogékonyak a mese- és mondavilágra, ezért ebből többet is érdemes lenne megismertetni. E szövegek feldolgozása alkalmas a néma értő olvasás gyakorlására, a mondókák, nyelvtörök

pedig a gyorsolvasás fejlesztésére, de mindenek felett a szép tiszta, helyes beszéd elősegítésére. A fantáziamozgató manuális alkotásokat, rajzokat roppant kedvelik. Legnagyobb élmény számukra a népi kismesterségek kipróbálása volt. Sok segítséget jelentett a más tantárgyakkal: a rajzzal, énekel, technikával, drámajátékkal, irodalommal, környezetvédelemmel, természetismerettel, földrajzzal, történelemmel való koncentráció, valamint az a tény, hogy heti kétórás délutáni szakkörben tovább folytathattuk a munkát. Felbecsülhetetlen a szülők, a nagyszülők lelkes, segítő hozzáállása a szereplések, múzeumi és honismereti kirándulások megszervezésében. A pedagógiai programban szereplő erdei iskola, a nyári táborozás témái közt is szerepelt az új ismeretek megőrzése. Például megfigyelttük a szív alakú fejfákat Balatonudvariban, a Szent Balázs-hegyen a Balázs-napi torokáldás és borszentelés tanulmányozható, a dörgicsei Árpád-házi templomromok a múltat idézik, a Les-hegy tetején „látóemberként” figyeltük a gardák vonulását. A népdalkincsből és a játékokból, kiolvasókból sokkal többet kellene beépíteni a programba, hiszen a mai gyermekek is kedvelik ezeket, csak erre már manapság az iskolák kevésbé gondolnak, s alig akad tanító, aki ezeket ismeri. A képzésben feltétlenül szükség lenne tanítani a hagyományápolás mellett a népi játékokat, dalokat.

Folytatásként elkészítettük a *Királynék városa, Veszprém* című modulfüzetet a 12-13 évesek számára, ennek tartalma a középkort öleli fel, bemutatja a Balaton-felvidék végvárait, a végvári életet, a középkori egyházat, a szerzetesrendeket. A jeles napok, ünnepkörök fejezet az emberi élet fordulóihoz kötődik: a születéstől a halálig. Irodalmi részében Gárdonyi Géza és megyénkhez való kötődése áll. (Sajnos a KOMA pályázat kimerülése miatt ez a füzet a nyomdában rekedt, jobb napokra vár.) A következő, a 7. osztályosoknak szánt kötet a reformkorról szólna, különösképpen Balatonfüredről, mint a reformkor központjáról, Jókairól, Blaha Lujzáról, a nemzet csalógyányáról, Kossuth fürdő leveleiről, Széchenyiről és a Kisfaludy gőzös makettjéről, Keöd Józsefről, a hajóskapitányról. A füredi közsínházról és mecénásairól, s természetesen a legendás hírű Anna-bálokról. Helyi erőből, a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet és Szakszolgálat segítségével elkészült a Módszertani levelek 2001/4. számának különkiadásaként a Hon- és népismeret 5-6. évfolyamos Veszprém megyei modulja, amely tulajdonképpen tanterv és kézikönyv tanárok részére a hagyományos paraszti kultúra és értékrend megismertetésére.

2002-ben ugyancsak a Pedagógiai Intézet segítségével beindíthattam a pedagógus továbbképzést *Hon- és népismeret akkreditált tanfolyamom* keretében, melyet közel száz lelkes tanító és tanár kollégám végzett el. A tanfolyam szakdolgozattal zárult, ezeket a Pedagógiai Intézet „Önképzés, Továbbképzés” sorozatában adta ki, s szöveggyűjteményként használhatók a hon- és népismeret tanításához. Így állt össze tehát a tankönyv és munkáltató füzet, a kézikönyv és szöveggyűjtemény Veszprém megyei sorozata, és elkészülte közben sok lelkes kolléga összetartó munkája és továbbélése. Minden évben két alkalommal tavasszal és ősszel hon- és népismeret tanítók és szakkörvezetők találkozáját tartunk. Legutóbb Zircen a Népi Kismesterségek Alkotóházában, ahol 12 kismesterséggel ismerkedtünk (pl. toplász, gyertyamártó, mézeskalácsos, méhész, kosárfonó stb.). Majd Tüskeváron a Polányi Művészeti Iskola szakkörén és a Gere-féle fazekas-házban, ahol magunk is kipróbálhattuk a korongozást, korsz készítését. Legközelebb Halimbára készülünk a gyógyfüveiről híres Szalai Miklós plébános úr hagyatékát megtekinteni, útba ejtve a királyok nedűjéről híres Somló-hegyet.

Összegezve azt mondhatom: csak ott működik eredményesen a honismereti nevelés, ahol az része a pedagógiai programnak, és első évfolyamtól a nyolcadik osztályig elkészítették a hon- és népismeret programját, lebontva a különböző tantárgyakba, elkerülve ezzel az átfedéseket. De mindenekelőtt felkészült, lelkes tanítókra van szükség. Bár a törvény már nem teszi kötelezővé a hon- és népismeret önálló modulként való tanítását – beintegrálva elveszhet egy nagyobb tantárgy anyagában – megyénkben én azt tapasztalom, hogy sok-sok iskolában felismerték a hagyományápolás jelentőségét, s ez beépül a helyi tantervekbe, és ha értő kezekbe kerül, akkor eredményes neveléshez vezet. A Kodály-jubileum évében különösen igaz a mester által is hangoztatott gondolat: „az örökséget ápolni mindannyiunk kötelessége.”

Rásky Mihályné

A fóti Népművészeti Szakközép-, Szakiskola és Gimnázium

A 2006/2007-es immáron a tizennegyedik tanév a Fóti Népművészeti Szakközépiskolában. A lassan „felnőttkorba lépő” intézmény kezdetben a Károlyi István Gyermekközpontban lakó gyerekek számára nyújtott továbbtanulási lehetőséget, de mára az ország minden területéről, sőt a határainkon túlról is jelentkeznek a tanulni vágyó diákok. A népművészeti osztályok tantervében négy esztendeig jelen van a folklórismeret, sőt kötelező érettségít is tenniük ebből tantárgyból.

A néprajz, a folklórismeret középiskolai keretek között tananyagként való megjelenése nem szokványos jelenség a magyar iskolarendszerben. A feltételek megteremtésének időszakára visszagondolva elmondható, hogy elég „eretnek”-nek tűnő gondolat volt az az elképzelés, amit néhány lelkes pedagógus 1991–92-ben Fóton megfogalmazott. A gyakorlat őket igazolta. Ma már teljesen természetesnek tűnik, hogy a diákok a magyar néphagyományból olyan ismereteket is szereznek, amit másutt nem sajátíthatnak el.

Igen jól körvonalazható társadalmi hiány pótlását követelő igény hívta életre ezt a szakiskolát. A fóti Gyermekváros állami gondozott növendékeinek sajátos helyzetére építve megszületett az elhatározás, hogy iskolai keretek között a népi kultúra értékeinek ápolásával, közvetítésével adjunk a gyerekek számára kapaszkodót, gyökert. A népi életforma átörökítése és a népi mesterségek művészi szinten való oktatása eszköz lehet énkeresésükhöz, magyarságuk, identitásuk megértéséhez, megéléséhez. Segítette ezt az elképzelést az a tény is, hogy társadalmunkban egyre nagyobb igény mutatkozott a népi kultúra megismerésére, bizonyos tevékenységek elsajátítására, továbbá felfigyeltek a kismesterségek és a néptánc, népzene közösség és emberformáló szerepére is.

Abból kiindulva, hogy az ősi mesterségek – melyek később művészeti ágak alapjául szolgáltak – ismerete nem szorítokzik egy-egy tevékenység megismerésére, hanem egy komplex életformát kell elsajátítani ahhoz, hogy eligazodjunk benne, a folklórismeret alapkonceptióvá vált az itt oktató pedagógusok számára. Erre építve készült el az alaptantárgynak szánt néprajz, majd később folklórismeret ismeretanyaga. Ehhez kapcsolódott a néptánc és népi mesterségek – fazekasság, a viseletkészítés és a szövés – oktatása.

A gyerekek a képzésbe kerülés után negyedéves váltással, úgynevezett „szomszédolással” vettek részt ezeken a gyakorlati foglalkozásokon, majd az év végére kellett eldönteniük, hogy melyik szakmát választják. Az egyre nagyobb érdeklődésnek és a szakképzési rendszer változásának is köszönhetően mára ez a rendszer annyiban változott, hogy már a tanulmányok kezdetekor a gyerekeknek el kell dönteniük, melyik művészeti ágat választják.

Így indulnak el a kézműves és a néptáncos osztályok, akik számára a folklórismeret nyújt a népi kultúra területén elméleti alapokat, illetve kiegészítéseket a gyakorlati ismereteikhez. A négyéves tananyag felépítése teljesen átöleli a magyar folklór tárgykörét. Kezdetben a népszokásokkal, a jeles napokkal ismerkednek meg a tanulók, majd bepillantást nyerhetnek a magyar néphit szövevényes világába. A harmadik osztályosok már komolyabban foglalkoznak a népköltéssel, ezen belül is kiemelten kezelendők a népballadák, népdalok, népmesék, népmondák, valamint a szólások és közmondások. Az utolsó esztendőben egy átfogóbb ismeretszerzés a cél: a Kárpát-medence magyar tájainak és népcsoportjainak felvázolása, hangsúlyozva a fontosabb tájegységek jellemzőit.

Elmondható, hogy a folklórismeret a könnyen tanulható, kedveltebb tantárgyak közé tartozik, és a szorgalmasabb diákok nem csak az iskola padjaiban, hanem például az országos honismereti, néprajzi versenyeken is nagyszerűen helytállnak. Többükben továbbtanulási lehetőségként is felmerült már, hogy a középiskolában megszerzett néprajzi tudásukat valamelyik egyetemen kamatoztassák, bővítsék, és néhányan jelenleg is sikeres tanulmányokat folytatnak a felsőoktatási intézményekben.

A Fóti Népművészeti Szakközépiskola pedagógusai a jövőben is azon munkálkodnak majd, hogy megszerettség és „követendő útként” állítsák be a magyar népi kultúra szegmenseit, reménykedve, hogy más, hasonlóan gondolkodó iskolák közül minél többen csatlakoznak ehhez a célkitűzéshez a következő generációk érdekében!*

Kaudersné Madarász Zsuzsanna – Máté György

* Az iskoláról bővebb információk a www.nepmuvesz.freeweb.hu honlapon találhatóak.

Veszprém virágai

Honfoglalásunk millenniumának évfordulója alkalmából a Budapesten rendezett ezredéves országos kiállításra (1896) báró Homig Károly veszprémi püspök a Vörösberényben született, de Rómában élő kiváló festőtől, a hetvenöt éves Szoldatits Ferencről rendelt meg egy nagyméretű képet. A mellékelt festmény Magyarország védasszonyát ábrázolja Szent Imrével és Boldog Margittal. A kiállítás bezárása után a monumentális kép visszakerült a megrendelőhöz Veszprémbe, s a püspöki palota kápolnájának oltárképe lett. Minden valószínűség szerint a gyönyörű, stílszerű keretet Ruprich Károly budapesti műasztalos készítette.¹

A festmény előteréből Veszprém két virága, két szentje néz ránk: Szent Imre és akkor még csak „boldog” címmel rendelkező Margit. Annak ellenére, hogy majd két és fél évszázad választotta el őket egymástól, közös vonások fellelhetők mindkettőjük életében. Mindketten királyi családból származtak, életük egy-egy része, mozzanata az ősi Veszprémhez kapcsolódik. Sorsuk alakulását fogadalom határozta meg. Fiatalon haltak meg, egyikőjük sem érte el a harminc évet. A tisztaságot jelképező liliomot Szoldatits csak Szent Imre kezébe adott, pedig alázatos, vallásos életével Boldog Margit is megérdemelte volna.

Szentjeink élete

Szent Imre (1007–1031), a lilimos királyfi. E szép költői képben a mélyen vallásos Imre herceget kell látnunk, az első királyi pár, Szent István és Boldog Gizella fiát. A szülők fiukat egyházi pályára szánták. Neveltetése is ilyen irányú volt, de a kor követelményét követve a fegyverforgatással is megismerkedett. Gondos, körültekintő neveltetése még csak fokozódott, amikor Ottó bátyja halálával trónörökössé lépett elő. Atyja nevelőjéül a tudós és szentéletű Gellértet, a későbbi csanádi püspököt rendelte. A szerzetes-tanító a kor minden tudományára oktatta, latinus műveltséget adott át neki, ugyanakkor lelkének építésével is foglalkozott, az ifjában szunnyadó erőnyeket kibontakoztatta. Imre herceg szellemileg gyarapodott, testi erőnléte, ügyessége fokozódott, az Istenhez, az Egyházhoz való ragaszkodása megerősödött. Ájtatos volt: vallásos buzgalomban zsoltárokat énekelve virrasztott, bűnbocsánatért esdekelt. A trón várományosaként is hű maradt klerikusi neveltetéséhez. A krónikások feljegyzése szerint a szelidség, az alázatosság, a köszönetesség, az engedelmesség, az önuralom, az igazságosság, a türelem mintaképe volt. Ezek királyi erények is!

Imre herceget az atyja felkészítette az uralkodói szerepre. István magával vitte országjáró útjaira, módja volt végighallgatni apja ítélkezéseit. Vele együtt látogatta a monastorokat, templomalapításnál is

¹ Veszprémi Független Hírlap, 1894. okt. 13.

jelen volt. Beelétott az uralkodó gondjaiba. Az ügyes fegyverforgató és lovagló Imre megtanulta a hadvezetést. Alig húszévesen a hatalmat is gyakorolhatta a számára Bihar vár központtal megszervezett hercegségben. A kormányzás alapelveit István uralkodói végrendeletként megírta/megíratta fia számára az Intelmekben.

Imre herceg gyermekként és ifjúként gyakorta töltött hosszabb-rövidebb időt Veszprémben királyi szülei és nevelője, Szent Gellért társaságában. A legenda szerint Veszprém ősi és ódon, a vértanú Szent György tiszteletére épített templomban „égi jelenés” kíséretében tette le a szüzességi fogadalmát. A ma is látható Szent György-kápolna helyén állt az önálló kerek kápolna, ahol Szent Imre fogadalmat tett. A 13-14 éves ifjú az önként vállalt aszkéta élet mellett trónörökösként is kitartott. Az önmegtartóztató életét felesége is bizonyította.

A trónöröklést egy vadkan hiúsította meg. 1031-ben egy vadászon érte a végzetes baleset. Szent István reménye, hogy Imre folytatja állam- és egyházszerző munkáját, a sirba szállt a félig kész fehérvári bazilikában.

A kortársak a trónörökösben a szent életű embert tisztelték. A sirjánál bekövetkezett csodák ezt még jobban táplálták. Szent László király kérelmére VII. Gergely pápa Imre herceget a szentek sorába iktatta. 1083. november 5-én Szent László jelenlétében háromnapos böjt után „Szent Imre testét fölemelték, s díszes koporsóba helyezték, hogy a hívek előtte tisztelegve megértsék: példája nem céltalan önsanyargatásra int [...], hanem lelki és szellemi kapcsolatokon alapuló szeretetre”². Szent László király nevéhez fűződik Szent Imre herceg napjának esztendőnkénti megülvése november 5-én. 1092. május 20-án a szabócsi zsinaton hozta ezt a végzést az ország valamennyi főpapjával és apátaival közösen.³ Ez is hozzájárult a szent tiszteletéhez elsősorban egyházi vonalon. De hamarosan az ifjúság védőszentjeként emlegették, példaképpül állították eléjük évszázadokon keresztül.

Szent Margit (1242–1270), a Veszprémben gyermekeskedő királylány. A Várhegy fokáról látható Szent Katalin-kolostor és templomának romja. Ennek a XIII. századi Domonkos-rendi női zárdának volt neves lakója Margit 1246 és 1252 között.

A tatárok elől a dalmát tengerpartra menekülő IV. Béla és felesége kilencedik gyermeküket Isten szolgálatára ajánlották fel az országért és saját megmenekülésükért. A tatárok hirtelen eltakarodása

Szent Katalin kolostor és egyháza romjai (archív, Laczkó Dezső Múzeum)

² Török József: A magyar föld szentjei. Kecskemét 1997. 90. old.

³ Magyar törvénytár. 1000–1526. évi törvények. Bp. 1899. 51., 63. old.

után, 1242-ben a királyi pár visszatért az országba. Fogadalmukat nem felejtették el. Az alig felesepedő kis Margitot három és fél éves korában Mária királyné a veszprémi Szent Katalin-zárdába hozta, és a domonkos apácákra bízta. Abban a korban nem volt szokatlan, hogy az előkelő szülők egy-egy gyermeküket Istennek ajánlották fel. Ezért találhatott a zárdában Margit királylány hozzá hasonló korúakat, akik társai lettek a játékokban, később a tanulásban, munkában, vallásos buzgóságokban.

A veszprémi kolostorban ismerkedett meg Margit a tudás megszerzésének örömeivel és a vallásos hit mélységeivel. Iskolamestere Katalin nővér volt. A tananyag az egyházi élethez igazodott, hivatásukra készítette fel az apácjelölteket. „Ezen időben kezdte Szent Margit asszony (ti. a kisgyermek) tanulni az ábc-t – mondja a róla szóló legenda –, *Ave Mariá*-t és kevés időnek utána igen jól kezdte tanulni és énekelni az egyéb kisdied leányokkal.”⁴ Persze ez mind deák (latin) nyelven történt.

Margitot vonzotta a kolostor lakóinak szigorú regula szerinti élete. Már kisgyermekként felöltötte a szerzetesruhát. Ha jobb anyagból készültet kapott, mint társai, akkor csak kényszer hatására vette fel, mert nem akart kitűnni társai közül ilyen világi hívságokban. Gyorsan olyan munkát végzett, hogy ruhája minél előbb elnyűttnek látszék. Alázatosság, szerénység, a szegénység önkéntes vállalása már ebben a korban erényei közé tartozott. Ötéves korában vezeklővet kért. Gyenge teste ekkor még nem bírta huzamos viselését. Imádkozással és önsanyargatással akart Istennek hű gyermekévé válni. Közben szülei felépítették a Nyulak-szigetén (Margit-sziget) a kolostort apácálmányuk számára. Margit tízéves korában búcsút vett Veszprémtől, s számos szerzetestársával együtt itt folytatta tovább vezeklő, engesztelő életét.

Nem királylányként élt a kolostorban. A legalantasabb munkát is elvégezte. A betegápolásban jeleskedett. Buzgón vett részt a különböző szertartásokon, melyeket mindig megtoldott hosszan tartó imádsággal. Sokat böjtölt, testét sanyargatta. Szülei fogadalmát maradéktalanul teljesítette. Nem lehetett el-tántorítani, elcsábítani a világi életre. Kérőit visszautasította, pedig a tizenkét éves korában letett szerzetesi fogadalmát apja kérésére semmissé nyilvánította volna a Szentszék.

A súlyos vezeklések felőrölték Margit egészségét, s rövid betegség után 1270. január 18-án meghalt.

„Gyermekeveitől kezdve a lángoló áhitat és a szüzi tisztaság, az alázatosság és önsanyargatás, a gyengédség és szolgálatkészség, a világ örömeinek megvetése és az ég boldogsága után való sóvárgás tekintetében társait mind messze tulszárnyalta. [...] Teste a földön járt, nélkülözött és szenvedett; lelke szüntelenül Isten trónja előtt, az ég szentei között túláradó boldogságban lebegett” – írta róla az élettörténetével foglalkozó Fraknói Vilmos történetíró püspök.⁵

Társai gyermekkorától fogva csodás tüneményeket észleltek Margiton, csodatételek hatalmát tulajdonítottak neki, melyek halála után megszorodtak. A szentté avatási tanúkihallgatásokról készült jegyzőkönyv 74 csodás eseményről számol be, elsősorban rendkívüli gyógyulásokról.

Annak ellenére, hogy halála után hamarosan elindult a kanonizációs eljárás, csak hét évszázad után, 1943-ban került az Árpád-házi Boldog (1789) Margit a szentek sorába.

Emlékük ápolása

A püspöki székhely, illetve megyeszékhely Veszprém megkülönböztetett módon őrizte szentjeinek emlékét; kialakította és táplálta méltó tiszteletüket. A zürzavaros évszázadok után ez csak a XVIII. században vált lehetségessé, illetve ettől az időtől vannak emlékeink. Feltehetően Veszprém templomaiból sem hiányzott a középkorban Szent Imrét ábrázoló oltárkép, freskó, üvegablak vagy szobor. Csak jóval később került ki az egyházak falain kívülre.

Az 1750-ben felállított Szentháromság-szobor alakjai között megtaláljuk *Szent Imrét* is. Az 1828–1836 között épült piarista templomot Szűz Mária és Szent Imre tiszteletére áldotta meg 1836. június 30-án Kopácsy József veszprémi püspök. Az 1907-es nagy utca elnevezések és házszámozás reformjakor lett először a városnak Szent Imréről elnevezett tere, az akkori Benedek teret keresztelték át (ma Patak tér).⁶ A piarista főgimnáziumban 1921-ben megalakult az ifjúság körében a Szent Imre cserkészcsapat.⁷

⁴ Árpád-kori legendák és intelmek. Bp. 1983. 111. old.

⁵ Veszprémi Hírlap, 1896. ápr. 5.

⁶ Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém város közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyve. V.172.a 168.kgy./1907. (VII.4.)

⁷ A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgimnázium értesítője az 1921/22. tanévben. Veszprém, 1922. 9. old.

A Szent Imre kultusz halálának 900. évfordulóján megrendezett ünnepségeken (1930) terebélyesedett ki. Veszprém képviselő-testülete a Jutasi utat elnevezte Szent Imre útnak, a Búzapiac teret (ma a Hotel környéke) pedig Szent Imre térnek. Gaal Sándor királydíjas karnagyunk zenét komponált. Dr. Gutheil Jenő kanonok, teológiai tanár megírta Veszprém, Szent Imre városa című történelmi tanulmányát. A katolikus ifjúság létrehozta a Szent Imre Kört. Számtalan lélekemelő rendezvény volt Veszprém: kiállítás, iskolai, egyesületi ünnepségek. Zarándokokat fogadott: Zalaegerszeg, Kaposvár, Celldömölk, Enying és az egyházmegye távoli településeinek híveit. Zászlódszibe öltözött a város. A templomok zsúfolásig megteltek, többször a szabadban tartották a szentmisét. A jubileum évében a veszprémi székesegyház Szent Imrét idéző emlékekkel gyarapodott a megyéspüspök és a székeskáptalan gondoskodásának köszönhetően. Az oldalsó bejárat melletti (jobb oldalhajó) mellékoltár új oltárképet kapott. Nepomuki Szent János képe helyére került a soproni Schwartz Antal festőművész készíttette Szent Imre-kép. Azóta is ez a Szent Imre-oltár. A székesegyház belső, északi falába márványtáblát helyeztek, melynek szövege utal a herceg Szent György-kápolnában tett fogadalmára. Ereklyével is gazdagodott a székesegyház. Rott Nándor megyéspüspök kérésére Schulte Károly József bíboros, kölni érsek Szent Imrének Aachenben tisztelettel őrzött földi maradványaiból ereklyét adományozott a mellékoltár részére. Államsegélyből és az egyházközség pénzéből 1929-ben felépült kéttantermes iskolát Szent Imréről nevezték el. A jubileum évében szentelték fel.⁸ Veszprémbe köztérre 1941-ben került Szent Imre-szobor. Erdey Dezső fiatal szobrászművész alkotását az egykori Szent György-kápolna (az 1957-es ásatás során került napvilágra) helyén állíttatta fel a város a káptalan és a kultuszminisztérium bőkezű támogatásával. Ezzel a bronzszoborral köszöntötte az avatáson megjelentek sokaságát névnapján, november 5-én a „liliomos” herceget.

Szent Margit neveltetésének színhelye a török időkben lett az enyészeté. Szentéletű lakójáról elnevezett Árpád-kori emlékünkre, a Margit-romokra későn figyelt fel a város. Tulajdonjogát csak 1929-ben sikerült visszaszereznie. 1936-ban ásatás során szabadították ki a romokat elfedő földből és törmelék-ből. A régi falak egy részére a XVIII–XIX. században lakóházak épültek, s ezek megakadályozták a kőlosztor teljes feltárását. A templomból már több részlet maradt fenn. 1938-ban a romok környékét parkszerűen rendezték, ezzel idegenforgalmi látványosság lett.⁹ A Várhegy északi fokáról, a Szent István és Boldog Gizella szobráról jól látható. Az utóbbi években nyaranta emlékmisét tart a katolikus egyház a romoknál.¹⁰

1907-ben örökítette meg először a királylány nevét közterületen a város közgyűlése: a Szerzetes utcát Szent Margit utcának nevezte el.¹¹ Az 1931-ben megalakult egyházi vegyeskar Árpád-házi Boldog Margit Vegyeskar néven szerepelt.¹² A Jutaspusztán működő iskolakápolnának védőszentje Szent Margit.¹³

1938-ban Rott Nándor veszprémi püspök építtette fel a neobarokk Boldog Margit-templomot. A templom védőszentjét ábrázoló főoltárképet Krusnyák Károly festőművész készítette 1939-ben. A város északi részén élő katolikus hívek egyházközséggé szerveződtek, s 1944-ben önálló plébánia lett Árpád-házi Szent Margit címmel. Az első plébános, dr. Szemes József kérelmezte az akkori veszprémi püspöknél, dr. Mindszenty Józsefnél a szent ereklyét a templom részére. 1946-ban ünnepélyes keretek között érkezett meg Szent Margit ereklyéje a város második legnagyobb templomába, ahol a főoltár mögött kialakított fülkében helyezték el. Az évtizedek alatt kialakított különböző ájtatosságok a szent tiszteletét fejezik ki.

*

A II. világháborút követő évek lerombolták szentjeinkhez fűző emlékeinket. A róluk elnevezett utca és tér is „demokratikus” elnevezést kapott 1950. április 4-én.¹⁴ Tiszteletük beszorult a templomokba, és csak a hívő közösségekben élhetett tovább. Változást az 1989–90-es évek hoztak. Feléledt a 126. sz.

⁸ Veszprémi Hírlap, 1930. nov. 9.

⁹ *Molnár Jánosné: Szent István-jubileum Veszprémbe.* In: *Molnár Jánosné: „Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék” Veszprém 2001.* 84. old.

¹⁰ *Gy. Lovassy Klára: Emlékmise a Margit-romoknál.* In: *Veszprémi 7 Nap.* 1999. jún. 24.

¹¹ Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém város közgyűlési és tanácsulási jegyzőkönyve. 172.a. 168.kgy./1907. (VII.4.)

¹² Veszprémi Hírlap, 1931. márc. 8.

¹³ A Veszprémi Egyházmegye papságának névtára, 1975. 107.

¹⁴ Veszprém Megyei Népújság, 1950. ápr. 4.

Szent Imre cserkészcsapat, 1995-től a Padányi Iskolában működik.¹⁵ 1994. július 1-jétől megnyílt a Szent Margit Katolikus Óvoda.¹⁶ A legújabb várostérképen már olvasható a Margit tér és a Szent Margit park (a rom, illetve a templom környéke). Szent Imre jubileum év alkalmából 2007. február 19-én megalakult Veszprémben a Szent Imre Egylet.¹⁷

Egyedülálló az egyháztörténetben, hogy egy uralkodócsalád, a magyar Árpád-ház 38 szentet adott a katolikus egyháznak. Életükben rendkívüli emberek voltak, haláluk után tiszteletet érdemelnek. Veszprém büszke lehet arra, hogy hajdanán falai között járt két, az utókor által szentté avatott fiatal, Szent Imre és Szent Margit, Veszprém „virágai”.

Molnár Jánosné

További irodalom: Árpád-kori legendák és intelmek. Bp. 1983. 62–67., 110–179. old.; *Balassa László – Kralovánszky Alán:* Veszprém. Bp. 1982. 77., 83–84. old.; B. Margit, IV. Béla király leánya, szentté avatása tárgyában foganatosított tanúkihallgatás jegyzőkönyve (1276). Fraknói Vilmos c. püspök közlése. In: Veszprémi Hírlap 1896. ápr. 5.–jún. 14. (14–25. szám); *Gutheil Jenő:* Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém 1977. 74–85., 166–181. old.; *U.ő:* Veszprém, Szent Imre városa. Veszprém 1930.; *Molnár Jánosné:* Egy templom születésnapja. In: Napló 1998. okt. 21.; *U.ő:* Szent Imre kultusza. In: Veszprém megyei honismereti tanulmányok XVIII. Veszprém, 2000. 45–58. old.; Szentek élete az év minden napjára. Szerk.: *Schütz Antal* 1–IV. köt. Bp., 1933. I. köt. 105–113., IV. köt. 156–161. old.; *Tóth László:* A veszprémi Árpád-házi Szent Margit-templom és plébánia története. 1996. (Kézirat).

A Pápai Református Kollégium évszázadai

Az újkori Magyarországon a XVI. században, a reformáció századában egy új intézménytípus, a protestáns kollégium honosodott meg, amely az internátuson kívül magában foglalta a különféle (alap-, közép-, és felsőfokú) oktatási intézményeket, de keretül szolgált a helyenként és koronként változó kulturális intézményeknek is. A protestáns kollégiumok Európa-szerte a városi kultúra részét alkották, s legtöbbször középkori előzményekre: a plébániai, káptalani iskolákra épültek, azok megújítására törekedtek.

A református kollégium kialakulása

Pápán is hasonló volt a helyzet. A Bakonyalja és a Kisalföld találkozásánál fekvő, privilegizált jogállású – 1439 óta harmincadvám-mentességet élvező – mezőváros a középkor végén a Nyugat-dunántúli régió fejlett gazdasági-kulturális és igazgatási központja volt. Pápa székhelye volt a róla elnevezett, s a győri püspökséghez tartozó főesperességnek; központja a várhoz tartozó uradalomnak. Kereskedő és iparos polgársága az ország távoli vidékeivel tartotta a kapcsolatot. Művelt fiai a nyugat-európai egyetemeket látogatták.

A város hadászati jelentősége Buda eleste (1541) után nőtt meg, amikor Győrrel, Palotával, Veszprémmel és a Balaton-felvidéki várakkal együtt Habsburg-birodalom fővárosát, Bécsset védte a hódító oszmán-török birodalom ellen. Királyi végvárként Buda visszavivásáig, s az ország felszabadításáig a paraszt-polgári fejlődés sajátos típusát képviselte.

A reformáció térhódítása hosszabb időt vett igénybe, s nemcsak a városi polgárság nyitottságától, hanem a város fölött joghatóságot gyakorló földesúr magatartásától is függött. Forrásaink és a történeti hagyomány szerint a pápai városi (plébániai) iskola 1531-ben, Thurzó Elek földesúr (1527–1535) támogatásával vált protestánssá. 1534-ben Gyzdawith Péter már lutheri szellemben tanította a növendékeket.

Az iskolát a városiak tartották fenn, akik évtizedeken át a reformáció lutheri, majd az 1570-es évek második felétől a kálvini irányzatot követték. A katolikus hitéletet képviselő ferences barátok 1570-ben hagyták el Pápát – ezt követően már semmi sem állhatta útját a reformáció győzelmének. Megindult a reformáció irányzatainak kikristályosodási folyamata. A Dunántúlon a helvét és lutheránus irány az

¹⁵ A Padányi Schola Catholica 150 éves jubileumi évkönyve. Veszprém, 2004. 326. old.

¹⁶ Napló. 1994. szept. 28.

¹⁷ Napló, 2007. febr. 21.

1591-ben megtartott csepregi kollokviumon vált szét. A református egyházkerület 1595-ben alakult meg, első püspöke Beythe István (1595–1612) németújvári lelkész lett.

A kollégium szervezete a XVI. század második felében szilárdult meg: az intézmény működését az 1585-ben alkotott iskolai törvények szabályozták. A kollégium ekkoriban első virágkorát élte, hiszen mind a város, mind a várban székelő várkatonaság református hitre tért. Még a várat és a várost rövid ideig (1594–1597 között) megszállva tartó törökök is türelmesek voltak a más vallásúak iránt.

Az iskolai törvények már fejlett kollégiumi szervezetet mutatnak. A latinul „illustis schola”, magyarul „nemes iskola” névvel illetett kollégiumban elemi, középszintű és felsőfokú képzés folyt; az oktatás fő céljának a papnevelést tartották. A kollégiumban szigorú fegyelmi szabályok szerint együtt éltek a különböző életkorú diákok, az elemistáktól a papnövendékekig, a tógatus deákokig. Az utóbbiak külön diákönkormányzatot alkottak, melyet Coetusnak (magyarul később Deákági Társaságnak) neveztek. A kollégium élén a két lelkésznek (a várkatonaság és város lelkészének) alárendelt rektor-professzor állt, aki a tógátusokból kiválasztott köztanítók (publicus praeceptorok) segítségével végeztette az alsóbb (gimnáziumi) osztályok tanítását. A nagyobb növendékek a rektor tudtával a városban magántanítást is vállalhattak a megszabott délelőtti és délutáni órákban.

Az egy épületben lakó ifjúságot diákönkormányzat igazgatta, mely gondoskodott a közösség rendjéről és ellátásáról. A tisztségviselőket a rektor jelenlétében, szavazással választotta az ifjúság. A tisztséget – büntetés terhe alatt – kötelező volt elvállalni. A Coetust a rektor irányította a neki alárendelt választott tisztségviselők (senior, contrascriba vagy ellenőr, az ellenőr felügyelete alá tartozó sáfár; továbbá a szakácsnak nevezett ételhordók, valamint az ételkéregetők) segítségével.

A törvények – melyek a következő században is meghatározták az iskolai élet rendjét – bepillantást engednek a kollégium mindennapi életébe. A növendékek minden nap a sáfár ébresztésére nagyon korán – télen 3, nyáron 4 órakor – csengőszóra felkeltek. Télen hajnali 4 órakor már részt vettek az istentiszteleten. Aztán a tanulás időszaka következett, majd a napot az este 6 órakor tartott istentisztelet zárta. Télen este 8, nyáron este 9 után már minden bentlakónak a kollégiumban kellett lennie. A latin nyelv tökéletes elsajátítása érdekében a kollégium területén az anyanyelv használata tilos volt. A tanulók még egymást közt sem beszélhettek magyarul.

A kollégium és a város területét csak rektori engedéllyel lehetett elhagyni. A városban a diákoknak régebbi szokás szerint párosával kellett közlekedniük. A városban csatangoló, katonák módjára fegyvert viselő, vagy a napi könyörgésről elmaradó, oda késve érkező vagy hanyagul tanuló és magatartásával törvényt szegő növendék dénárban meghatározott pénzbírságot fizetett. A bírságpénzek éppúgy a Coetus pénztárát gyarapították, s a kollégium fenntartását szolgálták, mint a kegyes adományok vagy a szervezett gyűjtési akciók.

A kollégiumot év közben csak a rektor engedélyével, az iskolai szünetek (sátoros ünnepek, aratás és szüret) alatt lehetett elhagyni. A városhoz közelebb lakók lakók 4, a távolabb lakók 6 hétnél tovább nem maradhattak távol.

Az oktatás részeként a templomban gyakran tartottak disputát, amelyen a kijelölt deákok meghatározott témáról vitakoztak, a többiek pedig hallgatóként figyelték a szereplőket. Arra is ügyeltek, hogy a végzett deákok ünnepélyes formában, beszéddel vegyenek búcsút az alma matertől.

A kollégium életében fontos szerepet kapott az énekhar (Cantus), amely a kántor felügyelete alatt működött, tagjainak a kisebb és nagyobb (díszesebb) temetéseken is részt kellett venniük.

Küzdelem a fennmaradásért

A kollégium további fejlődését megszabta, hogy XVII. század elején a reformációt támogató enyingi Török család kihalt (1618), s az 1620-as években a gróf Esterházy család kezére került a pápai (későbbi nevén Pápa-Ugod-devecseri) uradalom. Az új földesurak előbb zálogba adták birtokaikat, majd néhány évtized múltán visszaváltották, saját kezelésbe vették az uradalmat.

A pápai református egyházközség fenntartása, s 1617-től választott presbitérium irányítása alá tartozó kollégium helyzetét az 1630-as években meginduló ellenreformáció befolyásolta. A zálogbirtokos Csáky László 1638-ban a pálos szerzeteseket hívta be, akik a gimnáziumi oktatásból is kivették részüket. Gróf Esterházy Pál 1660-ban a ferenceseket telepítette le, miután a reformátusoktól a régi katolikus öregtemplomot, az iskolát és a professzori lakásokat, az eklézsia két malmát elvette, és számos református családot elköltöztésre kényszerített. Ezt követően az egyház a piac közelében, a Hegyi család által adományozott telken építtette fel az egyszemes kollégiumot, amely tekintélyes épületnek számí-

tott: benne nagy előadóterem mellett 5 tágas szoba a tógátus deákoknak, 7 szoba az alsóbb osztályosoknak, könyvtár, múzeum, s két lakás is helyet kapott. A kollégiumban lakott a rektor-professzor és a kántor is. Az udvar közepén terebélyes eperfa állt, amely a kollégium jelképe lett: rákerült a pecsétnyomójára, s azóta az intézmény címerként is használja.

A gimnáziumot fenntartó pálosok, a hittérítéssel foglalkozó ferencesek, a Pápán házat vásárló és 1726-ig itt élő cisztercita szerzetesek működése nyomán a reformátusok fokozatosan háttérbe szorultak. Uralkodó helyzetből néhány évtized alatt védekező pozícióba kényszerültek.

Az 1710-es években már a vallásgyakorlat megszüntetésének veszélye is fenyegette őket, de ezt a veszélyt 1752-ig – nagyrészt Kenessey István egyházkerületi főgondnoknak, a kollégium nagy jótévőjének közreműködésével – sikerült elhárítani. III. Károly a vár végvár-jellegének megszüntére hivatkozva elrendelte a református templom elvételét, melyet ezentúl a kollégium élestáráként használhattak csak.

1752 tavaszán azonban – gróf Esterházy Károly váci püspöknek, a város földesurának és Padányi Bíró Márton veszprémi püspök-főispán összefogásának köszönhetően – királyi parancslevél következtében megszüntették a reformátusok szabad vallásgyakorlatát. A jól előkészített akció során elvették az 1660 után a belváros északkeleti fala közelében (a későbbi ún. Ruszek-köz végén) épített iskolájukat és a templomot. Szokolay János egykori deák így emlékezett vissza a kollégium elvételére: „délben 11 és 12 óra között, nekünk keményen megparancsoltatt, hogy délután 2 órára egészen kitaradjunk (...) A nép is a mezőről haza takarodván, s a szomorú változást meghallván, egeket érdeklő sírás-rívás hallatik mindenfelé a részünkhöz valók között és ugyanezek által boldogultunk holmicskéink mentül hamarabb lehető kitarításában. Ezenkívül nekünk az is megparancsoltatt, hogy amely háznál ideig-óráig commorálni (tartózkodni – H. J.) fogunk, ott se ne énekeljünk, se ne könyörödjünk, minnyval inkább ne predikáljunk.”

A református egyház vezetői először azt próbálták elérni, hogy a belváros kapuján kívül, az ún. Alsóvárosban kaphassanak engedélyt templom és iskola építésre; mikor ez nem sikerült, 1753-ban királyi engedéllyel Adásztevelre tették át egyházuk székhelyét, vállalva, hogy a pápai plébánosnak továbbra is fizetik a stólát. A grammatikai iskolává süllyedt, egy tanerős kollégium 1753–1783 között Adásztevelen működött. A tanító- és lelkészképzés ez idő alatt főként a sárospataki és debreceni kollégiumokora tevődött át, ami lényegesen megnövelte egy-egy diploma megszerzésének költségeit.

A kollégium újjászervezése

A felvilágosult II. József türelmi rendelete (1781) egy új korszakot nyitott a magyar protestantizmus történetében, melyet az 1790-ben visszaállított egyházi autonómia tett visszavonhatatlanná. A türelmi rendelet megteremtette a pápai református egyház újjászervezésének jogi feltételeit, melyekkel a katolikus klérus Veszprém megyei képviselőinek ellenállása miatt csak évek múltán lehetett élni. Pápa csak hosszas huzavona után, 1783-ban kapott királyi engedélyt a vallásgyakorlat érvényesítésére. Az ekkor csaknem 8000 lakosú Pápán – főként a református nemesség támogatásával – újjászerveződött a református egyház, amely gondoskodott a hitélet megindításáról, új templom felépítéséről (1783–1784) és a kollégium újjászervezéséről. Az egyházközség 1790-ben Mándi Márton Istvánt nevezte ki rektor-professzornak, aki több évtizeden át meghatározta a kollégium fejlődését. Fő célja az volt, hogy újra virágzó kollégiummá, „anyaoskolává” fejlessze a pápai iskolát. 1796-ban november 1-jén tartott évnyitó beszédében filozófus hallgatói előtt pontosan kifejtette, hogy ma „csekély cél az, hogy gyermekeinket a retorikáig taníttassuk, s onnan mennyenek a státusba (állásba – H. J.), hanem az a fő cél, hogy azokból tudományos s reális embereket neveljünk, amire egy környékünkbeli anyaoskola nélkül soha sem lehetünk”. Rövid időn belül sikerült meggyőznie a gyülekezeteket, hogy a kollégium fenntartását 1797-től az egyházkerület vegye át, hogy mód nyíljon a nagyobb beruházásokra. A változás ellenére fennmaradt a pápai egyházközség kollégiumra vonatkozó intézkedési joga (pl. professzorok felfogadása), s a két hatóság vagyontát sem választották szét. Erre csak 1839 után került sor, amikor ismét megindult a küzdelem a főiskola székhelyének áthelyezésért, melyből Pápa került ki győztesen.

A dunántúli reformátusság központi iskoláját 1797 után a gyülekezetek rendszeres adakozásából, a jótévedő adományából tartották fenn. Mindez komoly szervezőmunkával járt együtt, melyből a felsős diákok (tógátusok) is kivették részüket, hiszen nekik kellett gondoskodni – szigorú elszámolási kötelezettség mellett – az új termés betakarítása után az adományok (gabona, bor) begyűjtéséről és beszállításáról (supplicatio). Egy-egy kiküldött tógátus mellé kisebb (gimnáziumi) diákok osztottak be, aki segédkezett neki, s közben megtanulta a szuplikáns szerepét.

Volt más módja is a támogatásnak. Nagyobb egyházi ünnepeken a kollégium legátusokat küldött ki a gyülekezetekbe prédikálni, melynek fejében a hívek adományának egyik részét a kiküldött, másik részét a kollégium kapta. A legáció intézménye a XVIII. századtól több célt szolgált: „gyakorlati vizsgálója” volt a papnövendékeknek, ugyanakkor pedig jelentős anyagi segítséget nyújtott – s nyújt ma is – tanulmányaik folytatásához, illetve a kollégium fenntartásához. Mivel a gyülekezeteket tanulmányi eredmény (rangsor) szerint osztották ki, a legáció ösztöndíjként is hatást fejtett ki. Kemény büntetésnek számított, ha valakit a ranglistán valamilyen vétségért pl. 10 hellyel hátrébb soroltak.

A főiskolai növendékek 1–3 éves néptanítói szolgálata szintén kettős haszonnal járt: alapot teremtett külföldi tanulmányúthoz, s a népiskolákat is képzett tanítókkal látta el. A tanítók kihelyezését – a gyülekezetek kérésére – mindenkor a kollégium igazgatósága rendezte el.

Számos gyülekezet, család, magánszemély tekintélyes alapítványt létesített, hogy a falu- és familia-beli, vagy ezek híján más arra érdemes személy tanítatási költségeit az alapítványi tőke kamataiból fedezze. A kollégium külön pénztárat állított fel a különféle iskolai, egyházi alapítványok kezelésére.

Márton István professzor kiterjedt szervezőmunkája sikerrel járt. Hivatali működésének első harmadában újjászerveződött a teljes intézményi struktúra: a gimnázium mellett fokozatosan beindult a felsőfokú képzés. 1785-ben megszervezték a bölcsészeti tanszéket, 1791-ben felállították a történelmi-nyelvészeti tanszéket. 1795-ben megkezdte működését a Teológiai Akadémia, amely előbb 4 évfolyamra, az 1815-ös tanterv szerint pedig 5 évfolyamra tagolódott. 1819-ben már 3 professzor és 2 segédtanító végezte az akadémiái növendékek oktatását. Mándi István gondoskodott a kollégium tankönyvellátásról is; nem egy tankönyvet maga írt, s kiadásáról is gondoskodott, mert azt hirdette, hogy kinek-kinek tettekel kell bizonyítani tanintézet iránti háláját. 1790 után, amikor mód nyílt a magyar nyelv használatára, számos tankönyvet magyarul írt, megalapozva a magyar nyelvű teológiai-filozófiai szaknyelvet, s népszerűsítve Kant filozófiáját.

A növekvő diáklétszám újabb kihívást jelentett. A mai Petőfi utcában új kollégiumot építtetett (1793–1794), amelyben a tanulószobák, tanári lakások és a könyvtárszoba is helyet kapott. Mivel a kollégiumban legfeljebb 140 diák elszállásolására volt lehetőség, a diákoknak a városban lakást is megengedtek, ami az iskolai fegyelem fellazulását eredményezte.

A nagy célt, az „anyaoskola” felállítását Mártonnak két lépcsőben sikerült megvalósítania: 1797-ben az egyházkerület nyilvánította anyaiskolájának a pápai kollégiumot, melyet 1804-ben az országos református zsinat a sárospataki és debreceni kollégiumokkal egyenrangúnak ismert el. Az iskola megerősödéséhez hozzájárult, hogy ugyanebben az évben mozgalom indult a kollégium Komáromba történő áthelyezéseért, ami a pápaiakat – csakúgy mint a későbbiekben – nagyobb áldozatvállalásra ösztönözte.

Mándi Márton korszakában indultak fejlődésnek a tudományos gyűjtemények: a kollégiumi könyvtár, kéziratár és levéltár. Az érem- és pénzgyűjtemény létrehozását Tóth Ferenc (1768–1844) teológia professzor javaslatára 1814-ben határozta el az egyházkerület. A több ezer darabos, Stettner (Zádor) György gondozta gyűjtemény 1848 őszén – részleteiben máig tisztázatlan körülmények között – elpusztult, így az 1860-as években előről kellett kezdeni a gyűjtést. Tóth Ferenc a könyvtár igazgatójaként (1804–1817) tudatosan gyűjtötte a régi magyar nyomtatványokat és kéziratokat, s kiterjedt levelezést folytatott az ország nemes családjaival annak érdekében, hogy a pecsétygyűjteményt megalapozza. A kézhez kapott viaszpecsét-lenyomatokat rendszerezve, táblára felragasztva tárolta. Pápai lelkészé történt megválasztása (1817) után a könyvtárigazgatói teendőket ismét Márton István vette át tőle.

A kollégium a kantiánus Mándi Márton halála (1831) után jelentős szerepet játszott a reformkori Pápa életében. Az ekkor színre lépő új tanámemzedék munkálkodása nyomán a kollégium új virágkorát élte. A külföldön tanult, széles látókörű tanárok – többek közt Bocser István, Tarczy Lajos, Stettner (Zádor) György – nemzeti-liberális szellemben, az egyház és haza szolgálatára nevelték diákjaikat. Az egyházkerület közgyűlése a kollégium irányítását demokratizálta, s a kollégiumi törvényeket is az új kor követelményeihez igazította (1836, 1845). A reformkorban bővítették a tanszékek körét: 1832-ben felállították a jogi, 1839-ben a természet- és mennyiségtani, 1843-ban a szentírásmagyarázati, 1849-ben a neveléstani tanszéket. A kollégium igazgatói tisztét a professzorok évente felváltva töltötték be. A tanintézet nyitott volt más felekezetek irányába is, így az evangélikusok mellett 1815-től kezdve számos izraelita is a pápai református kollégiumban folytatta tanulmányait.

A reformkori kollégiumban élénk szellemi élet bontakozott ki. Az 1837-ben alapított főiskolai nyomda tankönyvekkel, nyomtatványokkal, tudományos és szépirodalmi kiadványokkal látta el a Dunántúlt, s biztosította az egyházi hivatalok nyomtatvánnyal való ellátását.

Tarczy Lajos professzor irányításával 1840-ben megalakult a kollégiumi olvasókör, mely a következő évben önálló könyvtárral is bíró képzőtársasággá alakult. A Képzőtársulat tagjai közül sokan a nemzeti irodalom művelői közé emelkedtek. Legalább annyira fontos, hogy a társulat az igényes magyar olvasóközönség neveléséhez és gyarapításához is hozzájárult. A kollégiumból kikerült lelkesek és tanítók a polgári haladás elkötelezett híveivé váltak.

A főiskolai tanárok részt vettek a 14–15 000 lakosú város közéletében: szerepet játszottak a Kaszinó szabályszerű megalakításában (1834), a városi zeneegylet és zeneiskola megszervezésében (1841), s ugyanezekkor sikertelen kísérletet tettek városi óvoda létrehozására is. Már a Mándi Márton által is propagált „pannoniai hazafiságnak”, hazafias szellemnek köszönhető, hogy 1848–1849-ben a kollégium tanári kara, ifjúsága egyöntetűen a magyar szabadságharc mellé állt. Sokan már 1847/48-as tanév végén önként jelentkeztek az első honvédszászlóaljok valamelyikébe. A paraszti származású Bocsor István szülővárosában, Enyingen lett országgyűlési képviselő. Györffy Endre főiskolai hallgató Buda ostrománál halt hősi halált, társai a honvédszászlóaljokban küzdöttek a nemzet szabadságáért. A lelkesek a szószékéről buzdították híveiket, amiért néhányukat az abszolutizmus időszakában börtönbe vetették.

A kollégium a polgári korszakban

A Habsburg neoabszolutizmus rövid időre visszavetette a kollégium fejlődését. A pápai kollégium néhány évig nyilvános jogát is elvesztette; a végzős gimnazistáknak Sopronba, Győrbe kellett menni az újonnan bevezetett érettségi vizsga letételére. 1850-től a kollégiumtól külön kellett választani a református elemi fiúiskolát, amely évszázadokon át a kollégium (gimnázium) legalsó, ún. előkészítő osztályaként működött. Ettől kezdve a pápai egyházközség tartotta fenn az elemi iskolákat. (A lányok oktatása az 1740-es évektől eleve az egyházközség keretében, a kántor vezetésével történt, mivel a lányok latint nem tanultak.)

1857-től, az új kollégium (a későbbi Nátus-épület) átadásától és a nyilvános jog megszerzésétől kezdve ismét fejlődésnek indult az intézmény. A kiegyezés korában a hagyományos gimnáziumi és teológiai képzés mellett újraindult az előbb két, végül 4 évfolyamos jogakadémia (1861–1884). Váli Ferenc szorgalmazására beindult az önálló, 3 évfolyamos tanítóképzés (1876–1890); a tanítóképzéde gyakorló iskolájává az elemi fiúiskolát jelölték ki. Az évfolyamonként átlagosan 6–8 hallgatóval működő, főként világi tanárokat foglalkoztató tanintézetek (jogakadémia, tanítóképzéde) túl nagy terhet róttak az egyházkerületre, ugyanakkor a vallási életre is nem kívánt hatással voltak. A megszüntetésükkel felszabaduló anyagi eszközöket inkább a főgimnázium és a teológiai akadémia fejlesztésére kívánták fordítani. A főgimnázium fenntartása azonban így is nagy terhet jelentett, ezért 1894-től kezdve – Pap Gábor püspök közbenjárására – államsegélyben részesült a főgimnázium, minek következtében a 13 tanári állásból ezentúl 5-öt a kultuszminiszter pályázati úton, kinevezéssel töltött be.

A tanítóképzést az 1896 őszén megnyílt pápai állami tanítóképző vette át, amelyben számos alapítvánnyal segítették a szegény református tanulókat továbbtanulását.

A növekvő gimnáziumi diáklétszám miatt az egyházkerület új, kétemeletes épület építését határozta el, amit a millennium tiszteletére 1895-ben adtak át rendeltetésének. A főhomlokzatával a Széchenyi térre néző palotában a református főgimnázium és a teológiai akadémia kapott helyet. A város legkorosabb tanintézetének számító, magas földszintes, kétemeletes épületben az 1900-as évek elején 17 száraz és világos, Meidinger-vaskályhával fűtött tanteremben közel 600 diák tanult. A tanulók kétszemélyes, 3 sorosan elhelyezett padokban ültek. A rajz, ének-zene, fizika, kémia oktatására külön tágas szaktantermeket alakítottak ki, a testnevelés céljára az udvaron építettek tornatermet. Külön termekben helyezték el a kollégium múzeumát. Az épületet természetesen vezetékcsővel látták el; a vécék is víz-öblítéssel rendszerűek voltak. Dr. Löwy László orvos a tanintézet felmérésekor nemcsak a technikai feltételekkel volt elégedett, elragadtatottan szólt az étkeztetésről is. „A kollégium minden tanulójának bámulatos kevés pénzért teljes jó és elégséges ételmet ad; mi a tanulókra nézve minden tekintetben igen kedvező. (...) Az ételek mind jók, izletesek és táplálók.” E célra egy külön épületben igen nagy konyhát és több tágas, étkeztetésre szolgáló termet építettek.

A városképi jelentőségű épület Pápa 1880-as évektől fellendülő polgárosodási folyamatába illeszkedett. Az 1871 ősztől a magyar vasúthálózatba kapcsolt mintegy 15 ezer lakosú város népessége 1900-ban már meghaladta 17 ezer, 1910-ben pedig már a 20 ezer főt. A várost 1865-től távirat, 1877-től telefon kötötte össze a külvilággal. A városi távbeszélőhálózatot 1899-ben építették ki.

A kisipar hanyatlásával párhuzamosan kialakult a gyáripar, amely több ezer családnak nyújtott megélhetést. Kohn József – már az építőipar új igényeire figyelve – cementgyárat (1891), mások dohány-

gyárat (1893), a Perutz-testvérek szövőgyárat (1901) alapítottak. 1910-ben exportra is termelő húsgyár kezdte meg a termelést. A nagy hagyományú két kisüzem, a Boskowitz- és Deutsch-féle pipagyár is 80–100 embernek adott munkát.

A vasúti közlekedés is javult: 1896-ban a Pápa-Csorna, 1902-ben a Pápa-Bánhida szárnyvonalat adták át a forgalomnak. A fellendülés pénzügyi téren is érzékelhető: a Pápai Takarékpénztár (1863) mellé felzárkózott a Pápai Népbank (1871) és a Pápa Városi és Vidéki Takarékpénztár (1878). A közegészségügyi viszonyokat is javította a városi vízvezeték átadása (1898), az utak kövezése és aszfaltozása, a csatornahálózat és a villanyhálózat fejlesztése.

A kultúra területén még látványosabb volt a fejlődés: helyben is kiépült az óvodától a főiskolai-akadémiai szintig a polgári társadalom igényeinek megfelelő tagolt oktatási rendszer; megépült az állandó színház (1881), s a civil társadalom egyletek, egyesületek sokaságát hozta létre. Az olvasóközönség igényeit a helyi könyvtárak, nyomdák, újságok elégítették ki. A szociális biztonság megereméltetését a munkás- és betegbiztosító pénztárak, segélyegyletek is elősegítették.

A református kollégium impozáns épülete ebbe a városi-társadalmi környezetbe illeszkedett. Ezt bizonyítja az is, hogy az egyleti szervezkedés a református tanintézetekre is kiterjedt. Nemcsak a nagy hagyományokra visszatekintő önképzőkori élet virágzott. A jogász-hallgatók, majd 1890-ben a főgimnáziumi ifjúság is segélyegyletet szervezett a szegényebb társaik megsegítésére. A gimnazisták készpénzzel és tankönyvekkel, a gimnázium alapítványi támogatással segítette a diákokat, s az állami nyugdíjintézetbe lépéssel biztosította a tanárok jövőjét.

A kiegyezés korában a diákélet is átalakult: 1872-ben megszüntették a korszerűtlennek ítélt magán-tanítási rendszert, megmaradt viszont a senior irányítása alatt a köztartás, de a régi szolgálóiak helyét a konviktusban az ingeny felszolgálók (terítők) vették át. Az étkezés is javult. Dr. Antal Géza tanár javaslatára bevezették a forró tejből, zsemleléből álló reggelit, s gazdagodott a terítők. A polgárius étkezési körülményeket asztalterítő, mélytányér, kés, kanál és villa biztosította. A rendtartás szerint minden 4 étkezésre egy leveses, egy mártásos, egy vastagételes tálalt, valamint egy vizes korsót, só- és paprikatartót szervíroztak.

A kiegyezés időszakának békés fejlődését előbb a pápai diákáldozatokat is követelő I. világháború, a Tanácsköztársaság okozta anarchikus viszonyok, majd a gazdasági infláció határozta meg. Az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződéssel Magyarország elvesztette területeinek kétharmadát. A Dunántúli Református Egyházkerület is veszteségeket szenvedett: gyülekezeteinek egy része Cseh-szlovákiához, másik része Ausztriához és Jugoszláviához került, ami az egyházszervezet fenntartásában is érzékeny veszteségeket jelentett. A helyzetet súlyosította, hogy a készpénzben tett alapítványok a rohanó infláció következtében értéküket veszítették. A kibontakozást a világgazdasági válság (1929–1933) is hátráltatta, amely az agrárvidékeket különösen sújtotta. Ugyanakkor a tanintézeteket fenntartó egyházkerületnek szembe kellett néznie a demográfiai kihívással is, amely a születéskorlátozás (egykezés), a szekták terjedése révén egykor virágzó gyülekezetek szőrvánnyá válásának folyamatát indították el. Az egyház többek közt a missziós munka új formáinak keresésével, az ifjúsági mozgalmak felkarolásával, a népfőiskolai oktatás, az egyletek segítségével próbált hivatásának megfelelni.

Az egyházkerület a meglévő intézmények mellett a Horthy-korszakban újakat is fenntartott, amelyek a népi rétegek – különösen a nők – magasabb iskoláztatását, szakképzését mozdították elő. A két világháború között a székesfehérvári tankerületbe beosztott Pápai Főiskola a Teológiai Akadémia mellett gimnáziumot; felnőttoktatással kiegészített, 4 osztályos kereskedelmi középiskolát, leányliceumot, tanítóképzőt, polgári leányiskolát; s a korszak végén 8 osztályosra fejlesztett leány- és fiúiskolát foglalt magába. Az internátusba 70 tanulót (elemistát, gimnazistát és teológust) tudtak elhelyezni; köztartáson általában 200-nál több diák volt.

Külön ki kell emelnünk az 1902-ben alapított tanítónőképző jelentőségét, amely 1939-ig a polgári leányiskolával közös, azt követően külön igazgatás alatt állt. 1902–1948 között a tanítóképzőben 4427 növendék iratkozott be, közülük 1906-tól kezdve 1105 tanítónő, 258 orgonista-kántortanító oklevelet szerzett. A tanítóképző részét képezte 1938-tól a leányliceum, amelynek 1948-ig 1285 hallgatója volt, akik közül 65-en kaptak liceumi érettségit.

A református tanintézetekben élénk diákköri tevékenység, sportélet folyt, de az intézmények részt vállaltak a felnőttképzésből is (pl. kereskedelmi tanfolyamok, a Pápai Református Népfőiskola szervezésével).

Küzdelem a túlélésért és az újjászervezés

Az igazi csapás a második világháború után következett be. A kommunista diktatúra kiépítése során a református egyház intézményei is elvesztették anyagi bázisukat, s végveszélybe kerültek. 1948-ban a pápai református elemi iskolát, 1949-ben a főiskolai nyomdát, 1952-ben református gimnáziumot államosították, jogutóda a Petőfi Sándor Gimnázium lett. Megszűnt a Teológiai Akadémia, s 1956 után felszámolták az állami tanítóképzőt is. Ezzel a mintegy 25 000 lakosú Pápa intézményi struktúrája olyan veszteségeket szenvedett, melyeket máig sem tudott kiheverni. De veszteségek érték gazdasági téren is. A szocialista tervgazdálkodásra épülő gazdaságpolitika Veszprémet kívánta szocialista nagyvárossá fejleszteni, ezért minden erőt oda, és az új szocialista iparvárosokba koncentrált – Pápa megmaradt „alvó” kisvárosnak, ami egyetlen előnnyel járt: nem rombolták szét barokk városközpontját. Az új üzemek – mint az 1952-ben alapított Elekthermax – nem veszélyeztették a város építészeti értékeit.

Az egyházkerület, az egyházkerület, a gyülekezetek az egypárti diktatúra politikai ellenőrzése alá kerültek. Az antidemokratikus, antiklerikális légkörben a vallási élet folyamatosságának fenntartása jelentette a legnagyobb feladatot. A református gyűjtemények – ellentétben pl. az 1950-ben feloszlott szerzetesrendi könyvtárakkal – szerencsésen megmaradtak az egyház kezelésében. Az egyházkerület 1958-ban a gyűjteményeket (könyvtár, levéltár, múzeum) önálló szervezeti keretbe foglalta, melynek élére Pongrácz József nyugalmazott teológiai tanárt nevezték ki. élére.

A szocializmus évtizedeiben a Dunántúli Református Egyházkerület is a túlélésért küzdött. Az 1960-as évek elején a püspökség székhelyét – a politikai ellenőrzés megkönnyítése érdekében – Páparól Veszprémbe helyezték át.

A református hagyományok fenntartásában, a vallási identitás és folytonosság megőrzésében a kollégium és a református egyház történetét dokumentáló gyűjtemények jelentősége megnőtt. A Kádár-rendszer második felében az értékek megmutatására is lehetőség nyílt. Az egyházkerület közgyűlésének határozata értelmében 1972-ben az ótemplomban állandó egyháztörténeti-egyházművészeti kiállítás nyílt. Emellett a gyűjtemények anyagát több időszaki kiállításon is bemutatták az elmúlt évtizedekben. A tanácskorszak végén megkezdődött a dokumentumok tudományos feldolgozása. Ennek eredményeként a gyűjtemények 1988-ban kiadta első, gépiratos sokszorosítású évkönyvét.

Az egykori nagyhírű református kollégium intézményeinek újjászervezésére a politikai rendszerváltással nyílt lehetőség. 1991-ben szervezték újjá a kollégiumot, megindult a gimnáziumi képzés. 1994-ben sikerült visszaszerezni a teljes épületet. 1997-ben az egyházkerület fenntartásában megkezdte működését a Teológiai Akadémia, amelynek hallgatói 2000 szeptemberétől a Nátus egyik szárnyában kialakított internátusban nyertek elhelyezést.

Az újjászervezett református oktatási-közgyűjteményi intézmények a Pápai Református Kollégium szellemi örökségét testesítik meg. Munkájukról és hétköznapijukról többek között az 1995 óta kiadott évkönyvek, múltjukról a 2001-ben alapított Acta Papensia című történeti folyóirat számol be.

Az ősi kollégium, amely évszázadokon át lelkészeket, tanítókat, jogászokat, s kiművelt emberfők sokaságát adta a hazának és az egyháznak, a tornyosuló nehézségek ellenére is bizakodva tekint jövőbe.

Hudi József

Irodalom: *Hudi József-Köblös József: A pápai református kollégium szervezete és működése a XVI–XIX. században. A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. (Szerk.: Köblös József) Pápa 2006. 7–142. old. – Kis Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1896. Pápa 1896. – Lampérth Géza: A pápai református főiskola története 1531–1931. Pápa 1931. – Trócsányi Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Bp. 1981.*

Mesterek emlékezete

Neves tanáraink emlékének ápolása a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban

Valamikor, még a XIX. században, bár faluhelyen később is, a helyi tanítót nagy tisztelet övezte. Ez abban is megnyilvánult, hogy Mesternek szólították; így, nagybetűvel. Tőle kértek tanácsot ügyes-bajos dolgokban, tőle kértezték meg, mit üzennek a csillagok, és kikérték véleményét, mitévők legyenek a fiúgyermekkel: tanuljon tovább a jó képességű, iparkodó kamasz vagy sem. Mindezekről szemléletesen beszél Gárdonyi Géza *Az én falum* című kötetében.

A mesterek emlékezetét pedig megőrizték. Sirjukat gondozták, szavaikat megemlegették, tanításukat továbbadták fiaiknak, lányaiknak. De talán nem is kell múlt időben beszélni. Nemrégiben magam is láttam egy szépen gondozott sírt, ami egy több mint száz esztendeje elhunyt tanító emlékére figyelmeztet. És láttam a Veszprém megyei városkában, Devecserben egy emléktáblát az egykori iskola falán, ahol Gárdonyi Géza tanított.

Minden iskola őrzi ugyanis neves oktatóinak emlékét, hiszen ebből áll magának az intézménynek a története is. A neves tanítók, tanárok (és persze a nevezetes egykori diákok) adják meg az iskolák rangját; felhívják a figyelmet rá, hogy ide érdemes jelentkezni, a gyermeket ide iratni, mert színvonalas oktatás és nevelés folyik itt. Természetesen ehhez hozzá kell tenni: elődeink hírét megőrizni kötelesség, különösen olyan intézményekben, amelyek a felnövekvő nemzedékek formálását végzik.

Így van ez az olyan nagy múltú és jelenben is szép sikereket elérő iskolák esetében is, mint a veszprémi Lovassy László Gimnázium. 1711-ben alapította Volkra Ottó János veszprémi püspök, mikor a városba hívta a piarista atyákat, hogy neveljék a serdülő ifjúságot. Így a Lovassy László Gimnázium a közeljövőben ünnepli fennállásának 300. évfordulóját, azaz egyike a legnagyobb hagyományú magyar középiskoláknak.

Az első időszakban nem volt saját épülete, és ekkor még úgynevezett kiscimnázium volt, négy osztállyal; 1753-tól vált hatosztályos nagycimnáziummá. Ekkortól a grammatikai osztályok után poétikai és retorikai osztályokban is folyt oktatás. 1773-ban kezdődött meg a Várban az építkezés, ami saját ott-hont adott az iskolának. Az épületet később tovább bővítették, 1836-ban felépült a piarista rend veszprémi temploma is. A diákokat vallásos és nemzeti szellemben nevelték. Ennek eredménye volt az is, hogy 1848-ban az iskola valamennyi végzős tanulója jelentkezett honvédek, két tanáruk pedig tábori lelkésznek. Ennek később az lett a következménye, hogy az iskolát visszaminősítették négyosztályos alginnáziummá, és csak a kiegyezés után, 1868-ban kapta vissza eredeti rangját. 1884-től nyolcosztályos főgimnázium lett és maradt az államosításig.

A második világháború idején súlyos veszteségek érték az intézményt: könyvtárának, szertárainak jelentős része megsemmisült, az épület is komoly károkat szenvedett. A helyreállítás után pedig az intézményt, az egyházi iskolák nagy többségével együtt, államosították, mely egy időre az oktatás folytatását is veszélybe sodorta, hiszen a tanárok döntő része piarista szerzetes volt, akik nem taníthattak. Egy esztendeig Veszprémi Állami Gimnázium volt az iskola neve, majd 1950-ben vette fel a *Lovassy László* nevet. 1963 és 1985 között különféle szakközépiskolai osztályok is működtek az intézményben, 1985 óta tiszta profilú gimnázium. Az idők során székhelyet is váltott: 1968-ban kellett kiköltöznie a régi, a piaristák által ránk hagyományozott ősi barokk iskolából, a Várból, azóta a nem túl szép, jelenleg éppen átalakítás alatt álló épületben működik.

A veszprémi gimnázium az egyetlen az országban, amely Lovassy László nevét viseli. Annak idején, 1950-ben más, ismertebb név is szóba került, végül a reformkor kevésbé ismert mártírjának nevét választotta az illetékes hatóság. Lovassy László ismereteink szerint ugyan nem járt ezen a vidéken, viszont rokonsága élt és él is abban a faluban, Lovason, amely a család nevét adta. Az 1832–1836-os országgyűlésen részt vevő, hangját hallható ifjúság egyik, legjelentősebb vezetője Nagyszalontán született 1815-ben, az országgyűlésre joggyakornokként került, és hamarosan a társadalmi kérdésekről szenvedélyes hangon vitakozó ifjak szellemi vezetőjének számított. Részvételével szervezték meg Pozsonyban Társalkodási Egyesületet; a fiatalok lemásolták az Országgyűlési Tudósításokat, és elküldték meggyűjűknek. Lovassy híressé vált beszéddel köszöntötte a Pestre érkező Wesselényit, majd az országgyűlés berekesztése után az alsó táblán mondott beszéde hívta föl rá a bécsi hatalom figyelmét. Perbe fogták, és 1837 februárjában tíz évi várfogságra ítélték „veszedelmes elvei” miatt. A börtönben elbo-

rult az elméje, ezért 1840 áprilisában amnesztiában részesült. Bár állapota javult, egészségét soha nem nyerte vissza. 1892-ben halt meg, szülővárosában temették el. A legtöbbet áldozta, amit lehet – mondta róla dr. Brusznai Árpád 1956-ban ünnepi beszédében, mikor feltette azt a kérdést, hogyan lehetséges gimnáziumot elnevezni egy olyan emberről, aki elveszítette a gondolkodás képességét.

A gimnázium közössége minden esztendőben megemlékezik névadójáról. A március 15-i iskolai ünnepség hagyományosan azzal zárul, hogy megkoszorúzzák Lovassy László mellszobrát. A ballagáson pedig átadják az iskola legnagyobb elismerését, amit csak végzős diák nyerhet el: a *Lovassy-plakettet*, *Merencsics Tibor*, a gimnázium tanára alkotását.

Az elmúlt bő egy évtizedben az Öregdiák Baráti Kör kezdeményezésére a gimnázium sokat tett azért, hogy megemlékezzen a régi neves tanáregységekről, nekik emléket állítson; és ami legalább olyan fontos, a mai tanárok és diákok számára láthatóvá tegye, milyen értékeket kell továbbvinniük, milyen hagyomány folytatói az iskola mindenkori polgárai.

Először az iskolatörténeti kiállítás készült el *Homonnai János* igazgatóhelyettes irányításával. Ezen a kis tárlaton megtekinthető az intézmény rövid története, képeken, rajzokon eleveníti meg az alapítókat és a neves tanárokat, diákokat, az intézmény vezetőit. Fontos része a tárlatnak az a gyűjtemény, mely az alkotó, tudós tanárok műveiből mutat be egy csokorra valót. Ezenkívül külön feltünteti a kiállítás a legfontosabb versenyeredményeket, legfőképpen az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen elért helyezéseket, mégpedig a kezdetektől.

Tíz évvel ezelőtt merült föl az a gondolat, hogy a neves, tudós tanárok panteonját valósítsa meg a Baráti Kör és a gimnázium. Az elhatározást tett követte és ma már öt emléktábla hirdeti, hogy az intézmény dolgozói büszkéik elődeikre, és megemlékeznek róluk.

Először 1997. október 10-én került emléktábla az iskolatörténeti kiállítás mellett kijelölt falfelületre. Az első emléktábla tudós tanár, író, történész *Hungler József* emlékéét idézi. *Hungler József* irt városismertetőt *Veszpremi Séták* címmel, összegyűjtötte Veszprém megye alkotóinak életrajzát, megírta *A török kori Veszprém és Veszprém településtörténete* című alapvető helytörténeti munkákat. Országos érdeklődést keltett, mikor 1957-ben az általa vezetett ásatás során feltárta a magyar történelemben is fontos emléket, a Szent György-kápolnát, melyben a hagyomány szerint Szent Imre herceg és felesége tetek fogadalmat.

Másodikként 1998. január 9-én, mártírhalála évfordulóján *dr. Brusznjai Árpád* emléktábláját avatták föl. Brusznjai Árpád nagy műveltségű tanárember, az Eötvös Kollégium növendéke volt. 28 éves korában, 1952-ben költözött Veszprémbe, latin nyelvet és klasszikus kultúrát tanított, vezette az iskolai énekkart, és emberi példát adott tanítványainak. Doktori disszertációját a Homérosz-kérdésről írta, tanított a budapesti egyetemen is, de pályáját a kor politikai rendszere derékba törte. Itt, a gimnáziumban is hamar rátalált hivatására, amire eredetileg az Eötvös Kollégium növendékeit föl is készítették: a kultúra, a műveltség terjesztése. A forradalom idején a Megyei Forradalmi Tanács tagjává, majd elnökévé választották. Fontos szerepe volt abban, hogy Veszprémben a forradalom vérontás nélkül zajlott le. A megtorlás mégis elérte. 1958. január 9-én, minden jogi és erkölcsi elvet megcsúfolva kivégezték. Brusznjai Árpád emléktábláját az iskola igazgatója és a tanár egykori diákja, *Balogh Elemér* író leplezte le. A gimnázium minden esztendőben külön is megemlékezik a mártír tanárról. Az október 23-i ünnepek előtt diákok és tanárok fátylós felvonuláson vesznek részt, melynek záró mozzanataként megkoszorúzzák Brusznjai Árpádnak a Várban lévő emléktábláját, amit a rendszerváltozás után közvetlenül állítottak.

A harmadik emléktábla *Harmath István* tanár, irodalomtörténész emléket őriz. Harmath István tanár úr maga is a piarista gimnázium diákja volt, majd magyar-német szakos diplomát szerzett a budapesti tudományegyetemen. 1950 és 1964 között tanított a gimnáziumban, majd szakfelügyelő, később a megyei múzeumi szervezet igazgatóhelyettese volt. Tanítványai egy igényes, emberséges, tudós tanár-egyeníségre emlékeznek, akitől sokat kaptak tudásban, emberségben egyaránt. Harmath István kiváló és elkötelezett helytörténeti kutató volt. Írásai évkönyvekben, helyi lapokban, folyóiratokban jelentek meg; szenvedélyesen gyűjtötte a tájhoz kötődő irodalmi emlékeket. A Katsányi Sándorral írt Veszprém megye irodalmi hagyományai című munkája (a *Harmath-Katsányi*) alapvető, nélkülözhetetlen kézikönyve mindenkinek, aki a Balaton-felvidék kultúrájával kíván foglalkozni. A könyv arra vár, hogy valaki folytassa, kiegészítse. Harmath István emléktábláját 1998. október 19-én, 75. születésnapján avatták föl; ő ekkor már 12 éve nem volt közöttünk.

A negyedik emléktábla *Mihályi Károly* tanár úr emléket hirdeti. Kiváló nyelvtanár volt, akinek élete összefonódott a piarista renddel, bár ő maga világi tanár volt. Vácott és Kecskeméten dolgozott összesen öt évet, majd a rend Veszprémbe küldte 1940-ben. 1948-ban, az államosítás idején egy esztendeig a gimnázium megbízott igazgatója volt. Több nyelvet ismert, kiváló módszerrel tanított: másik szerelme pedig a művészet volt. Célja a munkára, a teljesítményre való ösztönzés. Ezt tanulták meg tőle tanítványai, bármely irányban is folytatták később pályájukat. Egykori diákja, nyugalmazott mérnök fogalmazta meg az avatóbeszédben, hogy számára az emléktábla azt hirdeti, hogy „csak a becsületes munka hozza el majd a haza üdvét”.

Az ötödik, eddig utolsó emléktábla a tudós tanárra, *Horváth Gézára* emlékeztet, aki 1954-től 1990-ig tanított a gimnáziumban, ebből kilenc évet már nyugdíjasként. Rendkívül felkészült, nagy tudású, hatalmas tárgyú tudással rendelkező tanár-egyeniség volt, akitől rengeteget tanultak a diákok. Történelmet és földrajzt is tanított, ugyanakkor műveltséganyagából sokat átadott; legfőképpen a legfontosabbat, a műveltség, a szépség és az adatok szeretetét. Valamennyi diákja úgy indult osztálykirándulásra, hogy már előre tudták, mit kell megnézni és miért. Hol vannak az érdekességek, a feliratok egy-egy épületen vagy oszlopon, és ezek a feliratok mit jelentenek. És azt is, hogy a műveket lehetőleg eredetiben kell olvasni. Írása alig jelent meg, emléke diákjaiban és kollégaiban él tovább. Emléktábláját 2006 novemberében, 85. születésnapján avatták fel, ő akkor már kilenc éve Budapesten, a Farkasrétjén temetőben pihent.

Még egy módja van annak, hogy valakinek az emléket élővé tegyék. Ez pedig jellegzetesen iskolai mód: tantermet neveznek el róluk. Így a földrajz tanterem a kiváló geológus, muzeológus *Laczkó Dezső* nevét viseli. A kis réztábla mindenkit, aki belép a terembe vagy elhalad előtte, arra emlékeztet, hogy a híres tudós, akinek nevét a megyei múzeum viseli, több mint 30 esztendeig tanított a gimnáziumban, hat évig igazgatója is volt. A tanári szoba pedig *Bognár Zoltán* festőművész nevét viseli. Ő is több esztendeig dolgozott az ifjúság nevelésén, rajzot, művészetet oktatott: a tanári falát az ő rajzai, metszetei díszítik.

A Lovassy László Gimnáziumban ápolják a neves tanárok emlékeztetét, és ez folytatódni fog az épület felújítása, bővítése után. Van, kire emlékezni: elég tán megemlíteni a nagy nyelvészt, Révai Miklóst vagy Benyák Bernátot, a filozófust, nyelvészt. És hisszük, hogy az iskolák továbbra is vonzani fogják magukhoz az alkotó embereket és elhivatott nevelőket.

Kovács Gábor Zoltán

A Somlói Borrend Somlóhegyen

A Somlóhegy Alapítvány Kuratóriumának kezdeményezésére, anyagi és erkölcsi támogatásával jött létre a legkisebb történelmi borvidéken a Somlói Borrend 1992. november 17-én Somlívásárhely községben. Taglétszáma jelenleg 162 fő. Célja a Somló hírnevének, hagyományainak felvirágoztatása, a környék gazdasági, idegenforgalmi céljainak megvalósítása, kulturális értékeinek megőrzése. A Borrend nemcsak hazánkban, hanem külföldön – pl. Angliában, Franciaországban, Németországban, Szlovéniában, Tajvanon is – ismert.

Mint minden borrend zászlós bort választ magának, amely a táj legjellegzetesebb, legkülönösebb, legkedveltebb fajtája. A mi borrendünk a Somlói Furmintot választotta, amit a „Nászéjszaka bora”-ként is ismernek. Ez a fajta a vulkáni talajon természetett szőlő, amely kemény, férfias, tüzes bort ad. A rendszeresen fogyasztott somlói bor jótékony hatása – sok egyéb jó tulajdonsága mellett – abban rejlik, hogy több fiúgyermek születik. Fogyasztása a Habsburg-házi királyi udvaron keresztül Európa számos királyi és főúri családjában is kedvelté vált.

A Somlói bor története

A Somló hegy 435 m magas, óriási haranghegye messziről látszik a sík terepből kiemelkedve. Alapközete bazalt, az ezt borító lyukacsos, salakszerű láva hasonló összetételű, mint a Vezúv. Területe 500 hektár. Szőlőit a hagyomány szerint még a rómaiak telepítették, az Árpád korban említik először vincelleireit, de nagy a valószínűsége, hogy az itt megletelepült kelták is művelhettek szőlőket.

Szent István királyunkhoz fűződik a vásárhelyi apácák letelepítése és birtok adományozása is. Borának hírneve már a mohácsi vész előtt szárnyra kelt, és a Somló várurai, a vásárhelyi apácák, valamint a Garaiak révén terjedt el igazán. Bonfini említi, hogy Mátyás király visegrádi palotájában nagy ünnepek alkalmával a függőkert közepén lévő márványkútból somlói bor folyt, amit a hegy felső részénél töltöttek be a csövezetékbe. Nem véletlen, hogy a gazdagon fűszerezett nehéz húsokhoz az erős savairól ismert bor közkedvelté vált.

Erénye a somlói bornak, hogy szállítás közben nem „tört”, nem barnult meg. Az eper illatú, sárgás-zöldes színű somlói fehérbort, amit a vásárhelyi, jení, szőlősi, dobai oldalon egyaránt termeltek, valóságos legenda vette körül az idők során. A bor fogyasztásának a fiú utódok nemzésére vonatkozó hiedelme olyan erősen élt a köztudatban, hogy Mária Terézia elrendelte az ifjú Habsburg főhercegeknek, hogy nászéjszakájuk előtt fogyasszanak el egy-egy pohár somlót a királyi ház férfiágának megtartása érdekében. A régi tapasztalatokat és a modern orvostudomány kutatásait összevetve joggal nevezhetjük gyógybornak is, mert somlói bor magas savtartalma elősegíti az emésztést, fokozza az étvágyat, javítja a szervezet nitrogén- és zsírgazdálkodását. A környék lakói közül sokan egészen magas életkort értek el és érnek el ma is.

Nem véletlen, hogy a híres főúri családok, a Zichy, Erdődy, Esterházy, Bezerédy grófok, Vas, Veszprém, Zala, Győr megyék nagyobb birtokosainak, püspökeinek, apátságának, nagy szőlője, gazdag pincéje, kényelmes hajléka volt a hegyen. A táj varázsát, a bor tüzeségét Vörösmarty Mihály, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Mikszáth Kálmán és Hamvas Béla is megénekelte.

A hegy oldalán lévő két forrás, a Séd és a Szent Márton az őszember korától folyamatosan lakott hely volt. Ezt bizonyítják az előkerült régészeti leletek is. A középkori eredetű Szent Margit kápolnához, az Ilona és a Szent Márton kápolnához kiépített utak vezetnek. A hegy északi ormán lévő várat már a XI. században említik. A hegy tetején 1938-ban kilátót is emeltek, amit Szent Istvánról neveztek el.

A borrend tagsága

A borrendnek tagja lehet minden Somlón élő és dolgozó szőlősgazda, aki borversenyen aranyérmet szerzett kitünő borával, ezen kívül mindazok a jeles személyek, akik segítik a Somló hegy felemelkedését, hírnevét gyarapítják, vagy megyénk, hazánk gyarapodásába érdemeket szereztek. A tagfelvételt a próbatétel előzi meg. Ez ünnepi esemény, külön ceremónia fűződik hozzá az avatási szertartással együtt a Borrend előjárói előtt.

A próbatétel leírása

A jelöltnek nyilatkoznia kell, hogy ismeri a somlói bort, s ha tagja lesz a borrendnek, miben kívánja segíteni a Somló hegy hírnevét, elismertségét.

1. Ismernie és mondania kell olyan magyar királyt, köztársasági elnököt, vagy miniszterelnököt, aki ihatott somlai bort és bizonyíthatóan fiúgyermeket nemzett.

2. Két bormintából fel kell ismernie kóstolás után a Furmintot, a borrend zászlós borát.

3. Borral töltött korsóból, lopóval bort kell szívnia, pohárba töltenie és egy jelenlévő vendéggel el kell maradéktalanul fogyasztatnia.

A próbatétel után eskütétel következik, amit a közönség állva, csendben hallgat végig, majd átadásra kerül az érem, a zászlós bor, oklevél. Ezt követi a koccintás a tisztségviselőkkel egymás egészségére. A tisztségviselők: *Fehérvári Károly* nagymester, dr. Gáncs Lajos ceremóniamester, *Vathy Gyula* kancellár, *Dreisziger József, Borbély Lajos, Somogyi Lajos, Györgykovács Imre* borrendi mesterek.

Az eskü szövege

„Én, fogadom, hogy a Somlói Borrend hűséges és odaadó tagja leszek. Fogadom, hogy a Somló-vidék borainak rendíthetetlen fogyasztója leszek, jó hírnevét a világban hirdetem, és új híveket is toborzok számára. Ígérem, hogy a Somlói Borvidék borát nemcsak hajón, hanem szárazföldön, levegőben is inni fogom. Egyetértek minden somlói borkedvelő és fogyasztó társammal, és utódaimat is erre tanítom, hogy a somlói bor a legjobb. Isten és a somlói bor engem úgy segítsen.”

Dr. Gáncs Lajos

Jótekonysági Bál a Honismeretért

Nevezetes eseményre került sor 2007. április 20-án, az Újpesti Polgárcentrum Tükörtermében. A Honismereti Szövetség a Budapesti Honismereti Társasággal együttműködve Jótekonysági Bált szervezett a harmincötödik évfolyamába lépett Honismeret folyóirat támogatására.

A védnöki tisztségét *dr. Gazda István* tudománytörténész, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója, valamint *dr. Oláh Zsigmond*, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatója vállalta. A Jótekonysági Bál díszvendége *Budai Ilona* népdalénekes volt.

A pezsgő és mindvégig élvezetes műsorban *Budai Ilona* és tanítványa, *Kiss Tamás* énekelt; az Óbudai Népzenei Iskola növendékeiből alakult Szilas Együttes tagjai – *Endrődi Judit, Molnár András, Molnár Gyula* – pedig talpalávaló zenét muzsikáltak. *Dr. Gazda István* humoros paródiát mondott arról, miként képzelet a Honismeret folyóirat 35 év múlva megjelenő számának tartalmát. *Pistyúr Zsófia* Érsekvadkertről szépen adta elő *Kóka Rozália* egyik meséjét. Azt előzenés, tánczenekaros szórakoztatás költségeit *Boda Sándor*, az Alsórákosi Közművelődési Egyesület elnöke állta. Volt tombola is, amire több mint 150 tárgy gyűlt össze közadakozásból, sorsolása sok vidámságra adott alkalmat. Az újpesti polgárok pénzéből épült Ház kulturált környezete, a kitűnő büfé, a részben összeszokott, részben könnyen barátkozó társaság igen jól érezte magát, és éjfél utánig ropta a táncot.

A bál ötletét *Bóta Piroska*, a Budapesti Honismereti Társaság vezetőségi tagja vetette fel és a szervezésben is oroslánrészt vállalt. Rajta kívül – és vele együtt – természetesen igen sokak munkája, ötlete, ajándéka kellett ahhoz, hogy a Honismeret folyóirat javára szervezett első Jótekonysági Bál eredményes legyen. A rendezvény kiválóan sikerült, közös a dicsőség mindazokkal, akik munkával, adománnyal, tombola tárggyal, részvétellel, műsorral, ötletekkel segítettek. A színvonalas együttműködésért Honismereti Munkáért Oklevelet kapott *Ambroinits Ervinné, Boda Sándor, Bóta Piroska és Szöllőssy Maranna*, valamennyien a Budapesti Honismereti Társaság tagjai.

Áldozatos munkájuk eredményeként a Bál tiszta bevételével, 484 200 forinttal segítették a Honismeret folyóirat megjelenését.

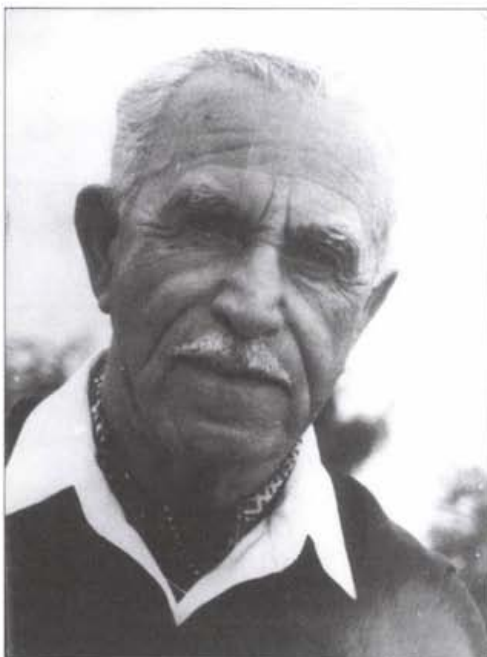
A szerkesztőbizottság és a folyóirat olvasói nevében valamennyiüknek hálás szívvel mond köszönetet

a Szerkesztő

Zákonyi Ferenc, a Balaton művelődéstörténésze

A Baranya megyei Romonyán született, 1909. augusztus 28-án. A család ekkor még a Gruber nevet viselte, csak később, 1934-ben változtatták Zákonyira. 1911-ben Siófokra költöztek, édesapja itt kapott kántortanítói állást. Itt nevelkedett – ismerte meg a Balaton vidékének életét, vált idővel a táj múltjának és művelődéstörténetének szenvedélyes kutatójává –, az elemi iskolát helyben, a középiskolát Pécsen végezte el – a nagyszüleinél lakott –, majd az érettségi után visszatért Siófokra. A községházán helyezkedett el jegyzőgyakornokként.

Még pécsi iskolai évei alatt ismerkedett meg és kötött egy életre szóló „szerelmet” a cserkészzel. 1928-ban *Molnár István* római katolikus káplánnal megalapította a 466. számú „Magyar Tenger” cserkészcsoportot, Molnár a parancsnok, Zákonyi pedig az elsőtiszt lett. A siófoki cserkészmúzeum létrehozásával helytörténeti és néprajzi gyűjteményt alapított. A mintegy 40 fős ifjúsági szervezetet felhasználta a népi kultúra megismertetésére, népszerűsítésére, így többek között a néptánc ápolására is. Az 1933-as gödöllői cserkész-világtalálkozón a 60 fős siófoki táncsoporttal vett részt Zákonyi Ferenc. 1935-ben, a lengyelországi Spala-ban rendezett találkozón a siófoki táncosok képviselték a Magyar Cserkészsövetséget. Még ugyanebben az évben a svédországi öregcserkész világ-találkozón, majd 1937-ben, a Hollandiában tartott világ-találkozón népszerűsítették a magyar táncművelést.

1936-ban megnősült, feleségével a házasságukból született 3 gyermeket becsületben, szeretetben és tisztességben nevelték fel. Ugyanebben az évben jogból, 1937-ben államtudományokból doktorált a pécsi egyetemen. Odaadó munkájával segítette Siófok társadalmi és kulturális életét.

1937-ben Balatonszabadiban lett segédjegyző, ezt követően 1939-ben Mezőkomáromban, majd 1943-ban Berhidán főjegyzőnek nevezték ki. A negyvenes évek elejétől rendszeresen hívták meg a KALOT (Katolikus Agráriifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) és az érdi népfőiskola rendezvényeire előadónak. Az utóbbin ismerkedett meg *Molnár István* (tánc) művésztanárral (nem azonos a siófoki cserkészcsoportot vezető káplánnal). Ismeretségük újabb lendületet adott a magyar néptánc-mozgalomnak. Molnár Zákonyi Ferenc táncáról filmet is készített, illetve felhasználta a *Magyar táncművelés* című könyvében. Később a siófoki Népfőiskolán – ezt Zákonyival Balaton Népfőiskola néven, mint néprajzi irányú szabadiskolát szervezte meg, amely 1946–49-ig működött – is rendszeresen felhasználta előadásain a filmet. A Népfőiskola az ország szabadművelődési központjává fejlődött rövid három év alatt. A parasztság széles rétegeinek általános műveltséget adó, identitástudatát, nemzeti önrzetét erősen befolyásoló, legjobban működő népművelési központok egyike volt.

1945-ben a siófokiak hazahívták és megkérték, hogy álljon az újjászervezésre váró helyi közigazgatás élére. A Nemzeti Bizottság, majd az új községi előljáróság élén, nagy energiával látott hozzá a károk helyreállításához, az építómunka megindításához. Teljes odaadással, pártját ritkító munkabírással, érett közéleti tapasztalatával segítette az újjáépítést. Zákonyi javaslatára egyesítették Siófokot Balaton-újhellyel, és Siófokot Somogy megyéhez csatolták (1950).

Siófok életében nagy eseménynek számítottak a nemzetközileg is jelentős sportesemények. Zákonyi Ferenc a Balatoni úszóverseny, a Balatonfüredtől Siófokig terjedő távúszás, és nem utolsósorban a Tihany – Balatonfüred közötti úgynevezett Wesselényi emlékverseny szervezésében is fontos szerepet vállalt. A II. világháború után, 1945. augusztusában Siófokon rendezték meg az Országos Sport Kongresszust, valamint az első helyi sportnapokat, megelőzve az ország más községeit, illetve üdülőhelyeit. A siófoki sportéletet is, mint minden mást, az idegenforgalom szolgálatába állította.

A Balatoni Intéző Bizottság is újjászerveződött 1945-ben. Molnár Erik, népjóléti miniszter új kormánybiztost nevezett ki az élére Mihályfi Ernő miniszteri tanácsos személyében, Zákonyi Ferencet pedig a BIB főtitkárának választották. Elfoglaltsága miatt azonban nem fogadta el a megbízást, és maga helyett Lukács Károlyt kérte fel erre a tisztségre.

1946-ban Zákonyi Ferenc adta ki az első idegenforgalmi prospektust – cseh, német, lengyel és magyar nyelven –, s 1947-ben ő hozta létre Siófokon az ország első idegenforgalmi hivatalát. *Lukács Károly*, a kiváló Balaton-kutató vetette fel egy halászlátai múzeum megalapításának a tervét. Zákonyi mellett azok sorakoztak fel, akik nem kompromittálták magukat a háborús időkben, megbízhatóak voltak és készségesen munkálkodtak a község kultúrájának fejlesztésén. Belőlük alakult meg 1946-ban az Irodalmi és Művészeti Bizottság, aminek legjelentősebb vállalkozása a *Siófoki Füzetek* című kiadványsorozat megjelenítése volt.

Zákonyi Ferenc komoly segítséget nyújtott a zeneiskola, illetve a zenei élet fellendítésében *Dalló Gyuláné* és *Helényi Gyula* karnagy karmesternek. Bárdos Lajos 1947-es siófoki jegyzeteiben olvashatjuk: „*Jó volt látni a műsorok tisztaságát! Jó volt hallani a zenei munka sok dícséretes megnyilatkozását! Köszönet a sok lelkes, önzetlen munkáért!*” Érdemes megemlíteni, hogy ekkoriban *Rajeczky Benjámin*, *Kerényi György*, *Forrai Miklós*, *Bárdos Lajos*, valamint a világhírű karmester, *Otto Klemperer* is gyakori vendég volt Siófokon.

1951-ben politikai okokból eltávolították beosztásából, kényszerűségből Balatonfüredre költözött. Itt a járási vb-titkár posztját kínálták fel neki, amit nem fogadott el, később a megyei idegenforgalmi szervezet létrehozásával bízták meg. Nyugdíjaztatásáig – 1970. január 31-ig – vezetője volt a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatalnak, amit elsőként az országban ő szervezett meg Balatonfüreden.

Lehetőségeihez mérten továbbra is támogatta a somogyi művelődési kezdeményezéseket: ő szorgalmazta és avatta fel 1956. augusztus 5-én Bartók Béla balatonberényi emléktábláját, továbbá szakmai tanácsaival segítette a SIOTOUR Rt. égisze alatt működő Szántódi Tudományos Bizottság munkáját. Csaknem félszáz útikalauzt írt vagy szerkesztett. Várak, műemlékek helyreállítását, emléktáblák és szobrok elhelyezését kezdeményezte, szervezte és irányította Veszprém megye, a Bakony és a Balaton településeinek többségében. Visszatekintve életútjára elmondható, hogy amit a Balaton-mellék múltjáról tudunk, leginkább tőle származik, vagy ő kutatta ki, vagy támogatásával mások végezték el. Zákonyinak köszönhető a tihanyi tájvédelmi körzet létrejötte, a sümegi, a cseszneki és sok más vár- és templomrom helyreállítása, a nagyvázsonyi lovasjátékok megszületése éppúgy, mint a Balatoni / Füredi panteon emléktábla együttese és ennek külföldi küldöttei: Thorpe-Satchville (Anglia) – Paget; Draguignan (Franciaország) – Kisfaludy Sándor; Kassa–Kufstein–Linz–Párizs – Batsányi; Krakkó – Balassi; Podolin – Krúdy; Korinthos – Túrr István emléktáblája; Rimaszombaton Blaha Lujza szobra. „*Múlhatatlan érdemű az idegenforgalmi munkássága*” – írta róla Keresztury Dezső. Ugyancsak ő írta róla a siófoki emléktáblán olvasható sorokat: „*A szolgálat volt mindene; / és a legvonzóbb alkalom, / miben teljes élete: a Balaton.*”

Nevéhez fűződik a balatonfüredi Anna-bálok emlékének felelevenítése és újbóli megrendezése is, 1954-től kezdődően.

Zákonyi Ferenc az 1950-es években már ismert és elismert egyénisége volt a megye közéletének, és már ekkor komoly hírnevet szerzett, mint idegenforgalmi szakíró, helytörténeti kutató és előadó. Előadásain nemcsak mondandójának tartalma, hanem annak pontos és szabatos megfogalmazása, egészen rendkívüli, szuggesztív előadásmódja miatt is magával ragadta a hallgatóságot. Azokban az években a Balaton mellett, amely minden bizonnyal az igazi szerelme volt, a közép-dunántúli várromok sorsa, közülük is főként a sümegi és a nagyvázsonyi várak állagmegóvási és rekonstrukciós munkái, valamint a

Balaton-felvidéki turistautak kijelölése és feltérképezése foglalkoztatta. Akik ismerték őt, tudják róla, hogy a fontos és helyes célkitűzés megvalósításától nem nagyon lehetett őt eltántorítani, saját ideje és ereje pedig még súlyos betegsége éveiben sem korlátozhatta tervei megvalósítását. Nem véletlen tehát, hogy amikor csak alkalma, lehetősége nyílt rá, tüzes hévvel ezekről a rendkívüli feladatokról beszélt, s a munka megkönnyítésére egy hátsólevelet kért a megye akkori vezetőitől. Ez meglehetősen szokatlan, de a feladatokhoz mérten teljesen ésszerű ötlet volt. Sajnos – a kor szemléletére jellemzően – ez a kérés is azok közé tartozott, amelynek teljesítéséről másoknak, a felelősöknek kellett volna intézkedni, így azután soha nem teljesült.

Ez a körülmény azonban sem akkor, sem később nem gátolta őt a vállalt feladat teljesítésében. Ilyen pedig számára igazán bőségesen akadt az évtizedek során. Hiszen sziporkázó elméje az ötletek sorozatait szülte, nyughatatlan természete pedig szüntelenül új utakra ösztökélte a körülötte élőket és vele együtt munkálkodókat, de mindenek előtt saját magát. A néhány tízezer fürdőző tavából, milliók egészségadó paradicsoma, kiránduló és üdülőhelye, a nyári szabadság, a pihenés és felüdülés legfontosabb hazai centruma lett. Ebben Zákonyi Ferenc szerepét Keresztury Dezső 1988-ban így fogalmazta meg: „Ha nem volna szerény ember, büszkén gondolhatna rá, hogy ennek a már-már túláradó bőségnek előkészítői, alapvető szervezői között ő a legérdemesebbek közé tartozik.”

Felmérhető-e milyen sok terv és feladat, alkotói siker és kudarc kísérte azt az időszakot, amíg a Balatonpart és annak hátsószága eljutott a mai telítettségi állapothoz?

Mindig találkozhattunk/találkozhatunk Zákonyi Ferenc nevével; kezdeményezőként vagy aktív közreműködőként légyen szó a keszthelyi Festetics-kastély rekonstrukciójától és hasznosításától a balatonakarattyai Rákóczi-fa megmentésének ügyéig, a múzeumoktól az irodalmi emlékhelyekig, a színvonalas hangversenyektől a füredi Anna-bálok szervezéséig, a turistautaktól a korszerű autóskenpingekig – a magyar Camping Club elnökeként, az 1966-ban, Balatonfüreden megrendezett, a Nemzetközi Camping és Karavánkoosi Szövetség 27. kongresszusának szervezésében és lebonyolításában oroszlánrészét vállalt –, a sümegi Maulbertsch-freskóktól a tihanyi képzőművészeti kiállításokig. Írásai-ban megtalálhatjuk azoknak az ötleteknek a magját is, amelyeket a táj szerelmesei, ügyes és élelmes vállalkozók napjainkban igyekeznek a tóparton és környékén megvalósítani. Nemcsak kiváló szerzője, hanem hivatott kutatója, jó tollú és fáradhatatlan agitátora is volt a Balaton-part ügyének.

25 éves korában jelentkezett először írással, és a Balatoni Kurír akkor mindjárt, 1934-ben 11 írását közölte. A síófoki kilátótornyról készült tudósítástól az 1988-ban megjelentetett, 900 nyomtatott oldal terjedelmű balatonfüredi monográfiáig nemcsak 54 év telt el, hanem egy állandó alkotói lázban égő élet is. Évenként átlagosan tizenöt munkája jutott el az olvasóhoz, önálló kiadványként vagy periodikákban. A hetvenes-nyolcvanas években több mint száz alkalommal szerepelt a magyar rádióban. A „Szombat délelőt” című sorozatban vagy egy-egy aktuális műsorban elhangzott előadásai megalapozott ismeretanyagokkal és őszinte szenvedéllyel történő megelevenítéssel nagy szolgálatot tettek a Balaton ügyének. Kétségtelen, hogy a figyelmét döntően a Balaton és annak varázslatos környéke kötötte le. Az is bizonyos, hogy legszívesebben és legavatottabban XIX. századi témákhoz nyúlt. Ahhoz a korhoz, amelyben a „Magyar Tenger” és különösen szeretett városa, Balatonfüred a magyar szellemi életben fontos, mondhatni központi szerepet töltött be. De a figyelme és a gondolatai soha nem ragadtak meg egy témánál. Gyorsan és jól felkészülve reagált az időszerű feladatra, eseményre vagy évfordulóra. A források föl kutatása és az adatok ellenőrzése számára a végzett munka elemi követelményének számított. Állandóan és módszeresen bővítette az adattárát, állandóan levelezett, információkat adott és kért, forrásmunkákat jegyzetelt, könyvtárak, levéltárak és más adattárak rendszeres látogatója volt. Semmit nem bízott a memóriájára, pedig e tekintetben is ritka kivételes adottságokkal rendelkezett.

Nyugdíjasként a kutatás és a publikálás töltötte ki életének döntő részét. „Újra felfedezte” Somogyországot, fiatalkori életének színterét, amelytől soha nem szakadt el, most azonban bölcs és érett kutatóként tért oda vissza.

Legjelentősebb alkotása az 1988-ban megjelent *Balatonfüred* című monográfia. Egész életének alkotói munkáját jelenítette meg abban. Nyugdíjas éveinek nagyobb részét e feladatnak szentelte; heteket, hónapokat töltött könyvtárakban és levéltárakban. Keresztury Dezső a *Balatonfüred* című kötet előszavában leírja, néhány alkalommal ő – mármint Keresztury – is kísérőtársául szegődött a Bakony hegy- és erdővilágának bejárásában, régi nyomok felderítésében, amely munkában Zákonyi Ferenc állandó társa „egy kis festékhordozó legényke” volt. Ez a munkája hibái ellenére nélkülözhetetlen alpmű a város történetének megismeréséhez. Továbbá tanulmányai szerepelnek a Kanyar József által szerkesztett *Síófok* monográfiában.

Zákonyi Ferenc a munka, az alkotás megszállottja, a Balaton és a körülötte elterülő szépséges Pannon-táj elfogult szerelmeként élt. A történelem joga és feladata eldönteni, kedvező korban élt-e, s az elmúlt évtizedek segítettek, vagy gátolták az ő törhetetlen és nyughatatlan alkotókedvének érvényesülését és kiteljesedését. Ma már tudjuk, Balatonfüred, Siófok, s hazánknak ez a vidéke büszke lehet arra, hogy ilyen egyéniség szolgálta és segítette fejlődését.

1985-ben a Balatonvin – Csupak Borrend tagjává avatták. 1986-ban Balatonfüred, majd 1991-ben Siófok városa választotta díszpolgárául. 1989-ben Balatonfüred városa Pro Urbe díjjal tüntette ki.

Zákonyi Ferenc utóélete

1991. május 29-én, Balatonfüreden hunyt el, 81 esztendőskorában. A balatonarácsi régi temetőben nyugszik, felesége (1913–2000) mellett. Balatonfüreden, Mezőkomáromban utca, a Füredi panteonban az 1992-ben, Siófokon az 1994-ben felavatott emléktábla őrzi nevét.

Hagyatékának, könyvtárának egy részét családja a balatonfüredi városi könyvtárnak adományozta, ez az 1993-ban megnyílt Városi Helytörténeti Gyűjteményben került elhelyezésre, ott őrzik, gondozzák. Nagy része kutatható is. 1994-ben posztumusz Balaton-díjat kapott. 1995-ben a városi könyvtár, *Karika Erzsébet* szerkesztésében, Zákonyi-bibliográfiát adott ki. Halálának tizedik évfordulóján *Matyikó Sebestyén József* szerkesztésében, a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában emlékkötet jelent meg róla. 2004-ben posztumusz „*Balaton díszpolgára*” címmel tüntették ki.

Tóth-Bencze Tamás

Felhasznált irodalom: *Karika Erzsébet*: Zákonyi Ferenc bibliográfia. Veszprém 1995.; *Matyikó Sebestyén József*: Dr. Zákonyi Ferenc, a Balaton szolgálatában. Balatonfüred 2001.; *Zákonyi Ferenc*: Balatonfüred. Veszprém 1988.; valamint a Balatonfüredi Naplóban és a Naplóban megjelent írások.

Két Veszprém megyei helytörténésről

A helyismereti, helytörténeti kutatások mélyvonulatában évszázadokra visszamenően (országosan és lokálisan egyaránt) megtalálhatók azok a személyiségek, akik valamilyen módon és területen elkötelezettek voltak környezetük múltja és jelene kutatásának, a tárgyi és a szellemi kultúra megmentése, megőrzése erkölcsi és szellemi kötelezettségének. Ők voltak azok, akik belső erkölcsi indíttatásból, a szülőföld, vagy az őket befogadó és megtartó táj iránt érzett szeretetből (s nem kevésbé: a sokoldalúan motivált egyéni ambícióból) kutattak, gyűjtöttek, s papírra vetették, jobb esetben nyomtatva meg is jelentették munkájuk eredményét. Mára sok-sok országos és helyi lexikon, monográfia, emlékkönyv, emléktábla, múzeum, emlékszoba, gyűjtemény őrzi személyük, munkásságuk nem feledhető értékeit.

Közülük két kiváló, nagy tudású pedagógusra, helytörténészre emlékezünk.

Süle Sándor (1908–1996)

A huszadik század második felének egyik jelentős, Veszprém megyei pedagógusa és helyismereti kutatója, gyűjtője volt a Somló melletti község, Kerta iskolájában több mint négy évtizeden át tanító Süle Sándor. Pályájában meghatározó volt a szülői háttér: evangélikus tanító édesapja nyomdokába lépett, aki egyik jeles személyisége volt a XIX. század közepén alakult Somló-vidéki Evangélikus Tanítóegyesületnek. Közéleti szerepvállalása, a falujáért megküzdő, a helyi és a környékbeli hagyományokat feltáró, bemutató és őrző késztése egész életén át munkában tartotta. Olyan örökséget hagyott ránk, amelynek nagy részét már csak az ő gyűjtései, feljegyzései alapján ismerhetünk, mert az idő rostája meggyérítette a korábban évszázadokon át megőrzött, gyakorolt hagyományokat. Tudta, hogy a falusi paraszti világ olyan gyors átalakuláson megy keresztül, hogy menteni kell azt, ami még megmaradt a nagy világforgatag közepette. Szerencséje volt, mert olyan környezetben tudott gyűjteni Kertán, a Somló környéki falvakban és a Káli-medencében, ahol még szinte romlat-

lanul megmaradhattak a hagyományok, s a paraszti világ átmentett emlékei, gyakorlata, s a munka tárgyai felgyűjthetők voltak. 1929-től nyugdíjba vonulásáig, 1972-ig tanított Kertán, majd ezt követően élete végéig Révfülöpön élt. Szerencsére, hosszú életet adott számára a sors, s ő ezt azzal hálálta meg, hogy több mint hat évtizeden át elkötelezetten végezte a falukutatást.

Süle Sándor elsősorban gyakorlati ember volt, tevékenységének elveit, tapasztalatait sohasem foglalta össze teoretikus műben, pedig élete során tizezret is meghaladó oldalnyi kéziratot készített. Ennek egyik jelentős tétele a fiatal korától az utolsó évekig vezetett naplója. Nyomatásban mindössze négy önállóan munkája és alig néhány tucatnyi kisebb írása jelent meg. Levéltárak, múzeumok és a családi archívum őrzik csaknem hetven, nagy terjedelmű, közöttük sok olyan kéziratát, amelyek több száz oldalasak. Igazi művelődéstörténeti, helytörténeti kincsek ezek, amelyek többségét eddig csak a pályázatokot elbírálók olvashattak. (Csak néhány ez utóbbiak közül: Kerta község monográfiája 208, Kertai krónika 250, Levéltári adatok az 1750-es évek közepétől 502, A paraszti élet szokásai a Somló-vidéken 205 oldal stb.)

Életeleme, legsikeresebb tevékenysége a néprajzi gyűjtés volt. Elsősorban a kertai népszokásokat, valamint a Somlóval, a környező községekben élők paraszti világának hagyományait kutatta és jegyezte le. Közvetlen modorával mindig sikeresen szólaltatta meg azokat a falusiakat is, akik a nyilvánosságtól távol éltek, s csak közvetlen környezetük tudott arról, hogy a szellemi vagy a szokáshagyományok olyan tudói, akiknél nemzedékekre visszavezethetően őrződtek meg szokások, népdalok, munkafogások. Néhány ilyen gyűjtése: a kertai pajták építése és használata; kalendáris szokások; néphiedelem, babona, gyógyítás; kertai állatnevek; a szőlőművelés munkái és eszközei stb.

Kutatásának fő terepe – szülőfaluja, Kerta mellett – a Somló volt, amely évtizedeken át adott számára témát. Az emberi sorsok éppúgy érdekelték, mint a kultikus hagyományok, a pincék felszerelése, a régi mondák és történetek, a somlai bor készítése és fogyasztási szokásai, a szőlőbirtokok történeti múltja, az itteni sajátos időjárás jelenségei, a cselédélet megőrződött hagyományai. Sok-sok hivatalos küldöttséget, néprajzkutatót, érdeklődőt kalauzolt nagy-nagy örömmel a hegyen, s kifogyhatatlan volt az anekdotákból, a már-már hihetetlennek tűnő somlói történetekből.

Különös figyelemmel fordult a földrajzi nevek gyűjtése felé: tucatnál is több községben írta össze a néha több száz névanyagot tartalmazó, közülük sokat már csak az alig néhány ember által ismert, a használatból lassan eltűnő megnevezéseket. S az sem feledhető, hogy több mint fél évszázadon át rendszeresen végzett meteorológiai megfigyeléseket.

Süle Sándor emléke ma is elevenen él szülőfalujában, a Somló-vidéken és a nyugdíjazása után majd negyedszázadon át másik hazájában élve, Révfülöpön. 2008-ban, születése 100. évfordulóján tiszteletére emléktáblát avatnak szülőfalujában, emlékülés tartanak, és könyvként megjelenik egyik kézirat munkája.

Hadnagy László (1923–1995)

Az 1970-es évek második felétől az egyik legismertebb Veszprém megyei helytörténeti kutató, a honismereti mozgalom országosan számos tartott, közismert és népszerű megyei vezetője volt Hadnagy László. Akik valaha is találkoztak vele, aligha feledhetik rendkívüli közvetlenségét, barátságosságát és a helytörténet iránti elkötelezettségét.

Tanítóként kezdte pályáját a ma a megyeszékhelyhez tartozó Gyulafirátóton, s később – főiskolai, egyetemi tanulmányokat követően – itt lett iskolaigazgató. 1956 számára is kiterőt, mellőzöttséget jelentett, ám szakértelme, széles körű szakmai és közéleti munkája révén ismét a művelődésügy kiemelkedő képviselője lett, aki előszere tettel foglalkozott népművelési kérdésekkel, a falvak népességmegtartó erejének kutatásával, segítségével, a TIT-en belül tudományos ismeretterjesztéssel.

„Megtiszteltető számomra, hogy közel harminc éve vehetek részt megyénk honismereti munkájában. Megindíthattam a földrajzinév-gyűjtést, vezethettem honismereti tanfolyamokat, önkéntes néprajzi gyűjtőknek és helytörténészeknek, foglalkozhattam népművészetekkel, együttműködésben élvezhettem pedagógus és muzeológus munkatársaim, jeles tudósok és képzőművészek megtisztelő közelségét, barátságát. Rendezhettem több községben helytörténeti kiállítást, ápolva a lovas hagyományokat is” – írta a Bakony-balatoni kalendárium egyik számában. Ez ars poeticája is lehetne gazdag szellemi életé-

nek, amelyben ott vannak a megyei múzeumban osztályvezetőként, majd a pápaiban igazgatóként eltöltött évek, a népfrontban végzett honismereti irányító munkája, szülőfaluja (s egyben mindvégig lakóhelye) hagyományainak szellemi és tárgyi emlékeinek felgyűjtése. Lovas udvaros házában (mert mindig tartott lovakat, amelyekről legszívesebben mint személyekről szólt, annyira kötődött hozzájuk), sokan megfordultak: barátok, gyűjtő- és kutatótársak, útmutatást igénylők, s állatgyógyászati kérdésekben is tudott segíteni az őt erre kérőket.

Vidékjáró ember volt. Mindenütt megfordult, ahol a honismereti munkához segítségre volt szükség, ahol ösztönzést kellett adni egy-egy gyűjtemény létrehozásához, vagy meggyőzni embereket arról, hogy miért is fontos a falu múltjának feltárása, bemutatása. Sűrű látogatója volt a könyvtáraknak, a levéltáraknak, a parókiáknak: mindig azt kereste, ami a múlt értékeit jelentik, ami nem csak megőrzésre, hanem folytatásra érdemes. Természetesen tisztában volt az idők szavával, a változások szükségességével, de az az elve, hogy a régiekből az értékeket megtartva kell befogadni az újakat, ma is helytálló, követhető gondolatunk és gyakorlatunk lehet.

1962-ben kezdte szervezni a megyében kibontakozó honismereti mozgalmat, kereste meg azokat a pedagógusokat és más foglalkozásúakat, akik elkötelezettjei voltak a helyismereti munkának, vagy éppen az ő ösztönzésére kapcsolódtak be ebbe a tevékenységbe. Ennek történetét írta meg *A honismereti mozgalom huszonöt éve Veszprém megyében (1962–1987)* című tanulmányában. Amikor 1991-ben megalakult a megyei honismereti egyesület, ennek elnöke lett. Az ő kezdeményezésére indult újtára 1972-ben az azóta is megjelenő Veszprém megyei honismereti tanulmányok című kötet sorozat. Éveken át szerkesztette a kis füzetekből álló Múzeumi Értesítőt, amely elsősorban a gyűjtőket, a múzeumi munka iránt érdeklődő önkéntes munkatársakat segítette. Számos tanulmánya, s kisebb írása jelent meg a megyei napilapban, tanulmánykötetekben, évkönyvekben. Több tanulmányt tett közzé a bakonyi szlovákság és németiség szokásairól, hagyományvilágáról, s előszeretettel írt a ló és az ember kapcsolatáról. Gazdag könyvtára nem csak saját kutatásait szolgálta: sokan kerestek és találtak ott irodalmi és forrásanyagot. Külön gyűjteménye volt a lőtartással és a lovas hagyományokkal kapcsolatos könyvekből.

Különös figyelmet fordított az emlékhelyek létesítésére. A Kossuth Emlékbizottság elnökeként az ő kezdeményezésére állítottak emléktáblát a Kossuth család 1849. évi bujdosásának emlékére Mencshelyen, Halimbán, Lókút-Óbányán és Nagydém-Csárdapusztán. Ugyancsak ő kezdeményezte, hogy szülőfalujában állítsanak emléket Gyulaffy Lászlónak, s róla nevezzék el a település általános iskoláját.

Hadnagy László emlékére szülőfaluja javaslatára Veszprém önkormányzata 2007. április 26-án Hadnagy László-díjat alapított, amelyet évente egy személy kaphat meg a rátóti Gyulaffy-napokon. A díjhoz oklevél és stílszerűen egy kulacs tartozik.

Tölgyesi József

A bihari turizmus története

A kezdetek

A bihari turistákat elsősorban a Bihari havasok vonzották, de a hegység legelső megismerői és kutatói a tudomány emberei voltak. Az első értekezést *Nedeczky* írta 1774-ben német nyelven, amelyet Tárnaki Mihály tanár fordított magyar nyelvre, 1814-ben. Később, a XIX. században, egymás után jelentek meg értekezések különböző barlangokról, az akkori idők kutatóinak tollából, ami azt is jelzi, hogy megkezdődött ennek a területnek gyalogszerrel való bejárása. Így már úgy is tekinthetünk rájuk, mint a Bihari havasok első turistáira, még akkor is, ha tudományos célt követtek. *Nedeczky* után többnyire osztrákok és szebeni szászok járták a hegyeket, kiknek értekezései német nyelven jelentek meg: *Bielz*, *Hauer* 1852-ben, *Miller* 1856-ban, *Szatmári* 1861-ben, *Themák* 1872-ben, *Orthmaier* 1873-ban.

Az akkori idők legjelentősebb kutatója *Adolf Schmiedl*, a budai királyi József politechnikum földrajz, turisztika, történelem professzora volt. 1858 és 1861 között, a „Bihar expedition” keretében járta be a havasokat és írta meg *Das Bihargebierge* című könyvét, amely 1863-ban jelent meg. *Schmiedl* Bihart a monarchia részének, vagy inkább Ausztriához tartozónak tekintette. Térkép hiányában helyi lakosok, pásztorok vezették, így leírásai néha pontatlanok. *Dr. Koch Antal* az oncsászári csontbarlangot írta le, ahol 1886-ban *Primics György* végezte az első ásásokat és a barlang medve ép csontvázát találta meg. Az Igric-barlangban *Petényi Salamon*, *Kovács János*, *Kovács Gyula* és gróf *Korniss* bukkantak ősszállat-csontokra 1850-ben.

K. Nagy Sándor, aki később az Erdélyi Kárpát Egyesület választmányi tagja lett. 1883 és 1888 között három kötetben írta meg az első magyar nyelvű bihari útikalauzt, *Biharország* címmel.

1888-ban megalakult a *Bihari Kárpát Egyesület* (BKE). Az alakuló gyűlés pontos dátumát nem ismerjük, csupán az 1889. július 27-i közgyűlésről van adatunk. Az egyesület *Belényes és vidéke* címmel turistakalauz megjelentetését határozta el, amit *Hegyesi Márton* és *Sípos Orbán* szerkesztett.

1890-ben a Magyar Orvosok és Természet Vizsgálók Váradon tartották vándorgyűlésüket, megrendezését a Bihari Kárpát Egyesületre bízták, mely alkalommal egy újabb turistakalauzt jelentettek meg, *Élesd és vidéke* címmel, ugyancsak *Hegyesi Márton* szerkesztésében. A benne lévő térképet Posner Lajos térképintézete készítette, az illusztrációhoz felhasznált 26 kép eredetije Pauer Géza festő és a nagyváradai Fekete fényképész alkotása.

1891. május 11-én Kolozsváron megalakult az *Erdélyi Kárpát Egyesület* (EKE).

A *Turisták Lapja* 1892. május–júniusi számából tudjuk, hogy a Bihari Kárpát Egyesület május 1-én tartotta évi közgyűlését báró *Déry József* elnökletével. *Sípos Orbán* alelnök évi jelentésében sokoldalú tevékenységről számolt be. A *Turisták Lapja* 1892. júliusi számából tudjuk: a Bihari Kárpát Egyesület vezetősége hajlott arra, hogy beolvadjon a *Magyar Turista Egyesületbe*, mely nagyobb támogatást nyújtott volna a bihari turizmus fejlesztésére. 1892. augusztus 13-ra közös kirándulást terveztek, melynek végén közös közgyűlésen kimondták volna az egyesülést. De az országos kolerajárvány miatt ez elmaradt, ezután az egyesülésben uralkodó nézeteltérések miatt a csatlakozás elmaradt, majd az egyesület be is szűntette működését. Erről ír 1896-ban a *Nagyvárad*: „Évekkel ezelőtt Biharországban alakult egy turista egyesület Bihari Kárpátok Egyesülete néven, mely az alakulása utáni pár évben rendezett nagyszerű kirándulásokat, de azóta – éveken keresztül – létezésének legkisebb jelét sem adja.”

A BKE nyomtalanul eltűnt, de a tudományos feltáró munka tovább folytatódott. A Magyar Földtani Intézetben *Biró Lajos* egyszerre négy barlang felfedezéséről írt a Szegyesel völgyében és ezeket a turisták már látogatták. Ezután indult meg *Czárán Gyula* hatalmas feltáró munkája, kit munkásságáért az EKE tiszteletbeli tagjává választott. Nemcsak a bihari tájakkal foglalkozott, hanem kiterjesztette munkásságát a Királyerdőtől a Tordai-hasadékig, a Sebes-Köröstől a Fehér-Körösig. Számos barlang, közöttük a révi Zichy-barlang feltárásánál is közreműködött. A Bihari havasok eddig ismeretlen területeit is bekapcsolta a turistaforgalomba, mindenütt kiépítve, járhatóvá téve a turistautakat. Ma is részben ezeken járunk. *Papp Lajos* a Bihar-hegység meghódítása című munkájában írja: „Sajnos épp ez volt *Czárán tragédiája*, hogy újrain bevonult a civilizáció, mely vandál módra pusztította el a nemzeti rezervációra méltó területet”.

A bihari turizmus legnagyobb baja, hogy nem volt olyan egyesület, amely birtokba vegye és megvédje ezeket a megvalósításokat. E hiányt próbálta pótolni az 1905. március 5-én megalakult Révi EKE Osztály, melynek elnöke *ifj. gróf Zichy Ödön*, ügyvezető elnöke *dr. Veress István* református lelkész, barlanggondnok *Handl Károly* lett. Az EKE kérésére gróf Zichy Ödön egy turistavendéglőt építtetett az egyesület számára, a barlang mellett, melyet 1905. augusztus 27-én avattak fel. A révi barlangot az Ő tiszteletére nevezték el Zichy-barlangnak. A révi osztály még 1906-ban megépítette a hidat a Sebes-Körösön, melynek túloldalán a következő évben vasúti megállóit létesítettek, ahol 200 személyt befogadó várócsarnok épült. Az 1909 évi közgyűlés jelentése szerint gróf Zichy Ödön felépíttette a turista vendéglő mellé az emeletes, 14 szobás Lujza-lakot. Sajnos az EKE révi osztályának tevékenysége csak a révi szorosra és barlangra terjedt ki, a bihari turizmus továbbra is halott maradt.

1918. január 27-én, *Hoffmann Gyula* királyi erdőfelügyelő javaslatára, megalakult a *Magyar Turista Egyesület Bihari Osztálya*. A *Turisták Lapja* 1918. évi május havi számában közölt erről cikket. A MTE február 8-án tartott választmányi ülésén határozat született a Bihari hegységben elvégzendő munkálatokról: a Vlegyászi menedékház építéséről, melyre a költségeket a budapesti *Alba sí-club* adta. Biharfüred hozzáférhetővé lett a Jád völgy – Jádremete – Polyán közti iparvasút megépítésével, majd további turistaösvény kiépítésével Biharfüredig. Február 11-én tartották a bihari osztály első választmányi ülését, amely felhatalmazta az elnökséget a Biharkapu és a Fekete-Körös eredeténél szükséges munkálatok elvégzésére, valamint költségeinek kiutalására. E nekilendülést derékba törte az 1918-as őszi forradalom, majd a román megszállás.

A román hatalom idején

A megrekedt turistaspport Aradon kezdett újraledni, az 1920-as években. *Mátvás Vilmos* fiatal természetjáró társaival előbb Arad környékén mintaszerű jelzéseket és útjelző táblákat helyezett el, de igaz szerelme Bihar volt. Megalakította Aradon az Erdélyi Kárpát Egyesület Czárán Osztályát. *Papp La-*

jos, nagyváradi, sportcikkeket árusító üzletember 1929 októberében lehetőséget talált arra, hogy a *Nagyváradi Sport Egylet* (NSE) keretében létező, de nem működő turistaosztályt életre keltse. Papp Lajos az NSE turistaosztálya égisze alatt kiadta az első turista folyóiratot *Biharország* címmel, melynek első száma 1929 novemberében jelent meg. A bevezető cikket Forró Lajos írta, megmutatva mindenkinek, hogy a szabad természet mindenkinek nyitva van és hogy Biharország szépségei jobban megérdemlik a megbecsülést, minden békére és szeretetre vágyó lélek ott keressen testi és lelki felfrissülést. Dr. Németh Gyula kanonok Czárán életrajzáról, Papp Lajos Béla váráról írt cikket, Mokos Kálmán kalauzt készítette a meziádi cseppkőbarlangról. Borovszky Samu szerkesztésében cikksorozat indult Biharvármegye történelem címmel.

1930. június 8-án emléktáblát helyeztek el a meziádi barlang bejárati falán:

A BIHARI HEGYEK NAGY SZERELMESÉNEK
CZÁRÁN GYULÁNAK
EMLEKÉT ÖRÖKITETTÉK MEG ITT
1930. JÚNIUS 8-ÁN
A NAGYVÁRADI SPORT EGYLET TURISTÁI

A *Biharország* mint a turisták és természetbarátok lapja, továbbra is a turistaosztály kiadványaként jelent meg, de a kevés előfizető és az igényes kivitel veszteségessé tette a lapot, ezért 1930-ban a 3. és 4. szám összevonása után megszűnik.

1932 februárjában az NSE, NAC és az *Ardos Frigyes* kezdeményezte Touring Club turistaszakosztályainak vezetői elhatározták, hogy önálló turistaegyesülétté alakulnak, Bihar Turista Club (BTC) néven. Elnöke dr. Lőrincz Sándor, titkára Papp Lajos lett. Az egyesület rövid idő alatt 400 taggal rendelkezett. Hozzáfogtak régi álmuk megvalósításához, a biharfüredi turistaház felépítéséhez. A görög katolikus püspökség évi 20 lej örökbérletért rendelkezésükre bocsátotta a szükséges területet, kő- és faanyagot. 1932. július 10-én rakták le az alapköveket. Szeptemberre újra kiadták a *Biharországot*, mint a BTC lapját, melyet a klub tagjai ingyen kaptak meg. 1933. július 2-án 500 turista jelenlétében dr. Ferentiu Valer görög katolikus püspök felszentelte a turistaházat, melynek három helységében 28 férőhely volt.

A cenzúra a *Biharországot* veszedelmesnek nyilvánította, az elnevezést pedig irredenta ízünek. Így a lapot átkeresztelték *Turista Élet*-re. Megtiltották a magyar helységnevek használatát. Azt állították, hogy a lapot külföldről irányítják és pénzelik. 1933 után minden kirándulást a Térparancsnoksággal kellett engedélyeztetni, később az engedélyeket a minisztériumtól kellett kérni.

A BTC turista-vándorgyűlést kezdeményezett Biharfüreden, melyre meghívta Erdély összes működő turista egyesületét vagy csoportját. Célja egy „néma” megegyezés kialakítása volt, hogy a sújtó intézkedésekkel szemben egységesen tudjanak fellépni. Az elképzelés a következő volt:

- közös irányítás egyetlen jól szerkesztett turista-folyóiraton keresztül, amelyet mindannyiuk hivatalos lapjának tekintenének;
- kedvezmények a tulajdonukban levő turistaházakban a néma szövetség tagjai részére;
- turistaútjelzések és egyéb munkák elvégzése „hivatalosan” az EKE neve alatt, aki a jóváhagyást megkaphatja.

Az EKE túlságosan meg volt már félemlítve ahhoz, hogy egy ilyen kezdeményezésben részt vegyen. Az EKÉ-t kilakoltatták a Mátyás király szülőházában működő székházából, múzeumát elkobozzák. A néma szövetségre irányuló kísérletből annyi maradt, hogy a *Turista Élet* lett az egyesületek lapja, így ez közölte a tíz egyesület híreit, túraprogramjait.

1935. augusztus 4-én a BTC turista találkozót szervezett a Dregán völgyében, amelyen 700 turista vett részt Erdély minden részéből. Részt vett Kolozsvárról a Mured, a Touring Club, az Aurora, a KKSSE, a Kolping, a Gyopár és a Tenis Club, Váradról a szervező BTC, a Sasok, a Vasas, a Kolping turistái. Ebben az időben a BTC-nek több mint 500 tagja volt. Szalontán önálló osztályuk, Aradon és Telegden pedig csoportjuk működött.

A BTC rendkívül aktív tevékenységet fejtett ki. Emléktáblát helyeztek el a mézgedi Czárán barlang bejáratánál, kiadták a *Biharfüred és környéke* című, több mint száz oldalas turistakalauzt, *Mátyás Vilmos* leírásaival és térképeivel. Könyvük megjelent román és magyar nyelven. A román nyelvű kiadás jogát megvásárolta a görög katolikus püspökség.

Az egyesület kebelében ellenségeskedési folyamat indult, ami a felbomlásához vezetett. Papp Lajost 1936. november 4-én azonnali hatállyal kiutasították az országból. A lapot megszüntették. A *Turista Élet* utolsó száma 1936 júniusában jelent meg és 1937. június 16-án betiltották a Bihari Turista Clubot. *Mátyás Vilmos* a következőket írta a *Turista Életben*: „*Mialatt napról-napra gyengülünk és ezer külső teher nehezedik ránk, mi magunk, erdélyi turisták marcangoljuk egymást, kis és nagy klikkek alakulnak. régi munkásokat félre állítanak, még többen maguk is félreállnak, sok áldozat árán felépített turista intézményeket párt irigységéből megülni készülnek.*”

A *Sasok Turista Egyesület*, amely átvészelte ezeket a nehéz időket, 1930 tavaszán a Nagyváradi Sport Egylet turista szakosztályának keretében kezdte működését. Mind többen csatlakoztak hozzájuk, egyre többen vettek részt kirándulásaikon, ezért szükségszerűnek látszott önálló egyesületté való válásuk. 1935. november 10-én közgyűlést hívtak össze, amely kimondta a *Sasok Turista Egyesületének* megalakulását, megtartva a régi nevet. A felbomlásban lévő Bihari Turista Club turistáinak tömeges jelentkezése a Sasoknál új helyzetet teremtett. Több kirándulóautót indítottak, megkezdték a többnapos kirándulások szervezését. Előadásokat, teasteákat, turistabálokat szerveztek. Magukra vállalták a BTC-nél felbomlásban lévő turista kultúra ébrentartását, összetartását. A bécsi döntés utáni területi változások elszakították az egyesület tagjait a Bihari hegyektől. Lassan véget vetettek a turistatevékenységnek.

Váradon működött még a *Kolping Turista szakosztály*, a *C. S. Ferar (Vasas) Turista Szakosztálya* is.

Az ekkor működő turistaegyesületek szorosabban kapcsolódtak a román turistaszervezetekhez, ezért kell mondani szólnunk kell a román turizmusról is.

A román turizmusról

1875-ben alakult meg a *Romániai Földrajzi Társaság*, amely feladatul tűzte ki a hegyek megismerését. 1891-ben alakult meg a *Cercul Excursionistilor din București* (A Bukaresti Kirándulók Köre), ugyanazokkal a feladatokkal. A Sinaiai kolostorok stárece, *Nifon atya* 1893. február 21-én megalakította a *Societatea Carpatina Sinaia-t*, a Szinajai Kárpát Egyesületet.

A XX. század egyik nagy tudósa, a Speológiai Intézet megalapítója, *Emil Racoviță* felhívást tett közé a Kárpátok lakosainak felemelésére, hirdetve, hogy „a turizmus megszabadíthatja ezeket az embereket a nyomorúságtól, úgy ahogy az Alpok és a Pireneusok lakosságát, akik ma gazdagok, de éppen olyan szegények voltak, mint a mi hegyeink lakossága.” *Racoviță* felhívásának óriási visszhangja volt és elérkezettnek látta megalakítani a régóta megálmodott egyesületet. 1921. november 21-én, Iuliu Moldován professzor elnökletével, Kolozsváron, az Egészségügyi Intézetben tartott alakuló közgyűlésen megszületik a *Frăția Munteana Egyesület*. Elnöke dr. *Emil Racoviță*.

1925. június 10-iki közgyűlésén a már létező Hanul Drumeților egyesület megszüntette működését és javasolta a *Turing Clubul României* (TCR) létrehozását. A TCR 1926. április 2-án hivatalosan is megalakult. Célul tűzte ki osztályok létesítését az egész ország területén.

Ilyen előzmények után 1927. július 1-jén megalakult a TCR *Secția Munții Apuseni*, amely első tevékenységként birtokba vett és működésbe helyezett két menedékházat: a Măguri 1346 m, és a Valea Devii menedékházat 1010 m magasságban.

Borza Alexandru kolozsvári egyetemi tanár botanikus kertet létesített Biharfüreden. Feldolgozta a Szkerisorai jégbarlang falának növényvilágát. *Pop Emil* tanár a Csodavár növényvilágát írta le. Mindkét tudós munkájáról tanulmány jelent meg az egyetemi közlönyben.

Az 1933 májusában kiadott testnevelési és turistatörvény rendelkezése alapján, 1934. március 22-én az ország több turista egyesületének képviselője gyűlést tartott a Közoktatási Minisztérium kebelében működő Nemzeti Nevelési Tanács helyiségében, a Román Turista Szövetség – *Federația Societății de Turism din România* – megalakítása érdekében. Hangsúlyozták, hogy a szövetség hivatva lesz tömöríteni a turistaegyesületeket és egységes irányt szabni azok munkájának.

1936. március 21-én megalakult az *Oficiul Național de Turism* (ONT), az Országos Turista Hivatal, mint önálló szervezet. Célkitűzése az ország turizmusa fejlődésének előmozdítása, az idegenforgalom megszervezése. A továbbiakban az ONT meghatározója volt a turizmus alakulásának.

A turizmus alakulásáról az 1940–1945 közötti időszakban kevés adatot találtunk. Főleg a *Magyar Turista Egyesület Turisták Lapja* című folyóiratából ismerhetjük meg részben az akkori szerveződések. A turisták a *Bihar Egylet* keretében működtek, amely a Magyar Turista Egyesület Nagyváradi Osz-

tálya volt. 1941-ben a Magyar Turista Egyesület emléktáblát helyezett el a sólyomkövár romjainak falán. A Váradon feléledő cserkész mozgalomról tudunk még valamit.

A turizmus a második világháború és 1989 között

Ennek az időszaknak meghatározott személyisége *Somogyi Sándor* volt. Kitűnő szervezőképességével összetudta fogni a legaktívabb turistákat. Mivel a háború után újjászervezett ONT vezetője lett, a kirándulások szervezése mellett, hangsúlyt tudott fektetni a szervezett környezetvédelmi nevelésre, a turista utak rendbetételére, kiépítésére, túravezetők képzésére.

1949-ben mikor az ONT megszűnt és feladatait átvette a Szakszervezetek Országos Tanácsának Turista Osztálya, a nagyváradiakat már felkészülve találták a legújabb intézkedések. 1949-ben a Nagyvárad Turista Hivatal rendelkezett menedékházzal Biharfüreden és a révi cseppkőbarlang mellett. Rövidesen átvették a Gruia-Dumi menedékházat, majd hosszú huza-vona után a biharfüredi emeletes postai házat, amit nem használtak és lakatlan volt.

1952-ig felújítottak 366 km útjelzést, ösvényeket építettek a Galbinában, a Csodavárban és a Szamos-bazárban, hidakat, létrákat és fogódzókat építettek, valamint kilátó erkélyeket, hármat a Galbinában, hármat a Csodavárban és egyet a Szamos-bazárban. Járhatóvá tették teljes hosszában a révi cseppkőbarlangot. Elmondhatjuk, hogy a Czárán Gyula által feltárt természeti szépségek eredeti formájukban álltak a turisták rendelkezésére. A kirándulások elképzelhetetlen méreteket öltöttek. 5–600 személyes különvonatokat szerveztek a hétvégeken Nagyváradról Révre, Biharfüredre, a Jád völgyébe és környékére, Kolozsvárra stb. és ezekben a különvonatos kirándulásokban elsők voltak az országban.

A nagyvárad Turista Hivatalnak mindössze négy alkalmazottja volt ebben az időben és ez szükségessé tette a jól felkészült önkéntesek állandó közreműködését. Hiszen csak egy-egy különvonatos kirándulás vezetésére legtöbb esetben tíznél is több túravezetőre volt szükség. Az önkéntesek támogatására nem csak a túravezetésben volt szükség, hanem a nyári szezonban az útjelzések állandó karbantartásában is.

A turisták büszkeségei voltak az évenként egy-két alkalommal megrendezett kiállítások. A Turista Hivatal helyiségében bemutatták a turisták által gyűjtött gazdag közzetani, állattani és növénytani anyagot. Minden önkéntes tag kötelességének tartotta, hogy ezt a gyűjteményt gazdagítsa. Ma is látható a Megyei Múzeumban a barlangi medve csontváza és más általuk begyűjtött leletek. Önkéntesek foglalkoztak barlangkutatással, felméréseket végeztek és elkészítették a révi, a tizfalusi, a fericeai cseppkőbarlang térképét. A Turista Hivatalnak saját fotólaboratóriuma volt, amely fotósaink rendelkezésére állt.

Óriási hangsúlyt fektettek a természetvédelemre. Csupán néhány példa: 1951-ben az Erdészeti Minisztérium Biharfüred védő zónáját 100 hektárban állapította meg, kérésükre a védőövezetet kiterjesztették 1100 hektárra. 1952-ben a biharmegyei karsztvidék védelmében kérték, hogy minden szakadékvölgy területében 500 méter távolságban tiltsanak meg mindenféle erdészeti tevékenységet, úgy mint erdőirtás, kitermelési utak létesítése, vagy építése. A jóváhagyás megnevezi a révi szakadékvölgyet, a Meleg-Szamos forrásvidéket, a Csodavárat, a Galbina Izbucot és az egész Galbina völgyet. Ugyancsak 1952-ben Somogyi Sándor javasolta a Megyei Múzeum vezetőségének 13 ezer hektáros Nemzeti Park létesítését a Biharhegység karszt-központjában. Ezt a javaslatot a Megyei Múzeum ki egészítette a történelmi értékek védettségének felsorolásával, valamint a hegység növény és állatvilágának védetté nyilvánítandó felsorolásával.

1958 augusztusában Somogyi Sándort menesztették a Turista Hivaltól, s ezután az 1970-es évekig pangás következett be.

1970 után *Kotlacsik Irén* megalapította a nyomdaklub turistakörét, *Bajusz István* igazgató segítségével. Elhatározták, hogy előadás-sorozatot szerveznek a klubtagok részére, kéthetenként. A klubtagokon kívül mind többen jöttek ezekre az előadásokra, melyek fő célja az ország szépségeinek ismertetése, oktatása és természetvédelemre való nevelés volt. Kiderült, hogy a jövőben is igényt tartanak turista jellegű oktatásra és így született meg a három évre szóló Túravezetői kurzus, ugyancsak a Népiegyetem keretében, ami *Marossy Anna* muzeológus irányításával működött. Az 1980-as évek végén ketté vált a Poligrafia Turista köre, az egyik Somogyi Sándor vezetése alatt a Salvamont keretében szervezett túrákat, a másik csoport maradt tovább Kotlacsik Irén vezetése alatt, a klub keretében. kb. 1989-ig. *Tempo klub* néven. Ezután a Salvamont-csoport felbomlott, sokan visszajöttek a Nyomda klubba, de mind nehezebben jött össze egy-egy csoport, mert sokan elmentek végleg (főleg a fiatalság), vagy anyagi célokkal szervezett kirándulásokra álltak át.

Az 1960-as évek vége felé életbe lépett egy sereg szigorító intézkedés. Elvették az üzemektől az üdülőiket, megtiltották a teherautók igénybevételét személyszállítás céljából, főleg az ONT hatáskörébe utalták a bel- és külföldi kirándulások szervezését. Ezzel a tömegturizmus erősen visszaesett, hiszen jelentősen növekedtek a szállás, étel- és szállás költségei.

Időközben a turistamozgalom három felé ágazott.

- Megalakultak az *alpinista szakosztályok*, ahol komoly előképzés után engedték fokozatos nehézségű falakra a versenyzőket. Főleg a Révi szorosban gyakoroltak rendszeresen, majd eljutottak a Bucegibe, a Fogarasba, a Királykőhöz, s a Békás szorosba is.

- *Tájfutás*. Főleg a nagyváradai Ady liceum diákjai (akkor 3-as számú Liceum), valamint a Kémia ifjú mérnökei vettek részt lelkesen az induláskor.

- *A barlangászok köre*. A nagy elődök munkáját folytatva végigjárták és feltérképezték az összes fellelhető barlangot Biharban. Számos új barlangot is feltártak, a kolozsvári speológusokkal közösen pl. Szelek barlangja, Pojarul Politei stb.

Ezzel párhuzamosan még az 1970-es években megalakult a *hegyimentők* csapata, akiknek sajnos elég gyakran kellett segítséget nyújtaniuk a bajba jutott, túl vakmerő, vagy fegyelmetlenül turistáknak.

1989 után

1990 novemberében *dr. Tövissi József* értesített, hogy Kolozsváron megalakult a Kárpát Turista Egyesület, melynek célja a száz éve alakult EKE hagyományainak folytatása. 1991. május 11–12-e között Gyergyószárhegyen tartották meg, a nagy múltú Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) centenáriumát és egyben újjáalakulási ünnepséget.

Hazatérve a centenáriumi újjáalakulásról, *1991. május 24-én 65 alapító taggal megalakítottuk az EKE Bihar Megyei Osztályát*. Az alapító tagok legnagyobb része régi turistákból állott, akik közül sokan a még egyedüli turista egyesület, a *Tempo Club* tagjai voltak. Megválasztották az elnökséget: elnök: *Dukrét Géza*, alelnök: *Méder Árpád*, ifjúsági alelnök: *Makai Zoltán*. A választások után, a jelenlevők egyhangúlag megszavazták, hogy a Bihar Megyei EKE a kolozsvári törvényesen bejegyzett Erdélyi Kárpát Egyesület fiókjaként működjenek.

A létszám gyorsan nőtt. Egy éven belül elérte a kétszáz főt, 1993-ban meghaladta a háromszázat, 1994-ben elértük a négyszáz főt. 1995-től csökken a létszám: 2005 januárjában 169 tag volt: 24 diák, 47 dolgozó és 98 nyugdíjas.

Az utóbbi másfél évtizedben a Bihar Megyei EKE, valamint a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság szorosan együttműködve, programjait jórészt közösen szervezi.

Dukrét Géza

Egy igazi nevelőre emlékezve

Csoknyay József kortársai szerint a XX. századi Pápa egyik legkiválóbb pedagógusegyénisége volt. Tizenhárom évig állt a jó hírű Állami Tanítóképző Intézet élén. Emberségét, szakmai tudását, pedagógiai ismereteit, szervezőképességét mindenki elismerte a városban. Volt tanítványai ma is a legnagyobb tisztelettel emlékeznek rá.

Gércén született, Kemenesalján, 1906-ban. Apja tíz hold földön gazdálkodó parasztember volt, aki betegeskedő feleségével együtt hat fiúgyermeket és egy leányt nevelt fel nehéz körülmények között. Erről így írt nyugdíjas korában papírra vetett visszaemlékezésében: „Édesapám értelmes, bíróviselt parasztember volt. Most közéleti embernek monda-

nánk. Persze, ezt a »közéletiséget« igen megérezte kis gazdaságunk. A közügyek mindig előbbre valók voltak számára, mint saját gazdasága és népes családja. Birói tevékenysége alatt – ez több mint tíz évig tartott – családjunk eladósodott.” Különösen nehezzé vált a család helyzete az első világháború alatt, amikor az apa katonai szolgálatot teljesített. Ekkor a család minden gondja az apai nagymama vállára nehezedett, aki együtt élt velük a zsuptetejű, földes szobájú kis házban.

A kisfiú életében, aki a legidősebb volt a hét gyerek közül, döntő jelentősége volt a falusi iskolának. Érdeklődő szemmel figyelte tanítóit, akikről nyugdíjas korában is kitűnő leírást tudott adni: „Az elemi iskola első osztályába, mint novemberi születésű gyerek, csak 1913 szeptemberében kerültem. Előző évben választottak meg egy kiváló fiatal tanítót iskolánkba, az evangélikus iskolába, Farkas Jánost. Az ő keze alá kerültem. Tulajdonképpen másfél évig tanított, emberi, nevelői hatását mégis évtizedekig éreztem. Impozáns külsejű, tehetséges volt, igen szeretttük.

Amikor Farkas János bevonult, mi első-második osztályosok bekerültünk a nagy iskolába, a harmadik-negyedik osztályosok közé. A százhusznál is nagyobb tanulócsoporthoz az öreg mester, Cseri Ferenc kántortanító vezetett. Jóval túl volt már a hatvanon. Mai szemmel is jó, korszerű nevelőnek látom. Akkor, Farkas János után nehezen szoktuk meg őreges modorát. Mogyorófa pálcaja is gyakran suhogott felettünk. De ha elgondolom, ennyi gyereket fegyelmezni másként alig lehetett.”

Az elemi iskola ötödik osztályát 1918-ban végezte el. Ez év szeptemberében beiratkozott a sárvári polgári iskolába. Gyalogos bejáró lett, az út oda-vissza húsz kilométer volt. A legkeményebb téli napokon egy rokonszenves szállásadónőnél, Grósz néninél lakott négy társával együtt. Ekkor csak a hét végén mentek haza társaival együtt élelemért. Ilyenkor nemegyszer előfordult, hogy a hóval borított úton menet közben beesett az árokba.

Csoknyay József nyugdíjas kori visszaemlékezésében jól képzett, jeles pedagógusoknak írja le a sárvári polgári iskola tanárait. Különösen elismerően írt Barabás Györgyről, magyartanáráról és Pelle Lászlóról, aki a történelmet tanította. Egyetlen tanárára volt csak panasza: „A sárvári polgárban sok fájdalmas, keserű órát is töltöttem. Kálmán László, a matematika tanára (módos kisiparos család tagja) utálta a parasztgyerekeket (...) Gúnyos, csipkelődő megjegyzéseinek állandó céltáblái voltunk mi, falusi, gyerekek (...) Noha szorgalmas, jó tanuló voltam, az ő tárgyaiból elégségesnél jobb osztályzatot sohasem kaptam. (A tanítóképzőben számtanból és fizikából jelesnél rosszabb osztályzatot sohasem volt.) (...) Az ellenséges tanári magatartása miatt sokat szenvedtem, állandó izgalommal, idegfeszültségben, félve vártam az óráit.”

A polgári iskola elvégzése után az édesapja beíratta Sopronban az evangélikus tanítóképzőbe. Bár először nagyon félt a szakállas igazgatótól, később kiderült, hogy benne igazi jóakaróra talált. A légkör itt jóval családiasabb volt, mint Sárváron. Az iskola épülete azonban ugyancsak szegényes volt. A hálótermekben télen sem fűtöttek. Reggelre a mosdótálakban befagyott a víz. A tanulószobákban csak nagykabátban lehetett dolgozni télvis idején. A koszt is sovány volt. Mindezek ellenére még nyugdíjas-ként is szeretettel emlékezett soproni diákjeveire. Így indokolta ezt: „Ezért a szegényes diákéletért bőven kárpótolt az intézet jó szelleme, a tanárok emberséges bánásmódja. Igazi pedagógusképző intézmény volt. Különös hálával gondolok Ihász Ferencre, volt magyartanáromra, akit mindvégig példaképnek tekintettem. Sopronban érlelődött meg bennem a vágy: bárcsak én is tanítóképző intézeti tanár lehetnék. Ezt tartottam a legszebb élethivatásnak.”

Közben szülei anyagi helyzete tovább romlott, így a második évfolyamon át akart iratkozni a pápai állami tanítóképzőbe, ahol jó eredményét figyelembe véve ösztöndíjat kapott volna. Hamar igazgató azonban közbelépett, irodai kisegítőként alkalmazta, s ezért ingyenes ellátást és havi húsz pengő ösztöndíjat biztosított neki. Mivel szép kézírása volt, tulajdonképpen az írógépet kellett helyettesítenie. Így voltaképpen az igazgató bizalmasává vált.

Mintadiákként módja volt megismerkednie a város életével is. Így ír erről: „Maradandó hatást gyakorolt rám Sopron kulturális élete. Ott olyan szellemi légkörben éltünk, amilyenben nekem egyik más városban, sem Pápán, sem Győrben nem volt részem. A Frankenburg Irodalmi Körben már diákkoromban megismertem legnagyobb élő íróinkat, tudósainkat. A Liszt Ferenc Zeneegyesület hangversenyei ünnepségszámba mentek, pedig csak állóhelyre szólt a diákjegyünk. Önálló szintársulata is volt akkor Sopronnak, s nem is rossz!”

1927-ben végzett kitűnő eredménnyel. Ekkor, három sikertelen próbálkozás után, a Veszprém megyei Marcalgergelybe került kántortanítónak. Itt egyedül tanított hat osztályt, mellette ellátta a Hangya Szövetkezetben a könyvelői teendőket, s ő lett a levanteoktató is. Mindez tekintélyes javadalmazással járt, ami lehetővé tette, hogy szüleit és testvéreit anyagilag támogassa. Továbbtanulási szándékáról

azonban nem mondott le: jelentkezett a budapesti Polgári Iskolai Tanárképző Intézetbe magántanulónak. Ezt sikerrel elvégezve 1930 júniusában megkapta a polgári iskolai tanári oklevelet. Egyetemi tanulmányaihoz azonban előbb, 1932-ben, érettségizett a Pápai Református Kollégiumban.

1935-ben Sopronban, volt tanítóképzője gyakorló iskolájában megüresedett az egyik tanítói állás. A következőkről így ír emlékezésében: „A tanári testület meghívott erre az állásra, de előbb gyakorló iskolai vizsgát kellett tennem. A vizsgára az 1935-ös év májusában került sor. Életemben sok vizsgát tettem le, de ha erre a vizsgára visszagondolok, még ma is végigfut a hideg a hátamon. Hat tantárgyból kellett egyfolytában tanítanom egy nagyszámú bizottság előtt.”

1935 őszén költözött Sopronba, ahol négy évet töltött el a gyakorló iskolában állandó készenlétben, idegfejszültségben. Az 1937–38-as tanévre jelentkezett Pécsre, az egyetem történelem-földrajz-művelődéstörténeti szakára, s két félévet el is végzett. Ezután kérte tanítóképző intézeti tanári vizsgára bocsátását. Erre engedélyt kapott azzal a kikötéssel, hogy még egy évet kell elöltenie a szegedi egyetemen. 1939 januárjától december végéig hallgatta az előírt előadásokat, közben Várkonyi Hildebrand professzor nevelés-lélektani laboratóriumában ismerkedett az új pszichológiai kísérleti berendezésekkel. Szakdolgozatát *A gyermek kérdéseinek nevelés-lélektani vizsgálata* címmel készítette el. A tanítóképző intézeti tanári vizsgát 1939 decemberében tette le pedagógia-filozófia szakcsoportból kitűnő eredménnyel. Doktori szigorlatára 1940 decemberében került sor Kolozsváron.

Sopronba visszatérve az egyházkerület megválasztotta az üresedésben levő magyar-történelem szakos tanári állásra. Ettől kezdve a tanítóképző intézetben tanított magyart, történelmet és egy osztályban lélektant. Kemény munka volt, havonta általában kétszáz dolgozatot kellett kijavítania. 1943 nyarán kinevezték tanítóképző intézeti tanárnak a községi állami tanítóképző intézetben. Ezt az állást már nem foglalhatta el, mert behívták katonai szolgálatra. Előbb a veszprémi, később a sárvári leventeparancsnokságon dolgozott. 1945 márciusában a németországi kitelepítést megtagadva Kőszegre költözött, ahol civil ruhába öltözve elrejtőzött. Miután konszolidálódott a helyzet, csatlakozott a tanítóképző tanáraihoz, s a visszatért tanulókkal megkezdtek az oktatást.

1946 elején a szombathelyi tankerületi főigazgató megbízta a répcseszentgyörgyi Paraszt Dolgozók Tanítóképző-intézetének a megszervezésével. A feladatnak örömmel tett eleget, az ottani Mikes kastélyban összegyűjtött negyven fiatal tele volt lelkesedéssel, tudásvágygal. 1946 elején Kőszegen nagy sikerrel szervezte meg a Szülők Iskoláját. Még ebben az évben kinevezték a szombathelyi, a következő évben (ekkor már Pápán volt) székesfehérvári tankerület tanítóképző intézeteinek pedagógiai szakfelügyelőjévé, 1948-ban pedig egész Dunántúli tanítóképző intézeteiben ő látta el a szakfelügyelői teendőket.

1946 decemberében Pápára helyezték az Állami Tanítóképző Intézet igazgatói teendőinek ellátására. Ekkor az épületben még szovjet katonák állomásoztak. Az állapotokról így ír visszaemlékezéseiben: „Az intézet épülete már 1944-től kezdve katonai célokra voltak lefoglalva. A tanulóifjúság ezekben az években a város különféle intézményeiben helyezték el. Az épület 1947 márciusában szabadult fel. Elképzelhető, milyen állapotban volt. Nem volt egyetlen ép ablaka, papírral voltak beragasztva vagy téglával berakva. Az épületben nem találtunk egyetlen bútordarabot sem (...) Az igazgatói lakás padozatán tüzrakások nagy foltjai feketéllettek. Végigjárva a siralmas állapotban levő intézetet, egyetlen gondolat foglalkoztatott, képtelenség itt valamit kezdeni, gyorsan el kell menekülni innen!” Az új igazgató mégsem futamodott meg. Ellenkezőleg. Óriási szervezőmunkába kezdett. Az újjáépítési műsoros ünnepély sikerrel zárult, majd több évi erőfeszítés eredményeképpen a szülők, a diákok és a pápai mesteremberek rendbe hozták a romos épületet.

Dr. Csoknyay József igazgató 1949 áprilisában hatalmas feladatot kapott. Egy, általános iskolai tanárokat képző pedagógiai főiskolát kellett megszerveznie és elindítania még szeptember hónapban. A gigantikus szervezési munka sikerrel járt, ekkor azonban augusztusban a Minisztérium villámcsapás-szerű intézkedéssel leállította a munkálatokat. Azért sikereik is voltak. Az első Nevelési Munkaversenyben iskolája első helyezést ért el. Igazgatói munkáját felső körökben is elismerték. Ennek egyik jele az volt, hogy 1951-ben el akarták vinni minisztériumi főelőadónak, 1952-ben pedig a Parlamentben az elsők között vehette át a Kiváló Tanár kitüntetését. Támadások is érték az iskolát, de ezeket az egységes tantestület segítségével sikerült kivédenie. 1956 nyarán, az iskola fennállásának hatvanadik évfordulóján többnapos ünnepélyt rendezett a tantestület, aminek országos visszhangja volt.

Amikor a tanítóképzés átszervezésének híre elérkezett Pápára, Csoknyay József mindent megtett azért, hogy az egyik felsőfokú tanítóképző intézet Pápán jöjjön létre. Sajnos, sem a város, sem a megye vezetősége nem támogatta erőfeszítéseit, ezért azok kudarca voltak ítéelve. Így Pápa, ez a fejlett kultú-

A pápai Állami Tanítóképző Intézet épülete

rával rendelkező város, amelynek egykor három virágzó tanítóképzője volt, egyik napról a másikra pedagógusképző intézmény nélkül maradt. A pápai intézmény megszűnése előtt, 1959 januárjában áthelyezték Győrbe, ahol kettős feladatot kapott. Ő így ír erről: „Győrben 1959. január 1-én kezdtem meg működésemet, s ezzel párhuzamosan a felsőfokú intézet szervezésének minden gondja rám szakadt. Bár az igazgatót már kinevezték, de mivel megtartotta gimnáziumában az igazgatói funkciót, nem vett részt ebben a munkában. Csak amikor az intézet már készen volt, 1959 szeptemberében vette át az intézet vezetését. Mivel azonban fogalma sem volt a tanítóképzés munkájáról, az intézet és a vele kapcsolatos gyakorló általános iskola pedagógiai irányítása teljesen rám hárult. (...) Alig egy év után leváltották és elhelyezték az intézetből.”

Ezután másfél évig egyedül látta el a felsőfokú tanítóképző intézet vezetését, irányítását. Ezért a munkáért minisztériumi elismerésben részesült, majd megkapta az *Oktatásügy kiváló dolgozója* kitüntetést. 1962-ben új igazgatót neveztek ki, aki mellett helyettesként dolgozott. 1963-ban a Minisztérium Romániába küldte felsőoktatási személyzeti kérdések tanulmányozására. Tapasztalatairól cikket jelentetett meg a *Magyar Pedagógiai* című folyóiratban.

Munkatársai és volt tanítványai szerint nemcsak a megszervezője, hanem a legfőbb erőssége is ő volt a győri felsőfokú tanítóképző intézetnek. Embersége, igazságossága, hatalmas pedagógiai tudása mindenkiben tiszteletet ébresztett iránta. Mikor 1967-ben, negyvenévi pedagógiai működés után nyugdíjba vonult, mély megrendüléssel vettek tőle búcsút.

Nem jelentett ez számára elválást a pedagógiától. Nyugdíjazása után még több, mint tiz évig dolgozott Győr-Sopron megye tanácsának művelődési osztályán, ahol nagyon jól érezte magát. Gyakran kapott elnöki megbízatást érettségire, tanítói képesítőre. Ezek nagyban segítettek pedagógiai tapasztalatainak gazdagodását.

1982-ben érte a halál, egy győri étteremben kapott agyvérzést. A kórházban már nem tudtak rajta segíteni. Felesége két évtizeddel később követte őt. Hamvaikat a győri Szent Imre templom kriptája őrzi.

Huszár János

Zirc múltja és újjászületése

Zirc város a Magas-Bakony szellemi központja. A település a tengerszint felett 400 m magasan a Zirci-medencében helyezkedik el. Északon a Szesztra, nyugaton a Pintér-hegy, délen a Három-hegy, délkeleten a 20 hektáros Arborétum határolja. A település nevének eredetére több értelmezéssel is találkozhat a kutató, amelyek közül érdemes megemlíteni a néhány szláv eredetű alternatívát: „src” (szerdce = szív) vagy a „crk” (czirk = egyedülálló templom), de érdekes lehet a „zsrc” (zsirecz = jó makkoltató hely).

A település valóban a Bakony szívében van és az is igaz, hogy a város déli bejáratnál a királyi pihenőhelyhez – királyi udvarház – tartozott egy kápolna (templom), amelynek létét az 1943 és 1982-ben végzett ásások igazolták. Itt halt meg 1060-ban I. András király, akit Tihanya szállítottak és az általa alapított bencés monostor altemplomában helyezték örök nyugalomba. A „jó makkoltató terület”-ből is levezethető a város nevének eredete, mivel évszázadokon keresztül rideg módon tartották a hegyekben bakonyi sertést.

A ciszterci rend otthonát 1221-ig Bakonyi Apátságának nevezték, csak e dátumot követően olvasható az okiratokban a Zirci Bakonyi Apátság elnevezés.

A város alapítása 1182-re tehető, arra az időpontra, amikor III. Béla király hívására a Bakony hegység szívében a franciaországi Clairvauxból – Klervó – megjelentek a ciszterci rend első rajai. Két évtized alatt felépítették a korai gót stílusú monostorukat és a toronynélküli templomukat. Az európai híró monostor és templom építése alatt és után az irtatlan területen a világi népesség számára követhető gazdasági és szellemi kultúrát teremtettek.

A török hódoltság alatt a település elpusztult, a ciszterci rend tagjai és a világi népesség is elmenekült. 150 éven át csak az „árván” maradt omladozó középkori monostor és templom tanúskodott a háromszáz éves kultúra létezéséről.

Zirc újralapítását a XVII és a XVIII. század fordulóján, bonyolult történelmi előzmények után a sziléziai Heinrichau-i Ciszterci Apátság vállalta. A Franciaországból érkezett középkori szerzetesrend a Bakony hegység szívében gazdálkodó közösség volt, ám az újkori ciszterek földbirtokos rendként kezdték meg Zirc újralapítását. Ez azt jelenti, hogy a kiterjedt földbirtokra hét különböző német nyelvterrületről hívtak római katolikus telepeseket, akik örökös jobbágyságot fogadva kapták meg a lakóház-építéséhez a jobbágytelkeket, a gazdálkodáshoz szükséges földbirtokot. Az 1718-ban kelt szerződés szerint, a telkeken felépíthették lakóházaikat és a kijelölt erdőterületeken az irtások után megteremthették a földművelés és állattenyésztés feltételeit. A gazdálkodásuk eredményéből kellett teljesíteni jobbágyi kötelezettségeiket.

A ma látható újkori Ciszterci Apátság épületét 1727-től kezdték építeni és 1927-ben fejezték be. A barokk templom 1732–1752 között épült. Az újkori ciszterci rend 1814-ben I. Ferenc király döntése alapján elszakadt Heinrichautól, önállóvá, magyarrá és tanító renddé vált és egyesült a zirci, a pilisi, a pástói apátság. Első magyar Apátnak a király Dréta Antalt nevezte ki. Később a szentgotthárdi ciszterek csatlakoztak a zirci központhoz. Így vált Zirc, a magyarországi Ciszterci Szerzetesrend központjává.

Zirc újkori történetében több fontos esemény közül kiemelésre méltó, hogy 1867-ben az országos szervek Csesznek helyett Zircre bízták a járási közigazgatási státusszal járó térségi feladatokat. A XIX. század utolsó évtizedeiben tapasztalt konszolidációs időszakban Zircen is – mint az ország egészében – tapasztalható a települések lakosságának önszerveződése. Rendre alakulnak különböző érdekek, érdeklődési területek mentén az egyletek, egyesületek, társaskörök. A polgárosodás folyamatában több olyan szervezet alakult a járási székhely Zircen, amelyeknek programjában szerepelt a település fejlesztése, szépítése, az igényesebb oktatás és a kulturális élet feltételeinek megteremtése. A civil szervezetek eljuttatták javaslataikat a helyi, a járási, de több esetben a megyei és országos szintű döntéshozókhoz is. Zirc világi vezetése, a Ciszterci Apátság és a civil szervezetek együttműködésének az eredményeként 1889-ben felépült a Fiúiskola, 1901-ben a Leányiskola és a Kisedővoda, 1901-től működött az Erzsébet Kórház, 1902-ben avatták fel a Járási Főszolgabírórság székházát. Napirendre került a település rendezésének, ezzel együtt a parkosításnak az ügye is. A település központi terét 1906-ban Rákóczi térnek nevezték el és parkosították. A főutcat 1909-ben Kossuth utcának, folytatását Szécsényi (akkor így írták) utcának, a Hosszú utcát Deák Ferenc utcának, az Újlak utcát Reguly utcának „keresztelték” át. A

felsorolt új utcanevekből is következtethetünk a település újszerű gondolkodására s talán az összefogás és a közös cselekvés fontosságának elfogadására.

Ezt a Zirc lakosságára jellemző alkotószellemű együttműködést ugyan megszakították az I. világháború vészterhes évei, de annak befejezését követő pár év után újra indult a civil szervezetek működése. Új karitatív és kulturális egyletek, egyesületek alakultak. Szorgalmazták a Katolikus Legényegylet Székházának megépítését, hogy ott hangversenyeket, színházi estéket, jótékonyági bálakat rendezhessenek. 1928. november 18-án felépült a szellemi élet fontos központja, amelyet ünnepélyes körülmények között adtak át a Legényegyletnek.

A két világháború között Zirc, mint járási székhely, a településfejlesztésben, a szellemi és kulturális élet, a sport területén is követhető példát mutatott a természetes vonzáskörzet községeinek. Az élet minden területének volt önszerveződő gazdája.

Zirc társadalmi élete, az a struktúra, amelyben a többség megtalálta helyét, a II. világháború befejezése után szétesett. Az egyleteket, egyesületeket betiltották, az őket szellemiekben és anyagiakban is támogató ciszterci rend működését 1950-ben beszüntették.

1945 és 1948 között, a reménység éveiben várta Zirc és természetes vonzáskörzetének lakossága az új demokratikus társadalmi formáció építésének a kezdetét, helyette a magyar nép számára alig elvélhető időszak következett. A járási székhely Zirc közigazgatási státuszát 1950-től, a tanácsok megalakulásától megerősítették, de feladatköre teljesen megváltozott. A Járási Főszolgabíróság Székházában a Járási Tanács és annak hivatalai működtek.

Zirc lakóinak száma 1945-ben 3500 fő volt. A Dudar Szénbánya megnyitását követően a népesség a vártnál jóval gyorsabban növekedett. A bányauzembe az országnak szinte minden pontjáról érkeztek munkások, és az üzem vezetőinek nagy gondot okozott a munkáscsaládok elhelyezése. Zirc rendelkezett alapfokú infrastruktúrával – kórház, iskola, óvoda, kereskedelmi és egyéb szolgáltatások – így a bányászcsaládoknak itt építettek lakásokat. A lakótelepek benépesülésével a lakosság száma folyamatosan nőtt, napjainkban elérte a 7300 főt. A népesség gyarapodásával nőtt a gyermeklétszám is, így óvodai, iskolai tantermeket kellett építeni. 1957 és 1981 között 24 általános iskolai tanterem és egy tornaterem épült.

Zirc történetében nagy jelentőségű eseménynek számított 1962-ben a gimnázium alapítása. Két tanévben a Reguly Antal Általános Iskolával közös igazgatással, ún. 12 osztályos iskolaként működött. Az 1964/65-ös tanévtől önálló iskolává vált és a Ciszterci Apátság épületében folyt a tanítás. 1968-tól saját épületben, 1982-től III. Béla Gimnázium néven, néhány éve új profillal III. Béla Gimnázium és Művészeti Szakközépiskolaként működik, ahol igényes képző-és iparművészeti alapképzésben részesülnek a diákok.

1952-től a Ciszterci Apátságban alapítottak szakmunkásképző intézetet, amely történetének első évtizedében vajúrokat, azt követően mezőgazdasági gépszerezőket, később több szakterületre is képezett szakembereket. Az intézmény Reguly Antal Szakképző Iskola néven, napjainkban új helyén, az Alkotmány utcában, az 1994-ben felépült impozáns iskolaépületben működik, amelyhez nagy alapterületű korszerű tornatermet és diákkotthont is építettek. Az ciszterci rend kárpótlásával épülhetett fel az új iskola, hogy a Ciszterci Apátság épületéből a diákságot kiköltöztethessék.

Az 1970-es évtől megszűntek a járáások, így Zirc közigazgatási státusza a térségben a minimumra csökkent. 1950-ben a ciszterci rend működésének felfüggesztése, 1970-ben a Zirci Járás megszűnése a településnek alig pótolható szellemi kapacitásvesztést jelentett. Zirc 1970-től nagyközséggé minden lehetséges szellemi és anyagi forrást egyesítve igyekezett megteremteni a várossá nyilvánításhoz szükséges feltételeket. 1982-ben azzal a szándékkal emlékezett meg a település alapításának 800 éves jubileumáról, hogy a tervezett ünnepségek egyike éppen a városi státusz adatlésének eseménye lesz. Nem így történt, aminek az okát a zirci emberek igen gyorsan megfejtették. A korabeli megyei és országos szinten regnáló döntéshozók 1984.január 1-től adták meg a településnek a városi rangot. A várossá nyilvánítás avató ünnepségét, a 11 magyar „ikerváros” vezetőinek a meghívásával együtt 1984.január 13-án tartották.

Zirc város újra formálhatta természetes vonzáskörzetében vezető szerepét. Ez a szerep nem a gazdasági potenciálra, hanem az általános és középiskolákban, a műemlék és városi könyvtárakban, a két múzeumban koncentrált szellemi kapacitásra volt építhető. A rendszerváltozás évétől Zirc újra a magyarországi Ciszterci Rend központja lett.

Napjainkban a Bakony fővárosának tekintett Zircre évenként 50 ezer vendég látogat, akik megismerkedhetnek a Ciszterci Apátság igényesen restaurált barokk templomának képzőművészeti értékeivel, a klasszicista monostor II. emeletén a 65 ezer kötetes műemlék könyvtár időszakos kiállításával, a díszterem csodálatos, az asztalosipar iparművészeti remekeivel.

2007-ben még a monostorban fogadja vendégeit az 1972-ben alapított Bakonyi Természettudományi Múzeum, amely igényes és tartalmas állandó kiállítással mutatja be a Bakony természeti értékeit, de 2008-tól már a város más pontján működik az intézmény. A múzeum kiállításait jól egészíti ki a 20 hektáros arborétum, ahol az ország különböző pontjairól érkező vendégek megcsodálhatják a különböző fajok óriásait, gyönyörködhet a különböző facsoportokról sugárzó zöld színek nyugtató árnyalataiban. A Föld öt kontinensének mindegyikéről láthatók olyan fás- és lágyszárú növények, amelyek jól túrik a tengerszint felett 400 m magasán ismert magas-bakonyi mikroklimát.

A város központi terének nyugati felében van a Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház. Végleges működési engedéllyel, tematikus múzeumként működik. A múzeum és alkotóház főépülete az 1766-ban épült, a névadó nagy utazó tudós szülőháza. (Egyemeletes barokk lakóház, védett műemlék.) A főépületben lévő állandó kiállításokhoz, a földszintes épületegyüttesben kaptak helyet a bakonyi népi kismesterségek műhelyei. A Rákóczi tér 10. sz. alatt kialakult egyedi szervezésű intézmény kb. 600 m²-en működik és még birtokba vehető mintegy 400 m² alapterület. Az 5800 m² nagyságú telken további bővítés lehetséges. Kész a terve egy látványműhelynek, az oktatóbázisnak és 50 fős diákszállásnak. Az utóbbiak további bővítésével, a szálláshelyekhez hozzárendelhető szolgáltatások is megvalósulnak.

Illés Ferenc

Irodalom: *Horváth Konstantin*: Zirc története Zirc 1930. – *Pápay József*: Reguly Antal emlékezete Bp. 1905. – *Faller Jenő*: Csetény, Jásd, Szápár községek története Zirc 1936., 1937. – *Vajkai Aurél*: A Bakony néprajza Bp. 1959.

A zirci ciszterciek barokk temploma és rendháza

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesületről

1991. március 1-jén a Veszprém megyei honismereti mozgalom életében új szakasz kezdődött, mivel 32 taggal megalakult a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, *Hadnagy László* elnöklétével. Addig a Hazafias Népfront keretében tevékenykedő honismereti mozgalom az 1989-es egyesülési törvény keretei között szerveződött, ezt követően egyesülési formában végezhetette tevékenységét. A megyei kezdeményezéshez segítséget, biztatást és módszertani útmutatást adott az 1990. június 7-én megalakult Honismereti Szövetség.

Az Egyesület az első évben kereste a működésének lehetőségeit és támogatta az iskolákban működő honismereti szakköröket. A tagok száma az év végére 62-re bővült. 1991 decemberében hirdették meg a Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatát, amin több tagunk is sikeresen vett részt. Az Egyesület első éveiben a pénzhány okozott gondot, mivel a Hazafias Népfront után létrehozott Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) is felbomlott.

Az első konferenciát Egeralján tartotta 1991. szeptember végén, ahol a helytörténeti kutatókon, az iskolai honismereti szakkörvezetőkön és polgármestereken kívül megjelent a megyei közgyűlés elnöke is. A megyei elnök méltatta a honismereti mozgalom jelentőségét az egészséges lokálpatriotizmus fenntartásában, a hagyományok megőrzésében, az értelmes és közös célok megvalósításában. *Halász Péter* a Honismeret folyóirat szerkesztője szólt a megújuló honismereti mozgalom problémáiról és felelősségéről. A konferencián *Solymosi László* helytörténész a középkori falukutatásról tartott előadást, mellyel elsőként kezdte meg a nem szakképzett helytörténet kutatók képzését, segítségét. Egeralján a 80 éves és nagy tiszteletben álló *Szalóky Károly* mutatta be helytörténeti gyűjteményét.

Első közgyűlésükön *Tóth Dezső* alelnök beszámolójában megállapította, hogy addig még egyetlen évben sem jelent meg annyi helytörténeti kiadvány, mint 1992-ben. A középiskolákban megkezdődött az ún. közös értesítők szerkesztése, kiadása. Ez a műfaj az előző évtizedekben teljesen hiányzott. Megjelent a Bakony-Balaton Kalendárium, „A szabadságharc zalai honvédei” című kiadvány.

A rendszerváltozás után felismerték a honismeret fontosságát, a helytörténet jelentőségét a hazafias nevelésben. A működés második évében az iskolai honismereti szakkörök működésének segítésén túl célként tűzték ki a települési ifjúsági honismereti táborok szervezését és a községekben az aktuális évfordulokról való megemlékezések ösztönzését. Egeralján 1992. március 13-án felavatták a világháborús hősök emlékművét.

Veszprémben a Március 15. úti Klubkönyvtárban *Borián Beatrix* táborvezető irányításával és első sorban alsó tagozatos tanulók részvételével folytatták a honismereti tábor szervezését. A tábor programját az egyéni gyűjtőmunkára építették fel, mely keretében feldolgozták a város híres szülötteinek életét, egy-egy épület építészeti stílusát és a városban található szobrok adatait. A tábor vármarkett építéssel zárult. Az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra a megyéből 14 pályamunka érkezett, s ezekből 10 díjat nyert.

1993. június 28-tól július 2-ig Veszprémben rendezték meg a XXI. Országos Honismereti Akadémiát az „Egyház és társadalom a középkori Magyarországon” témában, aminek a Vetési Gimnázium kertjében a résztvevők faültetéssel állítottak emléket. A nagydémi honismereti kör tagjai 9 bakonyi települést érintve gyalog érkeztek az akadémiára, melyről a Napló megyei újság „Százézer lépés a Bakonyban” című cikkében számolt be. Arra kívánták felhívni a figyelmet, hogy a kis bakonyi falvak hagyományörző szerepük mellett többre is érdemesek. Ekkor jelent meg először színes borítóval a Honismeret című folyóirat, melynek 3. számában összefoglaló tanulmányokat tettek közzé Veszprém megye honismereti, helytörténeti múltjáról és akkori helyzetéről.

Gészné Kocsis Márta egyesületi titkár a pályázatokon nyert támogatásokból a megyében 8 helyen szervezett ifjúsági honismereti tábor. A Lakitelek Alapítvány önéletrajziró pályázatán tízen vettek részt 24 pályamunkával, akik közül *Huszár János* (Pápa), *Szűcs István* (Zirc), *Rácz István* (Pápa), *Illés Mária* (Tapolca), *Pacsuné Fodor Sára* (Várpalota) és *Süle Sándor* (Révfülpö) nyertek pénzt pályázatuk kiadásához. 1993. augusztus 19-én nyitották meg Balatonfüreden a Városi Helytörténeti Gyűjteményt.

1994 márciusában többen részt vettek az egyesületi tagok közül a honismereti periodikák, kiadványok szerkesztőinek a Honismereti Szövetség által Mezőkövesden rendezett országos konferenciáján. Az egyesület májusban Nagydém községben tartotta közgyűlését, ahol a feltárt római kori leletek országos jelentőségűek. Az ásatások társadalmi munkások bevonásával, nyári táborok szervezésével több éven át folytak. Itt hangzott el *H. Szabó Lajos* előadása az 1848/49-es szabadságharcról és a Pápa környéki Kossuth-kultusz emlékhelyeiről. A résztvevők megtekintették *Ihász Dániel*nek, Kossuth titkárnak nagydémi emlékművét, a hathalmi temetőben az Ihász család kriptáját, ahol Jókai Mór bátyjának két gyermeke is nyugszik. Bakonytamásiban Tatay Sándor író sírjához, míg a Bakonyzentiván és Bakony-ság közötti Csárda-pusztához vezetett a tanulmányút, ennek kápolnájában erősítette meg a pap Kossuth Lajos és Meszlényi Terézia Pesten kötött házasságát. A közgyűlés nyitánya volt a Kossuth Lajos halála 100. évfordulója alkalmából rendezett gyászév eseményeinek, mely segítésére bizottságot alakítottak. Kossuth emlékhelyeket jelöltek meg emléktáblával Mencshelyen, Halimbán, Lökút-Obányán és Bakony-ság-Csárda-pusztán.

A Honismereti Szövetség által kezdeményezett *Emese álma* című középiskolai tanulók művelődéstörténeti vetélkedőjére a megyéből 35 csapat nevezett. Az országos döntőn a veszprémi Vetési Gimnázium csapata III. helyezést ért el. Az Egyesület csatlakozott a Kossuth Szövetség által meghirdetett Kossuth-emlékversenyhez is. A megyei döntőt Vas megyével 1994 áprilisában rendezték meg. Az Országos Néprajzi és Nyelvjárás Gyűjtőpályázat a megyéből többen is díjat nyertek, így II. díjazott lett *Grünceiszné Józsa Zsuzsanna* (Diszel) és III. díjat kapott *Arnold Mária* (Herend).

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület 1995. áprilisi tisztújító közgyűlésen ismertették a helytörténeti kutatásokat, melyeket a *Dákai füzetek*, *Tapolcai füzetek*, *Sümei írások*, a pápai *Jókai Kör* kiadványai vagy a *Megyei pedagógiai bibliográfiák* tartalmaztak. Sorra jelentek meg az iskolai évkönyvek, a közös értesítők és erőteljesebben folytatódott a települések történeteit bemutató írások kiadásai. Elnöknek *Hudi Józsefet*, a titkárnak *Tóth Dezsőt* választották.

1995 júliusában pótolhatatlan veszteség érte a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületet és a helytörténeti mozgalmat: 72 évesen elhunyt *Hadnagy László* elnök, aki szakértelmével, segítőkészségével, példamutató szorgalmával mindig rendelkezésére állt a honismeret munkásainak.

Októberben a közgyűlést Pénzesgyőrött *Honismereti Nap* keretében tartották, ahol ismertették a millicentenáriumi és a millenniumi ünnepségek terveit. *História klub* néven 1995 őszén előadásorozatot indítottak 21 hallgatóval. 1996-ban az *Emese álma* középiskolai vetélkedő harmadik fordulójára 60 csapat jelentkezett és az írásos feladatokat 54 csapat oldotta meg. A székesfehérvári országos döntőn a pápai Református Gimnázium csapata a II. helyet szerezte meg. A szakmunkástanulók *Magyarország az én hazám* és *Örökségünk 1848* országos döntőjét az Egyesület közreműködésével 1996 márciusában Veszprémben rendezték meg. Az általános iskolások versenyét a Megyei Pedagógiai Intézettel szervezték. A honfoglalás évfordulójának megünneplésén túl az Egyesület tagjai Vanyolán megemlékeztek Vajda Péter halálának 150. és a Vetési Gimnáziumban a névadó püspök halálának 510. évfordulójáról. Pulán megkoszorúzták Harmath István helytörténet-kutató, irodalomtanár sírját halála 10. évfordulóján, majd megemlékeztek Pula újratelepítésének 250. évfordulójáról. A megyeházán mutatták be a *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok* XVI. kötetét és az akkor megjelent helytörténeti kiadványok bibliográfiáját. Az egyesület adta ki a 85 éves parasztköltő *Szalóky Károly*: Igazságcsokor című verseskötetét. Közgyűlésen mutatkozott be a Malomsoki Baráti Kör. *Huszár János* szervezésében Pápán megkezdődött a *Szűkebb pátriánk* című honismereti tanfolyam az általános és középiskolás diákoknak. 1996-ban ifjúsági tábor szerveztek a tapolcai Honismereti Szakkörben (vezetője *Reindl Erzsébet*), a pápai Városi Könyvtárban (vezetője *Váminé Molnár Emma* és *Kerekes Károly*), a veszprémi Március 15. úti Klubkönyvtárban és a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban. Az Egyesület anyagilag is támogatta a zánkai Honismereti Kört és a révfülöpi Helytörténeti Gyűjteményt. A Csongrádon megrendezett Honismereti Akadémián egyesületünkben tizenketten vettek részt és képviseltették magukat az októberi Honismereti kiadványszerkesztők tanácskozásán is.

1997 februárjában a Vetési Gimnáziumban *rendhagyó irodalomórát* tartott *Szalóky Károly* „szellemi ezermester”, aki költő, festő, régész, néprajzos, helytörténész és közéleti ember is volt. A Néprajzi Mú-

zeumban ünnepelték meg a márciusban a *Honismeret* alapításának 25. évfordulóját. Több cikk jelent meg a Napló újságban a '48-as honvédekről és a helytörténészek gyűjtötték az anyagokat a megyei vonatkozású eseményekhez és az 1848/49-hez kötődő személyek életrajzához. Márciusban alakították meg a Várpalotai Helytörténetirők Egyesületét, akik a Városszépítő és Védő Egyesülettel együttműködve dolgoztak. Az 5. szám megjelentetésével folytatták a *helytörténeti füzetek* kiadását. Devecseri Szépitőegylet néven egyesület alakult, aki részt vállaltak a település fennállásának 700. éves ünnepségeinek a szervezésében is. *Váth János*: Gárdonyi Géza életrajzát jelentette meg a Kastélykönyvtár az író és a volt devecseri tanító halálának a 75. évfordulóján és kiadták *Veress D. Csaba*: Devecser évszázadai monográfiáját. A megyében működő honismereti szervezetek közül elsőként *Villa Filip* címmel adott ki folyóiratot a Révfülöpi Honismereti Egyesület. A Győrben rendezett Honismereti Akadémián megyénket 11-en képviselték. *Tóth Dezső* szerkesztésében megjelent a *Honismeret a NAT-ban (Nemzeti Alaptantervben)* és az *iskolákban* című kötet. A Honismereti Szövetség és a Nemzeti Múzeum *Márciusi ifjak 1848* című vetélkedő felhívását kiküldték minden iskolának.

Az ifjúsággal való foglalkozás kiemelkedő eseménye volt az 1997 szeptemberében Tapolcán rendezett háromnapos IV. Országos Diák Honismereti Akadémia, melyen nem csak az országból, hanem Erdélyből is érkezett a 68 diák és a 10 tanár. A részt vevők megkapták az egyesület *Községi címeire*kről szóló módszertani füzetét is. A *Felkelt a napunk* országos középiskolai vetélkedőre a 40 középiskolából 52 csapat küldte vissza az első forduló tesztlapját. A honismeret egyre nagyobb jelentőségét már felismerték az önkormányzatok, ezért a munkáért magas kitüntéseket is adományoztak. Júniusban Dákán avatták fel a *Tanítóink emlékfájá*-t, amit felhívásban javasolt az egyesület minden megyei településnek.

Az 1998-as évben ünnepelték az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóját. A megemlékezések mellett Egyesületünk a Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XVII. kötetének tanulmányait is az 1848-as megyei eseményekből válogatta össze. A Kossuth Szövetség megyei szervezetével a települések felé együttes felhívást tettek közzé a községi címek megalkotására. 9 iskola, 29 csapata nevezett a *Márciusi ifjak* vetélkedőre. Az általános iskolások vetélkedőjét *Rásky Mihályné* szervezte, melyen a megye 56 iskolájából közel 300 tanuló vett részt. A beküldött rajzokból kiállítás rendeztek. A legjobbak jutalma egy pákozdi autóbuszos kirándulás volt. Az egyre népszerűbbé váló *Falu napok* sorából kiemelendő a június végi pápasalamoni, melyen a község újratelepítésének 200. évfordulóját is ünnepelték. Az előadásokat az egyesület vezetői tartották. A *Kiskönyvtár* sorozat újabb kötete a *Tóth Dezső* szerkesztette *Szalóky Károly*: Egeralja története című tanulmány volt.

Az Egyesület 1999. január végén megtartott közgyűlésén *dr. Tóth Dezsőt* választották elnöknek, az ellenőrző bizottság elnöke *Kiss Gyula* lett. Akkor a megye 27 településéről 85 tagot és 8 tagszervezetet számlált az egyesület. Az év során jó kapcsolat alakult ki a Megyei Közművelődési Intézettel, így vált lehetővé a havonta megjelenő *HónaPosta* újságban az Egyesület hírcinek megjelentetése. Abban hirdették meg *A mi falunk 2000-ben* című fotópályázatot is.

A 2000. évben a megye ünnepi rendezvényeinek megszervezésében a honismeret munkásai és az Egyesület elnökségének tagjai jártak az élen. Az ifjúsági vetélkedőkön mindenütt ott voltak, legtöbbször zsűri elnökként és jutalomként sok helytörténeti könyvet osztottak ki. A millenniumi zászló átadásakor sok községben képviselték az Egyesületet. Az államalapítás emlékére Veszprém megye 152 települése alkotott címet és zászlót, amit *H. Szabó Lajos*: Millenniumi emlékek Veszprém megyében című könyvében ismertették 2001-ben. Június 2-án Pápan rendezték meg a *Megyei Millenniumi Napot*, ahol az Egyesület külön sátorban rendezett kiállítást a megye helytörténeti könyveiből. Szeptemberben hasonlóan képviseltette magát az Egyesület Szentendrén a skanzen Veszprém Megyei Napjain. Tovább bővültek kapcsolataink, így előadásokkal népszerűsítettük a honismeretet Veszprémben a Nyugdíjas Klubok Népfőiskoláján és Noszlopon a *Jó ezer év* című előadássorozaton. A *Séd-völgye Veszprém*ben magánkiadásban megjelent könyvben Egyesületünk tíz tagja írt tanulmányt. *Dr. Csiszár Miklósné* irányításával 2000-ben kezdődött meg az a beszélgető sorozat az Eötvös Károly Megyei Könyvtár helytörténeti részlegében, ahol két éven keresztül mutatták be a megye legismertebb honismereti munkásait.

2001-ben ünnepeltük a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület 10 éves jubileumát. Megváltoztattuk a körbélyegzőt, mivel az Egyesület neve és az alapítás 1991 éve felirat közepére elhelyeztük Veszprém vármegye régi címerét. A március eleji közgyűlésen határoztuk el a *Veszprém megyei honismereti adattár* elkészítését, amelyben rögzítettük a honismerettel foglalkozók adatait és a szakkörök főbb mutatóit. A Veszprém Megyei Levéltárral pályázatot hirdettünk az iskolák történetéről szóló dolgozatok

Reguly-emléktábla

elkészítésére. Részt vettünk a Gyermekkulturáért Alapítvány *Otthonom 1000 éve* rajz, festő és helytörténeti írás pályázat értékelésén Zalahalápon. Május közepén tartottuk 22 iskola részvételével Herenden a *Balatonfelvidéki Iskolák Találkozóját*, amelynek egyik fő témája a honismereti vetélkedő volt. Az egyesület vezetői részt vettek Zircen Békefi Antal, Balatonfüreden dr. Zákonyi Ferenc emlékünnepe-ségén. Május végén mutattuk be Pápán a Református Könyvtárban a dr. Hudi József szerkesztésében megjelent *Források Pápa város 1848/49. évi történetéből* című könyvét, valamint Ajkán Tilhof Endre: *Tósok hét évszázada* című helytörténeti tanulmányát. Október elején tartottuk a Kossuth Szövetség Veszprém Megyei Szervezetével Pápán a IV. Országos Helytörténeti Konferenciát és Bakonyszentkirályon a *Parasztköltők Szavalóversenyét*. Ezen alkalomra jelentettük meg a *Paraszi mezők küldötte vagyok* versantológiát.

2001. október 20-án Devecserben tartottuk az Egyesület jubileumi közgyűlését. A megyei közgyűlés elnöke köszöntése mellett Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke vázolta a honismeret jövőjét. Elkészült a Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XX. kötete. A Honismereti emléklap és emlékérem réz emblémáját Jákfalvi József tanár készítette. Az elmúlt tíz év alatt 1050 helytörténeti kiadvány jelent meg Veszprém megyében, ebből 117 könyv 2001-ben.

A következő év februári közgyűlésen nyomdai úton előállított egyesületi alapszabályt kaptak a tagok. Sajnálattal állapították meg, hogy az iskolákban visszaesett a honismereti szakkörök száma, ugyanakkor a 92 tag szinte kivétel nélkül folytatott helytörténeti kutatást. Az iskolatörténetek megírásán kívül értékmentő céllal szorgalmazták a *TSZ szervezések igaz története* című pályázat meghirdetését. 2002. januárban nyílt kiállítás a veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában dr. Csizsár Miklós könyvtáros tanár rendezésében a *Dedikált helytörténeti művekből. A tudás forrásai* című országos középiskolai vetélkedőre 11 csapat jelentkezett. Március 14-én avatták fel Veszprém-ben a Kossuth Lajos Általános Iskola előtt Kossuth szobrát. Ekkor tartották 25 csapat részt vételével a *Kossuth nyomában* című szellemi vetélkedőt. Az úrküti Általános Iskola tanulói megnyerték az országos versenyt.

A Honismereti Szövetség a Kossuth Rádióval indított sorozatot, melynek keretében augusztus elején *Az én városom: Pápa* címmel 40 perces adás hangzott el. A rádióműsor házigazdája Huszár János hely-

történéssz volt. A veszprémi Várban feltárták és felújították a várkutat. Októberben kimagasló helytörténésszi, művelődésszervezői és publikációs munkája elismerésül dr. Tóth Dezső egyesületi elnök megkapta a Pro Comitatu-díjat. A 2001-ben meghirdetett Iskolatörténeti pályázatra 22 dolgozat érkezett, melynek ünnepélyes eredményhirdetését december közepén tartották.

A 2002. november 11-én tartott közgyűlésen érdemei elismerésül dr. Tóth Dezsőt az Egyesület „örökös, tiszteletbeli elnöke”-nek, Bándi Lászlót elnöknek választották. A 11 tagú elnökség és 3 fős Ellenőrző- és Számvizsgáló Bizottság tagjai megyénk elismert honismereti szaktekintélyei, akik munkájuk melletti önkéntes tevékenységükkel jelentősen emelték egyesületünk elismertségét. Az új elnökség folytatni kívánta az előzőekben folytatott gyakorlatot.

Az aktív szerveszervezőmunkának köszönhetően a 100 körüli taglétszámot sikerült megőriznünk. A megyében megalakult helyi honismereti szervezetek közül többen megyei tagszervezetekként csatlakoztak Egyesületünkhöz. A megyeszékhelyen nem alakítottunk külön szervezetet, ezt a feladatot a megyei egyesület látja el. Munkánkat éves közgyűléseken elemeztük. Egyesületünk Veszprémben bekapcsolódott a Digitális Város Programba, ahol címen vagyunk elérhetőek. A többségében idősebb tagunk minimálisan 500 forint tagdíjat fizet évente. Takarékos gazdálkodással a legfontosabb feladatainkat anyagilag is finanszírozni tudtuk. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár vezetői és a helyismereti csoport munkatársai Egyesületünknek térítésmentesen adák rendezvényeinkre a helyet. 2006-ban a Nemzeti Civil Alapprogram pályázatával megteremtettük a minimális anyagi feltételeket. A regionális hatáskörű Veszprémi Civil Ház szervezésében több tanácskozáson részt vehettünk az elmúlt időszakban is, tapasztalatait fel tudjuk használni Egyesületünk munkájában (pl. tájékoztatót kaptunk a Közép-dunántúli Fejlesztési Tanács pályázatairól vagy „A kormányzati civil kapcsolatok fejlesztésének irányelveiről”).

Alapszabályunkat 2003 decemberében módosítottuk, amikor rögzítettük, hogy: „Az Egyesület politikai tevékenységet nem folytat, pártoktól független, azoknak anyagi támogatást nem nyújt”.

Kiemelten fontosnak tartjuk a megye lakóhelyei történetének minél teljesebb feltárását és azok sajátosságainak ápolását. Ehhez szükségesek a helyi tanulmányok és azok publikálása, mivel csak így válik lehetővé, hogy a felnövekvő nemzedékek megbízható helyismereti alapokra tudjanak támaszkodni. Munkánk sokoldalúságát az eddig 21 kötetet megélt *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok* lényegi bemutatásával érzékeltethetjük. A lapot a XVI. kötetig a Hazafias Népfőnt Veszprém Megyei Bizottsága, a Veszprém Megyei Tanács VB. Művelődési osztálya és a Tudományos és Ismeretterjesztő Társulat Veszprém Megyei Szervezete adta ki többségében Hadnagy László szerkesztésében. 1996-tól jelentette meg a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület a tanulmányokat dr. Hudi József és dr. Tóth Dezső szerkesztésében. Ezeket a főleg tematikus számokat a honfoglalás 1100., az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulója és az államalapítás 1000. évfordulója előtti tiszteletességnek szántuk. Dr. Tóth Dezső és Mezei Zsolt 2003-ban összeállította a tanulmányok Repertóriumát. Szerkesztő bizottság életre hívásával és Somfai Balázs alelnökünk szerkesztésében a XXI. kötetet folytatjuk a háborús tartalmú dolgozatok közreadását 2004-ben. A köteteket elsősorban a Veszprém Megyei Közgyűlés anyagi támogatásával jelentettük meg.

Az elvégzett munkát szemléletesen kifejezik a kapott szakmai elismerések is. Így a Bél Mátyás-Notitia Hungariae Emléklapok birtokosai lehettek megyénkben a pápai Huszár János (1994), a veszprémi (dákai) dr. Tóth Dezső (1996) és a pápai dr. H. Szabó Lajos dr. (2000). A Honismereti Munkáért Emlékéremet S. dr. Laczkovits Emőke (1996), a tapolcai Reindl Erzsébet (2003) és a balatonfüredi Gubicza Ferenc (2006) kapták meg. Megyénkbeli a Honismereti Szövetség Emléklapjának 6 tagszervezetünk és 49 honismereti kutatónk a birtokosa. Kiváló munkájuk elismerésül többen megkapták a Veszprém Megyei Honismereti Munkáért emlékéremet.

A szervezeti életünk fontos eseménye volt, hogy a zirci továbbképzést követően 2006. májusában Rásky Mihályné elnökségi tagunk szervezésében a túskevári Általános Iskolában 32 pedagógus részvételével megrendeztük éves képzésünket. Az elkövetkezendőkben is feladatunknak tekintjük a helytörténettel foglalkozó fiatalok bevonását a szervezetünkbe. Ráskyné részt vett 2006 novemberében Pécsen a „Honismeret és iskola” című rendezvényen.

2004-ben elnökségünk – a Megyei Levéltárral együtt – két témában hirdetett pályázatot. Folytattuk az „Iskolák történetéről” szóló dolgozatok fogadását, valamint újként hirdettük meg „A hősök példája” című pályázatokat. 2006 márciusában az iskolák története témában 7, a hősökről 17 pályázat érkezett.

A 15 év alatt tagjaink több honismereti, helytörténeti kiadványt jelentettek meg. Példaként említünk néhányat: H. Szabó Lajos: *Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc időrendi táblázata*; dr. Tölgyesi József: *Iharkút történeti sorozatának első kötete* vagy dr. Hudi Józsefék a *Pápai Református Kol-*

légium 475. évfordulója előtt tisztelegtek a kollégium diákjai ismertetésével 1585 és 1861 között. Reindl Erzsébet folytatta a tapolcai életrajzok sorozatát, legutóbb pedig *dr. Hillinger János életét* dolgozta fel. Március közepén Balatonalmádiban Albrecht Sándor mutatta be Schildmayer Ferenc: *A régi Balatonalmádi képes levelező-lapon* című szép könyvét. Wöller István saját kiadásában jelentette meg „Tizenötévesen Németországban. Wöller István leventenaplója” című könyvét. Továbbra is megjelentették P. Miklós Tamásék Révfülöpön a Villa Filip-et és Elek Miklósék a Füredi Históriai színvonalas periodikákat. A balatonfüredi Honismereti Gyűjtemény szeptember végén indította több előadásból álló helytörténeti sorozatát.

Március 15-e tiszteletére Egyesületünk – az immár hagyományosnak mondható – Csárda-pusztai Kossuth-kápolnánál koszorúzott a Kossuth Szövetség megyei szervezetével. A rendező Bakonyság és Bakonyszentiván községek képviselőtestületei tagjai kívül e falvak lakói is részt vettek ezen ünnepeken. 2006-tól érdekes színfolt volt a fiatalok szavaló- és prózamondó versenye. A népes ünneplő közönség között üdvözölhettük az Országos Szentiván Carta vezetőit is.

2006-ban is több tagunk vett részt különböző honismereti rendezvényeken. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtárral és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém Megyei Tagozatával szoros együttműködésben emlékeztünk meg a Veszprém megyei évfordulókról. Részt vettünk emléktáblák, emlékművek, hősi temetők avatásán (pl. Veszprémben a Méhes Társbirtokosság emlékköve; Laposa Dániel 1848/49-es hadnagy tiszteletére emléktábla (Vöröberény); emléktáblák a Veszprémi Panteonban.) Elhelyeztük egyesületünk megemlékező koszorúit is (pl. Petőfi-táblánál Veszprémben), a 20 éve elhunyt Harmath István pulai sírjánál; Eötvös Károly születésének és halálának 90. évfordulója tiszteletére sírjának koszorúzásán, valamint a szeptember 28-án Veszprémben felavatott szovjet katonai temetőnél.) Balácán emlékeztünk a 135. éve született és 70 éve meghalt Rhé Gyula muzeológusra, illetve arra, hogy 100 éve kezdődött Balácán az ásítás, majd 30 éve a római tábor újkori feltárása. A Némethné Farkas Gabriella tanárnő által szervezett, színvonalas és hagyományos nyírádi Erzsébet-napi megemlékezéseken egyesületünk vezetői köszöntik az ünneplőket. Ismét közreműködtünk az Iharkútiak IV. Találkozásán (Némethbánya-Iharkút).

Március 13-án a „ráadás” Eötvös-napon kiállításon mutatta be Egyesületünk tagja, dr. Gáncs Lajos az I. évfolyam 1. számú újságjait és különleges folyóiratait „Múltunk őrzése, jelenünk figyelése, jövőnk alapja” – mottóval.

2006 május végén nagy érdeklődés övezte Jákfalvi József képzőművész tanár tagunk kiállítását a veszprémi Báthory Iskolában, júniusban Veszprémben részt vettünk a Napló-napon szervezett megyei honismereti vetélkedő zsűrijében. Helytörténeti előadásokkal szerepeltünk nyugdíjas klubokban, vállaltuk a zsűrielnökséget a balatonfüredi Bem Általános Iskola megyei Bem vetélkedőjén, továbbá jó hangulatú, a Padrag 1000 éves évfordulás megemlékezését lezáró kerekasztal-beszélgetésen vettünk részt.

Magyarország, így a megye életében is hosszú távra nagy jelentősége van annak, hogy 2004. május elsejével teljes jogú tagjai lettünk az Európai Uniónak. 2005 decemberében a „Megyei Szülőföld Program” pályázaton nyert pénzüsszeg lehetővé tette a Szlovákiában lévő Nyitra testvérmegye honismereti szervezeteivel a kapcsolatfelvételt. 2006 augusztusában vettünk részt a szlovákiai Csákányban egy falunapon, ahol felavatták a zirci születésű Reguly Antal emléktábláját. Érsekújvárott 2006. december elsején a magyarországi és a Veszprém megyei civil szervezetek munkájáról tájékoztattuk szlovákiai barátainkat. Bízunk abban, hogy a későbbiekben tovább tudjuk szélesíteni tagjaink más testvérmegyei kapcsolatait.

Az EU keretében mindinkább erősödik a statisztikai-gazdasági és a kistérségi régiók szerepe. Nálunk ez a közép-dunántúli három megyére (Veszprém-, Fejér- és Komárom-Esztergom megyékre), valamint Veszprém megye 9 kistérségére terjed ki. Ennek a figyelembe vételével még tartalmasabbá kell tenni a kapcsolatot a régió megyéinek honismereti egyesületi vezetőivel és szervezeteivel. Az elkövetkezendőkben jobban meg kell ismernünk tevékenységüket.

A Honismereti Szövetség közgyűlésén és az elnökségi üléseken rendszeresen képviseljük a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületet. Örömmel állapítjuk meg, hogy a Honismereti Szövetség országos folyóiratában a Honismeretben az elmúlt években több írás is megjelent megyénkben.

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár által kidolgozott internetes számítógépes program lehetővé teszi a Veszprémben és a megyében lévő emlékhelyek, emlékjelek folyamatos szöveges, fényképes rögzítését. Jelenleg csaknem 600 emlékjelet szerepeltetünk a programban. Bízunk abban, hogy nemsokára nyilvánossá is tehetjük a programot. 2005. augusztus közepén adták át Veszprémben az ország egyik

legkorszerűbb Megyei Levéltárát, ami jelentős segítséget jelent a honismereti kutatómunkához. Mindig számíthatunk a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság támogatására. Hasonló jó kapcsolat alakult ki a Napló megyei napilappal, a helyi TV-vel és a városi újságokkal. Tovább javultak kapcsolataink a megyei, városi és települési önkormányzatokkal, azok vezetőivel, a közművelődési intézményekkel, egyesületekkel és civil szervezetekkel.

2006. október 26-án, a Veszprém Megyei Forradalmi Tanács megalakulásának napján az Oktatási és Kulturális Minisztérium anyagi támogatásával és 7 csapat részvételével rendeztük meg az „*Őrizd '56 szellemét*” című középiskolás honismereti megyei vetélkedőnket.

Szekszárdon a XXXIV. Országos Honismereti Akadémián megyénket tizen képviseltük. Ott a XXXV. Országos Honismereti Akadémia megrendezésére Egyesületünket kérték fel a Honismereti Szövetség vezetői. Elnökségünk támogatta, hogy 2007. július 2-től 6-ig rendezzük meg Veszprémben az Akadémiát a „Honismeret és a kulturális turizmus” témában. A sikeres megrendezés Egyesületünk tagjaitól jelentős erőfeszítést igényel. Bizunk abban, hogy hozzá tudunk járulni Veszprém megye és a megyeszékhely értékeinek a legtapasztaltabb honismereti szakemberekkel való megismertetéséhez.

Dr. Tóth Dezső – Bándi László

Határon átvélő honismereti kapcsolatok

Nyugati régió, Szombathely

A Honismereti Szövetség és a Vas Megyei Honismereti Egyesület – a Nemzeti Civil Alap, a Magyar Művelődési Intézet, Vas Megye Önkormányzata, Szombathely Önkormányzata és a Vas Megyei Levéltár támogatásával – március 23–25. között Szombathelyen rendezte meg a dunántúli megyék és határon túli (a szlovéniai Muravidék, és a burgenlandi Őrvidék) helytörténeti kutatóinak, honismereti aktivistáinak szakmai tanácskozását. A konferencia célja hasonló volt a megelőző szakmai találkozókéhoz: megismerni egymást és a partnerterületek honismereti tevékenységének tartalmát és formáit, erősíteni a megyék és a határon túli területek közötti közösségi, egyesületei között kialakult szakmai és emberi kapcsolatokat.

A konferencia gondolatköre „*A tágabb pannon térség szellemi, tárgyi öröksége – helytörténeti értékei, közösségi kezdeményezései és együttműködései*” – címet viselte. A téma lehetőséget adott a közös történeti, néprajzi, művelődéstörténeti, örökségvédelmi és hagyományörző értékek, kezdeményezések bemutatására.

A találkozón – Komárom-Esztergom és Tolna megye kivételével – minden megye képviseltette magát, a muravidéki és az őrvidéki magyarság is elküldte képviselőit, a két és fél napos tanácskozáson átlagosan 45 fő vett részt.

A konferenciát *Tanai Erzsébet*, a Vasi Népdalstúdió vezetője köszöntötte dalaival, majd a házigazdák nevében először *Zsámboki Árpád*, a Vas Megyei Honismereti Egyesület elnöke üdvözölte a Megyeháza dísztermében a megjelent résztvevőket. Örömet fejezte ki, hogy a megye ismét rangos találkozóknak ad helyet, ezt a megyében folyó honismereti tevékenység elismerésének, megbecsülésének tekinti. Szólt a tágabb pannon térségben évszázadok óta jelenlévő azonosságokról és különbözőségekről, a szellemi érintkezések politikai és földrajzi határokat átlépő valóságáról, a sokszínű szellemi örökségről és a kultúra összefonódás keresésének valóságáról. Beszélt a hidépítő elemek (az emberi, táji, lelki hasonlóságok, a különböző etnikumok, kultúrkörök találkozása) fontosságáról, és utalt Vas megye nyitott szemléletű, az emberi kapcsolatokat újra-összekötő kezdeményezésekre. Kifejezte azt a reményét, hogy az új európai keretekben a regionális együttműködéseknek, benne a határon túli magyarság segítségének újszerű lehetőségei tárulnak fel.

A konferenciát megtisztelte jelenlétével *Kovács Ferenc*, Vas megye Közgyűlésének elnöke, aki Vas megye történetéről, jeles embereiről, örökségvédelmi kezdeményezéseiről tájékoztatta a hallgatókat, kiemelte a szellemi tőke erejét és erőfeszítések eredményeit. Hangot adott annak, hogy az értékek felismerésében a helytörténeti és a honismereti munkának fontos szerepe van, hisz korokat, embereket, emberi életet érinthetnek össze.

Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke átfogó ismertetést adott, a *Honismereti kapcsolatok a Kárpát-medencében* című nyitóelőadásában. A tartalmas, konkrét példákkal alátámasztott összefoglalójával visszautalt a határon túli magyarsággal való törődés politikai nehézségeire. Úgy vélekedett, hogy a honismeret mindig egységben látta a Kárpát-medencei magyarságot, jeles tudós emberek példája nyomán is. Szólt a honismereti mozgalom alapvető feltételeiről és azokat összevetette a határon túli állapotképpel. Kiemelte a közös, a magyarságot átfogó akciókat és rendezvényeket, így az országos akadémiákat, az ifjúsági akadémiákat, művelődési vetélkedőket, honismereti táborokat stb. Lényegesnek a közös munkát, az együttgondolkodást tartotta, amely átvitel határokat és szellemi érintkezéseket teremt. Abban a reményben fejezte be a tájékoztatóját, hogy a Szombathelyen meghirdetendő Honismereti Nap ezt az érintkezést felerősíti, a határon kívül rekedtek magyarságtudatát elmélyíti.

Göncz László, a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója tájegységük helytörténeti és honismereti kezdeményezéseiről, értékeiről adott átfogó képet, történészként, kisebbségpolitikusként közelítette meg a XX. század tragikus történéseit, a kisebbségi sors megélésének nehézségeit. Szólt a hiteles értéktérmetés és feltárás követendő színórmértékéről, a közép-európai gondolat újra erősítő regionális tudat kiformálásának jelentőségéről és bemutatva az elmúlt 15 év igen tisztelendő eredményeit. *Dr. Zágórhídi Czigány Balázs*, a vasvári múzeum igazgatója röviden bemutatta a középkori megyekutatás színhelyét, a kutatás eddigi tudományos hozadékát. A megyei és pályázati támogatásokból nagyvívú megyekutatás folyik Vasvár központtal, mely újszerű adatokat hozott felszínre. *Zágórhídi Czigány Akos* az osztrák Hegypásztor Kör 20 éves működésének, vállalásainak példatárát sorolta fel, a hegyháti örökségvédelemben eddig elért eredmények országos figyelemre is számot tarthatnak. *Pájer Imre* (Győr megye), a magyar-osztrák-felvidéki diáktáborok húszéves tapasztalatait tárta a hallgatóság elé, majd vitetett képes előadásában Burgenlandban fellelhető magyar történeti, helytörténeti értékeket ismertette meg. Nagy figyelem kísérte *Kövesdiné Panyi Antónia* (Mesztegnő) részletes ismertetőjét a Kárpát-medencei ifjúsági találkozók húsz évéről. A kötetlen est jó hangulatáról a Bolyga Népzenei Együttes gondoskodott, megteremtették pazar játékkukkal az esti közös éneklés alapját.

A tanácskozás másnapján a konferencia résztvevői Bél Mátyásra emlékeztek, a *Notitia Hungariae...* sorozat tudós történetírójára, polihisztorra, születésnapján. Az elmékedés *Gyarmati István* sárvári evangélikus lelkész tartotta, emelkedett és emberi hangvételben. A jeles tudós születésnapja alkalmat kínált az Országos Honismereti Nap meghirdetésére, amit *Halász Péter* elnök kezdeményezett, abban bízva, hogy ez a jeles nap megerősíti a mozgalom életerejét és közösségeit.

Mukicsné Kozár Mária néprajzkutató a vasi szlovének pannon térségi kapcsolatairól tartott ismertetőt, példákkal igazolta a két nép évszázados együttélésének értékeit, a mai szlovénség identitásörző tevékenységének gazdag termését, amelyet a „két nép hű fia”, Pável Ágoston alapozott meg. *Dr. Robert Hajszan*, a burgenlandi Pannónia Intézet igazgatója röviden bemutatta egyesületük működését és a regionális tudományos kapcsolatokban betöltött intézeti szerepkört.

A hallgatóság figyelemmel hallgatta *Feiszt György*, Szombathely kulturális tanácsnoka tájékoztatóját a Szent Márton kultusz újjáéledéséről, mely új dimenziókat teremtett az európai térség kulturális és egyházi kapcsolataiban. A résztvevők figyelmét mindvégig lekötötte érdekes, hangulatos, példákat idéző bemutatkozásával *Pivar Ella* újságíró, aki elhivatottsággal gyűjti és dolgozza fel a muravidéki szokásokat, ismeretterjesztő filmeivel az értékek kommunikálását vállalta fel. *Koszorús Ödön*, az ikervári honismereti kör vezetője gróf Batthyány Lajos ikervári birtokközpontjának működéséről, a politikus kevésbé ismert gazdaságszervezői tevékenységéről tartott tájékoztatót. A tanácskozás végeztével a résztvevők elhelyezték emlékkoszorújukat a mártírhálált halt miniszterelnök szobránál.

A hideg, esős idő sem riasztotta el a résztvevőket a közös kirándulástól, a vártnál is többet marasztaltak a kinálkozó látnivalók, különös helyi értékek. A jáki templomot *Rátkai László* plébános szakavatottan, humorosan anekdotázva mutatta be, majd gradistyei horvátországi központjába, Szentpéterfára látogattak, ahol Kohuth Miklós polgármester röviden ismertette a település történetét. Nem véletlen, hogy itt hangzott el *dr. Zsiga Tibor* történész előadása, mely a „Trianoni pecsét feltörése – a nyugat-magyarországi felkeléstől a vasfüggönyig” címet viselte. Az előadó újszerű adatokat, ismereteket tárt a résztvevők elé, kiemelve a határ menti horvát és német települések ragaszkodását Magyarországhoz, amelyet 8 évtizede tanúsítottak. A himnusz élénklésével megkoszorúzták a Communitas Fidelissima (Leghűségesebb község) emlékművet, majd a szomszédos horvátlövői történelmi emlékhely megtekintése után közlőrlől tapasztalhatták meg az évtizedes elzártságot tanúsító, a felsőcsatári hegyen rekonstruált Vasfüggöny emlékpark relikviáit. *Goják Sándor* hihetetlen erőfeszítéssel, elhivatottsággal építette fel múzeumi bemutatóhelyét, a találkozót hiteles történetek elmondásával tette érdekfeszítővé és szívélyes

vendéglátásával emlékeztetéssel. A tartalmas tanulmányutat Vaskeresztesen zártuk, az Alpokalja fogadóban.

A találkozó vasárnapi záró délelőttjén *Balogh Mihály* (Győr megye) települése, Győrország testvér-települési kapcsolatrendszerét mutatta be, érzékletesen beszélt az isonzói zárandoklatok élményeiről, az ott tapasztalt emlékezőségi példáiról. *Orbán Róbert* (Vas megye) bemutatta az *Őrségi utakon...* elnevezésű turisztikai és helytörténeti projektet, az elkészült képes kiadványokat. A szabad beszélgetésben *Karacs Zsigmond* családjának Vas megyei kötődéseiről szólt.

A konferencia zárásakor ismételt hangsúlyt kapott az egymás közötti kapcsolatépítés fontossága, az ötletek átvétele, a helytörténet-honismeret összekapcsolása a kulturális és turisztikai területtel, az európai együttműködési lehetőségek bátrabb kihasználása. A konferencia résztvevői abban a reményben búcsúztak el egymástól, hogy a találkozói igen hasznos, értékekben gazdag volt, a látott és hallott példák megerősítést adhatnak a vállalt feladataink teljesítéséhez, a közös munka eddigi eredményei még inkább nyilvánosságot kaphatnak a Szombathelyről elindított kezdeményezésben, a Honismeret Napjában.

Zsámboki Árpád

Északi régió, Aszód

A Honismereti Szövetség határ menti és határokon átvágó honismereti és kulturális kapcsolatok konferencia-sorozatának eseményeként rendezte meg Aszódon a Pest megyei Érdy János Honismereti Egyesület (2007. március 30–31-én és április 1-jén) Magyarország északi megyéinek regionális konferenciáját. A konferenciát a Nemzeti Kulturális Alap, a Könyvtárosok Egyesületének és az Evangélikus Egyház Aszódi Petőfi Gimnáziumának és Kollégiumának, valamint Pest Megye Önkormányzatának támogatásával, a bagyi Helytörténeti Baráti Társaság közreműködésével és Szűcs Lajos úrnak, a Pest megyei Önkormányzat elnökének fővédnökségével sikerült megvalósítani.

Már a konferencia előadójának toborzása közben tapasztaltuk, hogy mennyire szerető és gazdag ez a tevékenység a honismeret kedvelő, a hagyományokat őrző civil szervezetekben, falusi, városi közösségekben. Jó érzés töltötte el a szívünket, hogy nemcsak itthon, de a politika által kijelölt határokon túl is ott vannak azok az élő, működő, határokat nem ismerő emberi és lélekemelő kapcsolatok, amelyek tartalmassá és változatosá teszik az emberek ünnepeit, hétköznapjait.

Az előzetes elképzeléseinket csak maguk a beszámolók múlták felül. Jó volt hallani, hogy él és együtt ápoljuk a Rákóczi-hagyományokat itthon, Kárpátalján és a Szlovákiában, hogy sok éves kapcsolatok gyümölcseként születnek szép tájakat, gazdag hagyománykincset bemutató kiadványok, sőt kiadványsorozatok, és hogy milyen tartalmas munkát végeznek közösen és egymást segítve az itthoni és a határon túl működő, oktatással foglalkozó társintézmények, könyvtárak és múzeumok. A referátumokat hallgatva ébredtünk rá mennyire kevésbé ismerjük az élő hagyományokban ma is oly gazdag Gömörországot, az abauji, a tornai kistérségeket, hogy milyen színes hagyományörző, régi hagyományokat felelevenítő életet élnek a kis közösségek. Hogy a felesége kedvéért magyarul is megtanuló szlovák férj fényképezi végig a magyarlakta települések szépséges parasztportáit és népi műemlékeit. Hogy mennyire élő és szinte napi kapcsolat épült ki a Budára és Budaörsre, vagy akár a szomszéd közösségbe, Tökre dolgozni átjáró svábok és a több évszázada elbocsátó óhaza, vagy a háború után kényszerűségből Németországba visszatelepült családok között. Hogy milyen keveset tudunk a Vajdaságban élő, magyarságukat kutató honfitársainkról, s hogy a sok gond mellett is igyekeznek jó kapcsolatot fenntartani anyaországukkal a hazánkban élő szlovák és ruszin kisebbségek.

A konferencián Budapestről, Pest, Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyéből, Szlovákia több városából és a Vajdaságból érkező, mintegy hatvan résztvevő hallgatta meg a másfél napig tartó huszonhárom előadót által ismertetett, sok szállal, többszörösen is átszőtt kapcsolatot sokféle aspektusból ábrázolt, gazdag képanyaggal illusztrált beszámolót és korreferátumot.

A konferencia első napján *Halász Péter*, a Honismereti Szövetség elnöke résztvevőket köszöntő szavai után beszámolt a korábbi, hasonló témában szervezett konferenciákról. Ezután *Székely András Ber-*

talán az Oktatási és Művelődési Minisztérium vezető főtanácsosának előadását hallgattuk meg Magyarország határokön átívelő kulturális kapcsolatainak alakulásáról és változásairól a rendszerváltás óta. Elsősorban a kapcsolatok minőségi és tartalmi változásaira hívta fel a figyelmet.

Ezen a délutánon még három referátumra került sor. Elsőként *Végh József*, a rétsági Művelődési Ház igazgatója beszélt Nyugat-Nógrád magyar és szlovákiai magyar kapcsolatáról, amelynek gyümölcseként nemrégiben jött létre két, közösen alapított irodalmi díj és a beküldött pályázatokból néhány antológia. A díjak feladata, hogy ápolják, és tovább vigyék azt a szellemiségét, amelyet a két névadó Spangár András*, illetve Jókai Mór** képviselt. A következő előadó *Mándli Gyula*, a váci Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója volt, aki a váciak és az ipolyságiak – lassan két évtizede tartó – kapcsolatáról szólt, amely nemcsak a közösen megrendezett programok számára bővelkedik, de öt éve kölcsönösen aláírt, megpecsételt irással is rendelkezik. A napot *Kércsi Tibor*, az encsi Művelődési Ház igazgatójának képekkel és filmekkel illusztrált beszámolója zárta, amelyben részletesen megismerkedhettünk az abaúji kistérség és a Felvidék igen sokoldalú kapcsolatával, közösen ápolt hagyományaival.

Szombaton *dr. Szabó Géza* főiskolai docens referátuma nyitotta a napot, aki a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola és a Beregszászi Tanárképző Főiskola által, most már sok éve közös erőfeszítéssel fenntartott, gyümölcsöző intézményi és honismereti kapcsolatáról számolt be. Tevékenységük – természetesen – nemcsak a két intézmény közötti szakmai tevékenységet érinti, de a megyei Honismereti Egyesület közreműködése által kiterjed egész Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére és Kárpátjára is. *Király Katalin*, a Szlovák Közművelődési Központ igazgató asszonya az Országos Szlovák Önkormányzat magyarországi tevékenységéről, intézményeiről, folyóiratairól, az anyaországi kapcsolatokról, a közös rendezvényekről, a többszöriösen be-, ki-, át-, oda- és visszatelepült és -telepített szlovákiai magyarok vagy magyarországi szlovákok kulturális kapcsolatáról beszélt. Ezt a témát fejtegette közvetlen hangú előadásában *Giricz Vera* a Magyarországi Ruszin Önkormányzat képviselője is, aki a hazai és a szomszédos országokban élő ruszin közösségek nehézségek közepette is sokirányú és sokoldalú tevékenységéről számolt be.

Érdekes és hangulatos előadásokat hallottunk a magyarországi németiség hagyományörző és hagyományteremtő tevékenységéről. Először az obudai „barnalábúak” testvérvárosi kapcsolatáról *Tauner Tibor* a „Braunhaxler” Obudai Német Hagyományokat Ápoló Egyesület elnöke, majd *Grósz András* a dr. Riedl Ferenc „Heimatmuseum” történetész-levéltárosa a budaörsi svábság ma is élő új és régi hagyományairól, valamint németországi kapcsolatairól beszélt. Végül a Pest megyei Tök magyarjainak a németekkel kötött barátságról *Baksa László* polgármester tartott színes beszámólót.

A délelőtti *Gál Sándor*, az egeri Művelődési Ház igazgatóhelyettese foglalta össze kiválóan, vizsgálva a partnerség szerepét a magyar kultúra értékeinek megtartásában, s hogy milyen módon vették ki részüket ebből az együttműködésből a kulturális intézmények és a civil szervezetek Heves megyében.

Halász Magdolna, a sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár igazgatója a több éve sikeresen folyó kárpát-medencei magyar könyvtárak könyvtárszakmai kapcsolatait, a határon túli könyvtárosok képzésének és a velük való együttműködés eredményeit, sikereit tárta a hallgatóság elé. *Vas Ágnes* könyvtáros a Madách Imre Városi Könyvtár és a Balassagyarmati Honismereti Kör, illetve a Csáky Károly és Urbán Aladár, a Palóc Társaság és a Komjáthy-társaság közreműködésével közösen megrendezett, életművekben gazdag íróolvasó-találkozókról, könyvbemutatókról, vers- és prózamondó versenyekről, vetélkedőkről, képzőművészeti kiállításokról, előadásokról, kirándulásokról tartott átfogó ismertetőt. *Puntigán József* a Losoncon élő magyarság honismereti-helytörténeti törekvéseiről és eredményeiről adott hírt.

A borsodi kistérség és Gömörország múzeumainak, levéltárainak és könyvtárainak közös honismereti és helytörténeti kutatásairól, az együttműködés kiadvány, periodika és könyvterméséről *Bodnár Mónika*, a Putnoki Gömör Múzeum muzeológusa és *B. Kovács István* Rimaszombatból, valamint *dr. Rémiás Tibor*, a miskolci Herman Ottó Múzeum főmuzeológusa tartott részletes beszámólót. A tornai kistérség honismereti, hagyományörző kapcsolatairól, gazdag kiadványagáról és a közös tevékenység eredményeiről *Laki Lukács László* népi iparművész tartott *Josef Penjasko*, szlovák fotós által készített fényképeivel illusztrált beszámólót. A Rákóczi-hagyományok történetéről – a Felvidék, Erdély és

* Spangár András az 1700-as évek elején elsőként vette számba a magyar nyelven írókat, s elsőként fordította latinról magyarra István király, máig sokat idézett, fiához, Imre herceghez írt Intelmeit.

** A Jókai nevét viselő díjnak volt patrónusa, a sokunk által ismert és kedvelt, lapszerkesztő, kultúraszervező, helytörténet-kutató Szénássy Árpád sokoldalú egyénisége, kinek távozása máig fájó űrt hagyott maga után.

Kárpátalja között a hid szerepét betöltő Sárospatakot középpontba állítva – dr. Tamás Edit, a Rákóczi Múzeum muzeológusa tartott értékes és tartalmas előadást.

Szöke Anna néprajzkutató, aki a Kiss Lajos Néprajzi Társaság képviselőjében a Vajdaságból érkezett, a hagyományok kutatásáról, néprajzi gyűjtésekről, saját identitásuk erősítéséről és arról beszélt, hogy milyen nagy jelentősége van számukra, mennyire megerősíti őket tevékenységükben, amikor az anyaország érdeklődik munkájuk iránt. A nap záró korreferátumát a Hajdú-Bihar megye képviselőjében érkezett dr. *Krajczárné Sándor Mária*, a Berettyóújfalui Múzeum munkatársa tartotta, aki a határon túlról meghívott gyermekeknek szervezett honismereti táborok hasznáról, értékeiről, a gyermekek magyarságának eszmei és gyakorlati megerősítéséről beszélt a gyermekrésztvevő és a felnőttként szervező muzeológus, a szemtanú élményeivel.

A konferenciának helyet adó aszódi Evangélikus Gimnázium és Kollégium csodálatos környezete és a házigazdák képviselőjében *Koncz István* igazgató-helyettes úr vendégszeretete tette még kellemesebbé a tartalmas konferenciát. Az esti, baráti beszélgetések pedig még tovább erősítették a résztvevőkben a hitet és a lelkesedést, hogy tevékenységük és munkájuk értékteremtő, hasznos és nem hiábavaló.

Végül, a konferencia utolsó napjának záróakkorjaként *Máté György*, egyesületünk fiatal néprajzos vezetésével rövid falunézőbe mentünk a Galga mentén. Felkerestük a virágvasárnap díszbe öltözött Turát, Galgahévizet, Hévízgyörköt és végül Bagot, ahol finom süteménnyel, borocskával várt bennünket *Balázs Gusztó* bátyánk, a bagai Helytörténeti Baráti Társulat vezetője és *Nagy Jenőné Magdika*, aki barátnői és a rokonok segítségével megmutatta nekünk a több száz darabból álló bagai viseletgyűjteményét, a „bölcsőtől a koporsóig”. Látogatásunkat és a konferencia programját egy általuk gyönyörűsége-sen elénekelt szép, régi Mária-dicsérettel zártuk.

Halminé Bartó Anna

Épül a Magyar Nyelv Múzeuma

2007. április 12-én Széphalmon, Kazinczy Ferenc egykori gyümölcsöskertjében ünnepélyes keretek között tették meg az első kapavágást a Magyar Nyelv Múzeuma építkezésén. Örömmel gondolhatunk arra, hogy bár a 2001-ben történt alapkölvetétel óta hosszú évek múltak el, most sikerült elindítani a régóta formálódó elgondolás megvalósítását. A régió közös erőfeszítésével dolgozták ki az „*Összefogással Tokaj Világörökségéért*” programot, amelynek egyik eleme a széphalmi új épületegyüttes, s az elnyert 400 millió forintos támogatást egészítette ki Borsod-Abaúj-Zemplén megye közgyűlése további 300 millió forinttal, hogy ez a nagy és fontos kulturális beruházás megvalósulhasson. *Radványi György* Ybl-íjas építésmérnök dolgozta ki a terveket, amelyek a XXI. század anyagait és formáit alkalmazva teremtenek keretet nyelvünk történeti útjának, mai változatainak, gazdagságának, a magyar nyelven létrehozott kiváló alkotásoknak a bemutatására.

Kell-e indokolni, hogy miért éppen ezen a helyen kell felépíteni ezt az intézményt? Talán elég Petőfi Sándorra hivatkoznunk, aki 1847 júliusában járt ezen a tájon, s széphalmi látogatásáról így írt Úti leveleiben: „*Újhelytől félóránnyira éjszak felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer odazárándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába.*” Petőfinek e soraira is gondolva javasolta az illetékeseknek dr. *Pásztor Emil* kezdeményezése nyomán a Kazinczy Ferenc Társaság 1994-ben, hogy Széphalmon, a Kazinczy-émlékkertben létesüljön egy magyar nyelvtörténeti múzeum. Évente igen nagy számban látogatnak el Magyarország minden részéből egyének, családok, csoportok Kazinczy Ferenc sírhelyéhez, a közelében emelt emléksarnokba. Hazánkban ez a leglátogatottabb irodalmi emlékhelye, és innen indult a XIX. század elején a magyar nyelv megújítását célzó mozgalom. De erről a vidékről, Abaújból származik a magyar nyelvnek olyan nagy alkotása, mint a vizsolyi Biblia (1590), olyan kezdeményezése, mint az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat megjelenése (1788).

Hazánkban előzmények nélküli vállalkozás kibontakozásának lehetünk tanúi. Fel is merül a hírek nyomán két aggodalmaskodó kérdés. Az egyik az, hogy vajon lehetséges-e egyáltalán a folytonosan mozgásban lévő nyelvet kiállítások formájában az érdeklődő közönség előtt bemutatni; a másik pedig

az, hogy nem szomorú dolog-e anyanyelvünket múzeumba zárni. A két kérdés, természetesen, összefügg egymással. A *múzeum* szó valóban sokak számára csupán a múlt konzervált emlékeinek gyűjteményét jelenti, s úgy tűnhet, eleven nyelvünk nem illeszthető efféle tárházba. Ha azonban a szó eredeti jelentésére gondolunk, vagyis hogy a múzeum „a műzsák otthona”, akkor már nemcsak a holt anyag, hanem az élő alkotói folyamat is beilleszthető a fogalomba. S tegyük hozzá a múzeumnak mint közgyűjteménynek a szerepköreit: a gyűjtést, a tudományos feldolgozást és a bemutatást, s máris elfogadhatjuk, hogy a nyelvnek is lehet ilyen tevékenységeket végző intézménye. A modern audiovizuális technikai eszközök segítségével pedig megoldható a bemutatás.

Az épület több egységből áll. Az állandó kiállítások rendezésére háromszintes tércsoportot alakított ki a tervező, amelyek egy belső előtérből nyílnak, az érdeklődők itt mélyedhetnek el egy-egy választott témában, anyagban. Az előcsarnokból nyílik az időszaki kiállítási tér, a kiselőadó. Igen sok lehetőséget kínálnak az előcsarnok és az előadóterem egybenyíló terei a nagyobb rendezvények megtartására (konferenciák, előadások, nyelvi versenyek, koncertek). Az épületben lesz egy *könyvesház*, amely könyvtár, folyóirat-olvasó, bolt és kávézó egyben. A múzeum interaktív állomásokkal felszerelt pontjai a látogatókat a szokott múzeumi sétára szánt időn túl is ott fogják tartani. A hivatali helyiségek az emeleten kapnak helyett; itt alakítják ki a hosszabb-rövidebb időt az intézményben töltő kutatók, gyakornokok fogadására alkalmas egyterű, de bútorzattal elválasztható munkahelyeket.

Az intézmény állandó kiállítása változatos – képi, hangzó, a látogató bevonására lehetőséget adó – formában mutatja majd be a Föld nyelveinek típusait, családait, nyelvrokonainkat, a magyar nyelv kialakulására vonatkozó tudományos elméleteket. Nyomon követhető a magyar nyelv történeti fejlődése a legrégebb nyelvemlékeinktől a mai beszédmód jellemzőiig. Tanulmányozhatók az élő nyelv területi változatai, a regionális köznyelvek, a nyelvjárások, beleértve a határainkon kívül élő nemzettestek nyelvét, valamint a különböző társadalmi csoportok (pl. a szakmák, az ifjúság, a sajtó) nyelvhasználatát. Bemutathatók a nyelvünk gazdagításában kulcsszerepet vállaló alkotók (tudósok, írók, költők) alapművei, a nyelvünk rendszerét tagláló nyelvtankönyvek, a szókincsünket tartalmazó szótárak, s a magyar hangrendszer és beszédmód illusztrálására pedig megszólalnak jeles honfitársaink Kossuth Lajostól, Babits Mihályon, Kodály Zoltánon át Sütő Andrásig. Kiváló színészeink, előadóművészeink videofelvételei adnak példát a szép magyar beszédre. Időszaki kiállításokat a magyar nyelvtörténet egy-egy eseménye, jelentős szereplője tiszteletére rendezhetnek, vagy az állandó kiállítás anyagát kiegészítő tematikus tárlatot hozhatnak létre (például: arról hogyan szólalt meg a Biblia magyarul), továbbá képzőművészeti alkotásokat állíthatnak ki, például jeles könyvillusztrációkat.

Bizonyára kihasználják majd az előcsarnok és az előadóterem kínálta lehetőségeket hangversenyek, irodalmi estek, matinék rendezésével. Otthonra lelhetnek itt a tudományos konferenciák, kulturális találkozók. Igen nagy számban látogatnak el Széphalomra iskolai csoportok, akik a jövőben már nemcsak az emléksarnokban látható, Kazinczy életútját bemutató kiállítást tekinthetik meg, nemcsak Kazinczy sírjánál emlékezhetnek meg, hanem kultúrált körülmények között találkozhatnak a magyar nyelvvel kapcsolatos ismeretekkel, értékekkel. Az intézmény ki tudja majd elégíteni az ismeretterjesztő előadások, bemutatók, anyanyelvi foglalkozások, vetélkedők szervezésére irányuló igényeket is.

A Magyar Nyelv Múzeuma – reményeink szerint – a kutatásnak, a tudományos műhelymunkának is otthona lesz. Könyvtár, hangtár, kutatószoba áll azok rendelkezésére, akik elmélyülni kívánnak egy-egy nyelvi jelenség tanulmányozásában. Széphalom a magyar-szlovák határ mentén fekszik, nyilván vonzani fogja a határon túli látogatókat, s teret nyit a nyelvi kölcsönhatások vizsgálatának. Már is van érdeklődés a tengeren túlról, olyan kívánságot fogalmaztak meg, hogy a Magyar Nyelv Múzeuma segítsen az Új Világba elkerült magyarok nyelvcsereére kényszerült leszármazottainak képet alkotni elődeik anyanyelvről, kultúrájáról. Széphalom, amely utoljára Kazinczy idejében volt egyik szellemi központja a magyarságnak, ismét vállalhat hasonló küldetést.

A honismereti mozgalom is minden bizonnyal hamar fel fogja fedezni, hogy a Magyar Nyelv Múzeuma milyen kiváló lehetőségeket nyújt. Hagyományaink, nemzeti értékeink tükrözője a nyelv, ez a széphalmi új csarnokban szemléletesen igazolódik majd. Múlt és jelen találkozik szerves egységben. Társadalmi közügy, hogy Széphalom ezután is nemzeti zárandokhelyünk legyen, s hogy szellemikben, magyarságtudatban gazdagodva indulhasson innen tovább a látogató.

Kováts Dániel

Árpád-házi Szent Erzsébet és kora

Középiszkolás vetélkedő Sárospatakon

A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, az Árpád-házi Szent Erzsébet Történelmi Társaság, a Sárospataki Római Katolikus Egyház, a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény és Sárospatak Város Önkormányzata 2006-ban hirdette meg „Árpád-házi Szent Erzsébet és kora” című történelmi vetélkedőjét a Kárpát-medence magyar középiszkolásai számára. A versengésbe Felvidék, Erdély és Magyarország gimnáziumai, szakközépiszkolái, hittanos csoportjai kapcsolódtak be. Előzetesen készített dolgozataik egy része Árpád-házi Szent Erzsébet életéhez, kultuszához kapcsolódott, a munkák másik része helytörténeti kutatásokon alapult, vidékük, városuk Árpád-kori történetét, műemlékeit dolgozta fel. Írásaikból kitűnt, hogy a mai középiszkolások is igyekeznek megérteni a XIII. századi történelmi eseményeket, a kor problémáit, a társadalom és az egyház erre adott válaszait. Sokan elgondolkodtak, és ismereteik alapján igyekeztek megérteni Szent Erzsébet cselekedeteit, érzéseit, s máig ható gondolatait.

2007. április 14-én rendezték Sárospatakon a vetélkedő döntőjét 12 csapat részvételével. Hat magyarországi és hat határon túli csapat jutott a legjobbak közé. Itt volt Egerből a Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium, Szakközépiszkola és Kollégium, Budapestről a Deák téri és a Fasori Evangélikus Gimnázium csapata, Debrecenből a Svetits Katolikus Gimnázium, Miskolcra a Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Sárospatakról a Református Kollégium Gimnáziuma diákjai. A négy felvidéki csapat Révkomáromból érkezett: a Selye János Gimnázium és a MARIANUM Magyar Tannyelvű Egyházi Iskolaközpont diákjai. Erdélyt a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Elméleti Liceum és a szilágysomlyói Simion Barnutiu Kollégium képviselte.

A vetélkedőn a zsűrielnök feladat körét a korszak kiváló ismerője, Szent Erzsébet életrajzának írója, Sz. Jónás Ilona professzorasszony vállalta. Helyet kapott még a zsűriben Jósvainé dr. Dankó Katalin a MNM Rákóczi Múzeuma igazgatója, dr. Szabó Irén az Árpád-házi Szent Erzsébet Történelmi Társaság elnöke, Bodnár Boglárka a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény munkatársa és Gál József a Vay Miklós Szakképző Iskola tanára. A verseny szervezője, a feladatok szakmai összeállítója, a döntő játék mestere dr. Tamás Edit volt. A verseny résztvevőit köszöntötte dr. Hőresik Richárd Sárospatak Város polgármestere, országgyűlési képviselő és Kecskés Attila római katolikus plébános.

A hétfordulós vetélkedő feladatai sokoldalúan tekintették át Szent Erzsébet korát és Árpád-házi királyaink évszázadait. A versenyzőknek számot kellett adniuk a Szent Erzsébet ikonográfiában való jártaságukról, topográfiai ismereteikről, történelmi totót tölthettek ki, fogalmakat kellett meghatározni, és személyeket bemutatni. A kérdések megidéztek a korszak szerzetesrendjeit: ferenceseket, domonkosokat, az Árpád-ház szentjeit, a kereszties-hadjáratokat. A diákoknak ismerniük kellett a korszak legfontosabb forrásait, köztük Szent István intelmeit, Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát munkásságát, az Erzsébet életét és csodáit bemutató korabeli írásműveket és az Árpád-kor mondavilágát.

Két történelmi szerepjáték a korszak részletes, ugyanakkor egyedi bemutatására adott alkalmat. Az egyik feladatsor Szent Erzsébet életének elemeit emelte ki, melyet párbeszéd formában mutathattak be a csapatok. Kiemelkedően jól sikerült a révkomáromi Selye János Gimnázium csapatának (Kovács Orsolya, Paksi Julianna, Pócsik Gabriella) előadása, ők Erzsébet magyarországi kultuszát mutatták be szemléletes, modern formában. Ugyancsak jól sikerült a Marianum Magyar Tannyelvű Egyházi Iskolaközpont komáromi diákjainak (Hastermann Adrienn, Kanyicska Boglárka, Kovács Krisztina) jelenete Klingsor jóslatának bemutatásával. A marosvásárhelyi Bolyai Liceum diákjainak (Cseterás Györgyi, Kiss Kató, Kovács Zsuzsanna Csilla) előadása is jól tükrözte, hogy sikerült megérteniük és megjeleníteniük Szent Erzsébet feleség, anya, főúri támogató szerepét. A verseny hatodik feladatáént megoldott szerepjátékban a csapatok XIII. századi történelmünk politikai eseményeit jelenítették meg.

A színvonalas vetélkedőt Sz. Jónás Ilona gondolataival zártuk. A verseny minden résztvevője e napra készült emléklapot és gazdag könyvesomagot kapott. Az ajándékkönyveket a jelenleg kapható Szent Erzsébet életrajzok, tanulmánykötetek és forrásmunkák közül válogattuk. A verseny a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiuma támogatásával valósult meg. Az ajándékkönyveket a Szent Erzsébet Történelmi Társaság, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Római Katolikus Egyház, valamint a Szent Gellért Kiadó és Nyomda ajánlotta fel, illetve a Római Katolikus Egyház és a Pataki Vár Alapítvány támogatásából vásároltuk.

A verseny résztvevői megismerkedtek Sárospatak nevezetességeivel, a Vártemplomban Kecskés Attila plébános úr vezetésével emlékeztek, és együtt imádkoztak Szent Erzsébet ereklyéjénél. Bízunk benne, hogy minden résztvevő történelmi ismeretekben gazdagodva és lelkiükben feltöltődve távozott Szent Erzsébet városából, Sárospatakról. Közülük sokan ígérték, visszatérnek. A Szent Erzsébet Jubileumi Év programjai őket és minden érdeklődőt, zárandókat várnak városunkba!

Dr. Tamás Edit

A verseny végeredménye: 1. *Selye János Gimnázium, Révkomárom (Szlovákia):* Kovács Orsolya, Paksi Julianna, Pócsik Gabriella. Felkészítő tanár: *Kovácsné Deák Irén.* 2. *Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma:* Bankus Róbert, Óri Péter, Szilágyi Rita. Felkészítő tanár: *Vinnainé Lakatos Éva.* 3. *Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Miskolc:* Tóth Fruzsina, Timár Lilla, Lányi Kristóf. Felkészítő tanár: *Ótvös Lajos.* 4. *Bolyai Farkas Elméleti Liceum, Marosvásárhely (Románia):* Cseterás Györgyi, Kiss Kató, Kovács Zsuzsanna Csilla. Felkészítő tanár: *Józsa István.* 5. *Deák Téri Evangélikus Gimnázium, Budapest:* Gresits Orsolya, Gergely Orsolya, Bibók András. Felkészítő tanár: *Gergely Koszta Attila.* 6. *Selye János Gimnázium, Révkomárom (Szlovákia):* Danczi Hajnalka, Kovács Erika, Molnár Éva. Felkészítő tanár: *Elek József.*

A Honismeret Napja Szegeden

Szegeden elsőként tartották meg március 24-én a Honismeret Napját, miután a Honismereti Szövetség elnöksége megtette erre vonatkozó felhívását. A Somogyi-könyvtár előcsarnokában négy tárlóban kiállítást rendezett a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, dr. Blazovich László elnök méltatta az alkalom jelentőségét. A kiállításon láthatók voltak Bél Mátyás művei, hiszen a tudós polihisztor születésnapja volt, s a kötetek mellé helyezett lexikon-szócikk tájékoztatta a nézőket a szervezett helyismereti gyűjtés egyik legelső személyiségének életművéről. A második tárlóban látható volt a kiváló helytörténész, dr. Oltvai Ferenc Bél Mátyás-emlékplakettje, amely átvezetett a mába és Csongrád megyébe. Kiírták a megyei díjazottak névsorát bemutatva egy-egy művüket. „A honismereti munkáért” plakettet is láthatta a közönség a kitüntetettek nevével együtt. Ide került két alapmű Szeged múltjáról: Reizner János klasszikus értékű négy kötetes monográfiája (Szeged története, 1899–1900), valamint Blazovich László nívódíjas legújabb összefoglalása (Szeged rövid története, 2005), melynek a Somogyi-könyvtár honlapján digitális változata is van. A harmadik tárlóban a megyében megjelent monográfiákból láthatunk válogatást, a negyedikbe pedig a Honismeret variációit és néhány helyi lapot (Megyei Honismereti Híradó, Marosvidék, a makói szakkör híradója, a csongrádi évkönyv) helyezték el, és ide került még két CD-rom is.

A kiállítás megrendezése Bogdán Lajos titkár ügyszeretét dicséri, aki úgy gondolta, hogy ha a Szövetség kezdeményezte a Honismeret Napját, akkor az induláskor a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek is csatasorba kell állnia. A Somogyi-könyvtár kiváló partner volt ehhez. Az is hozzájárult a sikerhez, hogy bőven van anyag, tehát sikerült tartalmas kiállítást létrehozni, amely megragadta a könyvtárba látogatók figyelmét. A megnyitón szóba került a folytatás igénye: a könyvtárak és múzeumok a Honismeret Napján évről évre bemutatnának legújabb helyismereti kiadványaikat, új szerzeményeket, egy-egy tagtársunk pedig bemutatkozhatna a nyilvánosság előtt ezen a napon. Bízhatunk benne, hogy a Szövetség felhívása nyomán a megyei egyesületek, a helyi körök és az egyéni kutatók, gyűjtők ünnepe, tevékenységének számbavétele és ösztönzője lesz ez az emléknap.

K. D.

Lovastúra a Hortobágyon

In memoriam

Tímár Irma

Búcsúzom Tímár Irmától, a közművelődés és a honismeret fáradhatatlan és hűséges, immáron eltávozott szolgálójától az Országos Honismereti Szövetség, a Baranya Honismereti Egyesület, a Siklói Vár- és Múzeumbaráti Kör nevében, és búcsúzom annak a kis csoportnak a nevében is, akik évről-évre, egy adott márciusi napon hűségesen összegyűltek dr. Vargha Károly tudós emléktáblájánál koszorúzni, ahonnan soha nem hiányzott Tímár Irma mosolygós arca. A búcsúzóik nevében kívánom, hogy a gyásszal közlelő érintett családot ölelje körül Isten vigasztaló szeretete.

Igen fájó érzéssel mondom ki azt, hogy búcsúzom, mert mögötte érzem azt a nehéz súlyt, amely most a szívre nehezedik, azt a tudatot, amely a halállal szembesít. Most még a jól sikerült fénykép eleven varázsával áll előttem a mosolygós arc, a fáradt, betegségeket is hordozó test minden gondját leküzdő szellemi frissesség, ahogy a terveiről, a honismereti munkáról, annak szépségeiről és fontosságáról beszél önfeláldottn. Ahogy, a türelmetlenség sodrásában vált gondolatról gondolatra, sorjázza a megoldásra váró feladatokat, és ahogy átlátva a szövevényes gondokon, gyűjtő világgosságot a megoldás útjára. Ahogy beszél a múlttól, a már előresietett munkatársairól és mindenkiről csak jót és jót és kedveset.

Munkájáról, a közművelődés szolgálatában eltöltött gazdag életútjáról nagyon szerényen vallott nem sokkal ezelőtt, egy beszélgetés során. Szívesebben húzta alá mások érdemeit, munkatársai szerepét, saját küzdelmeiről nagyon keveset beszélt. Csak hosszas unszolásra szolt eredményeiről. És azután mégis megnyílt és örömmel emlékezett vissza az 1960. év szeptemberére, amikor a Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztályán reá bízták az újonnan alapított Pécs-Baranyai Népművelő Tanácsadó vezetését. Új út, járatlan út, melyen indulnia kellett. Tudta, minőségi munkát várnak tőle és mindazoktól, akik hivatásukkal választották ezt a szép területet. Tudatosítani kell munkatársaiiban, hogy a népművelői munka nem öncélú tevékenység, hanem a nevelés egyfajta emberformálójának kell lennie.

Ehhez a munkához kellett a megfelelő intézmény, kellett a csoport- és szakkörvezetők, a továbbképzések, a módszertani bemutatók és egyéb segítő anyagok, a különböző szakmai kiadványok. Akkor kezdte érezkenni, hogy milyen nagyszerű, ugyanakkor milyen felelősségteljes és hatalmas, távlatot nyitó szolgálatot bíztak rá. De nem sokat töprengett, jó karmesterként tette dolgát és kitűnő érzékkel, egyéni adottságának teljes rászánásával dolgozott a kitűzött célért. Munkatársaival egymás után írták és jelentették meg a szakmai kiadványokat. Ezek száma elérte a százat, zömüket ő készítette.

1970–1979-ig a Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztályán, közművelődési csoportvezetői beosztásba került. E munkakörben a közművelődési munka tartalmi, módszertani segítése mellett, most már az irányítás, a felügyelet, az ellenőrzés határozta meg a tennivalók nagy részét. Szoros kapcsolatot alakított ki a járási és városi közművelődési felügyelőkkel. Tanfolyamokkal, igazgatási módszertani anyagokkal segítette munkájukat.

Vezetésével szoros kapcsolat alakult ki a szomszéd megyékkel. 1970-től Somogy, Tolna, Zala és Baranya közösen rendezte meg a Dél-dunántúli Népművészeti Heteket, mindig máshol. A Somogy megyével közösen rendezett Zselici Tanácskozások eredménye kb. ezer oldalnyi tudományos anyag, mely nyomtatásban, 5 kötetben jelent meg.

A megyénél eltöltött évei igen gazdag, színes kulturális lehetőségeket teremtettek számára, és ezeket a lehetőségeket igyekezett is a jó sáfár gondosságával és lelkiismeretességével ki is használni. Országosan Baranyát mintamegyének tekintették a közművelődés területén elért eredményei miatt.

1960-tól 1979-ig, nyugdíjba vonulásáig a Baranyai Művelődés című szakmai folyóirat rovatvezetőjeként is tevékenykedett. 15 éven keresztül részt vett a Pécsi Tanárképző Főiskolán a jövőbeni tanárok kötelező népművelési képzésében. 1972-től a szombathelyi Tanítóképző Főiskola Népművelés-könyvtár szakcsoportjának Pécsre kihelyezett tagozatán a népművelés módszertanát oktatta. Gazdag volt irodalmi tevékenysége is. Honismereti, közművelődési, közoktatási tárgyú írásai, tanulmányai kísérték szakmai életútját.

Pályája nem volt teljesen zökkenőmentes, sok nehézséggel, sokszor értetlenséggel kellett megküzdenie. Ezeken a nehézségeken az örömteli eredmények segítették át. Boldog volt, amikor a kulturális terület legkülönbözőbb szakemberei és kiváló pedagógusok, az iskolai munka mellett a „köz” művelő-

dését is feladatuknak tekintve segítették. Ezekre a munkatársaira haláláig nagy szeretettel gondolt, akiket az úgy mellé tudott állítani.

Boldog érzés fogta el akkor is, ha a megépült múzeumokra, néprajzi és helytörténeti gyűjteményekre, kiállításokra, a nagy évfordulók rendezvényeire, a Mohácsi Emlékparkra, a Villányi Szoborparkra, a Sikkői Alkotótelepre, képzőművészeti alkotásokra, egyéb szabadtéri szobrokra, nemzetiségi anyagokra, az emléktáblák elhelyezésére, a Pécsi Rádióra és a Pécsi Televízióval való kapcsolatára gondolt, mert akkor úgy érezte, hogy ezekben az ő munkája is benne volt és tevékenysége nem volt hiábavaló.

A honismereti munkával 1960-ban kezdett megismerkedni. Lemle Géza és Varga Károly voltak elindítói, szakmai segítői. Honismereti módszertani füzetek szerkesztésével, kiállítások, szakmai kirándulások szervezésével, honismereti olvasókönyv írásával, tapasztalatcserék létrehozásával pezsgővé tette munkatársaival együtt Baranya megyében a honismereti munkálkodást. Az országban egyedülállóan, 1982-től kétéves honismereti tanfolyamok működése is megindult a vezetésével. Ezek a tanfolyamok, képezték ki azokat az önkéntes honismereti munkásokat, akik meggyeszerzte megszervezték és működtették a honismereti szakköröket.

Nem hallgathatom el azt sem, hogy attól kezdődően, ahogy megalakult Baranya megyében a honismereti egyesület, vezetőségi tagja, egyik szellemi motorja volt haláláig az egyesületnek. Honismereti tevékenységét az Országos Honismereti Szövetség is megszemenően elismerte és méltányolta.

Kitüntetéseiről, hivatalos elismeréseiről szerényen hallgatott és csak némi szelíd kérés után annyit mondott el, hogy: igen, nem panaszkodhatom, működésem során számos állami, társadalmi kitüntetés, illetve díjat kaptam. Egy oklevélre különösen büszke volt, amit a Horvátországi Magyarok Szövetségétől kapott, megalakulásuk 35. évfordulójára. Ebben külön, az ő személyének szólóan az áll, hogy „Nemzetiségünk művelődésében kifejtett eredményes munkálkodásért”. Ne tekintsd dicsekvésnek, de hadd mondjam meg, az oklevél méltatása ugyan rövid, de nem üres szólam, mondta, sokat tettem jó kapcsolatainkért. És amikor ez a szervezet pár hónappal ezelőtt meghívta egy jubileumi ünnepségre, csendes reménységgel készült, még ütlevelét is kiváltotta, de végül mégis le kellett tennie az utazásról.

Egy gazdag életutat zárt le most a szomorú és kéréllhetetlen eltávozás. De, felülemelkedve a gyász fájdalomán, hadd mondjunk köszönetet annak az Odaföntvalónak, aki elindította, végig vezette és áldásá tette az ő útját, hogy munkájának gyümölcsét sokan élvezhetjük és hálás szível gondolhatunk arra az útszakaszra, amit vele együtt járhattunk.

Kívánom, legyen áldott emléked, sírod felett örködjön szeretett városod jó csillaga.

Dr. Simor Ferenc

Kovalcsik András

Eltávozott körünkéből Kovalcsik András, Balassagyarmat díszpolgára, a Balassagyarmati Honismereti Kör elnöke. Vezetésével csaknem harminc év alatt több mint háromszáz előadást, emlékülést tartottunk a városi könyvtárban és a helytörténeti gyűjteményben. Vendégül láttunk sok elszármazottat, határon túli helytörténeti kutatót, honismerettel foglalkozót. A kutató tagok beszámolót tartottak, mások családjukkal „házigazda” szerepkört vállaltak a rendezvényeken. Honismereti kirándulásokat szerveztünk, kiállításokat rendeztünk, emléktáblákat avattunk, kiadványokat jelentettünk meg. Mindezt a Madách Imre Városi Könyvtár égisze alatt, amely 1978-ban vállalta a Kör működtetését, s azóta folytonosan „gazdája”, fenntartója az irodalmi, történelmi múlt, az épített és természeti környezeti értékek feltárására és megőrzésére alakult hagyományápoló civil szervezetnek.

Kovalcsik András matematika-fizika szakos középiskolai tanár volt. Nevelői ifjúkorában az egyházi kollégiumban „megfertőzték” a humán tárgyak szeretetével. Cserkészként megismerkedett a népdalokkal és a népi tánccal, később figyelemmel fordult a népi írók felé. Érdeklődést mutatott a művészetek, elsősorban a zene- és képzőművészet iránt. Maga is énekelt kórusokban, néptáncolt, s fotói, fotográfiai művészi alkotások.

A makói születésű fiatalember pályakezdő pedagógusként ifjú feleségével az ötvenes évek elején került Balassagyarmatra. A kisváros befogadta a fiatal párt, otthont adott a két fiúgyermek felnevelő Kovalcsik családnak. Életre szóló barátságot kötött kollégákkal, tanítványokkal a polgáriból létrejött

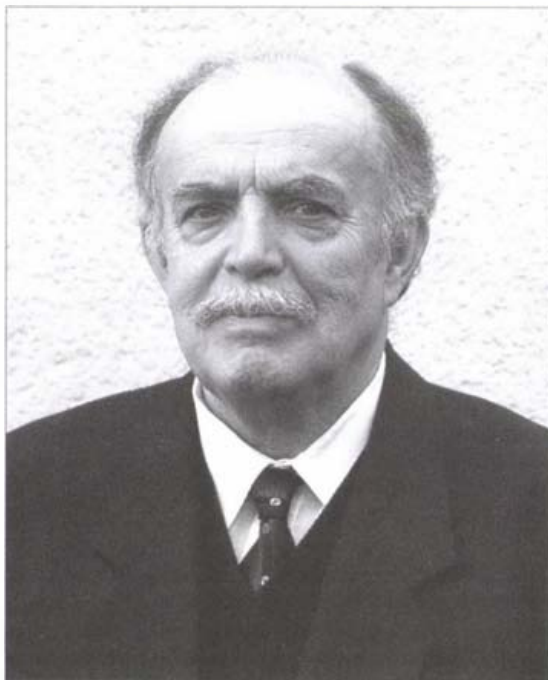
általános iskolában, a tanítóképzőben, majd a patinás gimnáziumban, a Balassiban. Egyre több lett a helyi ismerős, barát, a kortársak mellett idősebbek is. A velük folytatott beszélgetések megjelenítették a régi várost, a kép gazdagodott a már elhalt személyekkel, lebontott üzletekkel, bezárt intézményekkel. A múlt iránti fogékonyságát hasznosíthatta a gimnáziumban is: az érettségi találkozókra, öregdiák összejövetelekre mindig hivatalos volt, először mint fotós, később pedig mint a régi idők és személyek jó ismerője. A fotózás történetisége is foglalkoztatta: összegyűjtötte a régi balassagyarmati fotográfusok képeit, megmaradt dokumentumait. Jó szemmel meglátta az értékeket. Idős ismerősei leszármazottaitól régi fotókat, családi iratanyagot kért és kapott, melyek ma a helytörténeti gyűjtemény alapvető dokumentumai.

Az 1970-es években egymással párhuzamosan többen is kutatni kezdtek a városban. Szabó Károly az irodalomtörténeti emlékeket, Kmetty Kálmán az utcanevek eredetét, Réti Zoltán a város híres zenészeinek, Rózsavölgyi Márknak az életét tárta fel. 1977-ben megjelent a várostörténeti monográfia, több mint félezer oldalon. A múlt értékeinek felfedezőit Podlipszky Ervin könyvtárigazgató 1978-ban összehívta az akkoriban átadott fiókkönyvtárba, a mai helytörténeti gyűjteménybe, s belőlük megalakult a *Honismereti kör*. Elnököknek egyhangúlag Kovalcsik Andrászt választották meg, aki ezt a tisztséget haláláig betöltötte. Személyiségéből eredeztethető, hogy vezetői feladatot kapott. Képes volt az apró részleteken felülemelkedni, a lényegre koncentrálni. Szenvedéllyel gyűjtött mindent, ami Balassagyarmattal kapcsolatban volt. Elévülhetetlen érdemei vannak értékeink felkutatásában és megőrzésében, legyen az városképi jelentőségű műemlék, síremlék, fotó, vagy bármely dokumentum.

A gimnáziumi jubileumi összejövetelekből, a Balassi öregdiákjainak találkozóiból bontakozott ki a nyolcvanas évek elején *Balassagyarmat barátainak találkozója*, a gyarmatiak és az innen elköltözötték évente megrendezett budapesti összejövetele. Kovalcsik András összekötő kapocs volt az elszármazottak és a szülőváros között, sokszor megkeresték a hazlátogatók, tőle gyűjtve információkat egymásról.

Szókimondó ember volt, véleményét nem rejtette véka alá. Javaslaiban felhívta az illetékesek figyelmét az elkallódó értékekre, de az értékteremtő emberekre is. Éljenek itt, vagy az ország legtávolibb pontján. A hetvenes években sokan bántották, lekicsinylően említették lokálpatriotizmusát. Nem volt bosszúálló ember. Ha jó ügyet szolgált az összefogás, képes volt azokkal is együttműködni, akik korábban megsértették. S mi más lehetett volna a cél, mint a kulturális javak megbecsülése, mentése, nyilvánosság elé tárása?

Balassagyarmat kulturális életének nemesak szervezője, de állandó résztvevője. Jelen volt a kiállítás megnyitókön, komolyzenei hangversenyeken, könyvpremieréken, egyházi rendezvényeken. Munkahelyein, a Balassi Bálint Gimnáziumban, majd a Szondi György Szakközépiskolában vitrinek, tablók őrzik iskolatörténeti bemutatóit, a névadót ábrázoló képzőművészeti alkotások dicsérik jó ízlését és rábeszélőképességét, amivel a városban élő, vagy a városhoz kötődő művészeket arra ösztönözte, hogy alkotásaikat közintézménynek adományozzák. Sírig tartó barátság fűzte festőművész kollégájához, Farkas Andrásához, akinek munkáiból gyakran rendezett kiállításokat a megyében és a megyén kívül is. Azonos gyökerek; a föld szeretete, a paraszti munka megbecsülése, a földművelő ember tisztelete tette kapcsolatukat mind szorosabbá.

Határon innen és túl szívesen ment előadást tartani, kiállítását rendezni, segíteni a kisközösségek hagyományápoló, nemzeti tudatot megőrző tevékenységét.

A képzőművészet iránti vonzalmának köszönhető nagy felfedezése, *Horváth Endre pénzjegyszerző grafikusművész* hagyatéka, amivel Rebmann Rókusnál, a művész nővérénél ismerkedett meg. Múzeumi pályázat, majd kiállítások, ezt követően ajándékozási szerződés, állandó kiállítás, alapítvány, képzőművészeti album jelzi azt az utat, melyet Kovalcsik András és Rebmann Rókusné bejárt azért, hogy közkinccsé tegyék a művészi hagyatékat. Az első kiállítás és emlékülés megrendezéséhez segítséget nyújtott a Pénzjegynyomda teljes szakmai gárdája Vagyóczky Károly grafikai osztályvezetőtől a vezérigazgatóig, akik napjainkig alkotások átadásával, kiadványok előállításával segítettek és segítik Horváth Endre művészetének bemutatását.

A Horváth Endre Alapítványt azzal a céllal hozta létre az alapítványtevő, Rebmann Rókusné, hogy a Balassagyarmathoz kötődő képzőművészeket elismerjék. Kovalcsik Andrásra bízta a végrehajtást, aki kuratórium közreműködésével több mint húsz embert tartott méltónak a Horváth Endre-díjra. A kitüntetett alkotók műveiket ajándékozták a Városi Képtárnak, gyarapítva, gazdagítva gyűjteményét.

Albumok, kötetek sokasága jelent meg a Kiadványi Alapítvány segítségével, mely a Horváth Endre Alapítványból vált ki, s amit szintén Kovalcsik András kezel.

A Honismereti Kör elnökeként ismerkedett meg *Esze Tamás* történészprofesszorral, aki az 1920-as években Balassagyarmaton református segédlelkészként Gulyás Pál bibliográfus felkérésére kezdte el gyűjteni a Nógrád megyei írók, közéleti szereplők adatait a *Magyar írók élete és munkái* című életrajzi lexikonhoz. 1983-ban Esze Tamás felajánlotta városunknak ezt az „adatbankot”, segítséget kérve a további gyűjtőmunkához. Kovalcsik András volt az, aki bekapcsolódott a kutatásba, gyarapítva a helyismereti gyűjtemény kötetéinek számát, illetve az Esze Tamás Gyűjtemény dossziéit. Ez a felhalmozott ismeretanyag készítette arra, hogy a XXI. század elején könyvvé szerkesztve az életrajzokat, hírt adjon a volt gyarmatiakról az *Arcok Balassagyarmat múltjából* három kötetében. Erős akaratát és életszeretetét mutatja, hogy súlyos betegsége idején is foglalkozott még e munka folytatásával, tervezte a negyedik kötet „arcait”, gyűjtötte az anyagot, információkat.

Még az *Arcok* sorozata előtt írta meg *Megyery Sári* élettörténetét. A balassagyarmati születésű zeneszónő a némafilmek sztárja volt, majd szépirodalommal, versek, novellák írásával foglalkozott. A könyv illusztrálására Kovalcsik András felhasználta a csodálatos fotóanyagot, mely a Párizsban élő művésznő hagyatékaként került a helytörténeti gyűjteménybe.

Tanár úr nevéhez is köthető a *Mohácsy József Alapítvány* létrejötte, mely balassagyarmati helytörténeti kiadványok megjelenését támogatja. Sokat anekdotázott arról, hogy milyen adminisztrációs nehézségekbe ütközött a nyolcvanas évek közepén egy amerikai állampolgár dollárban átadott adományának hivatalossá tétele.

A szervező és kutatómunka mellett a nyolcvanas évek végétől megnyíltak a Honismereti Kör előtt a pályázati lehetőségek. Minden alkalmat megragadott, hogy a közösség csekély lehetőségeit gyarapítsa, s nagy örömet szerzett neki, ha sikerült egy ötlettel pénzt nyerni egy-egy feladat megvalósítására. Gondosan ügyelt minden fillérre, hogy az körünk életében vagy a kiállításokban minél jobban hasznosuljon. A pályázati munkában a lehetetlent is megpróbálta: a Horváth Endre emlékkiállítás felújításához pénzt kért a Magyar Nemzeti Banktól. Mekkora volt az öröme, amikor Járai Zsigmond saját keretéből támogatta felvázolt tervét!

Sokoldalú tevékenysége felsorolásakor nem feledkezhetünk meg publikációiról sem, melyek jegyzékét írásunk végén adjuk közre. Kovalcsik András kezdeményezője, szerkesztője, írója, készítője volt többek között az 1979-ben megindított Balassagyarmati Honismereti Híradónak. Sokat emlegette a kezdeti időköt, amikor stencilpapírra írta vagy diktálta a könyvtárban a megjelenésre szánt cikkeket, majd beindították a stencilgépet, s a sokszorosított lapokat a könyvtár teljes személyzete szedte kötetbe, az irodákban és a folyosón keringve a szétválogatott lapok halmái között. Tagja maradt a szerkesztőbizottságnak, tanácsaival, megjegyzéseivel segítve a cikkek szerzőit az elmélyülésben, esetenként fenntartását, ellenvéleményét is megfogalmazva. A decemberben kiadott 1956-os történelmi olvasókönyv munkálatait még figyelemmel kísérte, s örült annak, hogy benne Jobbágy Károly és Túrmezei Erzsébet 1956-os versei is megjelentek.

Amíg a súlyos kór nem érezte hatását, vitalitása fiatalokat megszegyenítő volt. A Horváth Endre emlékkiállítás 2004-es felújítása során még lendületesen részt vett a rendezés munkálataiban, a 2005-ös intézményi rekonstrukció után, a kiállítás visszaállításakor azonban már nagyon fáradtnak tűnt. A 2006. februári megnyitó ünnepségre még megcsillant korábbi kedélye és lelkesedése: az utolsó napokban szí-

nes emléklapokat készített a kiállítás anyagából a megjelenők számára. 2006. november 14. az utolsó közszereplés időpontja. 75. születésnapja tiszteletére a honismereti kör tagoknak és könyvtári olvasóknak közös születésnapot szerveztünk a Helytörténeti Gyűjteményben. Ekkor már súlyos betegen, minden erejét összeszedve vett részt a kétórás rendezvényen. Az est végén beszédében biztatta a jelenlévőket, s a városi tévén keresztül a balassagyarmatiakat a hagyományápoló, értékmegőrző munka folytatására.

Sokirányú tevékenységét kitüntetésekkel is méltányolták. A várostól 1984-ben Balassagyarmatért kitüntetést, majd 1995-ben díszpolgári oklevelet kapott, a megye a Nógrád Megyei Madách-díjat adományozta neki 1990-ben. 2002-ben a Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkeresztet vehette át pedagógiai tevékenységéért. 2003-ban a város önkormányzata Balassagyarmatért emlékéremmel tüntette ki a vezetésével működő Balassagyarmati Honismereti Kört.

Hihetetlen, hogy nem tudjuk őt felhívni, tanácsát kikérve egy-egy kényes ügyben, jó megoldást keresve egy feladat elintézése során. Elköltözött Balassagyarmat lokálpatriótája, a város díszpolgára, aki bár nem itt született, neve hallatára mégis először mindenkinek Balassagyarmat jutott eszébe. Emlékét legjobban úgy őrizhetjük, ha képességeink szerint folytatjuk a megkezdett munkát, s azon leszünk, hogy a Balassagyarmati Honismereti Kör megünnepelhesse 2008-ban harmincadik, majd 2078-ban századik születésnapját!

Vas Ágnes

Kovalcsik András önálló kötetei:

100 éve született a XX. századi magyar grafika kiemelkedő művésze, Horváth Endre (1896–1954.) Összeáll. Bp., Pénzjegynyomda, 1996. – 120 éve született Jeszenszky Kálmán. Balassagyarmat, Honismereti Kör, 1993. – Arcok Balassagyarmat múltjából. Balassagyarmat 2001., 2005. – Arcok Balassagyarmat múltjából. 2. kötet. Balassagyarmat 2004. – Arcok Balassagyarmat múltjából. 3. kötet. Balassagyarmat 2006. – Emlékezés Furia Zoltánra. 1895–1956. (Szerk.) Kiskőrös – Balassagyarmat 1996. – Farkas András kiállítása. Katalógus. Bev. Balassagyarmat, Horváth Endre Galéria, 1980. – Farkas András rajzai. Válogatta és az előszót írta. Balassagyarmat, Balassagyarmati Honismereti Kör, 1988. – Farkas András rajzai Madách Imre Az ember tragédiája című művéhez. Szerk. Bev. Kerényi Ferenc és Szabó Péter. Balassagyarmat, Balassagyarmati Honismereti Kör – Madách Imre Városi Könyvtár, 1992. – Horváth Endre 1896–1954. Budapest Pénzjegynyomda, 1979. – Horváth Endre grafikusművész élete és munkássága. Balassagyarmat, Balassagyarmat Város Tanácsa 1986. – Madách Imre Az ember tragédiája. Farkas András illusztrációi. Bev. Balassagyarmat 1978. – Megyery Sári – Lacyny Blöndel. Szerk. Balassagyarmat 2000. – Szabó Vladimír festőművész kiállítása. Balassagyarmat, Palóc Múzeum. A katalógust tervezte és előszó. Balassagyarmat, Madách Imre Városi Könyvtár, 1994.

Kovalcsik András cikkei a Balassagyarmati Honismereti Híradóban:

100 éve halt meg Reményi Károly, Balassagyarmat volt városbírója. 1996. 92–104. old. – 100 éve született Horváth Endre. 1998. 99–100. old. – 100 éve született dr. Lippay Lajos. 1998. 71–75. old. – 155 éve született Balás Ferenc főbíró. 1999. 27–29. old. – 160 éve született Nagy Iván. 1984. 3–5. old. – 175 éve született, 100 éve halt meg Bodnár István. 1992. 55–62. old. – Balassagyarmati fényképészek és fényképek. 1985. 2. 51–57. old. – Balassagyarmatról indult – egy századfordító magyar. 2002. 37–40. old. [Ligeti Lajos] – Balogh Dezső. 1994. 104–109. old. – Búcsú Esze Tamás professzor úrtól. 1994. 134–135. old. – Búcsú Vertel József grafikusművésztől. 1994. 132–133. old. – Búcsúunk Zórád Ernőtől. 2004. 228–230. old. – Előszó a Szalézi Krónikához. 1990. 115. old. – Esze Tamás (1903–1993). 2003. 70–73. old. – Farkas András 60 éves. 1980. 80 éves a Balassi Gimn. Különszám 46–54. old. – Furia Zoltán kiállításának megnyitója. 1998. 101–105. old. – Horváth Endre kiállításának megnyitója születésének 100. évfordulóján. 1996. 76–79. old. – In memoriam Nagy Rezső. 1998. 143–144. old. – In memoriam Raáb Alajos hittanár, érseki tanácsos, tb. kanonok. 2002. 163–164. old. – Iskolatörténet helyett. 1980. 80 éves a Balassi Gimn. Különszám 4–13. old. – Jeszenszky Danó. 1994. 90–103. old. – Jeszenszky Kálmán. 1994. 77–80. old. – Jobbágy Károly emléknep. A költő sirjánál. 2005. 118. old. – Ligeti Lajos. 1988. 126–127. old. – Mentsük meg a balassagyarmati sírkertek helytörténeti és művészeti értékeit! 1987. 48–74. old. – Nagy Iván. 1991. 5–9. old. – Rebmann Rókusné sz. Horváth Valéria. 1988. 112–114. old. – Szász Lajos 90 éves. 1986. 94–97. old. – Szederkényi Attila szobrászművész (1946–2004). 2004. 218–219. old. – Tormay Cecile, Mollinár Gizella, Megyery Sári. Három neves író és Balassagyarmat. 1995. 66–76. old. – Túrmezei Erzsébet (1912–2000). 2000. 110–116. old. – Vác Béla. 1991. 158–159. old. – Vojtkó István. 1991. 156–157. old. – Horváth Endrére emlékezünk halálának 25. évfordulóján. Összeáll. 1979. 2. 26–33. old. – Kelemen Zoltán anyagából. 1985. 1. 112–114. old. – Mosolyok és könnyek. 1979. 1. 40. Gyarmathy, Michel – Nagy Imre: Az Ipoly-völgy vadvirágai. Könyvismertetés. 1994. 124–126. old. – Beszámoló a Balassagyarmati Honismereti kör 1985. évi munkájáról. 1986. 54–61. old. – Beszámoló a Balassagyarmati Honismereti kör öt éves működéséről. 1984. 45–62. old. – Emléknep Balassagyarmaton 1993. 1994. 75–80. old. – Utcák, műemlékek vallanak. 1979. 1. 5–7. old. – Visszhang. 1981. 75–76. old.

Pacsu Gergelyné Fodor Sára

Nyolcvanévesen távozott el tőlünk a Veszprém megyei honismereti mozgalom kiemelkedő személyisége, aki mindvégig szülőhelyén, Várpalotán élt és dolgozott. Különös sors volt az övé: életútjára nagy hatással volt nagyapja, *Váth János* (1887–1962), a balatoni tájról és emberekről szóló fontos könyvek írója, a katolikus írónemzedék mentora, könyvsorozatok szerkesztője, amúgy tanító és a balatonalmádi elemi iskola igazgatója, valamint édesapja *Fodor Ödön* (1895–1959), a várpalotai elemi iskola tanítója, a kultúra kiváló szolgáltatója, aki szintén művelte a szépirodalmat. Ezért választotta a tanítói pályát, amit azonban tartós betegsége miatt alig a negyvenedik életéve után végleg elhagyott.

Pedagógus éveit számos olyan közösségi munkát vállalt el, amely megalapozta későbbi, a honismeret felé forduló érdeklődését. Bábszakkört és leány-cserkészcsapatot vezetett, bábszínműveket írt és néptáncot tanított.

Az 1960-as években a tanítás mellett kezdett el foglalkozni néprajzi, helytörténeti munkával és írásait egyre gyakrabban juttatta el megyei és országos pályázatokra. Több díjat kapott, amik végleg arra ösztönözték, hogy az 1970-es évektől, mint nyugdíjas, csak családjának és a honismereti munkának szentelje éveit. Bár betegsége sokszor hosszabb időre ágyhoz, kórházakhoz kötötte, ennek ellenére az egyik legnagyobb gyűjtői, könyv- és tanulmányírói teljesítményt tudta felmutatni.

Munkássága Várpalotához kapcsolódik, ahol az egykor mezőgazdasággal foglalkozó lakosság néprajzát és művelődéstörténetét, majd az iparvárossá nőtt település újkori életét kutatta, s írta meg számos könyvben. Gyűjtéseivel, valamint a helyi népelet, az egykori, már megszűnt népi kismesterségek, foglalkozások történetének megírásával az egyetemes néprajztudomány számára fontos forrásanyagot szolgáltatott. Nevét az országos pályázatok díjazottjaként ismerhették meg a honismereti mozgalomban munkálkodók, s gyakori résztvevője volt az évenkénti honismereti találkozók, akadémiáknak.

1987-től 1999-ig a helyi, általa szorgalmazott Várpalotai Tájház és Helytörténeti Gyűjtemény gondnoka volt, ahol iskolás gyermekek számára helytörténeti szakkört vezetett. Ezek az évek voltak a legjelentősebbek könyvei megjelentetésében. Tizenkét önálló munkája, s számos tanulmánya, ismeretterjesztő cikke, tudósítása volt olvasható, ez utóbbiak többek között a megyei és a helyi lapban, helytörténeti kiadványokban és különböző folyóiratokban. Könyvként jelentek meg a várpalotai iskolák történetéről, a két világháború közötti helyi kulturális életről, a palotai meszesekről, a helyi Bátor családról, a város utcáinak névadóiról, a Kossuth utca lakóiról szólók és más témákról. Csaknem harminc nagyobb terjedelmű munkája kéziratban maradt, közöttük a 2006-ban I. díjas, a helyi polgári iskolák történetét bemutató pályamunkája.

1989-ben felkutatta Várpalota régi mezővárosi címerét, amelyet a város egy év múlva címerének fogadott el. Alapítója és vezetőségi tagja volt a Városvédő és -szépitő Egyesületnek. Felkutatta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc palotai hősei emlékeit. Felhívta a figyelmet a temetőben lévő egykori kolostor romjaira (amelyben annak fénykorában Tomori Pál is szerzetesként élt), szerepe volt abban, hogy az első városi kórház, az Ispotály falára emléktábla került, s a Thury téren emlékkövet állítottak annak a háznak a helyén, ahol Petőfi István mészárosként dolgozott. Kutatta és feldolgozta Petőfi István Palotához kötődése emlékeit és az itt írt verseit. Számos utca az ő javaslatára kapott új nevet, főképpen helyi, egykor itt élt kiváló személyiségekről.

Munkásságáért városa önkormányzata többször kitüntette, s megkapta a legnagyobb helyi elismerést is: 1994-ben a város díszpolgára lett. 2001-ben kapta meg a Honismereti Emlékérmét, 2006-ban pedig a nyolcvanadik születésnapjára tartott díszünnepségen, ahol barátai, tisztelői, a város és közeletének, a honismereti mozgalom megyei vezetői köszöntötték, átvehette az életútját bemutató, írásai adatait tartalmazó bibliográfiáját. A várpalotai önkormányzat határozata alapján május 11-én névadással egybekötött megemlékező ünnepség keretében nyitották meg a tájház idei programját. A tájház és gyűjtemény új neve: Fodor Sára Tájház.

Tölgyesi József

Beczásy István

Nehezen írom le a búcsú szót, annak ellenére, hogy emberileg nézve magas kort ért meg Beczásy István. A Székelyföld szülöttje volt, s – leszámítva németországi tanulmányait és a Dobruzsában töltött deportálás idejét – haláláig hű maradt szeretett Erdélyéhez.

A Lakitelek Alapítvány önéletrajzi pályázatára érkezett be a valamikori dálnoki földbirtokos, Beczásy István megrázó önéletrajzi írása a háromszéki magyar birtokosok kálváriájáról a román kommunista rendszer kegyetlenségeiről. Személyes találkozásunk csak tovább erősítette bennem azt a rokonszenvet, melyet kézirat olvasása közben is már folyamatosan éreztem. Szilárd jellem, szorgalom, a föld szeretete, mély hit jellemezte. Így aztán, ha Erdélyben jártam, többször meglátogattam és tisztelettel néztem már-már emberfeletti erőfeszítéseit, ahogy visszakapott dálnoki földjén újrakezdte a gazdálkodást, járta a székely falvakat, buzdította, s tanította a gazdákat. Komoly elméleti és gyakorlati szaktudását, előrchaladott korát meghazudtolva, újra hasznosítani akarta maga és sorstársai javára.

A háromszéki földbirtokosokat 1949 márciusában gyűjtötték össze és szállították el családotól először Sepsiszentgyörgyre, majd Dobruzsába. Hogy milyen váddal? Elég volt az, hogy magyar földbirtokosok. Elképesztő körülmények közé kerültek. De nem volt elég az embertelen bánásmód, a nehéz munka. Beczásy István egy napon minden indoklás nélkül elhurcolták s a hosszú utazás után a marosvásárhelyi securitate pincéjében találta magát. Kínzás, vallatás következett, olyan politikai bűnököt akartak rá bizonyítani, amiket soha sem követett el. Egy percre sem adta fel a reményt, gyermekeire, feleségére gondolt. Aztán ez a gyötrelmem is véget ért, kiengedték s visszatérhetett – Dobruzsába!

A helyi lipovánok, bolgárok jóindulatúak voltak hozzájuk, feleségét különösen megszerették, de az ő szaktudását is hamar észrevették és hasznosították. Itt is úgy dolgozott, mint ha a sajátja lett volna a föld, s ennek meg is lett az eredménye. Rizsföldeken, pityóka ültetvényeken, állatgondozásban egyaránt elismerést váltott ki a mellé beosztott helyi parasztokból.

Tizenöt évet raboltak el így az életükből. Gyermekeik nélkülük hányódtak, mindenhol hátrátélt szenvedtek. Kiszabadulásuk után a Prágában végzett gyógyszerész felesége hamar talált munkát, később a kiváló mezőgazdász Beczásy István is el tudott helyezkedni különféle kertészetekbe, állami gazdaságokba. 78 éves koráig aktívan dolgozott. Nagyon megtörte feleségének elvesztése, aki sokat szenvedett a rizsföldeken szerzett különféle betegségektől, s hiába kerültek Marosvásárhelyre a lányaik kezelésébe, nem sokáig élvezhette a nyugalmat. Aztán újra összeszedte magát és fantasztikus volt számomra az az elszántság és lelkesedés, ahogy 80 évesen újra kezdte a gazdálkodást Dálnokon. A családot jól ismerték, hiszen édesapját „lencsekirály”-ként ismerték, tisztelték, később már Beczásy István mintagazdaságának is híre volt.

1995-ben megjelent *Bekerített élet* című könyvében írta magáról: „1908-ban születtem Dálnokon, Beczásy Imre földbirtokos ötödik gyermekeként. Hosszú életem nagyobbik felét a kommunizmus érájában, s annak minden keservét megszenvedve éltem le. Aki ismeri a történelem viharos korszakait, az előtt nem idegen a fogalom: az első számú közellenség mi voltunk, birtokunkat kisajátították, kényszerlakhelyre hurcoltak bennünket. A hatalom bekerítette az életünket. A jó Istenbe vetett töretlen hitem, reményem, mégis megengedte megélnem egészségesen azt az időt, amikor talán minden jóra fordul. Visszatérhetek az őseimtől örökölt birtokra, a közben teljesen tönkretett jussomat megkaphatom. Oly sok hányódtatás, megaláztatás, dobruzsai deportálás, szekuritate-fogság, s az én jó feleségem elvesztése után...”

Sokszor találkoztunk Budapesten is, ahova jó vetőmagért, s támogatásokért járt, amire oly nagy szüksége volt a háromszéki gazdáknak ahhoz, hogy saját földjeiken újra kezdhessék a gazdálkodást. Dálnokon is meglátogattam, a gyönyörű őspark közepén álló kúriában, mely – bármennyire lepusztították – a gondos kezek nyomán ismét lakhatóvá vált. Az utolsó években kisebbik lánya élt vele Dálnokon, s remélte, hogy valamelyik unoka átveszi majd a stafétabotot.

Most végleg megpihent szeretett szülőföldjén.

Zika Klára

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok Veszprém megyében (1990–2006)

A rendszerváltás óta eltelt 16 évben Veszprém megyében több mint 100 átfogó jellegű helytörténeti mű (falu- és városmonográfia) látott napvilágot.¹ De vajon a mennyiségi növekedés együtt járt-e szemléletváltozással is? Az elmúlt csaknem két évtized helytörténeti irodalma a helyi polgárok egészséges lokálpatriotizmusának, múltjuk iránti érdeklődésük kielégítésén túl hozott-e olyan új kutatási eredményeket, ami mind a források feltárásában, mind a feldolgozás módszertanában újat adhat más tájak kutatóinak és hasznosítható az országos történettel foglalkozó történészek és társadalomtudósok számára is?

A kiadványok nagy számú megjelenését kétségkívül ösztönözhette az évfordulók egymás utáni sorozata: a millicentenáriumi, a magyar állam alapításának és a kereszténység felvételének ezredik évfordulója, de olyan helyi eseményekre is jelentek meg kiadványok, mint a községek (elsősorban a németajkúak) be- és kitelepítésének, vagy községegyesítések évfordulója. A támogatók – legyenek bár önkormányzatok, állami cégek vagy magánszemélyek – kedvelik az évfordulók adta alkalmakat, az ünnepélyes megemlékezéseket.² A „monográfia-láz” mára alábbhagyott, ám számos jelszó arra lehet következtetni, hogy a folyamat nem tört meg; újabb és újabb monográfiák jelennek meg a könyvpiacra.

A kiadókról

A helytörténeti munkák csaknem fele (40) *települési önkormányzat* megrendelésére készült. Az 1990-es politikai rendszerváltást követő években önkormányzataink egyik fő törekvése az új közösségi identitás megteremtésére irányult, melynek részeként megírták településük történetét. Elsősorban községi önkormányzatok támogatták helytörténeti kutatást. A városok közül Balatonalmádi, Balatonfüred, Devecser és Pápa hívták életre ilyen kiadványt. A kötetek előszavában megfogalmazott elvárás szerint a legtöbb esetben a település lakói számára kívántak „érthetően és olvashatóan” a település múltjáról tájékoztatást adni.

A kiadványok hatoda (18) *helyi egyesületek, alapítványok* támogatásával jelent meg. Ebben az esetben ritkán fordul elő az, hogy maguk az egyesületek adnának megbízást a helytörténeti munka megírására, általában már egy meglévő tanulmány kiadásához nyújtanak segítséget. Az esetek többségében egy-egy megbecsült helytörténeti kutató publikálási lehetőségeit segítették ily módon, mint például a Városlódi Falumúzeum Bará-

ti Köre, amely 1991-ben adta ki Koppány István helyi iskolaigazgató gyűjtőmunkájának eredményét, *Városlódtörténetét*, de így jelenhetett meg Pacsuné Fodor Sára *Várpalota helytörténeti kézikönyve*, melyet 12 egyesület, alapítvány támogatott. Más esetben fiatal, tehetséges, helyi értelmiségieit támogatta ebben a formában a közösség, mint Révfülöpon Miklós Tamást.

Megrendelőként és támogatóként bábáskodott a kötetek tíz százaléka fölött (12) a helyi *német nemzetiségi (kisebbségi) önkormányzat*. (Bakonynána, Herend, Nagyesztergár, Nagytevel, Nemesleányfalu, Németbánya, Városlőd, Zirc). Az általuk megjelentetett kötetek érdekessége, hogy az események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása, a falusi életmód és mentalitás feltárása került előtérbe. Nem „kényszerültek” a szerzők az országos történetírás korszakolásának kötelező betartására, a köztörténet által használt fogalmak használatára és a külön-külön elért eredmények egyeztetésére, ráadásul ezek a kiadványok többségében kétnyelvűek.

A rendszerváltás után *magánkiadásban* is jelentek meg községtörténeti feldolgozások (Alsóörs, Balatonkenese, Bódé, Kemeneshögyész, Kemenesszentpéter, Pénzesgyőr, Vaszar). A szerzők saját szülőfalujuk történetét dolgozták fel, vállalva a kiadás anyagi fedezetét.

A Veszprém megyei *közintézmények* közül a megyei levéltár és néhány városi könyvtár vállalt szerepet helytörténeti munkák megjelentetésében. A könyvtárak közül a városi gyűjtőkörrel, esetleg helytörténeti gyűjteménnyel rendelkezők reagáltak érzékenyen az olvasók megváltozott igényeire. A pápai Jókai Mór Városi Könyvtár „*Jókai füzetek*” címmel indított sorozatában adott helyet községtörténeti feldolgozásoknak (Farkasgyepű, Kup, Tapolcafő) és reprint kiadásban jelentetett meg olyan – korábban szünetelt – munkákat, melyek alapkatásokat végeztek el, tartalmaznak ma is megállják helyüket és gyakorlatilag hozzáférhetőek.³ Szellemi műhelyként működött közre helytörténeti munkák megjelentetésében a várpalotai Krúdy Gyula Városi Könyvtár és a Balatonfüredi és a Tapolcai Városi Könyvtár.⁴

A *Veszprém Megyei Levéltár* kiadványsorozatában adott helyet települések történetét feldolgozó monográfiáknak. Vállalta a kiadvány gondozását, több esetben

³ A Jókai Reprint sorozatban megjelent helytörténeti munkák: *Lukács Pál*: A vásárhelyi apácák története Devecser, 1995; *Német József*: Somló. Pápa 1993; *Kiss István*: A pápai plébánia története. Pápa 1996; *Bognár Imre Ede*: Pápa településföldrajza. Pápa 1997; *Bakonynána*: Pápa. A pápai katolikus gimnázium története a pálosok és a bencések idejében 1638–1898. Pápa 1998; *Horváth Elek-Tóth Endre*: Pápa város múltja, jelene és környéke. Pápa 1999.

⁴ Könyvtárosok végeztek el olyan alapkatásokat, melyek nélkülözhetetlenek a helytörténeti munkák elkészítéséhez. Többek között: *Kerész Károly*: Tapolcai életrajzi lexikon. I–III. Tapolca 2000., 2003., 2006; *Tilhof Endre*: Ajkai életrajzi lexikon. Ajka, 2003. Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém 1998; Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon. Veszprém 2001.

¹ Áttekintésben azokat a munkákat igyekeztem számba venni, melyek önálló kötetben megjelenve, az adott település történetének egészét kívánták bemutatni. E munkák bibliográfiái adatait mellékletben közölöm az érintett települések betűrendjében. Ezen kiadványokra – a tanulmányban való említésükkor – külön jegyzetben nem hivatkoztam.

² A nyomdából kikerülő összes munka 80%-a valamilyen évfordulóhoz kötődik.

kezdéményezte és szervezte a kutatómunkát, a „mecénás” azonban ettől függetlenül a helyi önkormányzat vagy gazdasági szervezet maradt.

Itt kell kitérnem a Veszprém megyei helytörténet-írást jelentősen fellendítő személy, Gubicza Ferenc agrármérnök és a mögötte álló *Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet* szerepére, amely 1986 és 2001 között 14 kötet megírását kezdeményezte és vállalta megjelenésének anyagi fedezetét. Ebből a vizsgált időszakban 11 község (Alsóórs, Balatonszőlős, Berhida, Csopak, Felsőórs, Lovas, Nemesvámos, Palóznak, Pécsely, Tótvázsony, Veszprémfajsz) és Balatonfüred-Balatonarács város monográfiáját adták ki, melyek a bibliográfiába felvett kötetek legvakosabb 6-700 oldalas kötetei. Ennek köszönhetően kezdetben egyszerűs,⁵ majd Lichtneckert András levéltáros szakmai irányítása alatt hivatásos levéltáros-történészekből, és más természet- és társadalomtudósokból (főként a Laczko Dezső Múzeum és a Zirci Természettudományi Múzeum munkatársaiból) álló szerzőgárda kapott lehetőséget új típusú falutörténetek megírására.

Az utóbbi évek – kormányzati kezdeményezésére megszületett – vállalkozása a „*Száz magyar falu könyvesháza*” kismonográfia sorozat⁶ Veszprém megyei kötete (Dudar, Köveskál, Mencshely, Noszlop, Somlóvásárhely és Ugod). A kötetek szerzői levéltáros, muzeológus, néprajzkutató szakemberek. A 100 kötetes könyvsorozat kiadását a Miniszterelnöki Hivatal indította el 1999 tavaszán. A projekt célja a magyar állam millenniumát 100 magyar falu kismonográfiájának megjelenetésével köszönteni. (100 évvel korábban az akkori kormányzat a vármegyék történetét összefoglaló kötetekkel tisztelgett a centenáriumi előtt.)

A várostörténetírás eredményei

Veszprém megye a várostörténetírás területén sokáig a legutolsók között kullogott. Addig, amíg a várostörténetírás országos szinten a mennyiségi gazdagság jellemző – az 1970- és évektől az alföldi agrárvárosok szinte mindegyikéről készült feldolgozás, a dunántúli városok pedig létrehozták várostörténeti kutatócsoportjaikat – Veszprém megyében az előmunkálatok, forrás-kiadások hiánya és a finanszírozó városi vezetés passzivitása sokáig akadályozta a munka megindulását. Az utóbbi két évtizedben változás tapasztalható ezen a területen is.

A leghatározottabban talán Pápán fogalmazódott meg az igény egy monográfia megjelenítésére az 1980-as évek legvégén. A mércét magasra tették, mert olyan munkát kívántak megjeleníteni, amely tudományos alapot nyújt az országos várostörténetírás számára. A szervezőmunkát Hermann István, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója vállalta. A várostörténet fejezeteinek megírására a helyi szakemberek mellett

⁵ A tizenkét kötetből hat megírására *Véress D. Csaba* történész-muzeológus kapott megbízást: 1991 és 1994 között írta meg Felsőórs, Pécsely, Palóznak, Balatonszőlős, Veszprémfajsz, Tótvázsony történetét és szerkesztésében jelent meg az első közös vállalkozás: Nemesvámos története.

⁶ A magyar várostörténetírásról áttekintést ad *Gyáni Csábor*: A várostörténetírás és a makrotörténet. Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok. Történetiszakrészlet. Budapest 2002. 59-77. old.

olyan tudós szakértőket sikerült megnyernie, mint Engel Pál, Granasztói György, Kristó Gyula, Kubinyi András, Pölöskei Ferenc, Solymosi László, Szakály Ferenc. A vállalkozás eredményeként megjelent két kötetet tanulmányokként jegyzik a szerkesztők, utalva arra, hogy a várostörténet egy-egy korszakának feldolgozása egyetlenre sikerült, de így nyitva hagyták a lehetőséget arra, hogy a hiányzó fejezeteket, vagy a megjelent részek esetleges hiányait később kiegészíthessék.

S valóban a kezdeti elképzelés helyesnek bizonyult. Az elkészült tanulmánykötetek inspirálóan hatottak a további munkára. Azóta megírásra került a hiányzó önkormányzattörténet,⁷ a Pápai Református Gyűjtemények kiadványsorozatában hiánypótló forrásközlések jelentek meg,⁸ három folyóirat (Források Pápa történetéből, Acta Papensia: a Pápai Református Gyűjtemények Közleményei és az Acta Musei Papensis: a Gr. Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum Múzeumi Előadója) szerkesztői és munkatársai dolgoznak a Pápával foglalkozó források és résztanulmányok megjelenítésével. Pezsgő szellemi élet és magas szintű tudományos munka bontakozott ki a városban, ami ösztönzően hat a tágabb környezetre is.

Sikeresek mondható a két új Balaton-parti város, *Balatonalmádi* és *Balatonfüred* történetének feldolgozása. A szerkesztők (Kredics László és Lichtneckert András) az időrendi tárgyalás mellett a település történetének olyan területeire is kiterjesztették figyelmüket, amely eddig nem kapott elég figyelmet, így a borvidék- és szőlőhegyek, (gyógy)fürdők története, az irodalom-, képzőművészet-, sporttörténet. A szerkesztők a helyi tudományos műhelyek munkatársait (természettudósok, régészek, történészek, néprajzosok, irodalom- és művészettörténészek) foglalkoztatták, amely szavatolta a szakszerűséget. Külön öröm, hogy a két település lokálpatriótái a helyi folyóiratokban (Uj Almádi Ujság, Fűredi História) és a kisebb terjedelmű kötetekből álló kiadványsorozataikban azóta is sikeresen művelik a város történetének feldolgozását és közzétételét.⁹

Devecser városa az egyszerűs, hagyományos időrendi feldolgozást választotta. A kötet szerzője a helyi forrásanyag közelében lévő szakember. Munkája kiegészítve levéltári kutatásokra alapozódik, de a várostörténet alig több pusztá adatközlésnél.

A „volt munkásvárosok” (*Ajka, Várpalota*) esetében érdekesen alakult a monográfia sorsa. A két településről 1960 és 1973-ban készült összefoglalás. Várpalotán a rendszerváltás utáni években a munkásvárossá alakítást megelőző (felekezeti és társadalmilag) színes városi társadalom megújulására történt erőfeszítések, míg

⁷ *Hudi József*: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa 1995.

⁸ Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. (Szerk.: *Hudi József*). Pápa 2001.; *Köblös József*: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525. Pápa 1997.; Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa 2002.; A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápa 2006.

⁹ Az Almádi Füzetekben két tanulmány jelent meg: *Schildmayer Ferenc*: A Hattyú Vendéglő története és a Balatonalmádi Gyógyfürdő; a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület kiadványsorozatában 29. kötetnél tartanak!

Ajkán a várososhoz csatolt 7 hajdani község közül 4 (Tóskoberénd, Tóskok, Bódé és Padrag) tett kísérletet múltjának feltárására.

Az utóbbi években várossá nyilvánított településeken, *Berhidán* és *Badacsonytomajon* lett erősebb a lokális tudat, ami településtörténeti munkák kiadásában is megnyilvánult.

Ahol szinte egyáltalán nem történt előrelépés, az *Veszprém* városa. Elkészült a monográfiásorozat tervezete, rendelkezésre állt a kötetek kiadásához szükséges anyagi támogatás, mégsem történt semmi az ügyben. Kisebbségi terjedelmű rész tanulmányok láttak napvilágot a többé-kevésbé rendszeresen megjelenő Veszprémi Szemleiben és a Veszprém Városi Füzetek sorozatában,¹⁰ de további erőfeszítés nem történt.

Összegzőképpen városaink kutatásával kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy ahol a város és a közgyűjtőmunkák vezetése komoly elhatározással és szervezőmunkával maga mögé tudta állítani a helyi értelmiség legjobbjait (Pápa, Balatonfüred) ott magas szintű tudományos munka indult meg, melynek eredményei egyaránt hasznosíthatók, mint az országos tudományos műhelyek, mint a helytörténészek munkájában.

A falumonográfia műfaji és tartalmi jellemzői

Színes és változatos műfajú, de tartalmában egyenletes színvonalúak az 1990 után megjelenő községtörténeti munkák. Nem is lehetnek ezek a kiadványok egyenletesen magas színvonalúak, hiszen az alkotók egy része nem is akart tudományos munkát írni.

A kiadványok mintegy negyedrésze *krónika* szintű feldolgozás, vagyis olyan történeti feljegyzések sorozata, melyek időrend szerint vázolják a fontosabb eseményeket, bemutatják a település intézményeit, épületeit, neves személyiségeit. A feltételezett olvasó itt maga a közösség, aki megtalálja magát és hozzátartozóit, barátait a könyv oldalain. Ha igénybe is vesznek forrásokat, azok használata bizonytalan vagy önkényes, semmiképpen sem nevezhetők szakmunkának.¹¹ A szerzők módszere legtöbbször abból áll, hogy egy-egy településre vonatkozó és gyakran más művekből majdnem változtatás nélkül átvett részeket, adatokat kronológiai sorrendbe szedik, s jellegűktől függetlenül egyetlen halmazba ömlesztik.¹²

Vannak szerencsére sokkal kiértelmeztebb, átgondoltabb szerkezetű munkák is. Itt a szerzőnek vagy a helységben szerzett életpasszátalatai szolgáltathatnak a falutörténet

nyersanyagául, vagy a helyszínen végzett alapos terepmunka, a levéltári kutatás jogosítja fel annak megírására. Ezek közül különösen azok a kötetek értékesek, melyek helyi gyűjtéseket, megfigyeléseket adnak közre, melyek hasznosan egészítik ki az írott források adatait.¹³ Sajnos, értékek mellett ezeknél a köteteknél is gyakran előforduló probléma az értékelés, az elemzés hiánya. Főleg azoknál a szerzőknél jelent ez nehézséget, akik nem tudnak uralkodni szorgalmasan összegyűjtött anyagukon.¹⁴

A helytörténeti irodalom egy másik műfaja a *történelmi olvasókönyvek* csoportja, melynek célja, hogy a történelemkutatással nem foglalkozó érdeklődők néhány jellemző iratból vagy irodalmi forrásból élményszerű képet formálhassanak a településük életéről. Megyénkben ezek a kiadványok „lakóhelyünk ismerete”, „helytörténeti olvasókönyv” címet viselik, s elsősorban az iskolások számára készültek.¹⁵ A tapasztalatok szerint a helyben lakók érdeklődését ez a forma és tartalom fogja meg a leginkább, s ösztönözi őket arra, hogy lejegyzék és felkutassák saját családjuk, őseik történetét. Ezen túl egy jól válogatott, a helytörténet szempontjából számba jöhető forráscsoportokat és irattípusokat, irodalmi forrásokat bemutató, azokhoz a korszakról, eseményekről, emberekről magyarul jegyzetekkel ellátott olvasókönyv módszertani útmutatót is helyettesíthet. Csak sajnálhatjuk, hogy történész-levéltáros szakember Veszprém megyében nem vállalkozott elkészítésére.

A helytörténeti irodalom újabban megjelenő műfaja a *helytörténeti kronológia*, amely rendkívül képlékeny, fejleszhető műfajnak bizonyult. A kronológia legtöbbször a település története egyes eseményeinek rövid, tömör összefoglalását adja, időnként névanyag (tanítók, lelképásztorok, bírók, tanácselnökök, polgármesterek, jegyzők), statisztikai adatok (elsősorban a lakosság számára vonatkozóan) beillesztésével, amely kiegészülhet irodalomjegyzékkel és szemlényvmutatóval is.¹⁶ Az utóbbi években gyakorlattá vált az is, hogy a vasok községmonográfiát egészítik ki kronológiával, így őrizve meg azokat az adatokat, melyek fontosak lehetnek a községtörténet szempontjából, de a szöveges részben arányeltelődéshez vezetnének.¹⁷ Ez az a műfaj viszont, amelyben erősen kísért a politikai köztörténet esemény-sorának mechanikus átvétele, még akkor is, ha az a település valódi történetét nem érintette.

¹³ Ilyen lényegre törő, ügyesen megírt községtörténet: *Jablontkai Géza: Alsóörs, Kalmár László: Badacsonytomaj, Kneifel Imréné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop, Bolla József: Veszprémvársány, Uzsocki András (szerk.): Csupak, László Péter: Béb, Ilon Gábor: Kúlsóvat, Kriv Péter (szerk.): Bánd, Kovács J. András: Sámez, Ladányi András: Monostorapáti, Miklós Tamás: Révfülpöl történetét feldolgozó kötetek.*

¹⁴ Tipikus példák erre: *Szöllösi Mihály* helyi plébános Gyula-firatóról és *Koppány István* helyi iskolaigazgató Városlőről írt könyve, melynek néprajzi fejezeteiben azonban értékes anyagot gyűjtött össze.

¹⁵ *Bontó Józsefné: Veszprém, Pacsuné Fodor Sára: Várpalota, György Péter János: Balatonfüred, Katona Csaba: Németh Ákosné (szerk.): Balatonfüred, Mezei Zsolt: Vaszar, Fodor Miklós: Bakonyzentlászó, Miklós Tamás: Révfülpöl, Nagy Lajos: Ajka.*

¹⁶ *Miklós Tamás: Révfülpöl, Tóth Dezső: Dáka, Tilhof Endre: Padrag.*

¹⁷ *Hudi József: Pénzesgyőr, Olaszfalu.*

¹⁰ *I. Hogy György: Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei a XIX–XX. században. Veszprém, 1998.; 2. Uő.: 1848/49. honvédsereg Veszprém. Veszprém, 1999.; 3. Uő.: Veszprém város díszpolgárai. Veszprém, 2001.; 4. Uő.: Veszprém város kitüntetettjei. Veszprém, 2002.; 5. Bándi László: A Veszprémi várkút feltárási és felújítási dokumentumai. Veszprém, 2002.; 6. *Praznovszky Mihály* (szerk.): Tér-mozaik Fejezetek az Óváros tér történetéből. Veszprém, 2002.*

¹¹ Csak néhányat említek példaként a bibliográfiából ezek közül: Gyepükaján 1994., Egerfalja 1997., Dabrony 1998., Nemesléányfaló 2000., Szilgiget 2003.

¹² Ezt a munkamódszert követi többek között: *Rácz István: Farkasgyepű, Vackó László: Somlóvásárhely, Pethő Gyula: Nemesgörzsöny, Szalontay Zoltán: Dudar, H. Szabó Lajos: Malomsok, Töröki Ernő: Kemencszepténer, Nyárs Gyula: Kemeshőgyész történetének megírásakor.*

A megye helytörténeti irodalmának tartalmi jellemzőit vizsgálva szomorúan kell megállapítani, hogy a helyi szakemberek által készített egyszerűs településtörténetek között is gyakran találkozunk olyan munkákkal, melyek bár levéltári kutatásokra alapozódtak, de alig többek pusztá adatközlésnél, pedig a szakszerűség nem szűkíthető le a részletek aprólékos és bőséges leírására. Olyan sokat foglalkoztatott szerző, mint Veress D. Csaba (aki 10 év alatt 17 falumonográfiát írt, 1994-ben négyet) helytörténeti munkái feltűnően hasonlítanak egymásra. Ebben az esetben kísért a gondolat, hogy a szerző mondanivalóját és a helyi forrásokat az országos történethez igazította, pedig az adott település múltjában a döntő események nem mindig esnek egybe az országos hatókörű történésekkel, a gazdasági folyamatok sem azonos módon érintik a települések lakosságát, s így pont a kisebb közösség sajátos arculata mosódik el.

A községtörténetek legszínvonalasabb munkái közös vállalkozásban készült *tanulmánykötetek*, több szerzővel és sokrétűségre, árnyaltságra törekvéssel, ami több tudományág közös erőfeszítését kívánta meg. Leggyakoribb eset, hogy a történeti fejezetek mellett, természettudományi és néprajzi feldolgozások is készültek, de számos olyan munka is található, amely tovább tágitotta a bevonandó tudományok körét. Ezeknél a munkáknál meghatározó a szerkesztő személye, akinek koncepciója, szakmai igényessége befolyásolja a kötet egész tartalmát.

Lichtneckert András levéltáros szakmai vezetésével készült el a Balaton-felvidék kilenc (a XX. századig önálló) magyar, többségében nemesi településének története: Alsóörs, Balatonalmádi, Vörösberény, Csupak, Balatonfüred, Arács, Berhida, Kiskovácsi, Peremarton. A szerzőgárda folyamatosan bővült. Egy-egy fejezet magírására természettudósok (ornitológus, geológus, botanikus), muzeológus szakemberek (régész, néprajzkutató, irodalom- és művészettörténész) és társadalomtudósok (levéltáros, történész, szociológus, politológus) kaptak felkérést. Céljuk az volt, hogy elvégezzék a Balaton-felvidék (legalább egy részén) a környezet természettudományi, a társadalom régészeti, néprajzi és történelmi szempontú vizsgálatát. A feldolgozásnál a szerzők törekedtek a teljes szakirodalom áttekintésén kívül új kutatási eredmények bemutatására, a történeti részeknél a teljes levéltári forrásanyag feltárására, a néprajzi fejezetekben pedig a még fellelhető emlékekkel (kiterjedt terepmunkán alapuló) dokumentálására. A kötetekben levéltári forrásokat is közöltek, elsősorban olyanokat, amelyek ritkaságok, kevés községből maradtak fenn felhívva ezzel a szakma figyelmét és a lakosság érdeklődését.

Hudi József levéltáros a bakonyi német falvak történetének feltárására vállalkozott: Herend, Pénzesgyőr, Némethánya, Olaszfalu. A szerkesztése alatt megjelent kötetek legtöbb esetben szintén kiegészültek természettudományi, régészeti és néprajzi fejezetekkel. A falvak történetének egy-egy korszakát bemutató részek végén közé tette a legfontosabbnak ítélt források szövegét. A szerkesztő ezeknél a köteteknél korszakonként kiegyensúlyozott, de ismertebb forrás csoportok közlésre törekedett.

A Lichtneckert András és Hudi József vezetésével elkészült kötetek eredményei, amelyek módszertanilag is kitűnő tanulmányokat tartalmaznak, túlmutatnak a helytörténet határain. Mivel egységes szempontok szerinti vizsgálták a természeti környezet, gazdasági, társadalmi, kulturális rendszerek működését, szerkezetét, határait, lehetővé tették tágabb történeti tájak (pl. vonzáskörzetek, gazdasági mikrokörzetek) behatárolását és megajzolását.

Ezen kívül számos olyan forráscsoportot publikáltak kötetekben (összeírások, török kori magyar levelek, falutörvények, törvénybírói jegyzőkönyvek, céhartikulások), amelyek feltárása és közlése a korszakról kialakított összképet is árnyalhatja.

A tanulmánykötetek munkatársai nyilvánvalóan minden lehetőséget szerettek volna kihasználni a monográfiák megírásakor, de egy-egy ilyen vastok kötetet kézbe véve néhány dolog elgondolkodtató. Többek között az, hogy a feldolgozandó témakörök szétszétvásanak is van határa, mert a túl sok közreműködő között szétapórozott témákból nem mindig áll össze egységes kép. Másrészt, az egyébként adatgazdag és korrekciós helytörténetek, melyek módszertanilag is kiemelkedő értékűek, nagy terjedelműknél fogva gátolják az érdemi mondani-
való megértését, egy településről alkotott összkép kialakítását.

A nagy terjedelem sok esetben a feldolgozás és a forrásközlés elegyítéséből adódik. Kétségtelen, hogy Veszprém megye (és települései) múltjának számos olyan vonatkozása van, amellyel senki sem foglalkozott, forrásai feltáratlanok, hiányoznak az előmunkálatok. Ilyenkor azonban helyesebbnek tűnik, ha ezeket pótolva az írott forrásokat és a meglévő feldolgozásokat áttekintő segédkönyveket állítanak össze, forráskiadványokat jelentetnek meg, amely elkülönül az érdeklő, megfelelő szempontú feldolgozástól.¹⁸ Megkönnyítve ezzel a feldolgozás előadásmódjának egységesítését, a művészi szerkesztés érvényesítését.

Eredmények

Végezetül vegyük számba Veszprém megye rendszerváltás utáni helytörténetírásának azokat az eredményeit, amelyben újat adott/adhat más tájak kutatóinak és hasznosítható az országos történettel foglalkozó történetek és társadalomtudósok számára is.

Az elmélyült kutatás több fontos, eddig kis számban publikált forráscsoportot tárt fel. Többek között a *nemesi községek státútumait* (Alsóörs, Berhida, Kővágóörs, Szentkirályszabadja), amelyek kiválóan használható anyagok az újkori társadalomtörténet, igazgatástörténet, történeti néprajz iránt érdeklődők számára.¹⁹

Nem kevésbé fontos a XVIII–XIX. századi *hegyvartikusok* (Almádi, Alsóörs, Arács, Füred, Berhida, Csupak, Lovas, Pécsely, Vörösberény, Somlóvásárhely) forrása, amely minden szőlősgazda számára érdekes,

¹⁸ A levéltár szerepvállalását a helytörténetírásban éppen abban látom, hogy az alaputatások, forrásközlések, módszertani útmutatók elkészítésére biztosítana lehetőséget és helyet kiadványaiban.

¹⁹ A nemesi községek falutörvényeinek egy csoportját külön kötetben is közzétették: Hudi József: A dunántúli nemesi községek státútumai a XVII–XIX. századból. Veszprém 1999.

ugyanakkor kapcsolódhatott az Égető Melinda által vezetett akadémiai programban megvalósuló hegytörvény-kiadáshoz.²⁰

Új irányt nyitott a történelmi vízvidékek helyzetének és társadalomtörténetének vizsgálatában a *szőlőadás-vételi ingatlanforgalom* feldolgozása (Almádi, Vörösberény, Alsóörs, Csopak). Ez a tömörített formában kiadott forráscsoport a középkori oklevelekből, a hiteleshelyi és hegyközségi jegyzőkönyvekből állítható össze a középkortól kezdve a XIX. század közepéig és alkalmas a telektörténetek rekonstruálására is.

Egy-egy kérdéskör igényes, forráskritikai vizsgálatához adhat módszertani útmutatót például a települések *török hódoltság alatti lakott vagy lakatlanságának vizsgálata* (Alsóörs, Csopak, Dudar, Somlóvásárhely), vagy a *német településfalvak lakosságának migrációját* vizsgáló fejezetek (Nagyesztergár, Nagytevel, Németbánya, Városlód).

Számos kérdésben árnyalják a történettudomány által kialakított képet a helytörténeti kutatások eredményei. Többek között ilyen terület a *nemesi társadalom vizsgálata*. A Balaton-felvidéki falvak társadalmának történeti és néprajzi elemzése érdekes képet fest az *agilis* (nönemesek) rétegéről (Alsóörs, Csopak-Kövesd), azok társadalmi tagolódásáról. Minden faluban hasznosítható az alsóörsi, csopaki, lovási, füredi, berhidai és peremartoni *közbirtoke* története.

Fontos adalékokkal szolgál a Veszprém megyei kutatás a Balaton-felvidéki és bakonyi *református falvak* (Alsóörs, Dudar) *községi és egyházközségi önkormányzatának összefonódására*. Újat hozott a *fürdőitörténetek* korai forrásainak feltárása.

A Veszprém megyei helytörténeti irodalomnak fontos részét alkotják a helyi németiség, német többségű települések történetével foglalkozó munkák is amennyiben olyan forrásokat tettek közzé, amely a betelepülés körülményeit mutatják be (Németbánya, Nagyesztergár, Pénzeskút, Városlód).

Merre tovább?

Végül felvetődik a kérdés, mi módon befolyásolható, módosítható a helytörténeti kutatás iránya, minősége, mi a történetész szakma feladata és felelőssége.

Talán a legfontosabb, amit tehet a szakma, hogy részt vesz a helytörténet művelésében, és a helytörténeti irodalom véleményezésének fárasztó munkájában. Sajnos, szembesülni kell azzal, hogy sem vidéken, sem országosan nincs egy olyan szakmai folyóirat, amely rendszeresen ismertetné és értékelné a helytörténeti irodalmat, hiányzik az önreflexió és a folyamatos koordináció. A helytörténeti munkák egyre gyakrabban jelennek meg lektorálás nélkül, s a munkában való személyes részvétel hiányában a „szakma” nem tudja befolyásolni, illetve garantálni a minőséget.

Annál inkább sajnálatos ez, mert éppen napjainkban kezd megváltozni a helytörténetírás megítélése. A társadalomtörténeti megközelítés előtérbe kerülésével az

események története helyett a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulása került a szaktudomány érdeklődésének homlokterébe, és ez felértékeli a helyi kutatásokat. Az új szemlélet másként látja a helytörténet értelmét és szerepét is, mert a társadalom szerkezete és annak működési módja a maga konkrétságában, a helyi szinten fogható meg, forrásait is ott találja meg. Helytörténeti munkáink közül is azok a legértékesebbek, melyek vállalkoznak ilyen mélyfúrára, s meggyőződésem, hogy ez értékes – és befogadható – mind a helyi közösség, mind a tudományos közgondolkodás számára.

Márkusné Vörös Hajnalka

Településtörténeti monográfiák Veszprém megyében (1990–2006)

(Összeállította: *Márkusné Vörös Hajnalka*)

A települések neve szerint:

Ajka: Nagy Lajos (főszerk.) Ajkai Századok jubileumi helytörténeti évkönyv. Ajka Város Önkormányzata. Ajka 2004. 62 old.

Alsóörs: Lichtneckert András (szerk.): Alsóörs története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 11. Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1996. 750. old.; Albrecht Sándor: Szülőföldem Alsóörs. Javarszt újságokban megjelent írások bővített gyűjteménye. Önkormányzata. Alsóörs 1997. 139 old.; Jablonkay Géza: Alsóörsi krónika. Alsóörs község története a legrégibb ismert időktől napjainkig (1272–1972). Jablonkay László magán kiadása. Zürich 2002. 185 old.

Aszófő: Veress D. Csaba: Aszófő évezredei: egy Balaton-melléki falu története. Aszófő Község Önkormányzata. Veszprém 1998. 246 old.

Badacsonytomaj: Kalmár László: Badacsonytomaj története. Önkormányzat. Badacsonytomaj 1995. 148 old.

Bakonybél: Veress D. Csaba: Bakonybél története. Viza Kiadó. Veszprém 2000. 316 old.

Bakonycsérnye: Varga Ferenc: Bakonycsérnye története 1848–2003. Önkormányzat. Bakonycsérnye 2004. 237 old.

Bakonyánána: Veress D. Csaba: Bakonyánána története: Egy bakonyi község múltja és jelene. Geschichte von Bakonyánána: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonyer Wald. Bakonyánánai Községi Önkormányzat és Bakonyánánai Német Kisebbségi Önkormányzat. Veszprém 2002. 848 old.

Bakonyoszlop: Kneifel Irméné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop története: átdolgozott és bővített kiadás. Bakonyoszlop: Bakonyoszlop Község Önkormányzata. 2001. 197 old.

Bakonyzentlászó: Fodor Miklós: Bakonyzentlászó helytörténeti olvasókönyve. Bakonyzentlászó. Sokszorosított. 2000. 66 old.

Balatonakali: Hodák Józsefné: Balatonakali. Önkormányzat. Balatonakali 1996. 210 old.

Balatonalmádi: Kredics László – Lichtneckert András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösberény története. Tanulmányok. Almádiért Alapítvány. Balatonalmádi 1995. 647 old.

²⁰ *Égető Melinda:* Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye (1470–1846). Budapest 2002.; *116:* Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828) Budapest 2006.

Balatonfüred: György Péter János: Bevezetés Balatonfüred történetébe. Lakóhelyismereti olvasókönyv általános iskolás tanulóknak. Városi Könyvtár. Balatonfüred 1995. 64 old.; Csontos Judit-Dibusz László és mások: Fejezetek Balatonfüred történetéből.: Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet. Balatonfüred 1996. 111 old.; Katona Csaba – Németh Ákosné (szerk.): Emlékek, dokumentumok Füred múltjából 1796–1913. szép magyar hazádnak tündérvidéke ...". Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred 1997. 126 old.; Lichtneckert András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1999. 751 old.

Balatonkenese: Kis András: Az 1000 éves Kenese. Budapest 1990.

Balatonszőlős: Veress D. Csaba: Balatonszőlős évszázadai: Egy Balaton-felvidéki község története a kezdetektől napjainkig.: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1994. 222 old.

Balatonudvari: Marton Jenő: Balatonudvari története. Önkormányzat. Balatonudvari 1999. 288 old. + 8 old. kép melléklet

Bánd: Krein Péter (szerk.): Bánd, község a Séd völgyében. Fejezetek Bándról.: Önkormányzat. Bánd 1998. 102 old.

Béb: László Péter: Béb. Önkormányzat. Pápa 2002. 315 old.

Berhida: Lichtneckert András (szerk.): Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 15.: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 2000. 406 old.

Bódé: Tatai Zoltán: Szülőföldem Bódé. Szerzői kiadás. Budapest 1998. 39 old.

Csetény: Sári Attila: Csetény község története a kezdetektől 1945-ig. Csetényi Művelődési Otthon. Veszprém 2000. 80 old. + 4 melléklet

Csopak: Uzsoki András (szerk.): Csopak. Szelényi Ház. Veszprém 1996. 55 old.; Lichtneckert András (szerk.): Csopak története. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 12. Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. Veszprém 1997. 729 old.

Dabrony: Horváth Miklós: Dabrony története. Önkormányzat. Dabrony 1998. 70 old.

Dáka: Tóth Dezső: Dáka község történeti kronológiája i.e. 1400–2000. Veszprém: Szülőföld Baráti Kör, Dáka. 2003. 92 old. Dákai füzetek 9.

Devecser: Veress D. Csaba: Devecser évszázadai. Veszprém: Devecser Nagyközség Önkormányzata. 1996. 486 old.

Dudar: Szalontay Zoltán (szerk.): Dudar a Bakonyban. Veszprém: Dudar Község Önkormányzata. 2000. 282 old.; Boross István–Márkusné Vörös Hajnalka: Dudar. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 226 old.

Egeralja: Szalóky Károly: Egeralja rövid története. Veszprém: Egeralja Község Önkormányzata. 1997. 27 old.; Nagy Lajos: Egeralja évszázadai: Adalékok Egeralja község történetéhez. Ajka: Egeralja Község Önkormányzata. 2000. 123 old.

Eger-völgye: Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből I. A Hajnal István Kör történeti konferenciája. Kaposcs. 1996. július 19–20. Kaposcs: Kaposcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet. 1996. 102 old. Csigakönyvek 2.

Farkasgyepű: Rác István: Farkasgyepű község története, 1401–1753. Pápa: Farkasgyepű Község Önkormányzata. 1996. 70 old. Jókai füzetek 18.

Felsőörs: Veress D. Csaba: Felsőörs évszázadai: a község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 285 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 8.

Gyepükaján: V. Molnár Emma: Gyepű-Kajánföldre-Gyepükaján. Készült a községegyesítés 100. évfordulójára. Gyepükaján: Gyepükajáni Önkormányzat. 1994. 31 old.

Gyulafiratót: Szöllösi Mihály: Rátóti krónika. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1995. 581 old.

Gyulakeszi: Illés Mária: Gyulakeszi és Csobánc története. Gyulakeszi Önkormányzat. 1994. 96 old.

Herend: Hudi József: Herend története: egy bakoynyi község múltja és jelene [a néprajzi tanulmányok szerzői Arnold Mária és Köller Mónika]. Veszprém: Herendi Német Kisebbségi Önkormányzat. 1998. 329 old.

Hosztót: Palágyi Klára: Hosztót. Hosztót: Hosztót Község Önkormányzata. 2000. 119 old.

Kapolcs: Mayer Dénes: Adalékok Kapolcs történetéhez. Kapolcs: Kapolcsi Nyomda. 1995. 70 old.

Káptalanfüred: Polniczky József: Káptalanfüred évtizedei, 1930–2000. Káptalanfüred: Káptalanfüredi Fürdőegylet. 2001. 236 old.

Kemeneshőgyész: Nyárs Gyula: Kemeneshőgyész község története. Pápa: Szerzői kiadás. 2000. 88 old. + 25 tábla melléklet

Kemenesszentpéter: Töreki Ernő: Pillanatképek egy Rába-parti kisközség múltjából, jelenéből, jövőjéből: Rendhagyó monográfia. H.n. [Pápa]: Kiadó nélkül. D.n. [2001.] 158 old.

Köveskál: S. Lackovits Emőke: Köveskál. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 200 old.

Kup: Varju Dezső: Kup község története. Kup: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1999. 172 old. Jókai füzetek 27.

Külsővat: Ilon Gábor (szerk.): Tanulmányok Külsővat történetéből. Külsővat: Külsővat Község Önkormányzata. 1996. 332 old.

Litér: Litér. Litér: Litér Község Önkormányzata. 1996. 27 old.; Litér. [Szerk.: S. Lackovits Emőke, Rainer Pál] Litér: Litér Község Önkormányzata. 2003. 33 old.

Lókút: Veress D. Csaba: Lókút története. Egy bakoynyi község múltja és jelene. Veszprém: Lókút Község Önkormányzata. 1996. 368 old.

Lovas: Hudi József: Lovas község története: Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 2001. 520 old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 16.

Magyarpolány: Rainer Pál: Magyarpolány község története. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács.

1990. 39. old.; Ebele Ferenc (szerk.): Magyarpolány. Veszprém: Magyarpolányi Községi Tanács 1990. 54. old.

Malomsok: H. Szabó Lajos: Szülőföldünk, Malomsok. Malomsok: Malomsok Község Önkormányzata. 2000. 385. old.

Mencshely: Hermann István (íjf.): Mencshely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 205. old.

Monostorapáti: Ladányi András: Monostorapáti a völgy kapuja. Monostorapáti: Monostorapáti Önkormányzat. 2004. 413. old.

Nagyesztergár: Irányi László: Nagyesztergár a XVIII. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2000. 70. old.; Irányi László: Nagyesztergár a XIX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2001. 100. old.; Irányi László: Nagyesztergár a XX. században. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2002. 168. old.; Irányi László – Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár a XVIII. századig. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2003. 89. old.; Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár társadalom-néprajza. Nagyesztergár: Német Kisebbségi Önkormányzat. 2005. 310. old.

Nagytevel: Schweighofer, Julius Gottfried: Siedlungsgeschichte und Mundart von Deutschtevel. Nagytevel in westlichen Buchenwald in Mittelungarn. / Nagytevel község településtörténete és nyelvjárása. Budapest: Tankönyvkiadó. 1990. 179. old.

Nemesgörzsöny: Pethő Gyula: Szülőfalum Nemesgörzsöny: kialakulása és történelme a századok folyamán. Pápa: Nemesgörzsönyi Önkormányzat. 1999. 134. old.

Nemesleányfalu: Csebi Pogány Péter (szerk.): Nemesleányfalu: A mi falunk magyar és német nyelven = in ungarischer und deutscher Sprache. Nemesleányfalu: Nagyvásonyi Német Hirmondó különkiadása. 2000. 42. old.

Nemesvámos: Veress D. Csaba – Hudi József – Ács Anna – Palágyi Sylvia: Nemesvámos története: A község története az ősidőktől napjainkig. (Szerk.: Veress D. Csaba) Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 376. old.

Nemesvita: Wodianer-Nemessuri Zoltán: Nemesvita: A nemes község életrajza. Budapest: Diurna Kiadó. 2001. 140. old.

Németbánya: Hudi József: Németbánya története. Egy bakonyi német falu évszázadai. = Geschichte von Deutschhütten. [német fordítás: Gáspár Elke] – Társzerző: Kiss Albertné: Adatok Németbánya néprajzához. Veszprém: Német Kisebbségi Önkormányzat, Németbánya. 2003. 336. old.

Nivegy-völgy: Veress D. Csaba: A Nivegy-völgy falvainak története: Balatoncsicsó, Óbudavár, Szentantalfá, Szentjakabfa, Tagyon. Balatoncsicsó: Palásthy BT. 2000. 415. old.

Noszlop: Ács Anna: Noszlop. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 214. old.

Nyárád: Novák Imre: Nyárád 850 éves. Nyárád: Nyárád Község Önkormányzata. 2003. 174. old.

Olaszfalú: Hudi József: Olaszfalú története. Egy magas-bakonyi község múltja és jelene. Olaszfalú: Olaszfalú Község Önkormányzata. 2005. 441. old.

Padrag: Tilhof Endre: Padrag, anno.. Történeti kronológia és adattár a kezdetektől 2004-ig. Ajka: Ajka Város Önkormányzata. 2005. 220. old.; Szabó Jenőné: Padrag évszázadai (falutörténet). Padrag: Civil Fórum Padragkutért Egyesület. 2005. 162. old.

Paloznak: Veress D. Csaba: Az ezeréves Paloznak: egy Balaton-melléki falu története. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1993. 327. old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 10.

Pápa: Kubinyi András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1994. 679. old.; Hermann István (szerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Pápa: Pápa Város Önkormányzata. 1996. 214. old.

Pécsely: Veress D. Csaba: A három Pécsely története: a község története a magyar honfoglalástól napjainkig. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1992. 324. old. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 9.

Pénzesgyőr: Hudi József: Pénzesgyőr története: egy bakonyi község múltja és jelene = Geschichte der Gemeinde Pénzesgyőr: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonywald [német fordítás: Gáspár Elke] Veszprém: Szerzői kiadás. 1998. 330. old.

Pula: Reményi Antal – Szauer István (szerk.) (Írták Reményi Antal et al.): Pula története. Pula: Pula Község Önkormányzata. 1996. 58. old.

Révfülpő: Miklós Tamás P.: Révfülöp történeti kronológiája 1211–1943. (Kiegészítve a középkori Ecsér település adataival.) Révfülöp: Révfülöpi Honismereti Egyesület. 1994. 86. old.; Benke László: Gyökerek ezek itt .. (Válogatás Benke László honismereti vonatkozású írásaiból.) Révfülöp: Révfülöpi Honismereti Egyesület. 1996. 67. old. Révfülöpi honismereti füzetek 2.; Miklós Tamás P.: A világ egyik legszebb tája: adalékok és források Révfülöp és környéke történetéhez: honismereti olvasókönyv. Révfülöp: Révfülöpi Honismereti Egyesület. 2000. 156. old.

Sóly: Veress D. Csaba: Sóly ezer éve [1997–1997]. Sóly: 1997–1997 Sóly Emlékbizottság. 1997. 61. old.

Somlóvásárhely: Vaczkó László: Somlóvásárhely ezer éve: monografikus történeti áttekintés. Somlóvásárhely: Somlóvásárhely Község Önkormányzata. 1996. 250. old.; Márkusné Vörös Hajnalka: Somlóvásárhely. [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2001. 225. old.

Sümeg: Egerszegi Ferenc (szerk.) Sümeg 500 éves város. Sümeg: Városvédő és szépítő Egyesület. 1991. 111. old.; Kovács J. András: Sümegi történetek: város-történeti tanulmányok [szerk. és a bevezető írta Egerszegi Ferenc]. Sümeg: Sümegi Fórum Alapítvány és Sümegi Városi Múzeum. 1998. 121. old.

Szentbékáll: Oltárcei Ferenc: Szentbékáll. Quint (Budapest) 2004. 211. old.

Szentkirályszabadja: Veress D. Csaba: Szentkirályszabadja évszázadai: egy balatonfelvidéki község története. Szentkirályszabadja: Szentkirályszabadja Község Önkormányzata. 1998. 395. old.

Szigliget: Gere László: Szigliget az őskortól napjainkig. Szigliget: Szigliget „Váralapítvány”. 2003. 48 old.

Takácsi: Veress D. Csaba: Takácsi évszázadai: egy hajdani nemesi falu története a kezdetektől napjainkig. Veszprém: Takácsi Község Önkormányzata. 1998. 183 old.

Tapolcafé: Máthéné Kalmár Zsuzsanna: Tapolcafé titkai: a kezdetektől napjainkig. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár. 1993. 95 old. Jókai füzetek 6.

Tóсок: Tilhof Endre: Tóсок hét évszázada: Fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka Város Önkormányzata. 2001. 208 old.

Tóсокberénd: Tilhof Endre: TóсокBerénd és temploma: Fejezetek a község múltjából. Ajka: Ajka-Somlóvidéki Heti Hírhozó. 2000. 144 old.

Tótvázsony: Veress D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene – Tótvázsony község német származású lakóinak néprajza [Schönwald Mária]. Veszprém: Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet. 1994. 418 old.

Ugod: Veress D. Csaba: Ugod [Szerk.: Hermann István]. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. 2000. 175 old.

Városlőd: Roth, Michael: Zur Geschichte von Waschludt / Városlőd: was war bevor die Schwaben kamen?: das unruhige Leben des I. Pfarrers von Waschludt / Városlőd Johann Bagermann. Bad Kreuznach: Verlag Fr. Friedler. 1990. 208 old.; Koppányi István: Városlőd története. Városlőd: Városlődi Falumúzeum Baráti Köre. 1991. 240 old.

Várpalota: Pacsuné Fodor Sára: Várpalota helytörténeti kézikönyve. Várpalota: KING Print Nyomda. 1993. 180 old.; Várpalota: Faller Jenő: Adatok Várpalota történetéhez. Várpalota: Krúdy Gyula Városi Könyvtár. 1994. 36 old. (Az 1936. évi kiadás reprintje.); Szij Rezső: Várpalota: fejezetek a város történetéből (2. bővített kiadás). Budapest: Szenci Molnár Társaság. 1996. 643. 705–733 old.

Vaszar: Mezei Zsolt (szerk.): Vaszari históriák: Helytörténeti olvasókönyv. Vaszar: Szerzői kiadás. 1998. 123 old.

Veszprém: Bontó Józsefné: Veszprém: Lakóhelyünk ismerete. Veszprém: Magyar Pedagógiai Társaság Veszprém Megyei Tagozata, Báthory István Általános Iskola. 1991. 43 old.

Veszprémfajsz: Veress D. Csaba: Veszprémfajsz története: A kezdetektől napjainkig. Veszprém: Inno Press Kft. 1994. 323 old.

Veszprémvarsány: Bolla József: Veszprémvarsány múltja és jelene. Győr: Széchenyi Nyomda. 1993. 118. old.

Vörösberény: Horváth József: Vörösberény története. (2. kiadás) Balatonalmádi: Balatonalmádi Város Önkormányzata. 2001. 167 old.

Zalaerdőd: Oláh Ferenc: Zalaerdőd évszázadai. Sümeg: Zalaerdőd Önkormányzata. 1994. 208 old.

Zánka: T. Horváth Lajos: Zánka gyökerei: millenniumi emlékkötet a magyar államalapítás 1000. évfordulójára. Zánka: Zánka Község Önkormányzata. 2001. 159 old.

Zirc: Tamás Ivett – Ladányi Lingl József: A zirci régió németisége = Das Deutschtum der Sirtzer Region : Monográfia. Zirc: A Zirci Német Hagomány és Származáskutató Egyesület kiadványa. 2000. 111 old.

CZUCZA EMMA

Pápa, 1956.

Értékes művel gyarapodott az 1956-os forradalom és szabadságharcról szóló emlékirat-irodalmunk Czuczka Emma naplórészleteinek megjelenésével. A szerző Kalotaszentkirályon 1886-ban született, édesapja Czuczka János igazgató-tanító volt, ő kísérte el Jankó Jánost kalotaszegi gyűjtőútján, és az ő segítségével írta a neves néprajztudós a magyar etnográfia első modern monográfiáját, a Kalotaszeg magyar népét (Budapest, 1892). Czuczka Emma képesítését a Kolozsvári Tanítóképzőben szerezte 1908-ban, majd Bánffyhunadon tanított. Miután a román államra nem tette le a hűségesküt, állást nem kapott, majd elhagyta az országot, így került Páparra, ahol a Református Nőnevelő Intézetnek 1921 és 1948 között meghatározó személyisége volt. Az iskolák államosítása után nyugdíjba vonult, 1976-ban Pápan hunyt el.

Czuczka Emma életének jelentősebb eseményeiről többkötetes naplót írt. Az 1956-os forradalom és szabadságharcról szóló naplórészlet hitelesen és tárgyilagosan követi az eseményeket és egyszersmind elevenen érzékelteti Pápa hangulatát ezekben a tragikus napokban. Olyan eseményeket ismert, amelyek hitelesen jellemezték a korabeli történéseket, a kisváros lakosai közötti kapcsolatokat. A forradalom eseményeiről a rádióból, a sajtóból, szavazhatók pápai emberektől és természetesen, mint szemtanú értesült. Naplójának hangulata – az események alakulása szerint – változó: lelkesedő, reményteljes vagy elkeseredett, szomorú. 1956. október 24-én a forradalmat „tisztító tüznek” nevezi, de később a pusztításoktól megrémül: „Budapesten megújult az 1944-es kép. Égő, rombadőlt házak mindenfelé” – írja elkeseredetten. A pápai események fellelkesítik. A városban a „kommunista jelvényeket megsemmisítették, háromszínű zászlók lengenek a házakon” folytatja beszámolóját. 1956. október 27-én kétségek között írja: „Az országos sztrájk megbénít sok mindent, csak a lelkek nyugtalanságát nem”. Arra már büszke, hogy „Pécs, Székesfehérvár, Győr, Magyaróvár, a nyugati határmenté a felkelők kezében van. Balinkai bányászaink kijelentették, addig nem termelnek és szállítanak, míg az orosz ki nem megy az országból”. Naplójában gyakran említi a nyugatról jött segítséget: „Megható az osztrákok jósága. Gyűjtést rendeztek, pénzt, kötszert, orvosságot, élelmiszert küldtek át a határon” – írja, majd így folytatja: „Svédország repülőgépen szállított, Svájc vérplazmával siettett, Nyugat-Németország kórházvonalat indított orvosokkal, ápolónőkkel, Hollandia, Olaszország, Belgium sem maradt el a segítségnyújtók között”.

1956. október 31-én történekről egy pápai szemtanú és a rádió alapján számol be: „A tüntető elemek Kodály lakásához és a nevet kiáltották. Kodály megjelent az erkélyen. A tömeg egy pillanatra elcsendesedett, aztán két újat esküre emelve énekelt: a magyarok Istené-

re esküszünk... Kodály esküre emelt kézzel hallgatta. Hogy mit érezhetett, mindenki tudta. Én is”.

Este a rádióban Nagy Imre beszéde után, amelyben bejelentette Magyarország semlegességét és azt, hogy barátságban kívánunk élni szomszédainkkal és a Szovjetunióval, a Himnusz következett. Ezután a napló hangja megható: „Kis idő múlva felharsant Kodály: Zrínyi szózata” – írja. „Hátborzongatóan fenséges volt a sokszor ismétlődő: ne bántsd a magyart! És a végén az Ámen hullámáradata. Utána Kodály: Talpra magyarját közvetítették – folytatja –, velük esküdtem görcsösen összekulcsolt kézzel, könnyes szemmel”.

A református Czuczka Emma szomjas lélekkel hallgatta Ravasz László püspök beszédét a napló szerint: „A beszéde végén idézte az 1945. év februári istentisztelet igéjét, amit az óvóhelyről feljöve mondott el, mikor még Budáról lötték a Kálvin-téri templomot. Most is ezzel az igével fejezte be szónoklatát: csak igazságot és szeretetet vessünk!”.

Czuczka Emma lélekben sosem szakadt el Erdélytől, gondolatai gyakran szálltak a bércecs haza, Kalotaszeg felé: „Mikor a rádió mellett ülök, Veletek vagyok s együtt hallgatjuk a történelmi eseményeket” – írja egyik, Bánffyhunyadra rokonainak címzett üdvözlőlapon. Naplójában is többször megemlékezik az erdélyi eseményekről: „az erdélyi magyarság együtterző testvéri tüntetést rendezett mellettünk Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon. A román kormány nagyon megijedhetett, mert a határsávot Nagybánya, Szatmár, Nagyvárad, Arad, Temesvár környéket tiltott területnek nyilvánította. Megrakta katonasággal és az idegeneket távozásra szólította fel. Aggódó büszke szeretettel gondolkodik rajuk” – fejezi be beszámolóját. Később szomorúan ír a kibebiztosított magyarországról: „Nekem két hazát adott a végzetem, úgy fáj értük a szívem”.

A forradalom tragikus leveréséről részletesen beszámol. 1956. november 3-án feljegyzi, hogy „az oroszok a hajnali órákban megszállták Pápát ... felállították ágyúikat”. A háborús helyzetben a pápai lakosok mellől el-tűnnek a kokárdák, naplóírónk Reményi Sándor erdélyi költő soraiból próbál lelkierőt meríteni: „letéphetik, de beljebb vándorolnak, befogadják szíveink” vallja. Ezekben a napokban elnémulnak a forradalom rádióadói: „Valaki itt Pápán – írja – a győri Petőfi-adóból utoljára lövést, sikolyt és hörgést hallott”. Szomorúan nézi, hogy a nyugati államok nem segítik Magyarországot: „A szép szavak röpködnek felénk Nyugatról – állapítja meg –, de aktív segítségre nincs ereje az ENSZ-nek. Majd hozzászól: úgy fáj nekem, hogy tragédiánk megismétlődik, magunkra maradtunk”. 1956. november 14-én lelke felháborodik: „Újabb gyalázat az orosz deportálás ... ennek híre megijesztette fiataljainkat, innen Pápáról száznál többen menekültek”.

Czuczka Emma 1956-os naplója hozzájárul forradalmunkról kialakított történelmi képünk pontosabbá tételéhez, helytörténeti kutatóink számára pedig új adatokkal szolgál. Köszönet érte Czuczka István bánffyhungyadi történelemtanárnak, a napló megörzöztetéséért, a pápai részlet összeállításáért, dr. Hermán Istvánnak a szerkesztésért, valamint a kiadónak, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárnak.

Sebestyén Kálmán

Folklor–Hagyomány–Szimbólum¹

Czuczor Gergely így határozta meg a népszokást: „Szokás, mely a nép életmódjában, különösen öltöztetésben, mulatságaiban, játékaiban, tánczaiban, lakodalmi szertartásaiban stb. divatozik.” Ezek vidékenként, sőt falvanként változnak. Ezek közül az egyik legnagyobb táji-történelmi-néprajzi egységet bemutató részt, Erdély népszokásait foglalta össze a Kolozsvárt élő és itt tanító *Pozsony Ferenc*, a magyar néprajztudomány egyik legszorgalmasabb munkása, aki majd minden évben egy-egy gyűjteményes kötettel ajándékozott meg bennünket. *Erdélyi népszokások* című könyvét egyetemi jegyzetként jelentette meg. Az összefoglaló könyv magyar népzene-kutatás történetének rövid bemutatásával kezdődik. „A népszokások kutatása a magyar nyelvterületen csak a XIX. század közepén bontakozott ki, előtte csak elszórt, szórványos közlemények láttak nyomdalfestéket. Az értelemes réteg ebben az időszakban Európa-szerte úgy vélte, hogy a népköltészet megőrizte a nemzeti kultúra mélyrétegének számos ősi, archaikus elemét. Hittek abban, hogy a sajátos népszokások, hiedelmek, balladák, népdalok és népmesék segítségével voltaképpen eredményesebben fel lehet építeni az új, polgári jellegű nemzeti kultúrát. A XIX. század idején kibontakozó irodalom-, néprajz-, nyelv- és történettudomány, valamint a régészet, a művelődés- és a művészet-történet művelői voltaképpen mind ezt a célt próbálták megvalósítani.”

„A XIX. század második felében egyre inkább erősödött a *mitologizáló* iskola, melynek követői a népszokások segítségével voltaképpen egy-egy etnikai csoport sajátos világképének, mitológiájának rekonstruálására törekedtek. Ebből a romantikus kultúraszemléletből szinte automatikusan következett az is, hogy a gyűjtők elsősorban a paraszti kultúra ünnepei elemeit kutatják. Európában J. Grimm *Deutsche Mythologie* című munkája határozta meg alapjaiban ezt az ún. gaszmitológia irányzatot. Grimm hatására Ipolyi Arnold az 1854-ben kiadott *Magyar Mythológiájában* arra tett kísérletet, hogy a népszokások és a hiedelmek archaikus elemeinek segítségével rekonstruálja, újra megalkossa a magyarság ősi világképét.”

A magyar népszokásokkal kapcsolatos légfontosabb művek, közlemények, gyűjtések és szerzők felsorolása után néhány fogalom tisztázása következik. Az első helyen a kultúra áll, ezt a hagyomány, a tradíció követi. A mítosz és a ritus sem marad ki a számbavételből és ugyanitt tisztázza az ünnep és a játék fogalmát is.

Külön fejezetben szól a szokásrendszer kódjáról. Hisz, ahogy írja „a szokásrendszer működésében meghatározó szerepet játszanak a szubjektumok, vagyis azon egyének, akik alapvetően, részleteiben ismerik az esemény kódrendszerének elemeit, kapcsolódási szabályait, vagyis a szokásrendszer pontos forgatókönyvét, melynek segítségével bármikor létre tudnak hozni, előírászerűen meg tudnak rendezni egy adott szokáseseményt.

¹ *Pozsony Ferenc*: Erdélyi népszokások. KJNT–BTTE Magyar Néprajzi és Antropológiai Tanszék. Kolozsvár 2006. 407 old.; Tanczos Vilmos: Folklor-szimbólumok. KJNT–BTTE Kolozsvár 2006. 344. old.

Ezután a szerző sorra veszi az akusztikus, a vizuális és a tárgyi kódokat. Külön és részletes áttekintést nyújt a növényi, állati jelképekről, a népszokások tér- és időhasználatáról, szemléletéről. Az emberi élet szokásai, tudjuk, hogy egy emberöltőt fognak át és a születés-házasság-halál hármasságára épülnek és ebből adódóan nem nélkülözik a szakralitást sem.

Ismert, hogy a hét napjaihoz, mivel évezredes rendje van, különféle szokások kapcsolódnak. De a legbőségesebb anyagot a jeles napok köré épült szokások alkotják. A kalendáris szokások, vagyis a keresztény kalendárium ünnepei közül „a vallásos közösségek legnagyobb időegysége az egyházi év, melynek keretében a keresztények Krisztus élettörténetének legfontosabb eseményeire (születésére, kereszthalálára, feltámadására, mennybemenetelére és a Szentlélek elküldésére) emlékeznek. A karácsony, a húsvét és a pünkösd napjainkban is a keresztény kalendárium legjelentősebb ünnepköre Erdélyben meg Moldvában.”

A gazdasági év szokásairól külön fejezetben bőséggel olvashatunk. Az Újvével kezdődő és Szilveszter napjával végződő részt a mai szokások, emlékünnepek bemutatása követi, szó esik itt a magyar történelmi megemlékezésekről és az állami ünnepekről éppúgy, mint a falunapokról. „Az 1989-es romániai rendszerváltozás után kialakult lokális ünnepek Erdélyben is általában két szerkezeti egységből állnak. Az első rendszertint hivatalos, szertartásos, ünnepélyes, szakrális elemekben és cselekvésekben gazdag események alkotják, melyek egyrészt hatalmat, társadalmi hierarchiát legitimálnak és szentesítenek, másodsorban pedig elősegítik az adott közösséggel való identifikációt. Ezt a szertartásos eseménysort a legtöbb lokális ünnep szerkezetében felszabadult ünnep és szórakozás zárja. Az Erdélyben megszervezett faluünnep az utóbbi években már nemcsak a helyi közösségeknek, hanem a média segítségével egyre inkább kifelé üzennek, különböző eszközökkel megszólítják az anyagi és a szimbolikus forrásokat osztogató politikusokat, vállalkozókat és az érdeklődő turistákat is.

A településnapok szimbolikus eszközökkel voltaképpen újraalkotják azt a faluközösséget, mely szabad idejét együtt tölti, legalább egy napig egymásra figyel, hazavárja és hívja a közelebbi vagy a távolabbi helységekbe szétszóródott fiait. A legtöbb falu- és városnap szimbolikus és interaktív cselekvések segítségével (pl. helyi táncok, szokások eljátszásával, kiemelkedő teljesítménnyel rendelkező személyek diszpolgárrá avatásával, sportvetélkedőkkel, löversenyekkel stb.), vagy újonnan megkonstruált jelképek (pl. kopjafák, székelykapuk, zászlók, címerek, emlékművek) felszentelésével mutatja fel a település sajátosnak vélt értékeit.

Az elmúlt években a különböző faluünnep rendszertint olyan szimbólumok köré rendeződtek, melyek a helyi és a térségi kötődés kifejezését teremtik meg. Például a Hargita lábánál fekvő Székelyvárságon a málna, az Alföld peremén lévő Érmihályfalván a nyíló akác, Magyarócsén a cseresznye, a Keleti-Kárpátokban található Kammandón a gombapaprikás, a háromszéki Torján a túrós puliszka, a sóbányájáról híres Parajdon pedig a töltött káposzta vált a helyi identitást legtokéletesebben kifejező szimbólummá.

A nagy történelmi események mellett a családi vagy a lokális múlt felidézését valósítják meg mikroszinten a november elsején gyakorolt rítusok, vagy a tankönyvekben nem jegyzett, de a családi vagy a helyi „történelem” kontextusában nagyon fontosnak tartott jelesebb lokális eseményekre (pl. a földvári haláltábor 1945-ös áldozataira, a szárazajtai 1944-es gyilkosságra, a székli 1717-es tatárbetörésre), jelesebb személyekre emlékező szertartások, faluünnep és kortársalkotások is.”

Ha jól sejtem, egy összefoglaló munkának nemcsak a szinkronitás a legfőbb feladata – bár ez sem elhanyagolandó –, hanem a hagyományról lévén szó, ennél többet is kell teljesítenie. Nemcsak leírni, bemutatni, elemezni is kell a jelenségeket. Hisz akkor izgalmas egy ilyen bemutatás, ha arról is szól, hogyan lesz egy eseményből szokás, ez hogyan és meddig terjed el, hogyan lesz ebből ünnep (vagy fordítva), aztán az ünnepből hogyan lesz rendezvény, a rendezvényből mára látványosság. Erről is szól a szerző, mert jól ismeri azt a terepet, amelyről ír. Hisz minden jó néprajzos jó régész is: tudja, vagy sejt, hogy mit rejt a föld, mi van a mélyén.

A könyv végén található bibliográfia, a felsorolt irodalom jegyzéke csaknem 50 oldalat tesz ki, a kisíró képek pedig száz oldalt. Az utolsó kép a szerző felvétele, amely a magyarózdai temetőben készült. Az egyik, lassanként földbe süppedő vastag fejfa mellett egy kislány áll, szinte egymást támasztják. A kicsi leány csodálkozó szemmel figyel valamit vagy valakit: távolba néz, ami lehet a múlt, de lehet a jövő is. Néz és vár és figyel – mint a jó néprajzos.

Táncos Vilmos *Folklorisztikáim* című könyve kapcsán felmerül a kérdés: hogyan születik, vagy miből lesz szimbólum? Az egyik lehetséges és tömör választ Aniela Jaffítóld idézem: „A szimbolika története azt mutatja, hogy minden dolog felvehet szimbolikus jelentést: a természeti objektumok (mint a kövek, növények, állatok, emberek, hegyek és völgyek, a nap és a hold, a szél, a víz és a tűz), vagy az ember alkotta tárgyak (mint a ház, a hajó vagy az autó), sőt még az elvont formák (mint a számok, vagy a háromszög, a négyzet és a kör) is. Valójában az egész világmindenség potenciális szimbólum. Az ember, szimbólumalkotó hajlamával, tudataltalanul szimbólumokká alakítja a tárgyakat vagy formákat, ezáltal igen jelentős pszichológiai fontossággal ruhazza fel őket mind vallási, mint pedig művészeti szempontból.”

Vagyis mindenből lehet szimbólum. Ennek ellenére nem lesz mindenből szimbólum. Itt ugyanaz a helyzet, mint a népköltészetnél, a népdalnál. A népdallá válás esélye minden rimes, négyesoros, magyaros ütemezésű versben adva van, de mégis kevés népdal születik. Minden gyilkosság elbeszéléséből lehetne népdal, de csak néhányból lett. Ennek számos okát – és nem akadályát – ismerjük. Ugyanakkor az igazi okokat csak halványan látjuk, vagy inkább sejtjük. Hogy miként születik, született egy népdal, vagy népdallada, éppúgy nem tudjuk megmondani: mint ahogy nem tudjuk tetten érni, bemutatni a szimbólumok születését sem. Egyszer csak lesz, és attól kezdve van. A keletkezés idejét és helyét sem tudjuk megmondani, de azt tudjuk, hogy régiek, sőt ősieik, másrészt meg nélkülözhetetlenek. „A szimbólumok... természetes és spontán produktumok – írja C. G.

Jung – Egyetlen zseni sem ült le soha tollal vagy ecsettel a kezében, kijelentvén: *Eltökélt szándékom, hogy most kitaláljak egy szimbólumot.* Senki nem képes arra, hogy egy logikai következtetés, vagy szándékos elhatározás útján szerzett többé-kevésbé racionális gondolatot *szimbolikus* formába öntsön.”

Nagyon fontos elmondani és megérteni, hogy aki a konkrét jelentést keresi egy jelkép mögött az nagyot téved. Mert nem ismeri a jelkép „természetrájtát”. Az álom jelentésrétegeinek felfejtésén munkálkodó Jung mutatott rá arra, „hogy a valódi szimbólum csak abban az esetben jelenik meg, ha, olyasmi kifejezésére van szükség, amit a gondolkodás nem tud elgondolni, vagy ami csak sejtés vagy megérintés szintjén létezik.” Ezt így fogalmazza meg *Johann Jakob Bachofen*: „A szimbólum sejtéseket idéz föl... A szimbólum egyszerre érinti meg az emberi szívet valamennyi húrját, míg a nyelv mindig kénytelen egyszerre csak egy gondolatnál maradni, ...a szimbólumok a kimondhatatlan, a kimeríthetetlen jelei, s ugyanolyan rejtélyesek, mint amilyen szükségese-
sek.”

Még egy fontosnak tűnő dolgot kell megemlítenem: ezt nem lexikonokból, hanem egy magyar népdal elemzése kapcsán értem meg. Egy szépséges bukovinai kerseres első strófáját idézem:

*Szomorú fűfának harminchárom ága,
Arra reászállt harminchárom páva,
Ki zöldben, ki kékben, ki földig fehéren,
Csak az én édesem tiszta feketében.*

Ígazi jelképtár ez a négy sor. Szerepel benne állat és növény, szerepelnek a színek (és kicsoda színek!), és számok. Példázatszerűen bemutatja, hogy a népdal, a népköltészet mily gazdag jelképrendszerrel rendelkezik. Aki éneklí, tudja ezt? Valószínűleg nem. És akik hallják, olvassák? Mai szóval a „kódolást és a dekódolást” értjük-e? Azoknak szól *Tánczos Vilmos* könyve, akik ezt érteni akarják.

A jelképek kialakulása lassú folyamat, s ezért is nem is lehet tetten érni keletkezésüket. De ha kialakultak és rögzültek, akkor évszázadokig, vagy évezredekig állandók maradnak, noha variálódnak ott, ahol él a szimbólumteremtő erő. De ez nem jelenti azt, hogy jelentésük nem változik. Ismét Jungot idézem: „egy hívő keresztény esetében a kereszt szimbólumot csakis keresztény kontextusban lehet értelmezni (...) De nem mondhatjuk, hogy a kereszt szimbólum minden időben, és minden körülmények között azonos jelentéssel bírna. Ha így lenne, elveszítene numinozitását, vitalitását és pusztá szóvá válnék.” Egy másik Jung idézet szintén lényeges dolgot fogalmaz meg: „A kulturális szimbólumok (a *természetes* szimbólumokkal ellentétben) az örök igazságok kifejezésre szolgálnak, és sok vallásban még mindig használják ezeket. Sok átalakuláson, sőt hosszú, többé-kevésbé tudatos fejlődési folyamaton mentek keresztül, és így váltak a civilizált társadalmak elfogadott kollektív képeivé. Ezek a szimbólumok szellemiségünk fontos alkotóelemei, az emberi társadalmak életét erejét képezik, gyökeres kiirtásuk súlyos veszteségekkel járna.”

Nagyon fontos a fenti idézetből a társadalmilag elfogadott kollektív kép hangsúlyozása. Mert ez így igaz a népdalokra, a népművészetre és annak motívumkincsei-

re is. „Az örök szimbólumok nem tűnnek el, de az ember életében játszott szerepük alapvetően megváltozik, a szimbolikus képek valamikori szent valósága látszatvilággá, vágyvilággá lesz.” Ezzel a megállítással zárja könyvét *Tánczos Vilmos*. A *Folkloriszimbólumok* című kötet Kolozsvárt jelent meg a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék jegyzetként, 2006-ban, de bővített kiadása a Kairosz Kiadónál, az idei könyvhöz Magyarországon is napvilágra lát. (Szimbolikus formák a folklórban címmel.) A jeles néprajzkutató, aki a gyimesi és moldvai archaikus imádságok gyűjtője és közreadója, a kolozsvári egyetem tanára, természetesen a saját gyűjtéseire támaszkodik, de – a bibliográfia jól mutatja – minden képről és jelképről szóló könyvet ismer és használ.

Egyébként a kötet címe a szerző szerint könnyen megtévesztő lehet, hiszen nem utal kellőképpen a tárgyban rejlő parttalanságra. „Azt a szimbolikus kifejezés-módot ugyanis, amiről ez a könyv beszél, nemcsak az ún. *hagyományos folklórban* lehetjük fel; hanem a vizualitáshoz és az írásbeliséghez kapcsolódó mai folklorműfajokban és a populáris kultúrában is, nem is szólva arról, hogy ugyanez a képi nyelv jelen van a vallásokban, az irodalomban, a különböző vizuális művészetekben és a nap mint nap használt verbális nyelv kifejezéseiben is. Alapvető célnk mindazonáltal a magyar népi kultúra szimbólumaival való megismerkedés, ezért a könyvben bőven idézett példanyag nagyobbik részét is innen válogattuk.” – írja a könyv ajánlásában a szerző, aki a folkloriszimbólumokat tizenöt csoportba sorolja és azokat részletesen tárgyalja.

Az állatiaság képei között a ló, a bika, a farkas, a kutyta, a vadkan szerepel; mindegyik egy alfejezetben. A gonosz erők kapcsán az ördög- és démonképzetetről szól. Ezután a „halál sötét vizeire evezve” a Sötétség archetipusairól olvashatunk. A veszélyes és tisztátalan nőiség és a zuhanás képzetkora külön fejezetbe kerültek. A felemelkedés (a lélek felemelkedése) szimbólumai között kitüntetett helyen szerepel a szárnyalás kapcsán a madár, az égi szárnyas ló. A Fény és a Szó címe a hetedik fejezetnek. Ezután a harcoló hős és a fegyverei kapcsán a tisztító víztől, tűztől és a megtisztulás egyéb szimbólumairól olvashatunk. A halál és a megállított idő külön részbe került. Egy-egy fejezet szól a ciklikus szimbólumokról, az áldozatról, az élet-, termékenység- és szerelemjelképekről. Az utolsó fejezetben tárgyalja a fa jelképeket, többek között a keresztet is. Ennek címe: A haladás mítosza.

„A mai erdélyi kultúra sajátossága, hogy – más kelet-európai kultúrákhoz hasonlóan – a régi és az új szimbolikus kódok keveredését, sőt olykor szerves ötvöződését mutatja – írja szerző. A hagyományos és a modern jelek egymásra találása és egymásba fonódása azért lehetséges, mert jelentéseik ugyanazok, az emberi képzelet alapvető belső mentális képei, amelyeket ezek a kódok kifejeznek, sem térben, sem időben nem változnak.”

Röviden és összegzésként elmondhatjuk, hogy től és időből nem kiszakítva tárgyalja a folklórban fellelhető szimbólumokat *Tánczos Vilmos*, aki ott ül velünk együtt az idő vén fája alatt, maga mellé ülteti az olvasóit, és mint tanár, természetesen a tanítványait is. A könyvben szereplő jelképek, Madách Imre idézetét köl-

csönözve, „kisérnek végig száz alakban, / Százféleképen átalváltozottan.” Erről a százféle alakról s azok változásairól és változatról szól ez a fontos, összefoglaló könyv.

Móser Zoltán

Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában?

Csaknem háromszáz oldalas kézikönyvet adott ki Győrben a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár 2006-ban. A szép kivitelű és hasznos kötet borítóját a Győri Egyházmegye 1821-es térképének felhasználásával szerkesztette a kiadó Nem lehetett más formában megfogalmazni a kicsit hosszúnak látszó címet, hiszen a helyismereti kézikönyv az egyesített, de történetileg három külön megye kutatóinak helyismereti munkásságát foglalja össze.

Dr. Horváth József és munkatársai „Ki kicsoda” gyűjteményét joggal nevezem kézikönyvnek, mert valóban az. Ez nem egyfajta „dicsekedjünk nagy tudásainkkal” vagy „kutatóink hívalkodnak” címmel jellemezhető ez a gyűjtemény. Ez a „Ki kicsoda” – hála Istennek – nem a kötet előfizetőinek életrajz- gyűjteménye. Mert hajdanában még erre is akadt példa, ettől a régi gyakorlattól – az előfizetők adattárával terhelt gyűjteménytől – féltém volna leginkább. Ugyanis egykoron részben az derült ki, hogy kik voltak hajlandók pengőiket egy-egy – különben egészen jó – helyismereti munka előfizetésére áldozni. Ilyen (kicsit megmosolyogtató) ballasztal jelenhetett csak meg pl. 1940-ben Sopronban Soós Imre kitűnő kézikönyve, az Ősi Sopron megyei nemzetségek.

A Megyei Könyvtár új gyűjteménye adattár: a helytörténeti kutatómunka megyei munkásainak jól áttekinthető életrajza és bibliográfiája. Azok „seregszemléje” ez a könyv, akik a három egyesített megye 182 településének történetét kutatják. A kézikönyv egyik leghasznosabb ötlete, hogy a települések szakirodalmi keresésében a *Földrajzi nevek mutatója* segíti az olvasót. Előigazít abban is, hogy megállapíthassam, milyen településről született újabb összefoglaló kutatás, cikk, pályamunka, monográfia. Hasznos, hogy a kutató nevének, címének megjelölésénél a szerző e-mail elérhetősége is olvasható.¹

Az már kissé meglepett, hogy a felkért szerzők egyharmada nem válaszolt a szerkesztőknek. Pedig először 854 kutató nevét tették mérlegre, majd 432 személy kutatásait találták igazán fontosnak. A kiadvány ezért csak 302 válaszoló személy tevékenységét tartalmazhatja. A magam részéről megisztelőnek találtam a felkérést, jónak találtam a szerkesztők „merítési szempontját”. A felkértek körében ugyanis éppúgy megtalálhatók „a hivatásos tudósok” régészek, történészek, levéltárosok, könyvtárosok, mint a helytörténeti pályázatok írásával fáradozók, a fotóművészek, a szakkörvezetők. Valójában mind egy célt szolgálunk, mind egy táborba tartozunk: az úgynevezett hivatásosak és a tisztés tudású, elhivatott önkéntesek.

A Ki-Kicsoda Adattára ábécé-rendes. A következőkben néhány – szubjektív szempontok alapján kiemelt – példával jellemzem a gazdag tartalmú művet. Azokról írok le egy-két gondolatot, akiknek munkásságát jól ismerem.

Dominkovits Péter levéltárosról tudom, hogy Sopron megye története áll a szívéhez a legközelebb. *Domonkos Ottó*ról, a tudományok doktoráról, a tisztelt etnográfusról közismert, hogy kutatásaival 1950 után megújította egész Nyugat-Dunántúl néprajztudományát. *Hárs József* statisztikus helyismereti érdeklődése széles körű, a soproni filmtörténet, az utcanévek története, vagy a sajtótörténet körében egyaránt figyelemre méltót alkotott. *Molnár László* nyugállományú múzeumigazgató a bányászattörténet tudosa. Életpályája változatos, édesapja még rendőr alezredes, édesanyja már csak „házmester” lehetett. A Molnár család életébe is „beleszólt” az újkori történelem. Molnár László olyan Központi Bányászati Múzeumot teremtett Sopronban, ami túlnőtt az elődei kezdeményezésén. Emellett évtizedeken át minden Sopron-kutatót segített. Helyet adott a múzeum vendégszobáiban Sopron város múltját kutatóknak. *Lancendorfer Zsuzsanna*, győri etnográfus fiatal tanítónőként éveken át volt segítőnk a zsámbéki országos honismereti táborokban. Ma elismert néprajztudós, aki a győri főiskolai munkája mellett az ELTE néprajzi tanszékének meghívott oktatója is. *Gülch Csabával* együtt gyönyörű könyvtük jelent „Vérző liliumok” címmel Dely Mária balladájáról. Örömmel olvastam *Fűcsék Piroska* tudományos munkásságának az adatait is. Győri főiskolásként ő is megfordult a Zsámbéki Országos Szakkörvezető-képző Táborainkban. Ma már ő szervezi az utánpótlást, emellett Bogyoszló és Csorna néprajzát kutatja.

A kötet lektorának, a könyvtár igazgatójának, *dr. Horváth Józsefnek* Győr, Győr-Sopron-Moson megye sajtótörténete a fő témája. Remek megyei sajtóbibliográfiája gyakran forgatott kézikönyvem. Érdemes kutatásokat folytat a végrendeletek, a megyei vallási néprajz körében. Hat hasábot kitévő gazdag bibliográfiája egy egész életműnek is elegendő lenne! Pedig az ifjú tudós szerző csak most lesz 50 éves! Személyes példájával bizonyítja, hogy a tudományos munka, a tudományos szervezés és az intézményi hozzáértés vezetése összeillő feladatkör!

Sümeghy József ny. evangélikus lelkész már a nagy múltú „Nyugati Őrszem”-ben (1938–1944-ig) elkötelezte magát a helytörténet kutatására. A 90. életéve felé közeledve ma is változatlan frissességgel kutatja az evangélikus néphagyományokat. *Sarkady Sándor* költő, szerkesztő és irodalomszervező. Sokrétű munkássága 1958 óta összekapcsolódik Sopron múltjával és jelenével. A kezéből kikerült gyűjtemények, a „Soproni Írók Antológiája” (1976), a 25. kötet felé közelítő „Soproni Füzetek”, a „Magyar Írók Sopronról” (1978.) csupán „jelzőcölöpjei” annak a fáradhatatlan munkásságnak, melyet városa, Sopron érdekében kifejtett immár 50 esztendeje. Kikerült kezéből egy olyan gyűjtemény is, amelyet fiával, az ifjabb *Sarkady Sándorral* együtt szerkesztett. Ez a 2000-ben megjelent gyönyörű és fontos „Aranykönyv 2000”. Folytatásába, az „Aranykönyv 2001” szerkesztésébe már további portréírókat is bevont

¹ Saját e-mail címetem azonban pontosítom: nincs pont a jozsef után.

a kiadója Bugyi Sándor. A két Aranykönyv további inspirációkkal is szolgálhat Horváth Józsefnek és a megyei könyvtár munkatársi gárdájának. Ezért szeretettel javasolom *Mennyeiné Várszegi Juditnak*, és a szerkesztésben közreműködő munkatársainak, hogy vegyék kézbe az „Aranykönyv” mindkét kötetét. Ez a két bibliofil szépséggel elkészített kiadvány Sopron minden jeles személyiségének életrajzi gyűjteménye: a városalapító István bírótól kezdve az egy évtizede elhunyt *Mollay Károly* professzorral bezárólag.

Aligha tehetnének nagyobb szolgálatot a Győr-Moson-Sopron megyei tudománytörténetnek, mint ha hozzáfognának a három megye történeti helyismereti, honismereti „Ki Kicsoda” gyűjteményének, a portrék és válogatott bibliográfiák összeállításához. Egyes személyiségek a megye két nagyvárosával is kapcsolatba kerültek, mint pl. a fáradhatatlan *Mohl Adolf*, győri nagykanonok. Sopron régi templomairól, a kismartoni és Fertő melléki népmondákról még halála után hetven évvel is újra kiadásra méltó tanulmányokat találunk. *Házi Jenő* akadémikus, történész és történeti források kiadója. *Csatkai Endre* művészettörténész, *Pet- Lipót* győri és soproni evangélikus lelkész, vagy *Ráth Mátyas* élettörténete és munkássága arra vár, hogy egy (akár több kötetes) összefoglalás is a mai kutatók kezébe adja pályaképeket és bibliográfiájukat.

Dr. Horváth József és szerkesztő, gyűjtő munkatársi gárdája példát adott arra, hogy ebben a remekül sikerült kötetben áttekinthető korunk helyismereti munkásainak teljesítményét. Érdemes lenne ebbe a jelentős vállalkozásba is belevágniuk, felrészíthetnék a szülőföld múltjának kutatását egy ilyen sikerült, bár sok munkát igénylő vállalkozással. Mivel nem kis feladatuk vállalkozniuk ebben az esetben sem, érdemes lenne a feladat nehézségét és szépségét egyaránt vállalva egy tudománytörténeti KI KICSODA összegyűjtésébe belefogniuk. (Még azaz a nehézséggel sem találkozniuk, hogy a felkért személyiségek nem választolnak kérdéseikre...) Sokuk teljes bibliográfiája már ma is rendelkezésükre áll.

A hazai helyismereti-honismereti kutatás 302 személyének életrajzi és publikációs tevékenységének közreadásáért pedig csak hálás köszönetet mondhatunk!

(Győr, 2006)

Kovács József László

Tolna Megyei Levéltári Füzetek 11.

Politika-, gazdaság-, család-, és kultúratörténet

A Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára 2006. évi tanulmánykötetének tanulmányai az évkönyv korábbi tematikáját új kutatásokkal bővítette.

Kardos György *A Bát helynév és Bati személynév a Tolna megyére vonatkozó oklevelekben és iratokban* című tanulmánya folytatja a sorozat törekvését, amely az elmúlt 300 év történéseit meghaladva a középkorig nyúlik vissza. A címben jelzett helyek behatárolásában a Mohács előtti okleveles forrásokból indult ki, adatközlők segítségével állapította meg fekvésüket. A névazonosságokat – Tengőd vagy Szekszárd melletti Bat – a környező települések, földrajzi objektumok azonosítása alapján szűrte ki.

Az életrajzok, életművek a sorozat korábbi számaiban a személyiség szerepét vetették fel a társadalom formálásában. Az ezt a sort folytató tudománytörténeti blokk a legterjedelmesebb a kötetben. Ennek első tanulmánya Kaczián Jánosé, *A Tolna megyei akadémikusok* című opusában 170 év (1830–2002) azon kiválóságait gyűjtötte össze, akik a Tudós Társaság, majd az MTA rendes, levelező, tiszteletbeli tagjai voltak, Tolna megyében születtek, avagy itt a megyében tevékenykedtek. Ki gondolta volna, hogy ez a kis megye 36 akadémikust számlálhat.

Braisch-Dobos Zsuzsa tanulmányának *A tudomány embere: dr. Szita László (1933–2005.)* beillesztése a tolnai tudománytörténeti fejezetbe nem véletlen a szerkesztő részéről. Bár Baranya megye és régió történetész-levéltárosának, széles körű szerkesztői-kiadói tevékenységet folytató igazgatójának, az akadémiai doktori cím birtokosának családi élete, karrierje elsősorban Pécshez, Baranyához kötődtek, elemi iskoláit azonban jórészt Bonyhádon végezte, itt érettségizett a helyi gimnáziumban és 1957-ben negyedévet töltött a szekszárdi levéltárban gyakornokként. Szita László tudományos tevékenységében három nagy terület emelkedik ki: a régiós nemzetiségűtörténet, a Pécs-Baranya megyei munkásmozgalom és a török kor. A régiós, a megyét is érintő tucatnyi közlés közül ugyan csak néhány kifejezetten Tolna megyei vonatkozású, közülük kiemelkedik alapozó tanulmány-forráskölés a sorozat 5. kötetében: *A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században*. Szita László régiós munkakapcsolatainak kiterjedtségét bizonyítja, hogy ennek a sorozatnak is állandóan foglalkoztatott lektora volt.

A harmadik tudománytörténeti mű az *Ecszetvonások Holub József tudományos portréjához* megírására Nagy Janka Teodóra és Szabó Géza vállalkozott. A kiváló történetész-jogtörténész nagyívű tudospályájának megrajzolásában egyrészt az Szekszárd kapcsolataira térnek ki. A családi levéltár dokumentumai-levelei-fényképei alapján a tudósi életpálya néhány fontos állomására reflektáltak. Az „Irodalomjegyzék”-ben szereplő 20 Holub-műből a Zalai középkortörténeti kötet és a két alkotmánytörténeti munka, továbbá 2 nekrológ kivételével a többi a megyében jelent meg, vagy a megyéről szól.

Dobos Gyula szerkesztő és sorozatszerkesztő a Bonyhád életében meghatározó Perczelek vaskos köteve után a jóval kisebb politikai súlyú, de Perczelekkel soha házassági kapcsolatra nem lépő familiát mutatja be *Adatok a bonyhádi Kliegl család történetéhez* címmel. Az ellenséges viszony akkortól ered, amikor a volt Bonyhád-, majd Kéthelyi-birtok felét Perczel József némi manipulációval megszerezte. Amikor 1741-ben Tolna megyében kihirdetik a család magyar nemességét, házasság révén már birtokosai a bonyhádi uradalom másik felének. A nemzedékek táblájának elkészítése mellett a bonyhádi historia domusra támaszkodva a Kiegl családnak a katolikus templom építésében játszott szerepét mutatja be Dobos Gyula írásában. Két rövid portréban a két legismertebb személyiséget Kiegl (Kun) Lajost iparstatistikust, történeti szakfordítót és Kiegl József feltalálót csatlakoztatja a művelődéstörténeti blokkhoz.

Jékely Berta *Az építőműveltség és településfejlesztés változásai Kalazsón* című műve a kötet legeredményesebb tanulmánya. Gazdaságtörténeti alkotás, egyben nemzetiségi-etnikai néprajzi munka is. A népi építészeti, a településfejlesztési változásait követi nyomon, a völgy-ségi, Kalazsón 1900-tól 1990-ig. A település kiválasztásában a szerzőt motiválta, hogy a falu egyike a XX. század második felében zsákfaluvá visszafejlődő településeknek, ami emiatt megörízti századelős hangulatát. Ugyanakkor a belterjesen gazdálkodó dél-dunántúli közép-kisparaszti német lakosság építőműveltségének értékelésére is volt lehetősége. Modellértékű olyan tekintetben is, hogy a második világháborút követően ennek a településnek a lakossága is kicserélődött, a németek helyére bukovinai székelyek és felvidéki magyarok települtek. A németek „fejlett építőműveltségű, városias, polgári mintákat követő települést” hagytak örökül. Egyértelmű törésnek ítéli az építőműveltségében a második világháborút és a kitelepítéseket. Az 1960-as években a körzetesítés miatt nem adtak ki építési engedélyeket, így a telepek alkalmazkodtak az 1970-es évekig a készen kapott feltételekhez, csak funkcionális változtatásokat eszközöltek.

Csekő Ernő *A katonaság és csendőrség az 1901. évi „véres” pincehelyi választáson és pótválasztáson* című tanulmánya klasszikus politikátörténeti esettanulmány. Nem első alkalommal írt témájáról, amit most sajátos szempontból közelít meg. A feudális kori követválasztásokban gyökerező, dualizmus kori censzusos-nyiltszavazásos országgyűlési választások a mai ember számára érthetetlen erőszakba torkolló voksolási tipikusak, így a pincehelyit is annak tekinti. Az öt halalos áldozatot követelő csendőrsortúzt következményeit értékeli. A pincehelyi eseményeknek szerepe volt az ellenzék által kritizált választási rendszer megreformálását követelő viták országos felélénkülésében. Az 1905-ös választás után a dualista korszak hátralevő voksolásain a korábbinál még nagyobb volt a fegyveres biztosítás, állapítja meg a szerző megközelítésének fontosságát hangsúlyozva.

Tóttós Gábor *A Tolna megyei időszaki sajtó kezdetei* című írásában megállapítja, hogy előbb voltak megyei származású újságírók a magyar sajtóban, és a tőkés fejlődés gyengesége miatt nagyon későn 1873-ban született meg az első megyei hírlap, a Tolnamegyei Közlöny. Az újságtulajdonos egy „szűkebb körű társadalmi csoportosulás”, a Szekszárdi Haladókör egyesület tagösszetételét vizsgálta, megállapítva, hogy honorácior orgánium. A hetilap 1873-ban megjelent 44 lapszámát értékeli, egyértelműen a vármegyei-városi adminisztráció szócsové. Három szerkesztő és a főszerkesztő Boda Vilmos portréjának megrajzolásával is a kötet erősségét, a kultúrhistoriát bővítette. Az összegzés szerint, az egyetlen főhivatású újságíró nélkül működő lap, minden hibája és hiányossága mellett, egy a korban elinduló vidéki lapok közül, forrásértékű a korszak életével megismerkedni akaró kutatók számára.

Solyms Edé OTKA pályázati támogatással kutatta tárgyát *A Dunaföldvár-Bátai Halászati Társulat történetét*. A megalakulás és a fűző körülményei után leköszölte a Kalocsai Érseki Uradalom halászati területeinek kimutatását, amelyet a földrajzi nevek feltárásában is fi-

gyelemre méltó forrásnak tart. A halászok összetételének vizsgálata mellett a DBHT 1942-es alapszabályából is következtetéseket vont le a Társulat viszonyaira. A végkifejlet korra jellemző fordulata: Tolna Vármegye főispánja 1945 május 2-án kelt körlevelével egy tollvással szüntette meg a társulásos alapon működő rendszert.

Braun Sándorné *Adatok a Hangya Szövetkezetek működéséről Tolnában* című tanulmánya a teljesség igénye nélkül követi nyomon e sajátos kereskedelmi célzatú társulat fejlődését 1910-es, 1920-as években történő kései megalakulásuktól 1949-es megszüntetésükig. Érdeklően írja le a Hangya-boltok működését, kitér a Hangyák tevékenységi területeire. A kritikus 1944–1946-os időszakot a megyei Hangyák átvészelték, ezt követően a politikai küzdelmek céltáblájává váltak, ami a „magyar fasiszták irányította” Hangya földműves szövetkezetekbe való beolvadásával járt. 1957 utáni új típusú értékelés már a haladó elemek, a kisemberek érdekképviselésében játszott pozitív szerepét, gazdasági módszereit hangsúlyozta. A kitekintés a mai értékítélet összefoglalása: a régi Hangya jó konstrukció, közös beszerzés, önálló gazdálkodás, saját döntések meghozása, tulajdon megőrzése, közös feldolgozás, értékesítés és piacuktatás, csupa ma is használható receptek.

A sorozat lektorai a kötetet szerkesztő Dobos Gyula mellett, Cserna Anna, Várady Zoltán, Gaál Attila, B. Kovács Sándor. Az izléses kiállítású, gazdag tartalmú, a képekkel 572 oldalas könyvet minden Tolna megye múltja iránt érdeklődő figyelmébe ajánlom.

Szűcs Zoltán

HÁLA JÓZSEF:

Ásványok, kőzetek, emberek

Történeti és néprajzi dolgozatok.

Ásványokról, kőzetekről s – közdöttük-mellettük vagy épp általuk-belőlük élő – emberekről szólnak most is dr. Hála József legújabb (2006) kötetbe összegyűjtött dolgozatai, amiképp geológiát és hozzákapcsoltan néprajzot adott közre az akadémiai néprajzi tanulmányok (Életmód és tradíció) sorában évtizednyi idővel ezelőtt megjelent 7. kötetében is a szerző, aki a Magyar Állami Földtani Intézet tudományos főmunkatársaként, az Országos Földtani Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteményének a gondozója.

Kilenc fejezete érinti tárgyai között például Budafokot és Aggteleket, de a palócok vagy a székelyek által lakott távolabbi tájainkat is. Témáinak, kutatásainak ehhez a sokrétűségéhez, akár a feldolgozás, akár a megelőző anyaggyűjtés szakaszában, a szerzőnek természetesen sokszor adódtak társai is – mint az a tartalombeli felsorolás szinte felénél látható is, s mint arra a Bevezető néhány oldalán maga a szerkesztő, Szilágyi Miklós is felhívja a figyelmet. Teszi ezt annak egyidejű kiemelésével, hogy a legfőbb segítséget – a geológia és az etnográfia régtől iskolázott művelőjeként – ebben az évtizedes kutatómunkájában természetesen saját, korábban szerzett speciális anyagismerete, szakmai háttere adhatta a szerzőnek.

Különböző múzeumi évkönyvekben, alkalmi kiadványokban, afféle „in honorem” tanulmánykötetekben megjelentek már e munkáknak első közlésbeli eredeti változatai, de helyenként-esetenként a második kiadás számára javított-bővített szövegekkel találkozunk most az olvasó.

Dunabogdány lenne talán az egyik „végpontja” ennek a tulajdonképpen a *Kárpát-medence* egészében évtizedek óta folytatott tematikus gyűjtőmunkának – és *Homoródjánosfalva* a másik, ha a kilenc fejezetcímbe olvasható településnevekből indulnánk ki. De csak belelapozva is látható, hogy a „lokális szemüveg” mellett (szerencsénkre!) sosem tette le a szerző a messzebbre érvényes összehasonlításokat megmutató, „általánosabb szemüvegét” sem. Így adódik, hogy vannak a kötetben *budafoki, dunabogdányi* vagy az attól jóval északra elterülő (a régi *Hont és Esztergom* vármegyei) vidékeket érintő tanulmányok, s távolabbiak, például *aggtelekiek* is – ezek azonban mind egy-egy *nagyon jól körülhatárolható térség* vizsgálatából születtek.

A „*kővést*”, az „*özevgyasszonyok táncát*” vagy a lengyelek Árpád-házból való szentjének, Kunigundának/Kingának természetesen a Kárpátok külső, „lengyel” oldalán lévő *sóaknából előkerült gyűjtését* emlegető mondatok viszont már – tárgyukból eredően – mind egy szálig „*areális*” megközelítést-tárgyalást kaptak. Ezeknél ugyanis az egész nyelvterület ilyen típusú hagyomány-irodalmát vette figyelembe a szerző, sőt a legendává lett esemény, a híressé vált eset *európai vagy közép-európai vándorlását*, más-más alakban való újabb felbukkanásait, sőt motívum-változatait is nyomon követhetjük a dolgozatokban.

Így van alkalmunk ismét fölfigyelni az akkoriban is rendkívüli bányásztragediák egyrészt a vándormotívummá-válására (sőt az esetleges átvétel valószínűsíthető sorrendjének is mérlegelésére, mint az Benke Istvánnak egy citált dolgozata segítségével elemezhetőnek is látszott), másrészt e motívumok újabb szálaikon alakuló változatainak eltéréseire.

Ugyanez a helyzet – a vizsgált kőanyag természetadta sajátosságai miatt, a geológiai viszonyokból, a térség fejlődéstörténetéből következően – a *pala*, palafedés, pala-építkezés témakörét részletező tanulmány esetében is, hiszen ez az anyag sem található meg minde-

nütt a világon, de még nálunk, a Kárpát-medencében sem. *Fejlesztések, bányászatának, felhasználásának* (helyenkénti, korszakonkénti *piacának*) a hagyományai azonban ezeken a bizonyos, hasonló adottságú területeken értelemszerűen összevethetők.

Hála József két, *társ szerző nélküli* dolgozata a kőfaragás tágabb köréhez kapcsolódik; s az utolsó kettő már a szájhagyományba is átkerült kőzetek-ásványok csoportjával foglalkozik. De ilyen a Hont-vidék hosszabb ideje sokaktól látogatott, gyógyító hatásúként tisztelt forrásait, azok történetét, s a hozzájuk kapcsolódó szokásokat bemutató tanulmány is.

A nagyrészt *saját készítésű fényképfelvételeknek* köszönhetően (más esetekben az általa felkutatott, igen bőségesnek bizonyult *régi irodalomból átvett ábrákkal*) mindenütt nagyon jól dokumentáltan kerülnek a kötetbe. Hasonlóan bőséges a nagyrészt saját gyűjtésű (illetve adattárakból, eldugott forrásokból kikeresett-előbúvárolt és pontosan hivatkozott) szöveg is, amely mellékletként a fejezetekhez tartozik.

Vegyük sorra a kötetbe gyűjtött dolgozatokat, melyek egyike-másika esetében, társ szerzőként, Balassa Iván, Landgraf Ildikó, Mészáros Borbála és Székely Kinga nevét lehet megemlítenünk: *Kőbányászat és kőfaragás Dunabogdányban; A kőfaragás és emlékei a székelyföldi Homoródjánosfalván; Adalékok az agyapala magyarországi hasznosításához; A budafoki barlanglakások; Az aggteleki Baradla-barlang mondái; Adalékok az Ipoly és a Garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez; A háromszáz özevgyasszony tánca – Egy bányászmondánk néhány történeti, irodalomtörténeti és folklorisztikai vonatkozása; Szent Kinga, Szent Miklós és a sóbányászat; Közfés. kőszítés és kővés.*

Remélhetőleg minden érdeklődő kezébe is veheti és elolvashatja a tanulmányokat, hiszen ezek a közismert Országház utcai és Városház utcai „szakkönyvforrásoknál” bizonyosan megvehetőek, de a pesti Városliget és a hajdani Népstadion közötti Stefánia úton, a MAFI Múzeumában is beszerezhetőek – sőt ott még a hétvégeken is.

(MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 2006.)

Papp Péter

Késő bronzkori cipó alakú őrlőkő a Kemence-Pléska-szikla lelőhelyről (Hála József: *A Börzsöny-vidéki kőbányászat és kőhasznosítás a XIX–XX. században* című könyvéből. Bp. 1987.)

Honismereti Bibliográfia

Adalékok Gyalóka község történetéből. Szerk.: *Brummer Krisztián*. Gyalóka Önkormányzata. 2006. 20 old.

Albert B. Gábor: Súlypontok és hangsúlyeltolódások Középiskolai történelemlétkönyvek a Horthy-korszakban. Pannon Egyetem Pedagógiai kutatóközpont. Pápa 2006. 137 old.

Az Almásfüzitői Timföldgyár története életrajzokban 3. Füzítői életrajzok. Szerk.: *Kaptay György*. Füzítő Barátainak Köre. Komárom 2006. 171 old.

Aszód. Dombok, lombok, árnyak, házak. Szerk.: *Bárfai László, Koncz István; Novák Lászlóné*. Kiadja az Aszód Városért Alapítvány. Aszód 2006. 80. old – Fotóalbum régi képeslapokkal.

Ádám Gyula: „Arcepoétika”. HMKK könyvek. Csíkszereda 2006. 140 old. – Fotóalbum. Arcok a Székelyföldről és Moldvából.

Babos Dóra: A Tatabányai Szénbányák hatása a tatar karsztvizekre. Szakdolgozat. Széchenyi István Egyetem (Győr). Tatabánya 2006. 59 old.

Balogh András – Gulyásné Gömöri Anikó – Vadas Ferenc: A fővárosi gázszolgáltatás 150 éve. Kiadja a Fővárosi Gázművek Zrt. Bp. 2006. 207 old.

Barina Zoltán: A Gerecshegység flórájának katalógusa. Magyar Természettudományi Múzeum – Dunai-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság. Bp. 2006. 612 old.

Bariska István: A kéklő Irottkő alatt. Természet és történelem az Irottkő–Geschriebenstein Natúrpark igézetében. Fotó: *Németh József*. Yeloprint Kft. Szombathely 2006. 77 old.

Barsi Ernő: Kisalföldi gyermekjáték dalok és mondókák. Harmónia Művészeti Központ Kht. – Magyar Kultúra Kiadó. Győr 2006. 204 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2007. 1. (40. szám) 98 old. – A tartalomról: *Gulyás László*: II. virágháború alatti amerikai elképzelések a jugoszlávi-magyar határ megváltoztatására; *dr. Horváth Mátyás*: Szabadka közoktatása az impériumváltáskor; *Ternovác Bálint*: Temerin a II. világháborúba; *Horváth József*: Országzászló; *Virág Gábor*: Országzászló avagy hősi emlékmű; *Weissenbeck József*: A bácsföldvári országzászló; *Bartha Júlia*: A nagykunságiak kitelepülése a Bácskába; *Szilágyi Miklós*: A nagykunságiak Bácskába települése és az alföldi mezővárosi lakosság XVI-II-XIX. szd.-i telepes mozgalmi; *Németh Ferenc*: Régi becskeréki könyvkereskedők, könyvkiadók, könyvesboltok (XVIII.–1867-ig); *Fábián Borbála*: Tudtuk is mi, hogy mi az a lámpa; *Virág Gábor*: Bácsföldvár, 1942. április 13.; *Weissenbeck József*: Bácsföldvár község előjárósága a XIX. század második felében; *Albert Iván*: A bajai tűzoltóság története a második világháború kitöréséig; *Nagygyörgy Zoltán*: A Fejérvári és Kársz család nemes cselekedetei; *Székelyné Kőrösi Ilona*: 300 éve történt; *Klamár Zoltán*: Maradék, egy fáluközösség a Szerémségben I.; *Becherer Károly*: Gyógyszertárak Bácskában; *Németh István*: Volt egyszer egy kisvasút;

Kovács Endre: A Grünbergék lakodalma 1919. augusztus 10-én; *Pecze Rózsa*: A belcsényi (beoćini) Spitzerkastély; *Petrović Stevan*: Vadászati engedélyek, tagsági lapok és vadászati jelvények Vajdaságban 1924–1941 között; *Fábián Borbála*: Rapcsányi (Rapp) Jakab; *Mojzes Antal*: A Felderítők Szövetségének története Bajmokon.

Bánfalvi Béláné: A mezőcsáti Kiss József Közösségi Ház és Könyvtár rövid története. Mezőcsát 2005. 35 old.

Bányászok és bányászvárosok forradalma, 1956. Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére: a kiadvány a Központi Bányászati Múzeumban 2006. augusztus 25-én megrendezett konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza. Szerk.: *Bircher Erzsébet* és *Schuller Balázs*. Központi Bányászati Múzeum Alapítvány. Sopron 2006. 378 old. – A tartalomról: *Rozs András*: Baranya megyei bányászüzemek és bányász települések az 1956-os forradalomban; *Germuska Pál*: Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban; *Kis József*: A borsodi bányászság az 1956-os forradalom és szabadságharcban; *Szvircsék Ferenc*: Nógrádi bányászok és bányák az 1956-os forradalomban; *Somfai Balázs*: A bányászok szerepe Veszprém megye ötvenhatos megmozdulásaiban; *Schuller Balázs*: Példaképek lázadásra? A magyar bányásztársadalom 1956-ban; *Bircher Erzsébet* (összeáll.): Kronológia.

Bence Géza: Váci út, a magyar gépipar főutcája. Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet és Múzeum. Bp. 2006. 152 old.

A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada 1980–2005. Összeáll.: *Bakos István*. Püski Kiadó – Bethlen Gábor Alapítvány. Bp. 2005. 318 old.

A Bocskai István Gimnázium 50 éve: 1954–2004. Szerk.: *Gál András, Nyíri Tibor, Vitányi Béla*. Kiadja a Gimnázium. Szerencs 2004. 392 old.

Bodnár Mónika: Putnok és a Serényi család. *Múzeumi könyvtár 12.* Gömöri Múzeum Baráti Köre. Putnok 2005. 124 old.

Bodnár Tamás: Alsószolcza története a honfoglalástól a XVIII. szd-ig. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc 2005. 97 old.

Bodon Gabriella: A Bodon család ezeréves története. *Múzeumi könyvtár 11.* Gömöri Múzeum és Baráti Köre. Putnok. 2004. 271 old.

Bognárné Katona Csilla: Táncozó lettem... Tánkönyv folklórismeret tantárgyhoz a művészeti iskolák néptánc tanszaka alapfok 1. és 2. osztálya számára. Harmónia Művészeti Központ Kht. – Magyar Kultúra Kiadó. Győr 2006. 92 old. – Néptánc alapismeretek.

Bojtor Istvánné Toókos Uzonka: Göncruszka község története és társadalomrajza. Anno Domini. Fonyó 2005. 184 old.

Borhy László: Vezető Komárom város római kori köemlékeihez. Klapka György Múzeum, Komárom 2006. 204 old.

Boros Árpád: Tények és képek a diósgyőri kohászat életéből, 1770–2005. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért alapítvány 2005. 329 old.

A Borsodi Tájháza Közleményei 19–20. Szerk.: *Hodobás Pál.* Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum, Edelény 2006. 94 old. – *Kis József:* Forradalom Edelényben; Városi ünnepség, emlékműavató, ünnepi képviselő-testületi ülés; *dr. Hatvani Zoltán:* Forradalom és megtorlás; Edelényi járás 1956–1957; Aggtelek és környéke a Karszt és Barlangban (repertórium); *Kovács István:* Az edelényi posta működése 1939 és 1946 között; Tíz éves A Borsodi Tájháza Közleményei; *H. P.:* Tizenöt éve nyitotta meg kapuit a Borsodi Tájháza; *dr. Dienes Dénes:* Könyörgések a 17. sz.-ból; *L. L. L.:* Lelkészbeiktatás az Edelényi-Finkei Református Gyülekezetekben; *Török Tünde:* Értékes bronzkori leletek Szádváranál; Az Edelényi Magyar Nőszirmos Természetvédelmi Terület; *Szilvai Attila:* Tomori Pál szobrának avatása Tomoron.

Borziné Bódi Irén: Régi fejfák siremlékek a gömőri temetőben. OTOPRINT Rozsnyó 2004. 280 old.

Böröcse. Egy cigánytelep története. Szerk.: *dr. Horváth Sándor.* Kiadja a Vas Megyei Közgyűlés Kisebbségi és Külügyi Bizottsága. Szombathely 2006. 72 old.

Buza Péter: Fürdőző Budapest: kétezer éve nyakig a vízben...sőt! Holnap. Bp. 2006. 160 old.

Buzás Kálmán: Volt egyszer egy kaszinó. Rekviem egy épületért. *Kőbányai füzetek.* Bp. – Kőbánya 2005. 32 old.

Csapó Tamás – Kocsis Zsolt: Szombathely településföldrajza. Szombathely Savaria University Press, Szombathely 2006. 178 old.

Csákányi Lajos: Rózsadomb és vidéke tegnap és ma. Mai fotók: *Götte Krisztina.* C+S Bt. Bp. 2006. 152 old.

Csáky Károly dr.: Lukanénye. *Honismereti Könyvtár* 293. Kiadja a KT Könyv és Lapkiadó Lft. Komárom 2006. 20 old.

Csics Gyula: Magyar forradalom, 1956. Napló. Előszó: Rainer M. 1956-os Intézet. Bp. 2006. 222 old.

Csintalan János és mások: A Királyi Törvényháztól a fegyház és börtönig: a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve. Sátoraljaújhegy 2005. 364 old.

Csornai Nevelési és Oktatási Központ Évkönyve 2005–2006. Szerk.: *Pájer Imre.* Csorna 2006. 140 old.

Darmos István: Füzér táncai és táncélete. Kiadja az Önkormányzat és a Szerző. Füzér – Sárospatak 2006. 101 + 56 old.

Deáky Zita (szerk.): Felső-magyarországi orvosi helyiratok: történeti néprajzi források a 18–19. századból. Győrffy István Néprajzi Egyesület. Bp. 2004. 390 old.

Dezső Tamás: Józsefváros. Kiadja az Önkormányzat. Bp. 2006. 93 old.

Dobrossy István – Somorjai Lehel: Az igazi Miskolc. BAZ m Levéltár. Miskolc 2005. 93 old.

Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. Főszerk.: *Nagy Zoltán Mihály.* Ungvár 2006. 4. 96 old. – A tartalomról: *Bertha Zoltán:* Tamási Aron szobra előtt; *Botlik József:* Kárpátalja mai demográfiai helyzetének történelmi előzményei; *Kovács Péter:* A történelmi Ungvár környéke.

Eörsi László: 1956 mártírjai: 225 kivégzett felkelő. Budapest a forradalom napjaiban. *Szenipétery Tibor* fotói. Rubicon-Ház. Bp. 2006. 212 old.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2005. 3. 267–297. old. – A tartalomról: *Illés Péter:* A Vasi-Hegyhát – egy történeti néprajzi kistáj; *Jung Károly:* A teremtő és gyarapító nevetésről; *Jung Károly:* A teremtő és gyarapító nevetésről; *Szilágyi Miklós:* Tendenciák, átalakulási folyamatok a népi iparművészetben; *Hesz Ágnes:* Álom halottakkal, mint élők és holtak közti kommunikáció; *Verebélyi Kincses:* Róheim álmai.

Az evangélikus egyház aszódai Petőfi Gimnáziuma és Kollégiumának Jubileumi Évkönyve. Az 1994-es újrarendezés óta eltelt tíz tanévről. Szerk.: *Koncz István.* Aszód 2006. 148 old. – A tartalomról: *dr. Harmati Béla:* A tízéves aszódai gimnázium köszöntése; *Frenkl Róbert:* Ékszerdoboz a Galga-völgyben; *Mihályi Zoltánné:* Tíz éve Aszódon újra az evangélikus oktatásért; *Koncz István:* Iskolánk története az évszázadok tükrében; *Koncz István:* Iskolatörténeti múzeum.

1956 diákszemmel. Szemelvények Vas megyei középiskolások pályamunkáiból Szerk.: *Tóth Kálmán, Élő Dániel* és mások: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága Szombathely–Sárvár 2006. 35 old.

Farkas István: Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig. *Bibliotheca Transsylvanica* 44. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2006. 271 old.

Ferecny Miklós: Csokonai Vitéz Mihály külföldi tervei [lelki válságában Svájcban akarta tanulmányozni a tehenek tartását és a sajt-vaj készítést]. Dunaalmás 2006. 10 és 92 old.

Fodor István Ferenc: A Jászság és vidéke. Válogatás cikkekből, tanulmányokból 1969–1997. *Jászságokhalmi füzetek* 5. Jászságokhalmi 2007. 40 old.

Fodor Pál: Egy paraszt naplója. Kishegyes 2006. 111 old.

Frisnyák Sándor – Gál András: Szerencs monográfiája. Kiadja az Önkormányzat. Szerencs 2005. 405 old.

Gallai Rezső: A Központi Műhely-üzemtől az ASG Gépgyártó Kft.-ig, 1956–2006. Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány. Tatabánya 2006. 175 old.

Gedenkbuch, 1492–1543. Feljegyzési könyv, 1492–1543. Szerk.: *Mollay Károly, Goda Károly.* Sopron város történeti forrásai. A sorozat, 1219–1159. 3. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2006. 291 old.

Görcsös Mihály: Debrőd története és népi gazdálkodása. *Múzeumi könyvtár* 14. Gömőri Múzeum és Baráti Köre. Putnok. 2006. 281 old.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István.* Kiadja a Gömör-Kisbenti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2004. 3. 90 old. – A tartalomról: *Ádám Zita:* „Emberségről példát, vitéz-

ségről formát mindeneknek ök adnak..."; *Ács Pál*: Balassi Bálint apoteózisa Rimay János Epicédiúmban; *Tóth Tünde*: Balassi a régi magyar irodalom történetében: A virágének vita; *Várkonyi Gábor*: Balassi Bálint és Lengyelország a tizenöt éves háború előestéjén; *Böszörményi István*: Losonczy Anna ékszeri (?); *Thököly Gábor*: A háromszáz éve elhunyt Gyöngyösi István hazatérése; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 16.; A beretkei Murány-völgy; *G. Kovács Gyula*: Gömöri protestáns gályarabok 9.; *Pierzchala József*: Hárman a szakaszból; *Kardos László*: A pelsőci városháza története; *Radnóti Miklós*: Egy nagy kalandor költő változó arca; *Barczai Gyula*: Százéves a „gömöri Ravenna”; *Nyíresi-Tichy Kálmán*: „Az ige tetet öltőt” – Emlékezés a radnóti Pósa-szobor avatásáról; *Z. Urbán Aladár*: Két hír a Palóc Társaságról és a Balassi-kultuszról; *Gyertvai Zoltán*: Jegyzetek a XXX. Honismereti Kerékpártúrától; *Puntigán József*: Ipoly-menti Művészeti Fesztivál; *Vörös Attila*: A rimaszombati cserkészek 14. nagytábora a Drénó-patak mentén; *B. Kovács István*: Falunapok a Balog-völgyön.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István*. Kiadja a Gömör-Kis-honti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2005. 3. 90 old. – A tartalomról: *B. Kovács István*: Tóthék Rimaszombatban (Család- és művelődéstörténeti vázlat); *Szesztay Domokos*: Az „előző századforduló” lenyomata Rimaszombat város építészeti arcán; *Szakolczay Lajos*: Hitet sugározva: Vonások A. Tóth Sándor portréjához; *Sz. Haltenberg Kinga*: Gömör és Nógrád művészei 17. – Bacskai Béla; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 19. – Az ajnáskői Várhegy és Csontos-árok; *Danis Tamás*: Radnóti Miklós Dobsinán; *A. Tóth Sándor*: Kalotaszeg; *Kovács Tibor*: Arany János százötven éve Hanván Tompa Mihály vendége volt; *Lakner Lajos*: Rimaszombat, Csokonai, Debrecen.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István*. Kiadja a Gömör-Kis-honti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2006. 1. 92 old. – A tartalomról: *id. Farkasfalvi Imre*: A rimaszombatiak humora; *Terhes Barna*: Üdvözlő hangok Rimaszombathoz öt pohárköszöntésben (1884); *id. Farkasfalvi Imre*: Társadalmi mozzanatok Rimaszombatban; *Mikszáth Kálmán*: Pisera bácsi kalandjai; *Komáromy Géza*: Magunkról magunknak; *dr. Angyal István*: Harmadnapos hideglelés; *Szombathy Viktor*: Városunk első rádiója; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 21. A Pogányvár; *Major Zoltán*: „A haza szeretetét nem tudom elválasztani a magyar föld szeretetétől” – Az utolsó magyar puritán, Bernát István indulásáról és eszméinek eredetéről; *Béres Gyula*: A katolikus egyházi közigazgatás változásai a századok során a Bódva-völgy felső szakaszán – különös tekintettel Hidvérgárdóra; *Székelly Kinga*: A Búsuló juhász és egy aggteleki cseppkő kapcsolata; *Szászi Zoltán*: Irodalomról – Gömörrel s e kettő kapcsolatáról.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István*. Kiadja a Gömör-Kis-honti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2006. 2. 90 old. – A tartalomról: *B. Kovács István*: Trianoni tanulságok – mai lehetőségek; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 21. A seregai Bagoly-vár; *Takács András*: Az én

„beneši dekrétumaim”; *Csáky Károly*: Csokonai verses levelezője és kora tehetséges költőasszonya. Vályi Klára; *Batta István*: Vasgyártás Lúcska és Barka környékén; *Motesiky Árpád*: A gnézdi remete és kortársai a hajdani vadászvilágban; *Gajdos Orsolya*: Haltenberger Miklós; *Danis Ferenc*: Emlékezés a szécsényi országgyűlés 300. évfordulójára; *Szászi Zoltán*: Forradalom egy kései utód szemével nézve.

Gráberner Bősze Klára: A Veres Pálné Gimnázium története. 1. k. Az Országos Nőképző Egyesület tanintézeteti és a leánygimnázium 1869/70–1947/48. *Schola-Orbis magyar iskolatörténeti adattár 1*. Kiadja a Gimnázium 2006. 377 old.

György Tünde: Szabadidő-szervezés hagyományteremtéssel Ászáron. Szakdolgozat. Nyugat-Magyarországi Egyetem. Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar. Sopron 2006. 43 és 11 old.

Halász Péter: A moldvai magyarok hagyományos állattartása. General Press Kiadó. Bp. 2007. 502 old.

A Határon túli Magyar Könyvtárosok IX. Zemp-léni Nemzetközi Konferenciája. A sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár kiadványai 4. Szerk.: *Noszállyné Bodnár Ágnes*. Kiadja a Könyvtár. Sárospatak 2004. 96 old. – A tartalomról: *Kálóczy Katalin*: A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának könyvtárfejlesztési programja a határon túli közgyűjtemények számára; *dr. Csáky S. Piroška*: A vajdasági könyvtárak tudományos értékközvetítő tevékenysége; *Heinemann Péter*: Az újvidéki Szerb Matica Könyvtárának kincsei; *Draxler Kunkin Zsuzsanna*: Magyar vonatkozások a szabadkai Városi Könyvtár XVII. századi állományában; *dr. Gyuris György*: Maros megyei bibliográfia; *Papp József*: Híres személyiségek, neves emberek a Mura-vidéken; *dr. Komáromy Sándor*: Napjaink gyermekirodalma a Kárpátalján; *P. Pulykó Mária*: Az Irka c. gyermeklap bemutatása; *dr. Gerő Gyula*: Ötven év; Emlékezés a sárospataki és a szerencsi Városi Könyvtár jubileuma alkalmából; *Várhelyi Gyula*: Ötvenéves a szerencsi Városi Könyvtár; *Halász Magdolna*: A Zrínyi Ilona Városi Könyvtár fél évszázados jubileuma.

Hauk József: Emlékeim. Igaz történetek a náciokról, valamint az őket követő kommunista uralomról. [Halászi]. 2006. 107 old.

Hegedűs Katalin: A 150 éves Eötvös József Gimnázium története? Az iskolaépület története. Reáltanoda Alapítvány. Bp. 2006. 309 old.

Hegy Imre: Egy élet a népi mozgalomban. Nagy Imre Alapítvány. Miskolc 2005. 327 old.

Héjas Jenő dr.: A nyugat-magyarországi felkelés. Kecskeméti az 1921. évi nyugat-magyarországi harcokban. Utószó: *Bálint István János*. Magyar Ház. Bp. 2006. 109 old.

Híres Erdőbényeiek. Életrajzi kislexikon. Írta és összeállította *Fehér József*. *Erdőbényei füzetek 1*. Kiadta az Erdőbényéért Közalapítvány. Erdőbénye 2005. 65 old.

Hodobás Sándor: Mozaikok Izsófalva múltjából. Kiadja az Önkormányzat. Izsófalva 2005. 127 old.

Hodobás Sándor: Szénbányászat Izsófalván: tények, képek, hagyományok. Izsó Miklós Általános Is-

kola – Izsó Miklós Művelődési Ház és Emlékház. Izsófalva 2006. 84 old.

Hornák Mária: Brunsvik Teréz és a Felvidék első óvodái (Besztercebánya. Pozsony, Nagyszombat). Martonvásár 2005. 88 old.

Ikrény múltjából. Szerk.: *Csóka Ferenc.* Polgármesteri Hivatal. Ikrény 2006. 279 old.

Itthon. Nemzeti Kulturális havilap. Főszerk.: *Batta György.* Kiadja a JEL polgári társulás. Pozsony 2007. 3. 52 old. – A tartalomról: *Rókusfalvy Pál:* Forrjunk egy-séggel!; *Popély Árpád:* A (cseh)szlovákiai magyarság 1944 és 1992 közötti történetének vázlata II.; *Hrubík Béla:* Kossuth Lajos azt üzenté, elfogyott a regimentje...!; *Batta György:* Béres József nem alkuszik – Fábry Zoltán, Németh László, Illyés Gyula szivközelből; *Böszörmény István:* Mocsáry Lajos emlékhelyek – Kur-tány; *Babinák Ernő:* A szabadságharc cigány hősei; A világörökség részévé válik a kárhómi erődrendszer? *Dikács Zsuzsanna:* Ime, az élő tájához – Ipolyszalka.

Jászkunság. Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület folyóirata. Különszám. Szolnok 2006. 160 old. – A tartalomról: *Szabó Lajosné:* Az 1956-hoz vezető út; *Órsi Julianna:* Kanta Gyula magántörténelme – Szerepvállalás a parasztság felemeléséért a 20. szd.-ban; *Órsi Julianna:* A négy évre nyúlt beszélgetés; *Órsi Julianna:* A függetlenséget nem lehet megfizetni; *Cseh Géza:* A Kádár-kormány Szolnokon; *Gy. Fekete István:* Az 1956-os forradalom, és a szovjet katonai intervenció szolnoki történései; *Bojtos Gábor:* Hat epizód Karcag 1956-os eseményeiből; *Fülöp Tamás:* A „rizs árdifferencia ügye” – A karcagi termelőszövetkezeti tagság megmozdulása az 1956-os forradalom időszakában; *Szabó Lajos:* Igazunkról mai fiataloknak; *Fazekas Mihály:* „En így láttam...” – Elmélkedések az 1956–1957-es Naplóm és mai gondolataim alapján; *Órsi Julianna:* Ozsváth doktor világijárása és hazatalálása; *Órsi Julianna:* A szülőföld mindig a legkedvesebb marad; *Fodor István Ferenc:* '56 az Isten háta mögött – gyerekzemmel; *Órsi Julianna:* A Corvin-köziek befogadták; *Szél Júlia:* „Mikor az ég zengett...”.

Kalivosko István: Jászó: fejezetek a község történelméből. Kiadja a Községi Hivatal. Jászó 2005. 189 old. (Ford.: *Halász Péter*)

Kapolka Gábor: Séták a zsidónegyedben. Vincze K. Bp. 2006. 231 old.

Katafai-Németh József: Vas megye kastélyai és kúriái II. Szerk.: *V. Molnár Zoltán.* Kiadja az Önkormányzat. Sárvár 2005. 360 old.

Kemény Mária: A Szent István-bazilika – egy templom építéstörténete. Terc K. Bp. 2006. 72 old.

Keresztezett életutak: Halmay Béla és Honti Béla miskolci polgármesterek. Szerk.: *Dobrossy István.* A BAZ megyei Levéltárs és a Pfliegler J. Ferenc emlékére a BAZ megyei Levéltárért Alapítvány kiadása. Miskolc 2006. 153 old.

Kézművesipar Északkelet-Magyarországon. Szerk.: *Véres László, Viga Gyula.* Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 268 old.

Kisgyőr. Történelem és néphagyomány. Szerk.: *Pap János.* Kiadja az Önkormányzat. Mezőkövesd. 2005. 272 old.

Kiss József Mihály – Zsarnóczki Attila: Tokaji kistérség: Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Csobaj, Erdőbénye, Szegi, Szegilong, Taktabáj, Tarcal, Tiszaladány, Tiszatardos, Tokaj. Száz Magyar Falu Könyvesház Kht. Bp. 2005. 108 old.

Kiss Ildikó: A Turul, mint szimbólum és emlékhely. Nyugat-Magyarországi Egyetem. Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar. Győr 2006. 77 old.

A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára évkönyve. Szerk.: *Monostori Imre, Nász János, Takács Anna.* Tatabánya 2006. 225 old.

Konstantin József: Sátoraljaújhely évszázadai: fejezetek a város és környéke múltjából. Kazinczy Ferenc Társaság 2005. 214 old.

Koppánmonostori kalendárium. Az ÉLETTÉR Közösség- és Településfejlesztő Egyesület kalendárium. Fel. szerk.: *Monostori Éva.* Koppánmonostor 2006. 300 old.

Korai magyar helynévszótár 1000–1350. Szerk.: *Hoffmann István.* Magyar Névarchívum kiadványai, 10. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. Debrecen 2005. 449 old.

Korcsg László: Ipolynyék. Kiadja az Önkormányzat. Ipolynyék 2005. 98 old.

Kovács Lajos: Kallódó örökségünk: dorogiakról – dorogiaknak. *Dorogi füzetek 35.* Dorog Város Barátaink Egyesülete. Esztergom 2006. 189 old.

Köbölkúti Katalin – Nagy Éva (szerk.): Francia emlékek. Napóleon és Vas vármegye. Francia hatások Vas vármegye művelődéstörténetében. Berzsényi Dániel Könyvtár – Városi Önkormányzat. Szombathely 2005. 183 old.

Közép-Dunántúl. Készítették *Berta Györgyné* és mások. *A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete 3.* KSH Veszprémi Igazgatósága. 2006. 116 old.

Krisztián Béla – Németh Géza: A magyarországi iskolarendszerű vajúr, és-melektrolakatos és mélyfűró-küttzemeltető ipari szakmunkásképzés története. Bányász Művelődési Intézmények Szövetsége. Bp. 2006. 310 old.

Kupán Árpád – Dukrét Géza: 1956 emlékezete Biharban. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2006. 309 old.

Kútfő. Kis magyar néprajz diákoknak. A csikszere-dai Székely Károly Iskolaközpont – Alapítvány és a Nagybükkői Néprajzi Társaság folyóirata. Főszerk.: *Burus János.* Csikszere-dai Kiadóhivatal. Csikszere-dai 2006. 66 old. – A tartalomról: *Tamás József:* Karácsony titka; *Antal Zoltán:* Karácsonyi köszöntő; *Kedei Mózes:* Karácsony az örömszerzés ideje; *Simén Domokos:* Találjunk karácsonyra!; *Tankó István:* Karácsony és a gyermek; *Adorjáni R. Károly:* Karácsony-újévi ünnep-köri szokások Kis-Küküllő „Vizmellék”-én; *Salló Szilárd:* Az angyalozás szokása Csikmadarason; *István Lajos:* Útban hazafelé karácsonykor, a szeretet ünnepén; *Nyulas Terézia:* Az én adventem; *Fülöp Loránd:* Karácsony esti éneklés Csikpálfalván; *Szávuy Szidónia:* „Szép karácsony, jó karácsony...”; *Timár István:* Karácsony;

Horváth Balázs: Előkészület a szent ünnepre; *Ciceu Cristina-Lenuța*: Karácsony Külsőrekecsinben; *Molnár Fülöp*: Gyimesközépközi hagyományos betlehemezés; *Burus János*: Néprajzi fogalmak a karácsony-ünnepi ünnepeknél.

Laki-Lukács László: Szőlőhegyek Edelényben. Kiadja a Hegyközség. Edelény 2005. 68 old.

Lőrincz Zoltán: a református templom Kőszegen. B. K. L. K. Szombathely 2006. 37 old.

A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban. Összeáll.: *Trencsényi László*. Magyar Pedagógiai Társaság. Bp. 2006. 195 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2007. 1. sz. 80 old. – A tartalomból: *Vajda Gábor*: Az aracs puszta-templom a bánági rónán; *Páll Margit*: Bánág jeles szülöttei; *Nagy András*: Az én hazám; *Tóth Ferenc*: Tömörkény. a makói diák; *Bogoly József Ágoston*: Tömörkény István makói városnovellái; *Barna Gábor*: A néprékkutató Antal József; *Murányi Edit*: Antal József egyházzenei munkássága; *Jámborné Balog Tünde*: Homály, tükör által (Antal József áldozópap, püspöki tanácsos halálára); *Kövári Réka*: Egy XVIII. századi csiki ferences kézirat dallamai a népzenei gyűjteményekben – két halottas ének; *Gyöngyössi Orsolya*: Knapok Dezső (Csanytelek) halotti búcsúzzátói; *Badicsné Szikszai Zsuzsanna*: Kodrán Balázs énekeskönyve a XIX. századi Csanádpalotáról; *Gonda Júlia*: Templom- és iskolaalapító nagyapám; *Löwinger Miksa* (1865–1927); *Jámborné Balog Tünde*: Torockó arcai Forgó Géza képein; *Puruczki Józsefné*: Bogárzó; *Trogmayer Ottó*: Sonkodi István útirajzai.

Mayer-Skumanz, Lene: Boldog Batthyány kincsei: történetek a boldoggá avatott szegények orvosa, dr. Batthyány-Strattmann László életéből. Keresztény Egészségügyiek Dr. Batthyány László Társasága. Szombathely 2006. 88 old.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 1. 24 old. – A tartalomból: A román állam először ismeri el a moldvai csángók erőszakos asszimilálását; *Istók György*: Európa jövünk! Tük maradjatok otthon!; *Sántha Attila*: Duma István András; *Iancu Laura*: Nyisztor Ilona; *Halász Péter*: Nyisztor Tinka; *Iancu Laura*: Petrás Mária; *Bakk Pál*: Moldvai csángómagyarok között III.; *Seres Attila*: Moldvai csángók és erdélyi románok a magyar kormány politikájá 1895–1902 között III.; *Tánczos Vilmos*: A moldvai csángók asszimilációnak történelmi képe II. (román); *Gazda László*: Somoska; *Vornicu Cristinel*: Lujzi-Kalagor; magyar eredetűek vagyunk; *Iancu Laura*: A levélírás könnyűségéről.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 2. 24 old. – A tartalomból: *Oláh-Gál Elvira*: Az ágak és gyökerek találkozás – a budapesti XI. Csángó Bál; *Sántha Attila*: „A honnan mindenki elmegy, mi oda építünk” – magyar ház, magyar oktatás Lábnyikon; *Ádám Gyula*: Hogyan lettem moldvai fotográfus? (román); *Halász Péter*: Element a csángó gondok krónikása – búcsú Beke Györgytől; *Tampu Stelian*: Mit tettek és mit tehettek volna a templomok a csángókért a XIX. sz.-ban? (román);

Gazda László: Nagypatak; *Pogár Gabriella*: Diákélet a csíkszeredai csángó bentlakás; *Iancu Laura*: Tél és tavasz közt.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 4. 24 old. – A tartalomból: „Többször szeretnénk az RMDSZ részéről a csángó szót hallani” – beszélgetés Benke Pállal, a Bákó megyei RMDSZ elnökével; *Sántha Attila*: Puztina, Magyar Ház; *Oláh-Gál Elvira*: „S mikor énekeltem, minden nehezségem elmúlt...” – beszélgetés a klézsei Kotyor Mihályné Bálint Erzi névvel; *Sántha Attila*: Beszélgetés Róka Szilviával, az MCSMSZ leköszönő elnökével; *Bajna György*: Csak helyben végzett munkával lehet kivívni a megbecsülést – magyarfalusi oktatási körkép; *Lőrinc Celesztin*: Jöttek a gyerekek a magyar iskolából; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsen, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Domokos Pál Péter*: Dr. Ioan Ferent; A kun püspökség; *Gazda László*: Karácsonykö; *Márton Attila*: Moldvai gyerekek a Nemzetközi Gyerekrájk Kiállításán; *Pogár Gabriella*: Magyarországi kirándulás; *Turbuk Gyula*: Egy héttelvége Magyarországon; *Szabó Edvina Liliana*: Az első év Csíkszeredában; *Iancu Laura*: „én mentem el, s nem tudtok élni nélkülem”.

Monok István: A bibliás Rákócziak. Kossuth. Bp. 2006. 130 old.

Musztek Zoltán – Ruda Gábor: Műemlék templomok Észak-Magyarországon. Útikalauz középkori templomok felfedezéséhez. Észak-Kelet Régió Alapítvány. Jósvaló 2005. 111 old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2007. 2. 65–144. old. – A tartalomból: *Valter Ilona*: 50 éve alakult meg az Országos Műemléki Felügyelőség; *Okrutay Miklós*: Felügyelő az állványon – Műemlék-felügyeleti helyzetjelentés; *Somorjay Selysette*: A KÖH Műemlékvédelmi Tudományos Intézete; *Jankovich-Bésán Dénes*: A KÖH Dokumentációs igazgatósága; *Harangi Anna*: Ingó kulturális javaink szereplése; *László Csaba*: Néhány gondolat egy, az ÁMK kutatási osztályán dolgozó régésztről; *Kaló Judit*: A műemléki tervezés helyzete napjainkban; *Csány Éva*: 15 éves a műemlékek állami gondnoksága; *G. Lászlay Judit*: A veszprémi Dubiczay-ház műemléki kutatása és annak hatása az épület újjászületésére; *Németh Katalin*: A veszprémi Dubiczay-ház helyreállítása; *Jerszemiczky Il-dikó*: A veszprémi Dubiczay-ház falképreállítására; *Mezey Alice* – *Csutor Éva*: A székesfehérvári Hiemer-Font-Caraffa tömb műemléki helyreállításának első útjára.

Nagy Dóra: A Bakonyaljai és a Komárom-Bábolnai kistérségek értékelése a turizmus-fejlesztés lehetőségeinek szempontjából. Szakdolgozat. Veszprémi Egyetem Gazdaságtudományi Kar. Veszprém 2006. 55 old.

Nádasdy Lajos: Celledömök forradalmi napjai. 1956. Kiadja a szerző. Celledömök 2006. 72 old.

Neveléstörténet. A Kodolányi János Főiskola folyóirata. Főszerk.: *Tölgyesi József*. Székesfehérvár 2006. 3–4. 188 old. – A tartalomból: *Hornyák Mária*: „Ő nőily, épülj remek csemete!” Telegy Imre gróf neveltetése a 18. sz. végén; *Tatai Zoltán*: Tikos Veronika, egy ontudatos falusi tanítónő a 20. sz. elején; *Lipcei Imre*: A Békés vármegyei polgári iskolák története az 1920–

30-as években; *Martinkó József*: Fejezetek a magyar tehetség gondozás történetéből; *Szécsényi András*: A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem alapításáról szóló törvényjavaslat parlamenti és sajtóvisszhangja; *Mészáros Ilona*: A középiskola képzés kialakulása egy észak-magyarországi városban [Özd]; *Miklós Zoltán*: Az oktatás tartalmi és módszertani sajátosságai a Ludovika Akadémián; *Derzsi Ottó*: Két 60 éves évforduló [a Magyar Úttörők Szövetségének megalakulása és a Magyar Cserkészszövetség felosztása]; *Székelty Lajos*: Politikai küzdelmek az ifjúságért 60 évvel ezelőtt; *Ugrai János*: 20 éves a Magyar Comenius Társaság.

Németh Hajnalka: Tatabánya vendéglátóipari egységeinek és kiskereskedéseinek névtani vizsgálata. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Bp. 2006. 71 old.

A népek mint a hagyományos vallásgyakorlat egyik legfontosabb eleme. Jáki Sándor Teodóz OSB a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület hetvenöt esztendő elnöke tiszteletére rendezett tudományos ülés előadásai. Szerk.: *Domokos Mária és Halász Péter*. *Csángó füzetek 5.* Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 2006. 120 old. – *Halász Péter*: Ajánlás; *Nagy Gáspár*: Köszöntő; *Bíró László*: A tűneményes ember; *Jókai Mária*: Népelemek a Zoborvidéken és a Zsitva mentén; *Ág Tibor*: XVI–XVII. századi népelemek a Nyitra-vidéken; *Kónya Sándor*: Népelemek Észak-Bácskában; *Tánczos Vilmos*: Erdély János bogdánfalvi szentember és népelemei; *Barna Gábor*: Előénekesek, búcsúvezetők a XIX–XX. század fordulóján; *Kövári Réka*: A Kájoni Cantionale énekei a moldvai csángók között.

Népi beszélgetések Vas megyéből. Szerk.: *Guttman Miklós, Molnár Zoltán*. *A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 7.* Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely 2006. 123 old.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József*. Kiadja: a Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 2006. 1–2. 152 old. – A tartalomról: *Takács György*: „Az angyalok csenditénék...”; Emlékek, álmok, gondolatok; *Várkonyi Tekla*: Népszokások az óvodában és az iskolában; *Várkonyi Tekla*: Fejlesztés népi játékokkal; *Flórián Mária*: Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei; *A. B.*: A Kárpát-medence felszínének változása a földhasználat és az életmód változásának következtében; *Pusztai Zsolt*: A mezőtúri Türi Fazekas Múzeum; *Sári Zsolt*: Emlékszoba és konferencia K. Csilléry Klára tiszteletére a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Kemecsi Lajos*: Erdélyi épületegyüttes a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Demeter Éva*: Székelyföldi Múzeumok Majálisa; *Oroszné Preppog Erika*: Hagyományok és adományok Tarcalon; *Varga Péter*: A Medgyaszay István emléktúrák; *Ládonyi Emese*: Medgyaszay István néprajzi gyűjtőútjai; *Szabó Eszter*: Élő népművészet; *Varga Anna*: A Kis-Homoród mente tájtörténete; *Flórián Mária*: Huszka József, a rajzoló gyűjtő; *Vargyas Gábor*: A Pécsi Tudományegyetem Néprajz-Kulturális Antropológiai Tanszékén folyó oktatásról; *Máté György*: Palóc ünnep Herencsényben.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József*. Kiadja: a Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 2006. 3–4. 130 old. – A tartalomról: A MNT 118. rendes és egyben tisztújító közgyűlése; *Bali János*: Új szakosztály a MNT-ban [városnéprajz]; *Szabylár Péter*: Tájházi Műhely: A Magyarországi Tájházak Szövetségének képzési programja; *Klamár Zoltán*: Délvidéki kutatások; *Bali János*: A MNT XV. Néprajzi Szeminárium; *Agócs Gergely*: Megnyitó, avagy mit akarunk Bartókkal?; *Novák László Ferenc*: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön (Nagykörös, 2006); *Bata Timea*: Néprajzos muzeológusok éves konferenciája (Veszprém 2006); *Vass Erika*: Tájegység születik?! – Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Tari János* Bolondmalom című filmjének bemutatója; *Kemecsi Lajos*: Megnyitó a Felföldi mezőváros tájegység és a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; Néprajzdoktor-képzés az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén; *Telemkő Bazil*: A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén PhD-fokozatot szerzett néprajzkutatók; *Hírek a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékéről.*

Nyisztorné Lengyel Szilvia: A bányászat hatása Tatabánya fejlődésére és kultúrájára. Szakdolgozat. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar. Győr– Sopron 2006. 63 old.

Nyugat-Dunántúli civil regiszter. Szerk.: *Szilágyi Leonóra* Vas Megyei Művelődési és Ifjúsági Közösségi Alapítvány – Civil Szolgáltató Központ. Szombathely 2006. 465 és 33 old.

Onagy Zoltán: Sötétkapu: halottak napja. Bp. 2006. 78 old.

Petes Katalin: Bácsa története a kezdetektől Győrhöz csatlolásáig. Hazánk Könyvkiadó. Győr 2006. 99 old.

Popély Gyula: Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság (1918–1945). Pozsony 2005. 224 old.

Pozbai Dezsőné: Bodrogolasi története. Kazinczy Ferenc társaság. Sátoraljaújhely 2005. 560 old.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Blaskovics Éva*. Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2006 2. 80 old. – A tartalomról: *Blaskovics Éva*: Beszélgetés Hyvnar Annával, a CsMMSZ új elnökével; *Bíró Ferenc*: Adalékok a csehországi magyar „deákok” írásbeli kommunikációjához; *Berkes Tamás*: Josef Macúrek és a magyar történetírás; *Újváry József*: Cseh könyv a magyarok történetéről; *Szentandrás Tibor*: Egy konzervatív politikusi emberi példája a totalitárius diktatúrákban – Esterházy János; *dr. Kálmán János*: Egy cseregyerek emlékei; *Szarka Szilvia*: „Ahol határok vannak, oda hidakat kell építeni”; *Szilvassy József*: A pozsonyi közép-európai kiadóvá emelkedett Kalligram Könyvkiadóról – Beszélgetés Szigeti Lászlóval, a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó igazgatójával.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Blaskovics Éva*. Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2006 3. 80 old. – A tartalomról: *Hamburger Judit*: A szlovákiai magyar kisebbség a magyar és a szlovák külpolitikában; *Mészáros Tünde*:

Egymás mellett – A szlovákiai magyar nyelvhasználat aktuális kérdéseiről egy felmérés tükrében; *Blaskovics Éva*: „A fő szempont, hogy igazi értékeket közvetítsünk...” – Beszélgetés Varga Györggyel, a prágai Magyar Kulturális Központ igazgatójával.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Blaskovics Éva*. Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2006. 4. 72 old. – A tartalom-ból: *Szarka Szilvia*: „A családomból történetek egy szelete...” – Beszélgetés Péntes Timeával a Mesél a múlt c. kötet kapcsán; *Péntes Time*: Mesél a múlt; *Imanova, Éva*: A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról 1945–1958-ban; *Berkes Tamás*: A magyar irodalom fogadtatása Csehországban.

Prágai Tükör. Közéleti és kulturális lap. Főszerk.: *Blaskovics Éva*. Kiadja a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége. Prága 2006. 5. 80 old. – A tartalom-ból: *Imanova, Éva*: A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról 1945–1948-ban; *Berkes Tamás*: Elszalasztott lehetőség? Csehszlovákia 1956-ban; *Ripp Zoltán*: A félbeszakított forradalom; *Pernes, Jiří*: Az 1956-os magyar forradalom csehszlovák visszhangja; *Balik, Stanislav*: Az 1956-os események mint a poszt-totalitárius átmenet mérőföldköve?; *Berkes Tamás*: Megemlékezés Nagy Imre kivégzéséről a Prágai Tavasz idején; *Toupalova Malvina*: Mansfeld – Egy megvalósulatlan forradalom tragikus áldozata; *Mészáros Tünde*: Egymás mellett – A határ két oldalán élők interperszonális kapcsolatairól; *H Tóth István*: Adalék az abc tanításához a célnyelvű tanítási közegre való figyelemmel.

Raffay Endre: Esztergom, Vértesszentkereszt. Tanulmányok az 1200 körüli évtizedek magyarországi művészetéről. A vértesszentkereszt-i templomról és nővénydíszes faragványai Forum Könyvkiadó. Újvidék 2006. 141 old.

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2007. 1. 48 old. – *Selmezy Kovács Attila*: A hatalommal való szembenállás jelképei a XIX. századi népművészetben; *Dankó Imre*: Az elégetett Arany trombitát a Debreceni Városi Nyomdában készítették, 1849-ben; *P. Szalay Emőke*: Adalék a nagybányai önművészeti történetéhez; *Szonda István*: Adalékok a csudaballai Geist-birtok 1919–1944 közötti időszakából; *Szabadi István*: A bihari református egyházmegye kialakulása; *Szilágyi Miklós*: Egy anekdota a régi halászház madártojás-évszámáról; *Szabó László*: Hogyan lett a szentendrei Ferenczy Múzeum a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának székhelye? – Kiegészítő adatok Simoncsics Péter cikkéhez; *Magyarai Márta*: A közgyűjtemények hajszájgyökerei. Tájház–Emlékház Konferencia (Balmazújváros, 2007.); *Dankó Imre*: A sumeni Kossuth-emlékekről; *Sándor Mária – Török Péter*: A Barcsay-fotóarchívum a Bihari Múzeum gyűjteményben; *Dankó Imre*: A kistérségi központ szerepkörének egyik fontos intézménye valósult meg Zsákán.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2007. 2. 24 old. – A tartalom-ból: *dr. Bagi Gábor*: Újszász és Szarvas: Jász házások története a XV. szd-ban; *Juhász Nyitó Klára*: A Jászság nagyböjti szokásai; *Sugárné Konczek Aranka*: Radimetzky József

kántor; *Fodor [István Ferenc]*: Keresztül-kasul megyénken; *Bognár Mária*: Hagyományörzés a Jászságban (Jász Népi Diszítóművészeti Alkotóközösség. *Víg Márta*: A Kunhegyes környéki csárdáról és betyárokról; *Lukácsi László*: Rejtélyes üreg; *dr. Bathó Edit*: A jászberényi Nagyboldogasszony r. k. templom kriptájának feltárása; *dr. Szabó László*: Dzükká és vajaja – egy jellegzetes jászági étel kaukázusi gyökerei. *Gulyás Erzsébet*: Helyismereti munka Jászberényben; *Mátics Béláné*: Katonadalos fesztivál; *dr. Bathó Edit*: Búcsú Tóth Jánostól: Bepillantás a színpalák mögé, avagy mi szükséges ahhoz, hogy létrejöjjön egy 20 perces táncprodukció; *Iris*: Kézművesség határok nélkül; *Fodor István Ferenc*: Pampuska és hájas pogácsa.

Révész Tamás: Replótér az Alpokalján. A szombathelyi katonai repülőtér története és további adalékok a magyar katonai repülés történetéhez. Kutató Diakörkért Alapítvány. Bp. 2006. 194 old.

Salamin András: Hegyvidéki utcanév-lexikon. Infotop Kft. Bp. 2001. 100 old.

Sámuel Emese: Úriszéki bírások Tatán az Eszterházy család korában, VIII–XIX. szd. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Állam- és Jogtudományi Kar. Bp. 2006. 70 old.

Sárközy Sebestyén: A történeti Torna megye településtopográfiája a kezdetektől a 18. szd.-ig. Perku-pa–Miskolc 2006.

Simon Zoltán: Füzér vára. *Értörténeti kismonográfiák 1.* História-antik Könyvesház Kiadó. Bp. 2006. 61 old.

Soós Elemér: A szerencsi vár története, hadi és műleírása. Ababook 2005. 22 old. (Reprint)

Szabó László: Gömör és Kishont vármegye paraszti társadalma. Debrecen 2005. 464 old.

Szalay Béla: Mi dörök is ott voltunk a magyar királyi honvédségben és hadifogságban, 1938–1948. Dör Község Önkormányzata. Dör 2006. 195 old.

Szemere Bertalan naplója: 1849–1961. Sajtó alá rend., bev., jegyzetek. *Albert Gábor*. Felsőmagyarország Kiadó. – Bátor K. Miskolc 2005. 528 old.

Szent István városa Esztergom története. Szerk.: *Megyes Miklósné*. Kiadja az Önkormányzat. Esztergom 2006. 122 old.

Szibler Imréné – Varga Mária: A szeretet leányai. A sárvári Páli Szent Vince Szerzetesrend irgalmas nővéreinek története 1865–1950. Önkormányzat. Sárvár 2006. 137 old.

Szín. A Magyar művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Mátyus Alíz*. Bp. 2007. 1. 120 old. – A tartalom-ból: *Mátyus Alíz*: Tudás, kreativitás, fejlesztés: Konferencia és továbbgondolás; *Borbáth Erika*: Köszöntő; *dr. Enyedi György*: Fogalmaink – tudás, kreativitás, fejlesztés – összefüggéseinek vizsgálata; *dr. Kovács Zoltán*: A tudás szerepe a településfejlesztésben; *Gergely Attila*: A kultúra szociális téjei; *Borbáth Erika – Hunyadi Zsuzsanna*: A tudás szerepe a vidékfejlesztésben;

Szülőföldünk, 33. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti mozgalom közleményei. Szerk.: *Rémias Tibor*. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület. Miskolc 2007. 219 old. – Honismereti ki kicsoda? A-tól Z-ig; *Orosz Kornél*: Felvidéki

várak az Árpád-korban; *Orosz Zoltán*: Bocskai István; *Hídeg Ágnes*: Bocskai bibliográfia; *Evva Margit*: Legenda és valóság. Az Apagyi Evva család története; *Tóthéssy Zoltán*: A Szathmáry Király testvérek osztozkodása 1708-ban; *Hegymegi Kiss Gábor* – *Csutári Katalin*: Kiss Albert, Rákóczi ezeres kapitánya; *Bredács László*: Homorogdiak az Újvilágban; *Szabó Nándor* – *Szalapszki Péter*: A II. világháború eseményei Dél-Zemplénben; *Kovács Kornél*: Erdőgazdálkodás a regéci vár környékén; *Uő*: Az erdőgazdálkodáshoz kapcsolódó ipari tevékenységek a Regéci-kismedence környékén; *Iglói Gyula*: Menner László egyházi építészete; *Uő*: A miskolci Herman Ottó Gimnázium iskolatörténetének fejezetei; *Tamás Edit*: II. Rákóczi Ferenc újratemetésének 100. évfordulójára emlékeztek megyében; *Ágoston István György*: Rákóczi jubileum honismereti és öko-menikus találkozó; *Somogyi Gábor*: Éder Gyula, az ember és a művész; *Frisnyák Sándor*: H. Szabó Béla életműve; *Kisfalusi János*: Életutam.

Szűcs Imre – **Szabó Mária**: Szöllősi krónika. Vértesszőlős Község Vértesszőlős Község Önkormányzata. Tatabánya 2006. 308 old.

Takács Ferenc: Porladó kövek árnyékában. Vas megye jelentős személyiségei. Szombathely 2006. 251 old.

Takács József: Budapesti toronyórák története 1889–1909. *METEM Könyvek 60.* Kiadja a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány. Bp. 2007. 136 old.

A Tatabányai kistérség kulturális és természeti értékei. Szerk. *Gergely Evelin és Németh Gábor*. Tatabányai Többcéltű Kistérségi Társulás. Tatabánya 2006. 40 old.

Tatabányai szén- és vízbányászok. Szerk.: *Ladányi András és Fehér János*. Gál István Lakótelepi Ifjúsági Egyesület, Tatabánya 2006. 101 old.

Terei György: Kána falu Árpád-kori kő temploma és temetője. Bp. XI. ker. Kőérberk-Tóváros. KÖH 2006. 16 old.

Testamentum. Magyar végrendeletek gyűjteménye. Vál.: *Csiffáry Gabriella*. Vince Kiadó. Bp. 2006. 440 old.

Thököly Gábor: Kastélyok, küriák, udvarházak Gömörben. Méry Ratio. Somorja 2003–2004.

Tóth Péter: Két tanulmány és válogatott források Szirma történetéhez. *BAZ megyei Levéltári füzetek 43.* Miskolc 2004. 223 old.

Történelmi Magazin. Független kulturális-történelmi folyóirat. Szerk.: *Kádár Gyula*. Sepsiszentgyörgy 2007. 3. 40. old. – A tartalomról: *Kádár Gyula*: Illyefalvi Németh László, Háromszék kormánybiztosa; *Kádár Gyula*: A vlachok letelepedése a Dunától északra; *Páll Margit*: A magyar múlt eltüntetése – Révai helyett Eminescu; *Árus Zolt*: A Gyergyószéki Székely Tanács közleménye; *Kádár Gyula*: Hozzászólás az autonómiához; *Czirják Károly*: Maroshévíz négyszáznegyven éves; *Nagy János*: A barcasági magyar közművelődés; *Sipos András* munkássága; *Retkes Tamás*: A magyar szélsőjobboldal 1928-ig; *Fráter Olivér*: Wass Albert;

Jósa Piroska: A Plitvicei Nemzeti Park; *Gordán Edina*: A szatmári Székesegeyház története; *Rabocska László*: Mozzanatok Csíkszentdomokos történetéből.

Turezi István (szerk.): Aki bízik, ma bennünk bízhat. Tata 1956–2006. Tipp Cult Kft. Bp. 2006. 141 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurác Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés, Szombathely, 2007. 2. 129–256. old. – A tartalomról: *Móroc Zsolt*: Hazatérés – Nagy Gáspárról; *Botlik József*: Szövetséges társalamból – területkövetelő szomszéd (Ausztria és Nyugat-Magyarország 1918–1919-ben II.; *Békés Márton*: A Kovács-dosszié (Gondolatok egy csendőrsors tórédekéi felett); *Balogh Péter*: Egy elfeledett barokk-kutató: Kaposy János (1894–1952); *Zsámbéky Mónika*: Kaposy János szombathelyi barokk-kutatásai; *Lőrincz Zoltán*: Kaposy és korának művészettörténet-írása; *Herényi István*: Adalékok a gyeput védő Nádasd-nemzettség eredetéhez.

Várady Eszter: Árvízi napló, 2006. Eredeti és hiteles dokumentum a 2006. márciusi árvíz vesznápjairól az esztergomi Helischer József Városi Könyvtárban. Feljegyzés. [Esztergom] [2006]. 12 old.

Várnai Ferenc: Szívárványos az ég alja. 300 magyar népdal. Válogatás dr. Várnai Ferenc gyűjtéséből. Kiadja a Művészetek Háza. Pécs 2006. 359 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábor Tibor*. Bp. 2007. 1. sz. 12 old. – A tartalomról: Rákospalota kiállítás Budán; *Karacs Zsigmond*: Rákosmezei gondolatok himnuszunk születésnapján; *Új Irisz*: 1100 éve halt meg Árpád fejedelem; Budapest régi térképeken – DVD-re kerültek a fővárosi levéltár kincsei; *Biró Hajni*: Bél Mátyás; *Hild József* emlékeztek; '56 a tudományban és a közgondolkodásban; *Havlov Melinda*: Megnyitott az Országos Műszaki Egyetem Múzeumi tárlata; *Papp Géza*: Helytörténeti vetélkedőből kiállítás – Hetven éve lett város Pestlőrincen; *Bender Máté*: Nyári tábor a Lánchid Körnél; *B. A.*: Jókai konferencia a Hegyvidéken; *Tóth József*: Gróf Batthyány Lajostól az Aquincum Baráti Kör munkájáig; *Gali Ágnes*: A Fényképtár és az Építészeti Gyűjtemény kincsei.

Vitéz Ferenc: A mecénás professor emeritus. Újváry Zoltán 75 éves. Debrecen 2007. 96 old.

Wickl Béla: Szent Ferenc rendjének története Kasán. *Antikvár leletek / Múzeum Antikvárium 1.* Bp. 2005. 206 old.

Zágorhidi Czigány Balázs, Kiss Gábor: Chronica Comitatus Castri Ferrei / Vas vármegye krónikája / Chronik des Eisenburger Komitats / Kronika Zelezne Zupanije. Vasvári Múzeum – Vasvári Domonkos Kolostor Alapítvány. Vasvár – Szombathely 2006.

Zsámboki Árpád (szerk. és összeáll): Szívárvány. Vasi kisebbségek értéktára. Vas Megyei Közgyűlés Önkormányzati Hivatala. Szombathely 2006. 42 old. – Vas megyei kisebbségek (gradistyei horvát, német, szlovén, cigány) kulturális életéről, amatőr művészetéről, médiáiról, érdekképviseletéről, cimdátokkal.

Zsedényi Sándor: Tatabányai Sportrepülő Egyesület. Oldtimer Aero Club története. Tatabánya 2006. 219 old.

A határokon átívelő honismereti kapcsolatok tanácskozásai
(Mándli Gyula felvételei)

Szombathely

Aszód

Bándi László felvételei

Emlékpark a bauxitbányászat miatt felszámolt Iharkút község emlékére

2005-ben avatta fel a Civil Fórum Padragkútért Egyesület a szénbányászok emlékparkját